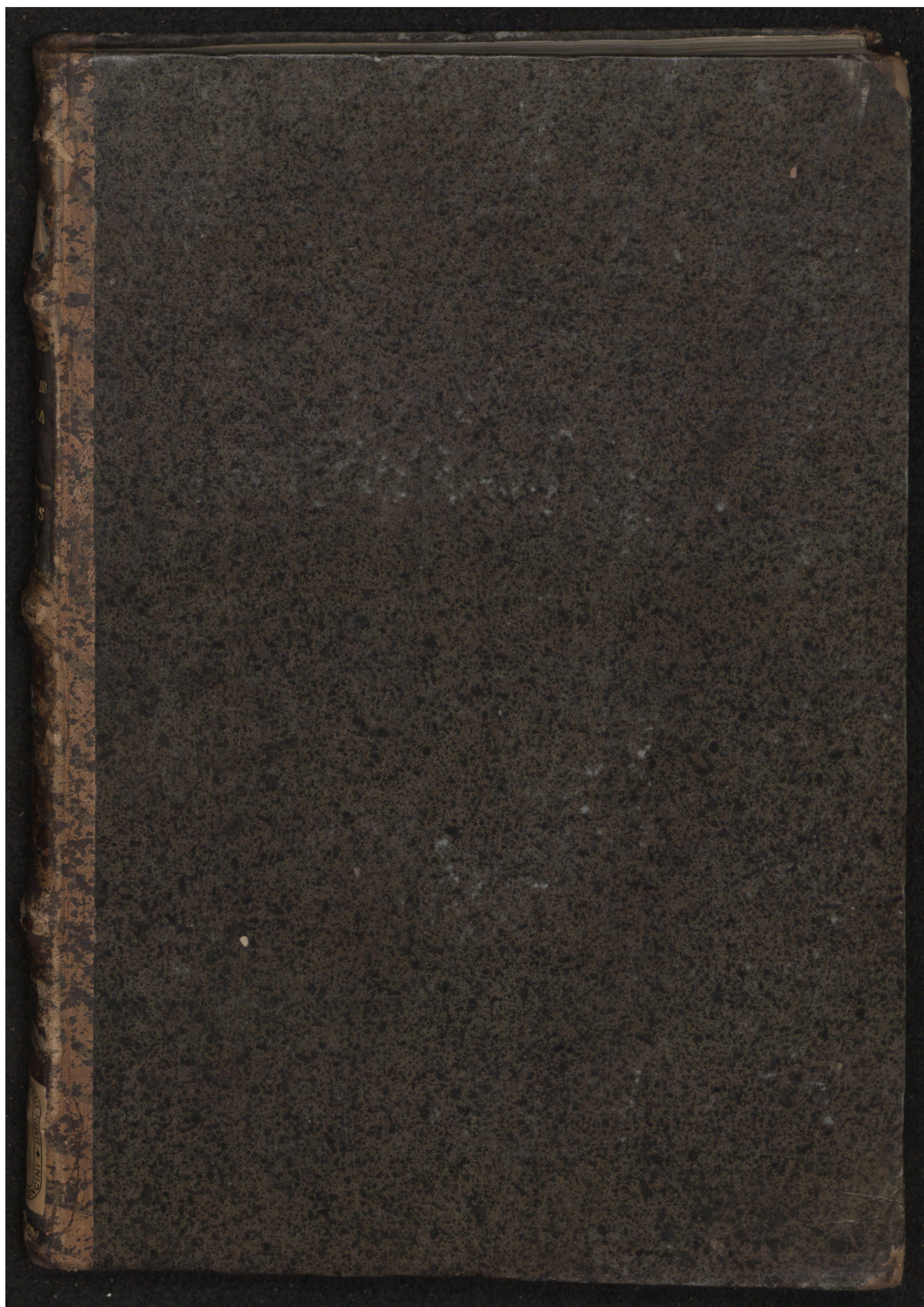
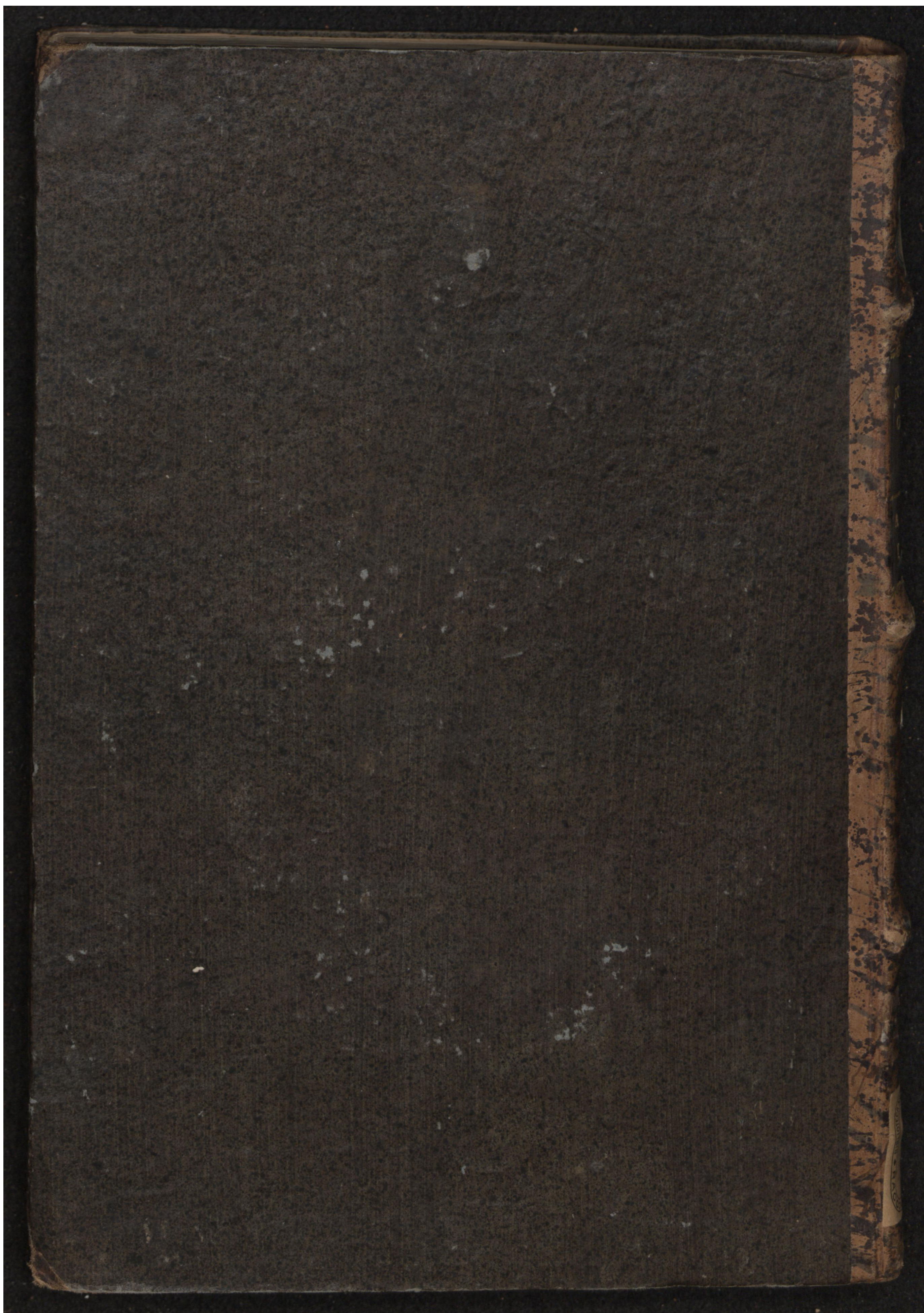

NATTÆ
OPERA
ALDUS
1564
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
II
7
19

24 Ald. 2/7.

6680

25

M. ANTONII NATTAE ASTENSIS

Opera.

De Immortalitate animæ libri V.

In Domini Natale, Oratio.

De Quadragesimali ieiunio, Oratio.

De pœnitentia, Oratio.

In festum diem Paschatis, Oratio.

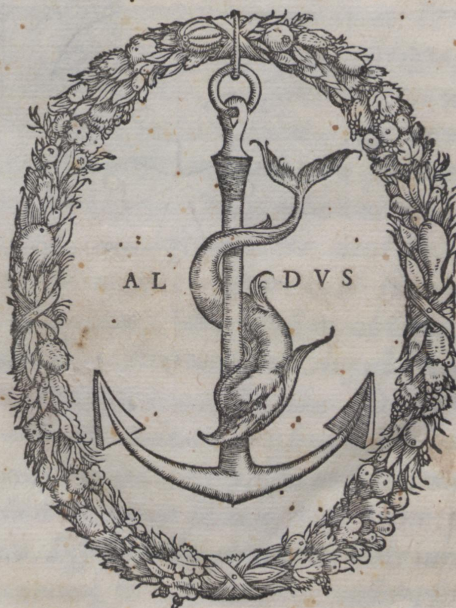
De fuga sæculi, & studio religionis, ad Nouitium Monachum, Liber.

De perfecta vita, Liber.

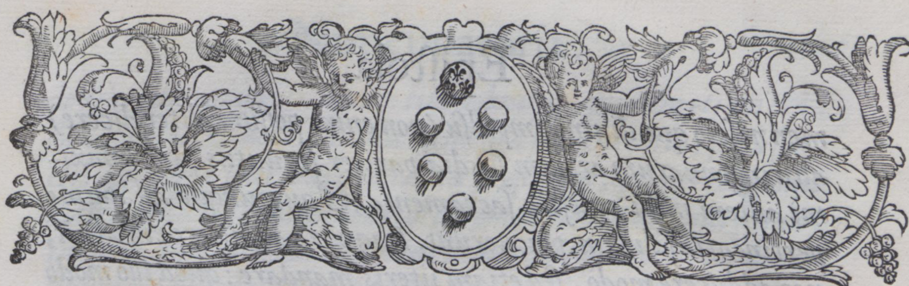
De Poetis, Liber.

Metra Poetica, Liber.

VENETIIS, M. D. LXIIII.

SANCTISSIMO D. N. PAPAE PIO IIII.

Marcus Antonius Natta Astensis salutem & humilem sui commendationem.

XTAT VETVS *consuetudo tibi non incognita Pontifex Maxime* PIE, *qua hi, qui in disciplinarum & ingenuarum artium studijs uersantur, lucubrationes suas summis dedicant Principibus, qui dam existimantes scripta sua magis suspici, si ad summos viros missa, & eorum iudicio probata viderentur. alij per hæc aditum ad amicitiam & familiaritatem quærentes: alij quemlibet alium fructum de huiusmodi oblatione petentes: nec interesse creditum est, cuius esset materiæ, quod scriberetur, modò non turpis esset & infamis. Hinc (vt ab Hermolao Barbaro collectum est diligenter) Iulius Pollux ad Commodum Cæsarem de Grammatica: Vitruuius ad Augustum de Architectura: Oppianus ad Antonium de Piscibus: Diophanes ad Deiotarum Regem de Agricultura scripserunt. Hæc paulò altius repetita, quorsum tendant, iam perspicuum est; manifestius tamen erit, si dicatur, quàm silentio prætereatur: paucis tamen agendum puto. Ego tam & si ab ineunte ætate iuris scientiæ me addixerim, omnemq; ferè ætatem in ea consumpserim, tùm respondendo de iure meis ciuibus, tùm magistratus gerendo, tamen*

men nescio quo diuino impulsu (non enim possum aliter dicere) ali a ingenuarum artium studia pariter sequutus sum: maximè autem mihi cœlestia sacramenta, & quæcunque ad animæ pertinentia salutem, placuerunt. Itaque ea addiscere curæ fuit, nec addiscere modò, sed etiam literis mandare: quòd illo modo plenius rem cognosci, & tenacius hærere animo arbitrabar: & de his quidem, quos antea ediderim libros, prætereo, ne ambitiosè id facere uideear. Nunc autem, quum aliquot alios libros ijsdem de rebus iampridem confectos emittere in uulgus uellem, uisum est eos ad te mittere, uel maiestati tuæ potius consecrare: vt sub tui nominis auspicijs illustrentur, & fœlicissimæ tuæ fortunæ flatu prouehantur. Adijce, quòd materia quoque ipsa me huc vltro vocare videbatur. Nam hìc orationes adsunt in Natiuitatem Domini, & in eiusdem Resurrectionem. Item de quadragesima: De fuga sæculi, & studio religionis: De pœnitentia: De vita perfecta libri singuli: Præterea de immortalitate animi quinque libri conspiciuntur: Copiosius hoc in argumento versatus sum propter uarias dissentientium Philosophorum sententias, quorum alij immortalitatem omnino negabant: alij ad tempus concedebant: alij ambigebant. Necesse igitur fuit argumenta argumentis comparantem veluti collatis signis dimicare, & quasi ferro viam sternere veritati. Lusimus etiam metro quædam piè ac religiosè. Omnia ferè ad Christum spectant, cuius es Vicarius & Clauiger summus: Omnia sub te sunt humana, summa etiam Regum culmina pedibus tuis prosternuntur. Non est alius quisquam inter homines, qui ampliori potestate fungatur: Quodcunque solueris super terram, solutum erit & in cœlis. Vnum & idem facis cum Christo tribunal, omnia iudicans, à nemine mortalium ipse iudicandus. Hinc non absurdè uisus dixisse Poeta quidam ad Pium secundum prædecessorem tuum tibi cognominem. Non Deus es, nec homo: innuens supra hominis conditionem assurgere, qui talem tantamq; à Christo collatam gereret potestatem. Itaque nulli magis libri

de

de religione compositi, quàm tibi debentur, quorum etiam censor esse potes, & debes. Nullæ quidem à me sententiæ, sed à sanctis desumpta patribus omnia, ea præsertim, quibus religionis nostræ mysteria continentur: ordinem tamen in dicendo sequutus sum, qualem uolui. Conatus sum etiam nitore uerborum illuminare singula, & ex arte Rhetorum facere aptiora. Nam licèt aliorum sententijs (vt Fabius disserit) adijcere oratorium robur, omissa supplere, effusa substringere, recipiuntq; omnia (quantùm ego sentio) proprietatem & lucem Romanæ linguæ: quem morem magni illi interpretes sacrarum literarum antiquitus tenuerunt Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, & is, qui eandem Petri cathedram, quam tu nunc obtines, insedit, Gregorius. Num tamen, quod conatus sum, assequutus fuerim, me latet: hoc unum scio, studium non defuisse, & magnum esse, materiam dicendo exæquare. Sed, ut id se se habeat, spero sub tui nominis auctoritate lucubrationes has nostras gratiosiores multis fore: quod, vt contingat vberius, peto à te atque adeò obsecro, vt eas benigna & hilari fronte suscipias, eisq; tribuas, non quantùm earum merita postulant, sed quantùm humanitas tua deposcit, quæ quàm cordi tibi sit, vel ipsa nominis tui significatione indicatur: non enim frustrà Pontificale ascendens solium, Pij tibi denominationem assumere voluisti. In fine harum literarum, Deum Optimum Maximum comprecor, vt sanctitatem tam fœliciter augeat, gregiq; suo diutius conseruet. Vale.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS,

DE IMMORTALITATE ANIMI, LIBRI QVINQVE.

Prooemium.

EFFLAGITARVNT de me sæpius familiares quidam & amici, ut sepositis paululum his, quæ in fide traduntur, aliqua de immortalite animorum literis mandarem: nihil sibi hoc munere fore gratius ostendentes. Ego autem & si illis uiris de me optimè meritis omnia cupiebam: utrum tamen præstarem id, quod petebatur, diu multumque dubitaui. Nam & si uniuersarum penè gentium & nationum consensum, omnia religionum iura: legum sanctiones pro immortalitate stare uidebam, ubi tamen ad Philosophos uentum est, qui rationum ponderibus cuncta sibi tentanda & exploranda censebant, uarias & inter se contrarias & repugnantes extitisse sententias, magnisque colluctationibus rem agitatam fuisse, reperiebam, unoquoquo suam sententiam approbare uariis argumentis & suadere cæteris conante: ita, ut non solùm singuli, sed uniuersæ inter se sectæ hac in re dissentirent. Pythagorei, Platonicique, & omnium antiquorum Theologorum manus, alijque innumerabiles immortalitati assentiebantur. Leucippus, Democritus, Epicurus, & huius uiri sectatores, humanos animos caducos esse & fluxos & fragiles statuerunt: & unà cum corporis sensibus tanquàm & ipsi corporeum essent aliquid, extingui arbitrabantur: Aristoteles ambiguè loquutus existimatur. Alexander uerò inter Peripateticos illustris mortem animarum ausus est ponere, & de Aristotelis sententia hoc dicere uult uideri. Quid de Stoicis dicam? qui ueluti quidam arbitri constituti animam quidem ultra corporis uitam protendi, aliquando tamen interire existimant: quod conuenit cum illis, qui Dæmones quidem longæuos, mortales tamen opinantur. Magnis certè contentionibus & prælijs utrinque certatur: cui rei occasionem præbuit ipsa anima, quæ medium quoddam amplecti uidetur: nam dum mortali iungitur corpori, mortalis existimatur: dum autem assimilatur Deo, immortalitatis ostendit imaginem: homo enim utitur sensibus alimentaque & incrementa suscipit, uitamque agit in plerisque

que

q̇ue pecudis ritu, ſed & aliud etiam facit, quod diuinam reſpicit maieſtatem, quia & intelligit, & intelligere ſe nouit, & ueritatem rerum diligenter perſcrutatur, & inuenit: & quum terrenum ſit animal, inſtrumenta uaria fabricauit, quibus cœleſtium corporum motus comprehendere potuit, & profundo ſe mari credere, & ad extrema mundi penetrare, remedijs etiam ſe ipſum multis contra morbos, feras, periculaque alia multa armauit, quæ omnia ad diuinam propè naturam accedere cenſentur. hinc quum communia habeat aliqua cum beluis, aliqua cum Deo, cæteriſq́ue formis cœleſtibus, ambiguum illud naſcitur, cuius anima ipſa ſit magis partis, & unde uis illa intelligendi, cognoſcendiq́ue oriatur. Præterea quanta imminet illa diſceptatio, quam multis ſententiarum fluctibus exagitata, ut ſuperſtes anima ſit corpori ſuo, quid agat nudata corpore, quid'ue patiatur, & quò recedat. Hæc omnia tractare rectè atque examinare, ita ut diſcuſſis omnibus, quæ in utranque partem afferuntur, ad ueritatis ipſius demonſtrationem perueniatur, quis non magnæ operæ, ſummæ induſtriæ, præſtantis ingenii eſſe exiſtimabit? Quæ quum ita ſint, ego tamen poſt diutinam meditationem accinxi me operi, exiſtimans hunc meum laborem utilem multis fore, qui huic immortalitati animorum, aut non omnino, aut imbecillius aſſentiuntur. Nam ſi oſtendero hanc immortalitatem & auctoritatibus ſummorum uirorum, & euidentium rationum multitudine comprobari, quis erit tam præſentium rerum illecebris captus, qui dum cogitat ſe obita hac corporis morte remanere, & pro his, quæ geſſit in corpore, uel pœnas uel præmia relaturum, non ſtudeat rectius uiuere, & indies fieri melior, ac non pœniteat ſecus, quàm decuerit uixiſſe? quod porrò tam acuit in quibuſdam inſaniam uoluptatum, quàm dum illa ſubit cogitatio, breui temporis puncto ſibi fore uiuendum, poſt hac omnia extinctum iri, nihil ſui ſupereſſe. quid tam nutrit hominum audaciam ad facinora, quàm id, quod putant, ſi impune ea tulerint, fruentur bonis ſcelere adeptis. Sin autem deprehenſi pœnas capite luant, tamen breui illo ſuppliciorum ſpatio ſe omnibus moleſtijs liberatos, nec aliquid amplius paſſuros, ſed perinde deſinere, ac ſi nunquam uiuere cœpiſſent. Hæc immortalitatis meditatio poteſt hos à uitijs retrahere, & ad uirtutem impellere. Omnium enim Poëtarum ac ueterum Philoſophorum ore, uulgi denique opinione celebratum eſt, malos apud inferos pœnas pendere maleficiorum, qua de re immortalitas animæ celebratur: nã qui ſupplicio cruciatuq́ue uexatur, is profectò uiuit. Sed quid tam excitare homines poteſt ad laborum dolorumq́ue patientiam, quã expectatio poſt mortem ſummæ remunerationis pro rebus rectè & ordine geſtis, & fortiter toleratis. non enim adeò infœlix eſt humana conditio, ut mali duntaxat torqueantur, boni uerò non remunerentur, imò tantò magis hoc fiet, quàm illud, quantò uehementius conuenit uirtutes amare, quàm uitia odiſſe, & fauorabilius eſt liberalitate, quàm ſupplicio uti. Hæc licet immortalem ſe fore ſperantem expectare: Sin autem

omni

omni ex parte occidimus, uix eſt, ut quiſquam laboribus & periculis, aſperiſque & formidoloſis rebus obijcere ſe debeat, & excipere uenientes. Fuit etiam calcar quoddam & fax mihi ad hanc ſcriptionem ſenectus, nam & ſi omnem ætatem deceat cogitare quid nam poſt mortem contingat, multò tamen magis hoc cõgruit ſenectuti. enimuerò iuuenis plerunque ſperat ſe diu uicturum, ſtultè forſitan, ſed ſperat tamen: ſenex autem ne illud quidem habet, ut ſperet: iam iam enim mortem, quæ longius abeſſe non poteſt, in foribus eſſe ſuſpicatur, ad quemlibet leuis morbi ſtrepitum perhorreſcit. Itaque uidendum eſt ei, quis poſt mortem ſit, quo'ue euadat, & quum immortalem ſe cognouerit meliore ſui parte, optandum eſt & curandum, ut poſtquam hæc deliquerit, tribuat ei uniuerſitatis huius Dominus pro eius clementia & ſingulari bonitate refrigerij ſedem, quietis beatitudinem, luminis claritatem. & quanquam religionis noſtræ dogmata hac in re abundè ſufficere poterant, nec ab his ſit latum (ut dicitur) unguem diſcedendum: ubi tamen eadem naturali conſentiunt rationi, nihil eſt, quod illuſtrius ualeat expectari, omnis muſſitandi mora aufertur. Non igitur inanem ſumit operam, qui immortalitatem fortiter oſtendit, quæ tantùm utilitatis affert credita, quantùm exitij ſi abijciatur. Mouit me etiam amicorum ſtudium, ut ſcriberem, cui ſi defuiſſem, ueritus ſum, ne ſuperbiæ crimen incurrerem, ſi eorum deſideria contempſiſſem, uel deſidiæ, ſi id laboris fuga nolle uiſus fuiſſem. Nam quod ad ingenij mei mediocritatem attinet, ſatis eſt unumquenque præſtare pro copia, quod poteſt, quod abundè declarat ſeruus ille Euangelicus, cui quum à Domino creditum fuiſſet unum talentum negociandi gratia, fraudi fuit, quod uel unum illud talentum occultaſſet, ac non penès nummularios uſuris ſubieciſſet, nec excuſari meruit, quòd cæteri conſerui, qui ſuperlucrati fuerant, plura talenta ad quæſtum accepiſſent, & ita profectò res ſe habet, ut inſpiciatur magis, quod quiſque ſtudij afferat, quàm quod habeat facultatis: inopia enim meretur ueniam, negligentia pœnam. Hinc deprecor, ne me quiſpiam exiſtimet nominis aut gloriæ cauſſa edere hoc opus uoluiſſe, quaſi uoluerim ob hunc odorem cunctorum oculos ad me trahere, quod talia ſciam: nihil enim nouum aut recens dicturus ſum, nihil quod quiſquam iure mirari debeat: alienis inſtiti ueſtigijs: nec hæc inuenta mea ſunt, ſed collecta tantummodò & qualicunque dicendi facultate exornata. Itaque hæc doctrina mea non eſt mea, ſed eruditiſſimorum uirorum, qui multis ante me ſæculis floruerunt, & talia ſibi inueſtiganda duxerunt. Illuſtrationes tamen quædam & illuminationes à me forſitan proficiſcẽtur, quas ſpero non ingratas eruditis oculis futuras; reliqua ueteribus debentur. De his autem rebus pluribus ante annis cum Athanaſio plenè & copioſè diſputaui, ideo ſatis fuerit illius collocutionis meminiſſe, quod quum faciam polliceor, me non ijſdem uerbis, ijſdem tamen ſententiis uſurum & eundem ordinem ſeruaturum: hoc enim magis ſeruiat claritati. Res igitur ſic acta eſt, ut nunc narrabitur.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS, DE IMMORTALITATE ANIMI, LIBER PRIMVS.

Dialogi personæ,

MARCVS, ATHANASIVS.

MARCVS.

QVVM die quodam domi in Bibliotheca residerem cogitabundus super nonnullis Philosophicis quæstionibus, totusque in illis esсem. Ecce aduenit Athanasius adolescens multis amicitiæ & familiaritatis uinculis mihi coniunctissimus, ingenuarumque artium studiosissimus, & utriusq; linguæ peritissimus, quem cum lõgo interuallo uidissem, complexusque essem, tum post primos congressus & mutuam salutationem assedimus. Tum ille. Mediolanum (inquit) negociorum explicandorum gratia (ut nosti) profectus sum, eaque res longius opinione me detinuit: nam uix toto hoc anno me explicui. Vt autem huc primò adueni, intellexi Andrietam matrem tuam septimo abhinc die discessisse, & (ut par erat) commotus sum: ea autem de causa nunc ad te, ut uiserem, quem per annum non uidissem, simul & illud cogitans, quòd tali tempore amici præsentia, dolorem quodammodo subleuat, quem alterius discessus intulit. Credo autem te obitum matris moderatè tulisse. MAR. Rectè existimas mi Athanasi. Quis enim ego, qui irascar Deo, quòd secum potius eam, quàm mecum esse uellet? aut quid omnino succenseam, si amantissima mei mater ætate iam & laboribus fessa ad optatam requiem peruenit. Fateor me quibusdam naturalibus doloris stimulis agitatum, quum mihi carendum esse eius consuetudine uiderem, cum qua plures annorum decadas consumpsissem. Ipsa, quum decennis ipse patrem amisissem, uicem patris mihi & fratribus exhibuit, tum in cura rei familiaris, tum in ex-

hortatione ad optimas disciplinas capessendas, ad quas quotidie incendebat suppeditatis magistris: quo autem cultu & ueneratione fuerit erga diuina, non te latet: summa etenim uirtutum omnium pietas est in Deum: hanc qui habet, cæteras omnes habet uirtutes, quicunque caret, uirtutum potius nomina & similitudinem possidet, quàm ipsas uirtutes. Itaque quum recolo matrem piè iusteque uitam egisse, dolorem abijcio, & cogor illius fœlicitate gaudere, ut pium decet filium: credo enim illam iam Beatorum sedibus receptam, uel breui receptum iri, ubi si aliquid exeunti terrenæ sordis inhæserit, purgatorijs flammis delerit. ATHA. Hoc ualde extenuat (ut dicis) luctum eorum, qui dolent, ob discessum suorum, dum cogitant pro uita honestissimè acta hinc discedentes non ad eandem, sed ad longè meliorem uitam transisse: non enim dolendum est de eorum commodis, sed potius lætandum. Quòd si mortem illorum nobis incommodam putamus, illud iam erat præcogitandum, ne nos cura recens laceraret, homines natos fuisse, & hominibus semel hæc esse relinquenda, & incertum, quo die, uel hora potius: multos enim inexpectatò mors opprimit. Hoc præclarè uidit Ambrosius (nam dum Mediolani ago, curæ fuit huius uiri libros perlegere, qui ea in ciuitate Episcopatum magnificentissimè gessisset) Is in altero libro de bono mortis, sic inquit. Gentiles Philosophi aduersus mortem plerunque se consolantur: uel de communitate erumnæ, uel de iure naturæ, uel de animæ immortalitate. Denique, quid absurdius, quàm quod omnibus scias esse præscriptum, quasi speciale deplorare? hoc est animum supra conditionem extollere? Legem communem non recipere, naturæ consortium recusare, mente carnis inflari, & carnis ipsius mensuram nescire. Quid absurdius, quàm nescire, quid scis, & affectare, quod non scis? aut quid imprudentius, quod scias futurum esse, id ferre non posse? MAR. Sint ista. ATHA. Illud uerò sapientis dicunt non expectare, ut dolori medeatur dies, sed quod allatura erat dies ratione repræsentare, quum doloribus calamitates mutari nequeant, & calamitosum nihil incidat, quod non sit è conditione humanæ naturæ. Quapropter illa præclarè se habent, quæ tali in re à Philemone & Menandro prolata sunt, & à Plutarcho commemorata in consolatione ad Apollonium, & ab eruditissimo uiro latinis auribus donata, ea non refero, quia notissima sunt tibi. MAR. Nosco Græca: Latina tamen carmina referri à te uellem, si memoria tenes: delectat enim me ualde, ubi aliquid bene è Græcis conuersum uideo. ATHA. Geram tibi morem. Nam memoriæ carmina ipsa mandaui. Illa tibi sunt ex Philemone.

Si quid remedi lacrymæ afferrent malis:
Minorque semper fieret lugentis dolor,
Auro parandæ lacrymæ nobis forent.
Sed nil here istæc prosunt: res ipsæ nihil

Mouentur istis: siue tu semper fleas,
S eu nunquam, eandem pergere insistent uiam,
Quid his iuuamur ergo? nihil certè: at dolor
Vt ipsa fructus arbor, sic lacrymas habet.

Audi nunc Menandrum.

Nam si te alumne genitrix quum peperit tua,
Hac sorte es unus omnium in lucem æditus:
Tibi cuncta, ut euenirent, quæ uelles bona:
Idque annuit magnorum quispiam Deum:
Iure optimo indignaris: ualdè enim is tibi
Fallax repertus, quòd, si eisdem legibus,
Quibus nos omnes (tragicis ut uerbis loquar)
Aequè patentem cunctis aërem trahis:
Ferenda sunt hæc leuius, & omnis rectius
Ratio habenda, denique hæc summa est, puta
Hominem esse te, quo nullum animantium omnium
Extolli, itemq; deprimi citius solet,
Ipsumq; id haud iniuria: minimarum enim
Id uirium est: & maximis semper studet,
Plurimaq; secum commoda conterit cadens.
Tu uerò & magna non amisisti bona.
Et mediocria sunt ipsa ea, quæ pateris mala,
Ergo & modestè alumne, quod reliquum est, feras.

MAR. Hæc, quæ Græci hi Poëtæ monent facere, prudentiæ est summæ. Sed tamen minus solantur, propterea quòd plerique, uel hoc ipsum lugendum esse dicunt, nos ea natos conditione, ut mala perpeti sit necesse: expediebat enim nulla potius esse mala, quam esse aliqua, & eò confugere, ut æquanimiter ferantur. Tormenta quis optat? nemo, optat tamen sapiens (si patiendum est) pati fortiter, sed mallet illis carere. Itaque minus efficax hæc ad tollendum luctum oratio. Illa uerò consolatio optima meminisse eos, qui ex hac uita excesserunt, alia meliori uita detineri: non esse extinctos, sed uitam ducere, & eam uitam, quæ uerè est uitalis, hoc omnem exhaurire luctum potest rectè cogitatum atque tractatum. ATHA. Et si optima esset consolatio, quam dicis, non tamen effugienda uidetur ea, quæ sumitur ex erumnis, & laboribus, & alijs incommodis, quæ in hac uita frequentissima sunt. nam si misera est hæc uita, harum miseriarum finis in morte reperitur, quæ finis est uitæ. Itaque in laude mortis ponitur, quòd nos eruit à præsentibus calamitatibus, quod etiam prosequitur Ambrosius in eodem libro de bono mortis, ubi etiam tradit hoc diuinum esse institutum: Mortem (inquit) Deus homini non pro pœna, sed pro remedio dedit, licèt & ipsa pœnalis sit. Adæ nanque peccanti dictum est pro pœna. Maledicta terra in opere tuo, & cætera. Pro remedio autem additum est, donec

reuertaris in terram, de qua sumptus es. Mors ergo pro remedio, quasi malorum finis præscripta est. Sed quid est, quod ais Marce ad omnem luctum exhauriendum nihil tam prodesse, quàm si meminerimus eos, qui ex hac uita excesserunt, non esse extinctos, sed alia meliori uita detineri? Sermo hic noster indicat animos hominũ esse immortales, quod an ita sit, in dubium reuocari ualet. MAR. Imò tu quid ais Athanasi? quæ te intemperiæ tenent, ut hæc proferas? Immortalitas ne animorum, apud te in dubium reuocatur? ecquid te mouet Christus Saluator noster? Euangelium? Fidei symbolum? in quo profitemur expectare uitam æternam. An tibi uita uidetur æterna, si extinctis corporis sensibus nihil ex homine remanet, nihil superest incolume, sed omnia simul & semel intereunt? Vtrum te id facere dicam stoliditate, an incredulitate? neutrum uellem, sed si alterutrum eligendum sit, mallem stoliditate, nunc uereor ne in causa sit incredulitas nescio unde suscepta. ATHA. Accusas me uehementer Marce, sed noli quæso indicta causa me condamnare; nam uel te ipso iudice uincam: Christianus sum Marce: scio quid me credere oporteat, ut salutem assequar. Itaque firmiter animorum immortalitatem teneo, quæ è Christiana est disciplina, & sacris undique literis prædicata. Hæc animorum immortalitas fidei nostræ est fundamentum, quod, qui eruit, cætera tollit omnia: hanc ego immortalitatem certissimam habeo, neque me ab hac fide cuiusquam docti, uel indocti ratio remouebit, sed nunc non agitur de fide mea. MAR. Quid igitur nunc trepidas? ATHA. Non trepido, nam dubius in fide infidelis est, & ut planius tibi ostendam sententiam meam, non opinione teneo immortalitatem, sed fide: nam hoc ipso inter se differunt fides, & opinio: quòd fides assentitur rebus incognitis firmiter: opinio autem ita amplectitur unam partem, ut titubet tamen, ne altera pars aliquando sit potior. MAR. At aiebas modò (si rectè percepi) in dubium reuocari animorum immortalitatem. ATHA. Aio equidem, sed non penes Christianos, sed penes Philosophos, & alios plerosque ueteres; qui luce Euangelij nondum diffusa inter gentes & nationes uersabantur, & cœcis opinionum tenebris plerunque inuoluebantur. MAR. Haud mentiris: nam quondam hac de re inter eos, quos memoras, magnum & bene longum fuit certamen. Veruntamen quum inculcatum tibi sit te esse immortalem, idemque de cæteris hominibus sentias, quid uis amplius? ATHA. Dicam planè si potero quid uelim, quoniam hactenus nondum percepisti. Ego fixa fide animorum immortalitatem (ut dixi) complector, sed num naturali ratione ostendi possit requiro propter magnas, & diutinas contentiones, quæ aliquando fuerunt, non quod fides mea ab his rationibus pendeat, sed ex his crescat, augeatur, corroboretur. Sin autem nullæ erunt, uel sint aliquæ inualidæ, quæ tantum pondus nequeant sustinere: fides nihilominus inconcussa manebit:

bit: innititur enim diuino testimonio, quod omni humano ingenio maius est. nec peccare me arbitror, si fidei meæ adiumenta undique conquiro. Vnum esse quendam, qui cuncta hæc condiderit, qui humanis præsideat rebus, prouidentiamque gerat omnium, increatum, immensum, omnipotentem, quem Deum uocamus, immobili dogmate profitemur. Veruntamen quum hoc esset, uoluerunt sapientissimi uiri, ijdemque sanctissimi, qui supra nos fuerunt, rationibus è media Philosophia petitis hoc idem ostendere, & è dignitate sua hoc esse arbitrabantur: non quo fidem eruerent credentium, sed ut corroborarent. Quid tam mirum, quàm corporum resurrectio? quæ uidetur nulla humana ratione comprobari posse? attamen audiui doctissimos homines, qui in ecclesia Christi nos præcesserunt, multa argumenta, multasque similitudines collegisse, quibus istud & diuinæ potentiæ pronum, & sapientiæ congruũ,& clemẽtiæ aptum demonstrarent. Semper maiores nostri fidei dogmatibus rationes ex humanæ sapientiæ fonte deductas aptarunt, ut ea firmius crederentur, si à rebus cognitis, & usitatis non abhorrerent. Nunc, ut ad propositam reuertar quæstionem, quæro de te utrius es sententiæ, an eius, quæ immortalitatem animorum posse humanis rationibus probari contendit, uel alterius, quæ negat: quid horum duorum magis placet? quo te confers? quod sequeris? responde quæso. MAR. Vis hoc tibi dici. Ego immortalitatem animorum probari posse rationibus arbitror, & tam ualidis rationibus, ut conuelli nequeant, habes sententiam meam. ATHA. Si ita sentis, peto à te pro amicitia nostra, proque familiaritate, ut rationibus his, quibus uidebitur, eam mihi ostendas. Fides iam præcessit mea, hanc rationes subsequantur: fac ut gaudeam: gaudebo etenim, ubi eam tali uidero instructam comitatu. Noli mihi quæso hanc fœlicitatem inuidere. MAR. Ita me urges Athanasi, ut mihi iam tibi denegare sit religio. Itaque negocium aggrediar pro uiribus, quod si forsitan re ipsa deficiam, studium tamen in te meum perspicies. Solent temeritatis culpam subire quicunque rem suscipiunt imparem suis humeris, quamuis laude dignam. At uide Athanasi, qui sim, qui malo (si ita contigerit) temerarius existimari ineptè dicendo, quàm quicquam de beneuolentia in te mea imminutum uideri tuæ nõ obsequendo cupiditati. ATHA. Laudo ualde, quòd me non spernis, sic non te spernat Christus, qui à nemine spernendus ipse, nec cæteros sperni iubet. MAR. Aggredior equidem studiosè quæstionem efflagitatam. Vereor tamen aliquando, ne si quod cupis effecero, nimis longum sit, nam qui pro animorum immortalitate contendunt, quorum magna est copia, tam multiplicia, tamque uaria efferunt argumenta, ut si cuncta explicare uoluero, uix hic dies suffecturus sit. ATHA. Si longitudinem adducis Marce tui causa, potes, si quid fuerit prætermissum, in alium diem differre, idq; tunc explicare: sed si molesta non fuerit dicenti, cur mihi sit audienti? nam quantum ad hodiernum attinet diẽ,

mu tum adhuc eius supereſt, quod ſi prius occiderit, quàm ſermo noſte, nihil erit negocij progredi luminaribus allatis. MAR. Rationes f chanaſi uarias habeo, & multiplices (ut dixi) ad oſtendendum, quod equiris, quarum quædam ita ſunt perſpicuæ, ut cogant quodammodo fateri rem ita ſe habere: aliæ autem ſuadent tam efficaciter, ut ſaluo pudore reſiſti non poſſit. Te tamen admoneo, ut fidei priores partes penes te eſſe patiaris, ſicut modo pollicitus es; quamuis enim rationes ipſas magni momenti eſſe duco, tamen ita ſtatuo poſteriori loco eſſe ponendas. Fides & ſcientia, & ſi in eo conueniunt, quòd utraque firmat ſententiam ſuam, nec de ea ambigit, differunt tamen, quòd fides credit inconcuſsè uerum eſſe, id de quo audit, quamuis occultum ſit, & uelatum: ſcientia autem iudicat conſtanter uerum eſſe, quod perſpicit tanquam id perſpiciat nudatum, & omnibus integumentis euolutum: quæ ſi nutat in eo, quod perſpicit, & ulterius quærit, non ſcientia fuit, ſed (ut tu dicebas) opinio. Itaque quum humanæ rationes uendicent ſibi ſcientiam, quæ tamen in pleriſque uacillat, tutius eſt omnino committere ſe fidei, quæ diuinis innixa oraculis nunquam fallit, quàm humanæ ſcientiæ, quæ quamuis ſi ſcientia eſſet, non falleret, nec fallere poſſet, tamen in ambiguo ſæpius relinquitur, ſcientiæ ne, an opinionis nomen mereatur. Vt autem ad immortalitatem ueniam, de qua agitur. Multa ſunt hac de re diuinarum literarum teſtimonia, & tam aperta, ut non egeant interpretatione. Illud quoque, quod circa Iob geſtum eſt, hanc eandem immortalitatem animorum edocet, ſed paulò occultius, ut non ab omnibus animaduertatur. ATHA. Me quoque inter eos numera, qui non animaduertunt. Itaque explana, (niſi moleſtum eſt) quomodo id ſe habeat. MAR. Quum Deus, Iob uirum rectum & iuſtum Satanæ tradidiſſet, ut eo quemadmodum uellet uteretur, modò animam eius ſeruaret: & Satanas hac poteſtate accepta liberos eius interfeciſſet, ſubſtantiamque omnem perdidiſſet, poſtremò ulcere peſſimo à planta pedis uſque ad uerticem percuſſiſſet, ita, ut ſedens in ſterquilinio teſta ſaniem raderet, hæcque omnia uir inuicti animi placidè tuliſſet cum illo præclaro elogio. Dominus dedit, Dominus abſtulit. Nolens Deus hanc eius patientiam irremuneratam relinquere, duplicia ei omnia reddidit. Habebat prius (ut ſcriptum eſt) ſeptem millia ouium, tria camelorum, quingenta boum iuga, quingentas aſinas, ac familiam multam nimis, reſtituta ſunt illi quatuordecim millia ouium, & ſex millia camelorum, & mille iuga boum & mille aſinæ. Vt autem ad liberos uentum eſt, non ſic. Reſtituti ſunt ſeptem filij & tres filiæ, quot antea habuerat, quaſi illos priores in morte corporis non amiſerit, ſed præmiſerit: non redditus fuiſſet duplicatus liberorum numerus, niſi hi, quos prius ſuſceperat, computentur, qui non, ut reliqua animalia uiro perierant, ſed adhuc manebant ſuperſtites. Tenes ne? ATHA. Teneo, & hoc ſatis argutè ex hiſtoria illa collectum iudi-

iudico. MAR. Fides igitur nostra pro uiribus immortalitatem complectatur, quemadmodum religionis nostræ iura postulant; sumus enim fidelium, non sapientum nomen consequuti, qui non possumus etiam sapientes gentibus extra positis uideri, ut qui stultitiam crucis (quod magnum est mysterium) prædicamus. ATHA. Faciam quod mones Marce, cum sponte mea, tum auctoritate tua inductus, sed scis ne quid me impulit, ut rationes quoque audire cuperem. MAR. Si dixeris. ATHA. Audi. Ego superioribus mensibus, dum Mediolani agerem, incidi in libellum Philosophi siue Mediolanensis, siue Mantuani (non enim satis de patria hominis memini) In eo libello acerrimè hac de re disputatur. Sed adeò obscurus ille, & tam sordidis uerbis contx tus, ut uix millesimam eius partem intelligerem. In summa attenti us considerãs, collegi, uelle humanam animam in morte corporis non sup eresse, sed pariter extingui: sententiæque suæ Aristotelem auctorem facit. Ex eo die exarsi cupiditate, scire quid hoc rei esset, & ad te tunc potissimùm respiciebam, quem existimabam huic muneri idoneum fore. Sciebam nanque te inuestigare hæc & similia solere. Opportunè autem accidit, ut sermo, quem ab initio habuimus, huc nos deduceret, & ansam quodammodo huic quæstioni præberet. Ideo occasione hac elatus, non defui huic meæ cupiditati, ut uides. Cognoui iam te contrariam sententiam his, quæ in libello illo dicuntur, inducere. Itaque expecto nunc rationes illas è fonte naturæ deductas, de quibus modò dicebas; magnum sanè earum munus, magnus fructus, si animorum docuerint immortalitatem. MAR. Vellem, ut libellum illum, de cuius obscuritate & sordibus conquereris, intellexisses. Nam si te dicente cognoscerem argumenta, quibus scriptor ille innititur, ut animas hominum putet esse mortales, ualidius insurgerem, & ueluti collatis signis dimicarem, & toto (ut existimo) campo fugarem, quanquam non me latet, quæ pro illa parte dicuntur: sed nosti disputantium nonnullorum morem, qui negant suis argumentis esse responsum, etiam quum respondeatur: quid futurum putas, ubi quorundam forsitan, quæ ille scripsit, argumentorum nulla fuerit habita mentio? Sed antequam progrediar, num faciendum id putas, quod in omni sermone faciendum Aristoteles præcepit? ATHA. Quid nam hoc? MAR. Si unum nomen in multiplici sit significatione, prius inter disputantes conuenire censet oportere: qua in significatione id capiatur, ne diuersitas intelligendi, errorem inducat; animam autem multipliciter capi scire te arbitror. ATHA. Scio animæ nuncupatione & aërem significari, & uentum, & flatum, & spiritum. Animam etiam pro aqua posuit Plautus paulò inusitatius.

Ni ego illi puteo, si occepso, animam omnem intertraxero.

At non de hac agitur, sed de ea, quæ uitam tribuit corporibus. MAR. Sed ne de plantarum quidem, aut beluarum anima, sed de humana est sermo, ac ne de humana quidem, unde cum plantis & beluis commu-

nem

nem habemus; hac enim parte extincto corpore interit, ut quæ corporea sit, sed unde rationis est compos, quærimus num intereat, uel perpetuò uiuat. ATHA. Sic habet. MAR. Græcia unum tantum nacta est nomen, quo anima rationis compos uocatur: etenim psichen illi uocant. Nos duo habemus uocabula, animam scilicet & animum: quæro quid inter ista interesse censeas, quæ tam exiguo distant literarum sono? ATHA. Si Grammaticis credimus, anima est, qua uiuimus, animus quo sapimus: uel anima est uitæ, animus consilij. hinc dicunt posse uitam sine animo existere, ut in furiosis uidemus, sed non sine anima. Hæc illi ponunt in suis thesauris, & censent eos, qui castigatius loquuntur, id sequi oportere. Veruntamen ubi ad magnos uenio scriptores, inuenio eos his uocabulis promiscuè uti: nam id etiam, quod rationis est compos, animam uocant. Augustinus in libro de Spiritu & anima, seu quisquis fuit, qui librum illum condidit, censet pro uarietate uirium & actionum diuersa nactam esse uocabula. Dum ergo tribuit uitam corpori, anima est: dum uult, animus: dum scit, mens: dum recolit, memoria: dum iudicat, ratio: dum spirat uel contemplatur, spiritus: dum sentit, sensus: nam inde sensus anima dicitur pro ijs, quæ sentit, unde & sententia nomen accepit. MAR. Quid ergo nunc faciendum censes? ATHA. Potes uti promiscuè his uocabulis: nihil intererit hoc in sermone animum ne, an animam dicas: re enim intellecta in uerborum usu faciles esse debemus. MAR. Sed num intelligis, quæ animi uires? quanta potentia? nisi fortasse parua hæc existimas, intelligere, meminisse, uelle: quæ tria animo tributa sunt, & eius tam propria munera, ut quum aliquid illorum trium significare uolumus, animi nomine utamur. Et ut ad primum ueniatur, quòd intelligentiam animus uocabulo suo comprehendat, hinc disci potest, quòd quum auditores rogamus, ut dicendis intelligentiam accommodent, petimus, ut animaduertant, uel animum adhibeant. Accipi etiam animum pro memoria, quæ custos & thesaurus rerum perceptarum esse, dicitur, uel illud Virgilianum indicat.

Omnia fert ætas, animum quoque,

idest memoriam Seruio interprete. Nam postmodum sequitur.

Nunc oblita mihi tot carmina,

& meritò id quidem. Nam primum uulnus memoriæ senectus infligit. Sed animi quoque nomine memoriam significari uulgaris quoque sermo ostendit. Nam, quum petimus ab amico, ut cuiuspiam rei sit memor, dicimus, fac, ut hoc in animo habeas. Restat uoluntas, quam etiam animum uocari dubitat nemo. Vnde illud,

Sin alios fines, aliamque capescere gentem
Est animus, possuntque solo decedere nostro.

Nonne Poëta hîc animum pro uoluntate posuit? Sic comœdiæ loquuntur. Nosti Terentiana illa. Mala mens, malus animus. Item. Animus ergo te idem, ac fuit, Et alibi. Timet omnia, patris iram, ac animum amicæ,

amicæ, ut ſit ſuæ. De hoc igitur animo incumbit diſputatio, utrum corrupto corpore ipſe quoque corrumpatur, uel num abeat incolumis, cum ſuis tantis diuitijs & facultatibus. Nam hactenus nemo dixit euadere nudum tanquam naufragum, ſed aut penitus interire putant, aut incolumen his ſuis retentis manere. ATHA. Vera loqueris. MAR. De immortalitate igitur animi loquendum eſt nobis, unde propriè eſt animus, ideſt, unde uult, intelligit, reminiſcitur, non unde uitam tribuit corpori: nam hæc eius uis & poteſtas interit ex corporis defectu. ATHA. Hæc in confeſſo nobis ſunt. MAR. At hanc animi immortalitatem à multis agitatam olim fuiſſe perſpicuum, alijs eam aſtruentibus: alijs negantibus. Nec mirùm uideri debet rem ſummis contentionibus inter eruditos fuiſſe tractatam. Cognitio nanque finis unumquenque maximè ſolicitat, nam propter eum cætera mouentur. Quid hac in re putas, quæ propriè ad nos pertinet? Etenim ſi cum extinctione ſenſuum corporalium animus unà extinguitur, finis apparet naturæ noſtræ. Sin autem ſupereſt, finis huius tantùm uitæ oſtenditur. Ego uerò quum exiſtimem, poſtquam homini mors aduenerit, ſupereſſe aliquid, idque, quod in illo fuit maximum, quæſo, ut patiaris me paulò fuſius & uberius de hoc ipſo diſputantem, aut ne petiſſes, ut id explicarem: Ego enim me tibi non offerebam. Agitur enim (nimirum) res maxima, ſpes ſcilicet immortalitatis noſtræ, quam tenentes iucundius uiuemus; cogitatio nanque ea incumbet, nuſquam occidere, quod in nobis eſt optimum, ſed meliorem in ſtatum reponi, nos nunc corporibus immiſtos famulari non morti, ſed perpetuæ uitæ, quæ poſt uarios caſus, laboreſque plurimos ſuperatos læta aderit alio in ſæculo, & beatos reddet. Accedat, quod, ut nuperrimè dictum eſt, nihil æquè ad mœrorem, quem ex propinquorum & amicorum morte ſuſcepimus, propulſandum pertinet, quàm ſi intellexerimus illos uiuere, quos ueluti mortuos deploramus. Sed & dolorum præterea mortiſque contemptus paratur, quod fortitudinis maxime eſt proprium, dum hac amiſſa meliorem ſubſequi uitam creditur. hinc itur audacius in prœlia, & nullum diſcrimen pro patria, pro ciuibus, pro legibus, pro fide Chriſti metuitur, imò nec ſupplicium ullum recuſatur. Quòd (ut cæteros omittam) Martyres noſtri locupletiſſimè oſtenderunt. Nunquam enim illi eculeos, uncos, ſartagines, ardentes laminas, ferreos ungues, beſtias, cruces, & alios duriſſimos cruciatus ſubire uoluiſſent, ſi præſenti uita extincta, nullam aliam ſupereſſe crediſſent. Rectiſſimè dictum eſt, principium eſſe ad iuſtè recteque uiuendum animi immortalitatem: contrà uerò occaſionem ſuggerere prauitati quicumque humanos animos unà cum corporibus ruere, prædicarent. Hoc uidentes Sapientes uiri, qui Reſpub. legibus inſtruxerunt, hanc animi immortalitatem ciuibus ſuis propoſuerunt, ad quam natura omnes ferè rapimur: non enim ueram ſolùmodo, ſed utilem etiam ciuitatibus hanc opinionem arbitrabantur. Aggrediar ergo id quærere. Ego

nanque ualde approbo, quòd retento semper religionis nostræ decreto anima uelit noscere (quantum fieri potest) se ipsam, quia id postulat ratio & utilitatis & ordinis. Ordinis quidem, quia, quod nos sumus, primum est nobis. Turpiter quæruntur aliena, ubi propria ignorantur. Vtilitatis uerò, quia intelligentes immortalitatem nostram, eamq́ue penè oculis captantes, rectè uiuere studebimus. Huc autem respicere debet scientia nostra: multæ sciendi causæ (inquit diuus Bernardus) sunt enim qui scire uolunt eo fine tantùm, ut sciant, & turpis curiositas est. Alij scire uolunt ut sciantur ipsi, & turpis uanitas est. Alij, ut scientiam suam habeant uenalem ad pecuniam, uel honores respicientes: & turpis quæstus est. Sed & sunt quidam ab his diuersi, qui scire expetunt, ut alios doceant, & charitas est, uel, ut habeant, quo dirigere uitam suam habeãt: & prudentia est. Hanc ultimam caussam teneamus, fixamq́ue cordi habeamus. Quicunque enim immortalem se intelliget, & potest illud Poëticum effari.

Non omnis moriar, multaq́ue pars mei Effugiet Libitinam,

Nonne mouebitur, ut magis futura curet, quàm præsentia? rationem potius ducat eorum, quæ nunquam, quàm quæ aliquando intereunt? Propone tibi nunc alia ex parte eos, quos spes destituit futurorum: an non illud dicunt? Breuis hæc uita, puncti instar, uel si aliquid puncto potest esse breuius, umbræ est transitus, & ueluti flos hesternus marcescit. Rapiamus ergo, dum licet, indulgeamus nobis, expleamus cupiditates nostras quacunque possumus, donec hac luce fruimur: nam postea non aliud nec maius nec deterius sequetur, nec præsentia manebunt. Hæc incredulorum est oratio, qua impellunt se ipsos ad omnia, etiam cum iniuria sociorum: non enim tantùm uerbis, sed (quod est grauius) factis etiam ipsis loquuntur. Et hæc quidem habeo de immortalitate dicere, quantum hæc boni afferet credita & humanis indita mentibus: rursus quantum afferre ualeat mali, si non asseueratur. Veruntamen an id uerè ita se habeat inuestigãdum est diligenter: nam ueritas homini sanæ mentis charissima est omniũ, & aduersus inimicos eius omni studio, conatuq́; defendenda: amicitiæ etiam omni proponenda: præsertim, quum de ea re agitur, quæ uitam totam humanam dirigit. Sciri autem id pose, quod quæritur rationibus inductis, uel tu ipse existimas, qui hanc disputationem efflagitasti: non enim hoc est ex illo rerum genere, quorum impossibilis sit cognitio, & quæ penitus humanæ mentis aciem effugiant: nam si id ita se se haberet, frustra esset omnis inquisitio, & stultè in eo opera poneretur: fatendum est tamen, quòd rationes, quibus animi immortalitas demonstratur, sapientum magis uirorum, quàm rudium, & indoctorum pectoribus elucent. Hi autem nihil altius speculanter, & ob assuetudinem corporum uix quicquam corpore uacans queunt cogitare: illi autem longè acie mentis prouecti res à materia facilè diuellunt, & intelligentes aliquid esse incorporeum, haud difficulter qualis animus posito cor-

to corpore esse possit, meditando consequi ualent: hortandi autem essent hi, qui minus ingenio ualent, & non satis magnarum artium instituti sunt disciplinis, ut fidem adhiberent illis, qui & inuestigando & experiendo multùm in talibus pollent, & oculo acutiore (ut sic loquar) uident. Nolo hac in re multus uideri. Etenim immortalitatem cognosci posse, uel illud apertè indicat, quòd cognoscitur, sicut posterius ostendetur. quòd autem omnes non æquè demonstrationum sunt capaces, hoc facit differentia, quæ intercedit magna inter peritos & imperitos: nam hi ne excogitant quidem, quæ apud sapientes manifestissima sunt & receptissima. multum potest in cognoscendis rebus exercitatio, multum uehemens, assiduaque meditatio, nam ubi intenderis ingenium ualet. Et de his quidem satis. Sed ne longiori utar sermone, ad rem ipsam propius accedam. contrarias uideo sententias: etenim cum in homine plus aliquid inesse crederetur, quàm quod oculis capiatur, animus scilicet motus habens quosdam, qui ad inueniendum celeres sint, ad excogitandum acuti, ad explicandum uberes, ad memoriam firmi, ad uoluntatem liberi, quæsitum fuit ab antiquis sæpius, num is tali præditus facultate, unà cum corporibus occideret, an uerò immortalium conditione in æternum uigeret. hi quidem aiunt, moritur, illi, non moritur. hinc acris insurgit pugna & contentio. Et plurimi quidem ingeniorum uela, ut æternitatem probarent, tenderunt, rationibusque inductis, & sibi & cæteris illud suadere nitebantur. Nostri uerò, qui diuinis magis nituntur oraculis, quàm rationibus, tam firmiter credunt durare in æternum animas, quàm corpora quotidie uident interire. Quamobrem ita parati ad istam disputationem accedere debemus, non ut ullæ rationes fidem nobis procreent, sed ut fides nostra rationes ipsas adiuuet atque confirmet. Tu uerò asseris, quod nuper quidam magnus Philosophus libello edito multa contrariam in partem satagit astruere, uni præcipuè innixus Aristoteli, quem sententiæ suæ auctorem facit ac magistrum. Facilè patior delirare aliquos, tergiuersari, & tanquam de transuerso incurrere, quo plus cæteri, qui contradicunt egregiæ probatæque scientiæ & uitæ uiri auctoritatis nanciscantur. Aristoteles existimatus est hac de re suam occultasse sententiam, quod ex eo facilè deprehenditur, quòd alij affirmant, eum tenuisse immortalitatem animarum, alij negant. Hæc autem contentio satis indicat rem esse in ambiguo, quum utraque pars uerbis Aristotelis innitatur. Sed quicquid ille senserit, nempè illud liquido constat nobilissimas Philosophorum disciplinas, quæ maxima in gloria uiguerunt, pro immortalitate stetisse. Intelligis iam (ut opinor) me de Pythagoricis & Platonicis dicere, sed ante hos omnes antiquissimus Mercurius Aegyptius, qui ob admirabilem sapientiæ magnitudinem ter maximi cognomen accepit, eiusdem fuit sententiæ. Deus (inquit) ex duabus naturis immortali scilicet & mortali unam compegerat, atque ita hominem in aliquo quidem immortalem, in aliquo mortalem fabricabat,

ut utriusque particeps omnia uidens, omnium fieret indagator, ut utrique satisfaciens origini, posset mirari atque adorare cœlestia, & incolere atque gubernare terrena. His uerbis uetustissimus ille sapiens damnasse illos uidetur, qui hominem totum morte ipsa deleri crediderunt. Thales quoque Milesius, ut Laërtius refert, idem sensit. Adde eodem præter Pythagoram, & Platonem è ueteribus Zoroastrem, Orpheum, Socratem, Xenocratem, Xenophanem, Crantorem, Chrysippum. Homerum quoque uetustissimum poëtam, qui non hoc carminibus suis tam continenter inclusisset, nisi id uulgò creditum, & receptum fuisset. Non præteteo Phocylidem uetustum & ipsum scriptorem, qui mortalium uitam instituit præceptis, idque poëticè singulis ferè uersibus, quod temporibus illis summæ sapientiæ existimabatur. Ille hanc ipsam animorum immortalitatem astruxit, dum inquit ad hanc sententiam.

Corpora morte iacent, animos sed uiuere credas.

E Platonicis, quanquam id esset totius sectæ decretum, tamen nominatim appellare possumus hos, quorum maxima ingenia extiterunt, multaq; scriptis tradiderunt, Iamblichum, Plotinum, Porphyrium, Proclum, Ammonium, Alcinoum, Plutarchum, sed ex his etiam, qui Aristotelem sequuntur, præstò est Theophrastus, Themistius, Philopponus, Simplicius (hi Græci omnes) & ex Arabum gente prodit Auicennas, Algazel, & superans ferè cunctos ingenio & diligentia Auerroes. Et ut ad Latinos ueniam. Cicero immortalitatem animorum astruxit in Tusculanis quæstionibus latissimo illo suo ore, quo latinæ eloquentiæ fons exundantissimus habetur: Macrobius quoque non spernendus auctor, & Seneca pollens acumine ingenij in consolatione ad Martiam, & in opusculo, quod de diuina prouidentia fecit, nec non Lactantius Firmianus, Constantij Cæsaris præceptor, qui riuulus Ciceronianæ eloquentiæ putatur: eadem cõplexi sunt, Boëtius quoque in Philosophica consolatione, & alibi sæpius eiusdem sententiæ assertor fuit. Reliquam Philosophorum, & Theologorum multitudinem enumerare quis possit? satis est hanc sententiam, auctoritatibus summorum uirorum esse munitam. Isti etiam, qui humaniores sequuti sunt literas, nonne idem tenuerunt? quos equidem prætereo ne ex omni grege aucupari auxilia uidear. Non possum tamen præterire clarissimum historiarum scriptorem Crispum Sallustium, qui in procemio belli Iugurthini animum incorruptum, æternum, rectorem humani generis uocat, cuncta habentem, neque à quoquam habitum, quum cætera corporis & fortunæ bona fluxa, & fragilia esse dicat: illa etiam prædicat magnificè. ATHA. Quæ? MAR. Quemadmodum (inquit) genus humanum compositum ex corpore & anima est, ita res cunctæ studiaq; omnia, alia corporis, alia animi naturam sequuntur. Igitur præclara facies, magnæ diuitiæ, ad hæc uis corporis, & alia huiusmodi omnia breui dilabuntur. At ingenii egregia facinora, sicuti anima, immortalia sunt. Et quoniam Plato furorem diuinitus immissum omni humanæ

præfert,

præfert ſapientiæ, non omitto Pythiam Delphicam, Sibyllas, & alios innumeros uates Græcos, & Barbaros immortalitatem animæ prædicaſſe. Sibyllæ etiam ultimum Dei iudicium in omne humanum genus exercẽdum prædixerunt. ATHA. Magnas undique collegiſſe te uideo copias pro immortalitate. MAR. Facio id equidem ſtudioſè: nam plurimùm ad ſuadendum pollet illuſtrium auctorum multitudo, quia uerisimile ſit id eſſe uerius, in quo plurium oculi conſpirant. Itaque quod frequentiori eruditorum calculo receptum eſt, id ferè omnes ſequimur: hoc in iure ciuili obtinet, hoc in naturalium rerum inquiſitione, in re medica, aſtrologica, cæteris denique ingenuis artibus. Quid in doctrina Chriſtiana? nonne quod communi patrum decreto ſtatutum fuit, id tenendum eſt, priuata autem dogmata, qui ſequuntur, hos ut hæreticos horremus? neque cum his menſam, aut ſermonem communem habemus, aut alia in re communicamus, quod olim penes gentes aquæ & ignis interdicto fiebat. Plurium ergo iudicium firmius, quanto magis uniuerſorum? nam uniuerſos homines exceptis paucis immortalitatem tenuiſſe confirmo. Vnde autem emerſerit hic error quorundam putantium humanam animam in morte corporis non euadere incolumen contra omnium gentium opinionem, contra publicarum legum auctoritatem, contra maiorum cæremonias, omniumq; religionum iura, dicam breui ſi potero. Hoc malum in Græcia ortum eſt ab his, qui primi philoſophari cœperunt, & ſingula rationum momentis tentare uoluerunt: hi quum nihil altius ſaperent, pronum iter ſenſuum ſequuti ſunt, & nihil in mundo incorporeum eſſe dixerunt: hinc quum de animæ ſubſtantia diſputatio incumberet, corpus eſſe uel aliquam eius partem eſſe poſuerunt: alii aërem, alii feruidum ſpiritum, alij cor, alij cerebrum, alij ſanguinem putauerunt. Quid dicam de his, qui lucem, qui ignem, qui ſcintillam ſtellarum, qui ſpiritum tenuem per totum corpus diffuſum aſtruxerunt? nec defuerunt, qui temperationem eſſe quandam ex quatuor principiis conflatam affirmarent, nimirùm deinceps ſi hanc ſententiam ſequentes mori animam exiſtimauerunt, hac Anaxagoras ſtetit, hac Democritus, hac Leucippus, alij quidam, Anaximenes, Heraclitus, Empedocles, Critias, Parmenides, demum Epicurus, Dicæarchus, & qui horum diſciplinam ſequuti fuerunt. Addi his poteſt è iunioribus Gregorius Nicenus. Arabes quoque (ne id tantummodo Græcorum uitium putes) Alpharabius Auampaces, Albubacher ſententia ſua perimunt animos, & ueluti capite mulctant. Eos etiam, qui dixerunt, optimum eſſe homini non naſci, proximum quàm citiſſimè aboleri, mortem animarum credidiſſe ſermo ipſe indicat: nam ita dixerunt, quaſi poſt hanc uitam nihil ſit, ſed cum ea omnia extinguantur, & nihil eſſe, uel in nihilum redigi, quietem arbitrabantur, ſi tamen ulla poteſt eſſe quies nihil ſentientis. Demonax Cyprius arduus & ipſe Philoſophus, ſed minimè arrogans, cuius uitam Lucianus in literas miſit, interrogatus, quid de animo ſentiret, num eſ-

ſet

ſet immortalis? Reſpondit, immortalis, ſed ut omnia. Sic iſte quoque non abire, ſed obire animum ſenſit, nihil animis plus auſus eſt tribuere quàm cæteris, quorum interitum uidebat. Stoici, quod genus erat Philoſophorum acutum & uehemens, & in Dialecticis ualde exercitum, animos poſt corporis mortem diù durare dicebant, aliquando tamen extingui, non oſtendentes tamen quot durent ſæcula: quod de quibuſdam animalibus traditum eſt, quæ diutiſſimè conſtat uiuere. Hi meritò improbandi uidentur, nam quum ſuſcipiant, quod difficillimum eſt in præſenti controuerſia, animos durare poſt corpora, illud, quod facilius concedi potuit & debuit, durare eos in æternum, negant, quum tamen extinctionis ſubitæ nullam afferant cauſam. At nec ſanæ mentis hominibus ſuaderi unquam potuit, animam, unde rationis eſt compos, in aliquo eſſe corporum genere, ut quæ ſit omni corpore præſtantior. Ipſa prætere a quomodo corpus? quum non habeat ſpatio diffuſam molem, quod neceſſariò reliqua corpora recipiunt; non habeat etiam illas primarias qualitates, quæ cunctis inſunt corporibus: non enim, quod in nobis ſapit & intelligit, longum eſt aut latum, non calidum aut frigidum, & cætera huiuſmodi. Sed & illud oſtendit animam non eſſe corpus, quòd pleraque intelligit ſine corpore, & quod adueniens corpori ipſum non auget, nec recedens imminuit. ATHA. Vellem de Ariſtotele tibi aliquid liberet dicere, quid ſcilicet eum de animi immortalitate ſenſiſſe ipſe credas: hunc enim humanæ ſapientiæ regulam, hunc admirabilium rerum ſingularem inuentorem, hunc Philoſophiam ab alijs inſtitutam perfeciſſe exclamant. Itaque non poſſumus hunc tam magnum Philoſophum præterire, ut eius ſententia non exquiratur. MAR. Magnus ſine controuerſia fuit hic Philoſophus, ſed obſcurus ſermone, adeo, ut magna opus ſit cura, ut intelligatur: hac autem in re ita perplexè loquutus eſt, ut utraque pars Ariſtotelem ſententiæ ſuæ patronum faciat. Ego (ut ab initio dixi) ambiguum fuiſſe, & ſuam de induſtria occultaſſe ſententiam arbitror. Nam ſi apertus eſſe uoluiſſet, duobus aut tribus uerbis id facere potuiſſet: diceret ſimpliciter humanam animam eſſe mortalem, ſi ita uidebatur, uel immortalem, ſi contra exiſtimabat, nunc ſuſpenſo gradu incedit, & quædam uerba reliquit, ut utrunque ſenſiſſe uideatur. Faciam autem ſic. Nam exponam loca, quibus utraque pars pro ſua innititur ſententia, deinde liberum tibi relinquam, ut iudices quid ille ſenſerit, & in quam partem declinarit. An ſi id fecero, tibi ſatisfaciam? ATHA. Nihil te commodius facere poſſe arbitror, quàm ſi hoc feceris, & liberum unicuique relinquas, re in medium poſita, opinari de Ariſtotele quid ſibi uoluerit. MAR. Ergo adducemus loca non tamen omnia, ſed quæ magis urgent. In primis, quòd putauerit animam non diutius uiuere quàm corpus, illud indicat, quòd in ethicis auſus eſt dicere, ultimum terribilium eſſe mortem, nec poſt eã uideri bonum aliquod uel malum ſupereſſe mortalibus. hoc ille non poſuiſſet, ſi immortalitatem

tem esse placuisset: mors enim potius esset in uotis, si duraret post eam animus, & hac ianua ad potiorem transmitteretur uitam, quod Cleombrotus quidam fecisse narratur, quem aiunt lecto de immortalitate Platonis libro se de muro præcipitem dedisse. Rursus in eisdem Ethicis ait idem fortem uirum exponentem se morti se ipsum orbare maximis bonis, quibus est dignus. Hic si immortalem animam credidisset, nonne illa potius dixisset, forti uiro maxima proposita esse post mortem præmia, ut qui pro æquitate pugnans occũbere uoluisset? hanc enim habent omnes fortitudinis acuendæ caussam, quòd uir fortis non tam amittere uitam, quàm commutare uideatur, deteriorem scilicet meliori: nam quam ille proponit gloriam, & ea sperat hominum pectora incendi ad fortitudinem, frigidum est solatium: quid enim pertinet ad quemuis post mortem gloria, quam, si totus moritur, non sentiet? Sed & alij huius Philosophi sermones ostendunt ipsum immortalitatem abiecisse, quale illud est, quod asserit uoluntatem esse impossibilium, & inter exempla immortalitatem recenset. Idem in eisdem libris moralibus autumat mortuum non esse fœlicem, quia fœlicitas (inquit) penes nos est operatio, qua caret mortuus. Cur præterea, quum de hac ipsa fœlicitate uerba facit, quòd est ueluti signum ad sagittam, ubi omnes collimant: fœlicitatem tantùm proponit hominis uiuentis, nullo habito sermone eius, quæ post mortem continget? An oblitum rei tantæ dicemus? uel uerisimilius sit nullam putasse? Sed in Oeconomicis ipse quoq; ait, homines sola propugnatione assequi sempiternitatem. Et hic quoque oblitus uidetur (si ita dicendum est) immortalitatis. Et hæc quidem & similia afferunt loca, qui existimant Aristotelem contra immortalitatem stetisse. E contrario autem Auerroes, Simplicius, Themistius, & bona pars Peripateticorum asserit Aristotelem accessisse animarum immortalitati. Multiplices afferunt locos, in quibus id uoluisse putatur, quos nos consultò omisimus, ne nimis protrahatur sermo. Sed fortissimè id sentire creditur in secundo de generatione animalium, capite tertio, ubi proposita quæstione, quæ sit forma hominis, quo generante, quo in tempore, quomodo insit homini genito, respondet, intellectum extrinsecus accedere, ut qui per se ipsum subsistat, nec actionem habeat à corpore pendentem, dicitque eum nullo corporis instrumento fabricari, remque diuinam uocat. Præterea in libro primo de partibus animalium, capite primo, ait animam rationalem esse abstractam à materia simpliciter, ideo à Physico non esse considerandam. Amplius tertio de anima de utroque loquens intellectu agente ac possibili, affirmat intellectum uerè esse separatum, à corpore scilicet, eaque de caussa esse immortalem. Idem septimo ethicorum, quasi in extremo libri, dum inquirit, cur nulla res eadem nos semper delectat, quia (inquit) non est simplex nostra natura, sed inest aliquid aliud, quo corruptibiles sumus. His uerbis ostendere uidetur inesse nobis alterum, quod penitus corruptionis sit expers. Age, uideamus & illud eiusdem

dem in secundo de anima, ubi asserit intellectum, qui in contemplatione uersatur separari à sensu, sicut perpetuum à corruptibili. Adde etiam, quòd in primo ethicorum prospera & aduersa posterorum & amicorum censet ad defunctos quadam ex parte pertinere, ut ex is uel fœlices sint uel infœlices. Sed in policitis Heroibus assignat post mortem insulas fortunatas, ubi Beati exigunt æuum, quin etiam censet eis sacrificandum: Heroes autem uocari animas uirorum fortiũ nemo negat. Aristotelẽ etiam composuisse librum quendam, cui titulus est Eudemus, & Laërtius testatur in Aristotelis uita, & Themistius in libris de anima, & Plutarchus in consolatione ad Apollonium: illo in opere apertissimè astruit animarum immortalitatem, ut tergiuersationi non sit locus. Expositis iam, quæ utrinque de Aristotele dicuntur, & perspectis eius sententijs, potesne mihi dicere, cuius fuerit partis? quo se inclinarit? ATHA. Difficulter id quidem possem: magnoque opus foret ad cogitandum spacio. MAR. Ego quid mihi semper uisum fuerit exposui, cuius quidem sententiæ habeo socios. Sunt enim & alij non ineruditi uiri, inter quos Ioannem Scotum Theologum primarium numero, qui prospicientes Aristotelem hac in quæstione uariè scripsisse, & modo huc, modo illuc accessisse, ambiguum fuisse existiment, & leuiter utranque opinionem attigisse, nec in earum altera immoratum, ut solet, quum assertionem suam probare, & aliorum improbare conatur, cuius etiam rei suspitionem commouet Plutarchus, qui in libro, in quo colligit Philosophorum placita, dum sententias ponit eorum, qui tenuerunt animæ mortem, & aliorum, qui tenuerunt perpetuam uitam, Aristotelem prætermittit, quum tamen multis alijs in rebus, quid de anima Aristoteles senserit exposuisset. Dubius igitur (ut mihi uidetur) hac in re fuit, nec dici potest, quòd dubitans rei scientiam haberet, illud tantùm sciebat se dubitare, & unde ad dubitandum impelleretur. Dubium autem Aristotelem fuisse non tantùm ex uarietate scriptorum colligere licet, sed ex eo quoque, quòd libro primo de anima intellectum asserit, nihil forsan perpeti posse: illud forsan non est fidentis hominis uerbum, sed titubantis. Rursus duodecimo methaphisices quæstionem mouet, nec dissoluit, sed posterius dicit determinandam, quasi antea in physicis non determinarit. Hæc faciunt, ut unà cum quibusdam alijs Aristotelem ambiguum fuisse opiner. ATHA. Quid si tibi uim adhibere possim, & cogam, ut alterutrum pronunties, quid dices? MAR. Dicam te Tyrannum esse, si id feceris. ATHA. Non id te rogo, sed ut dicas de Aristotele, in quam magis partem inclinarit: potes enim id dicere utrisque locis perspectis. MAR. Non times Athanasi. ATHA. Quid. MAR. Ne te parum æquum existimem, quòd mutes multùm de conditionibus. Nam ea lege dicere cœperam de Aristotele, ut utrisque locis propositis liberum auditori iudicium relinquerem, quid sibi uir ille uoluerit. ATHA. Sic est. Nihilominus potes dicere, quod te flagito. MAR. Ego (si dicendum est) Aristotelem magis

gis

gis ad immortalitatem flexiſse exiſtimo. Nam loci, qui pro immortalitate faciunt, mihi ualidiores & firmiores uidentur: pluribus autem contrarijs locis hominis compoſiti ſtatum non ſimplicis, ſeu diſiuncti, qui in intellectu ſolo conſiſtit Ariſtoteles ſpectaſse uidetur. Exiſtimant quidam Ariſtotelem animarum mortem apertè non poſuiſse, ueritum ne accedente accuſatore Iudicum ſententijs ſubijceretur, & pœnas daret, quod mihi tamen ueriſimile non uidetur. Nam qui illum anteceſſerant Democritici, & qui poſtea ſequuti ſunt Epicurei, idem ſentientes, nihil unquam eo nomine à Iudicibus paſſi ſunt. Accuſatus poſtmodum impietatis fuit ab Eurymedonte Hierophanta communi illa Philoſophorum inuidia, quòd de Dijs non rectè ſentiret; quod ſanè iudicium, cogitans, quid ſimili de cauſa Socrati contigiſſet, ſubterfugit, & in finitimam Chalcidem clam euaſit, ubi poſt triennio extinctus eſt. Editos libros ſuos & non editos dicebat, ita, ut ne ipſi quidem ſua obſcuritas ignota eſſet, ſed eam potius de induſtria affectaſſe uidetur. ATHA. Omittamus iam quæſo hunc Philoſophum, de quo multa dicta ſunt, uoluit ille non apertus eſſe hac in controuerſia, ſed latêre, ideò latebras illi ſuas relinquamus, & ad reliqua progrediamur. MAR. Rectè mones: non enim unius opinioni, quanuis præcellentis tantum deferendum eſt, ut lex naturæ habeatur, uideamus quo nos ratio ducat, & id, quod ipſa ſuaſerit, quandoquidem philoſophari cœpimus, putetur eſſe firmiſſimum. ATHA. Sic agendo cenſeo.

D MARCI

MARCI ANTONII
NATTAE ASTENSIS,
DE IMMORTALITATE ANIMI,
LIBER SECVNDVS.

MARCVS.

RINCIPIO illud officere puto, ne credatur immortalitas animi, quia difficile est admodum homini sensibus prædito, qui ipsis sensibus ducibus assueuit rerum notitiam capere, & corpore assiduè corpora noscere, & intra corpora quotidiana consuetudine uersari, cogitare deinceps & meditari qualis sit animus, ubi de corpore exierit: quomodo (inquiunt) sine his corporis partibus, quas semel insedimus, explere poterimus officium intelligendi? hoc, (dicet aliquis) nequeo subijcere cogitationi, hoc explicare mihi durum. Quid de Angelis ipsis, qui nunquam corporibus sociati, num molle dictu, quomodo existant, quo munere fungantur? Ego uerò animos ipsos trucidato ac debilitato corpore uigere uideo, quin instrumenta corporis distringere mentium potius aciem, quàm acuere dicuntur. Itaque & Democritus & plerique alij oculorum se se orbarunt aspectu, quo plus animo cernerent, & Appius in cæcitate corporis lumine utens, rationis Senatum Romanum ad accipiendas fœderis conditiones incitatum flexit, fœdamque Pyrrhi pacem & inutilem eximia orationis suæ grauitate discussit. Ostendunt hæc animum ipsum, unde intelligimus, nihil accipere à corpore, nec ab ullo eius instrumento, si quidem remotis corporis sensibus longè melius speculatur. Quin multa uera astruit cõtra sensuum opinionem, plura etiam percepit, ad quæ sensus non accedunt, ueluti res corpore uacantes. Item & generatim res intelligit ab omni personarum, temporum, locorum conditione auulsas: hæc omnia percepit, quæ ne uana quidem imagine sibi posset effingere. Ego uerò etiam hæc, quæ leuiora possunt uideri, arbitror rectius peragi, si corporis sensus uel omnino absint, uel quàm minimum adhibeantur. Nam nec Poëtam puto posse graues sonantesque uersus uoluere: nec Oratorem uberem grandiloquamque eloquutionem fundere, nisi ei rei toto animo seruiat, ablegatis

gatis quodammodo corporis sensibus: licet in Homero id cernere. Nemo hoc Poëta fuit eloquentior, nemo in pangendo carmine fœlicior, quia, ut opinor, clausis oculorum fenestris totus intus habitabat, nec externarum rerum uisus illum à carminis intentione poterat auocare. Quum igitur mens, ratio, ingenium, intelligentia, cognitio, & ut uno uerbo amplectar, humanus animus, non sit ulli alligatus corporeo instrumento, sed à se ipso subsistat, & per se opus suum moliatur, quid ad eum pertinet extinctio sensuum? Videmus quòd quanto animus abstrahit se magis à corpore, & ad corpore uacantia attollitur, tanto amplius perficitur, & dicemus eum corrumpi, quum à corpore penitus separatur: & non hoc mouebit, quod nihil ex eo corrumpatur, in quo magis perficitur, non posse eandem rem ad perfectionem simul corruptionẽq; tendere? Fatendum est autem, quòd corrupto corpore, corrumpetur quoque is intelligendi modus, quo nunc utimur, sed succedet alius melior & nobilior, quo directo & absque ullo circuitu naturam rerum omnium attinget, nihil differens ab Angelis in hoc intelligendi munere. Similiter animus seclusus à corpore gaudebit, & amabit sicuti corpore inclusus, hoc tamen interest, quòd nunc cum perturbatione, tunc imperturbatus mouebitur. Vnde enim perturbationes animorum, quos nunc in corde patiuntur? nempe ex humorum accessione, uel decessione, quæ tunc nulla erunt, erunt autem tantùm affectus in nuda uoluntate, nam uoluntatem quoque suam hinc auferet animus tanquam corpori non cohærentem ullo uinculo, sed liberam & solutam. Vide autem quàm nihil à prospectu corporum animus patiatur, nam non recipit in se, ut contraria, quæ in rebus ipsis sibi inuicem aduersantur. Contraria sunt frigus & calor, humor & siccitas: nam mutuò se expellunt, sed in intelligentis recepta animo non sunt contraria: nam non se illuc expellunt, imò subsequuntur, quia altero cognito, alterius elucet cognitio. Ergo quum purus sit animus ab omni corporis contagione, nihilq; corporeum secum ferat, cur nõ manebit, & proprio fungetur munere, ubi à corpore fuerit dissociatus? Non enim ut destructo oculo amittitur uis uidendi, quia distructum est id unde illa subsistebat, sic uis intelligendi perijt destructo corpore: quoniam hæc de eo non pendebat, desinit quidem animus destructo corpore esse illius forma, non tamen desinit esse ipse, quod per se prius erat. Et hoc est argumentum, quo potissimùm Augustinus innititur in libro, quem de hac re scripsit, nam quum animus (inquit) sit per se ipsum uita, non capit uita interitum, sicut nec lux obscuritatem, fortitudo imbecillitatem, ueritas falsitatem: corpus autem in eo differt, quòd non à se ipso, sed ab alio sumit uitam, idest ab animo: nimirùm igitur si illo recedente extinguitur tanquam à uita deseratur, animus autem, qui uitam per se habet non potest extingui, quandoquidem nemo se ipsum deserat. Hæc ab Augustino. Cogita quæso Athanasi, tecum sæpius reuolue (nihil enim est, quod efficacius dici queat) nam si animus

in corpore manens ipsum conseruat & continet ne effluat, ne tabescat, quanto magis se ipsum conseruabit, quum uitam non à corpore pendentem consequutus sit. hoc idem uidit D. Bernardus scribens in cantica canticorum (quid enim illa altitudo ingenij non uideret?) Vita (inquit) anima est, uiuens quidem, sed se ipsa, & per hoc non tam uiuens, quàm uita, ut propriè de ea loquamur. Inde est, quòd infusa corpori uiuificat illud, ut sit corpus de uitæ præsentia non uita, sed uiuens. In hoc autem gerit anima similitudinem quandam cum Deo, quod non solùm est uita, sed etiam uiuificans, sequitur etiam, ut sit immortalis, quoniam, quum sibi ipsa uita sit, sicut non est, quo cadat à se, sic non est quo cadat à uita. Hinc summè etiam cogor Virgilium commendare, non solùm ob carminis maiestatem, ut multi, sed etiam ob eximiam scientiam: Nam eadem sentiens uocat animas uitæ nomine, ut illud indicat.

Et ni docta comes tenues sine corpore uitas
Admoneat uolitare cauæ sub imagine formæ,
Irruat, & frustra ferro diuerberet umbras. Et rursus
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

An quia ex ea parte, qua uergimus ad beluas, occidimus, iccirco interire credendum est, unde sempiternis spiritalibus formis communicamus? & putandum, quod quum hominem plurimis eximijsque muneribus ornarit Deus, patiatur deinde collabi totum? aut uelit subito fato extingui flagrantes animorum faces, quas imaginis suæ nota insculptas terrenæ molis corporibus suapte manu adegisset? Est nanque humanus animus ab omni materiæ sorde purus, & quicquid tale est, id proximum Deum habet auctorem, nimirum igitur si id opus sit perpetuum, quod quicunque diuinum dixerit, rectè nominauerit: id enim non materia alicubi desumpta formauit, sed Dei spiritus. Videmus corporeas res corrumpi ob hoc ipsum, quod è materia rudi, fragili, & commutabili eductæ fuerunt & conflatæ, & (ut sic dixerim) dolatæ: ergo quum, quod in illis est causa corruptionis, cesset in humana mente, quæ ab omni materiæ contagione abest procul, hanc incorruptam inuiolatamque, & ab omni mortis aculeo liberam manere, dicendum est. Non me latet, quòd unumquodque animal simile sui generat, nam & Leo Leonem, & equus equum, & canis canem procreat, non autem aliud diuersi generis alteriusque formæ animal: sic dicerem, quod homo, qui sapiens est animal, generaret alium hominem sapientem, si tanta uis intelligendi, cognoscendi, inueniendi, reminiscendi de seminis potentia gigni confingique possit, nam cor, cerebrum, iecur, sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, uenas, & reliquam membrorum formam atque texturam, unde habeamus, & quemadmodum fabricata sint, uideor posse exponere. Illud nanque constat, ui seminis deducta & efficta esse ex his quatuor naturis, quæ principia sunt subcœlestium omnium, sed non pari ratione possum dicere id, quod in homine sapit, intelligit, meminit, uult, esse

con-

concretum & confectum. Quomodo autem ualet id, quod est corpus è turgida cõstans mole, efficere illud, quod superius est multo & nobilius, omnique uacat corpore? Fuit aliquis, qui humanæ uocis sonos, qui infiniti uidebantur, paucis literarum notis terminauit. Magnum negocium, fœlix inuentum, nam de hoc inuento scribimus, & absentes compellamus, & cuiuscunque rei certiores facimus. sed num id quæso inuenisse illum arbitraris ex eo, quod aliquod in se ipso igneum, uel aqueum, uel flabile, uel terrenum possideret, at horum proprietates nihil tale efferunt? nam quod igneum est, calorem: quod aqueum, humorem: quod flabile, spiritum: quod terrenum, soliditatem suppeditare potest, non etiam occultæ rei inuestigationem. Aduenit igitur extrinsecus fœtu iam in utero matris formato id, quod rationis est compos, & res est diuina, ut Aristoteles dicebat, generans autem tantùm disponit materiam, in qua id fieri solet. Maiores nostri multa uitæ adiumenta, ornamentaque inuenerunt: negare non possumus eorum inuentis uitam tutiorem cultioremque non fuisse redditam: nam & fruges, & uestitum, & tecta, & multa contra feras præsidia ostenderunt: uaria præterea artificia, uarias disciplinas attulerunt: quomodo hæc ab illis inuestigata, patefactaque dicemus? Mentis (inquies) agitatione, bene est, sed mens à quo id sumpsit? credo equidem à se ipsa, nam si dicis à corpore: quomodo potuit corporeum aliquod, quod intellectu caret, tantùm uim intelligendi cognoscendique creare? si à se ipsa igitur hoc sola potest, neque hanc cum corpore communem habet actionem: quid prohibet igitur igne corporis extincto discedere, discedentemque manere? nam dum etiam in corpore astaret, pensum suum sine ullo corporis instrumento egregiè euoluebat. Licèt autem scientiam anima in multis imperfectam habeat, & in quibusdam hæsitet, nonnulla penitus ignoret, est tamen tantæ capacitatis, ut etiam infinita intelligere queat. nam uniuerso genere cognito, omnes eius partes, omnia singularia sub eo contenta intelligentiæ ipsius subijciuntur, etiam si innumerabilia sint, ueluti quicunque intelligit omne corpus naturale esse mobile, intelligere potest hoc idem in infinitis ualere corporibus: & qui nouerit lineam ex punctis constare, omnes lineas etiam numero infinitas intelliget, cunctas noscens eiusdem esse rationis. Ipsum etiam infinitum, quod sit, intelligit, distinguens ipsum à finito. Animam igitur, quæ quorundam infinitam recipit cognitionem, non maximæ esse uirtutis, & finiri ipsam tempore putabimus? Dixi de scientia, & inueniendi facultate. At memoriæ uis, nonne pariter miranda uidetur? Respice Poëtas, Oratores, Iurisconsultos, Philosophos, Theologos, Medicos, & non hos solùm, sed leuiorum etiam artium opifices contemplare: quanta hi in suo quisque artificio meminerunt? quàm parata habent pleraque? quàm in promptu? singulari etiam quidam memoria extiterunt, Mithridates, Themistocles. L. Scipio Asiaticus, & qui à Pyrrho missus Romam legatus est Cyneas,

Sceptius, Metrodorus Philosophus, qui artem etiam memoriæ inuentam iam diù à Simonide Lyrico consummauit, & semel audita iisdem uerbis reddebat. Num satam aut concretam ex aliquibus credimus elementis tantam memoriam insitam humanæ menti? uel num fundum aliquem putamus residere in animo capacissimum, ubi, quæ memoria digna esse ducimus, reponantur, & quum opus fuerit depromantur? uel num animum tanquam ceram imprimi credimus rebus his, quas recordari operæpretium est, & deinceps ad recordationem signatarum illic rerum uestigia inspicimus? Stulta hæc & absurda esse quis nō uidet? Vnde igitur ea uis? apparet, si corporale tale aliquid esse non potest, esse incorpoream: quòd si abstracta est à corpore, nihil officit ipsi corporis mors, imò proficit, quòd soluta corporis uinculis magis perficitur. Illud quoque occurrit mortem nihil aliud esse, quàm compositorum dissolutionem: ubi enim natura opus suum, quod coagmentauit, dissoluit, & partium alia aliò recedit, consequitur rerum interitus, nec aliud accidit, quam in syllaba, quæ disiectis huc illuc & dissipatis literis, ex quibus conficiebatur, interit: sed non ita in animo rationis compote, nam nemo possit dicere, unde & quibus ex partibus separabilibus compositus sit hominis animus: non enim habet figuram, non colorem, non spatiosam magnitudinem, non denique aliquid, quod tractari & diuidi ualeat: simplicissimus est igitur, ex quo conficitur morti non esse obnoxium. Videmus quicquid est in corpore, quomodo unumquodque eorum desinat, quo recedat, nihil manet in suo statu, sed abeunt, retroque cedunt singula: siue terrenum sit illud, siue humidum, siue aëreum, siue igneum. Itaque quum quodlibet eorum, quæ in corpore sunt, reuertatur ad suum & aliud interimat aliud, commutetque in aliud atque disperdat: nihil mirùm est, si corporis sensus illis discedentibus, è quorum coniunctione oriebantur, ad interitum deducantur. Animam uerò rationalem, quam nullæ efficiunt compositæ partes, si quis dixerit dissolui, is non satis attentus uidetur. Nam quum contrariorum contrariam oporteat esse rationem, si quod compositum est, dissoluitur, sequitur, ut quod simplex est, non dissoluatur. Non enim quod simplex est, aliorum conuentu formatur, sed per propriam agit formam, & ui sua uiget, ideò non dissoluitur, quia nihil se ipsum dissoluit. Ex his sequitur, quòd neque commutari, neque (ut dici soles) alterari potest: nam alteratio quum interimit, nihil plus agit, quàm quòd formam aufert relicta materia: hoc autem compositæ tantùm res patiuntur. Vides Athanasi quot & quales affero rationes, ut tibi immortalitatem demonstrem. An habes aliquid quod refellas? ATHA. Non habeo. MAR. Vrgent ergo. ATHA. Et ualde quidem, sed hoc præcipuè, quòd quum humana anima sit forma simplex, indiuidua, non alligata materiæ, habet hoc, ut neque dissolui possit, neque diuidi, neque disperdi. De his dubitauerit nemo, qui rerum naturam perspicere, & rationum consequentiam norit contexere.

MAR.

MAR. At nunc adducam aliud, quod non modò tibi, qui uarijs instructus es disciplinis, sed rudis etiā & imperitus quilibet intelligere queat, ita se rem habere, ut dicimus. Itaque permitte quæso Athanasi, ut fingam me tecum habere sermonem, ut cum rudi quodam & illiterato homine, qui de hac re doceri uelit. ATHA. Finge, ut libet, nam facilius id fingere potes, quòd non longè absum ab homine illo rudi, quem instruendum suscipis. MAR. Imò uolo, ut semoueas doctrinam omnem reconditam, & ita respondeas interrogationibus meis, sicut quilibet plebeius è medio foro arreptus, modò idem sanæ sit mentis & sobrius. ATHA. Ita ero, ut esse me uis. Sed quid affers? MAR. Dic mihi. ATHA. Quid? MAR. Agitur de animo seu mauis de anima rationali, utrum morti succumbat, uel mori nesciat. ATHA. Ita est. MAR. Vide si de hac re mecum consentis, quòd nihil corrumpitur, nisi habeat infestum, & inimicum aduersarium, denique aliquod, quod eo potentius sit, & potentioris illius uim patiatur. ATHA. Manifestum id quidem. MAR. Sin autem aduersarium nihil patiatur, incorruptum manebit. ATHA. Consentaneum id quidem. Sed quid est, quod aduersarium non patiatur. MAR. Cœlum & sidera (ut exempli caussa aliquid dem) non enim inueniuntur contraria quædam, unde illis corporibus noceri possit, propterea incorrupta sunt. ATHA. Sic est. MAR. Quid de hominis animo existimas? aduersarium num habet aliquando uel non habet? Necesse est alterutrum: nihil potest esse tertium. ATHA. Quis aliter dicere potest? MAR. Si dicis aduersarium non habere, confecta res est: animus est immortalis: nihil enim se ipsum deserit, nec deserere potest: non reperietur aliquid, quod se ipsum destruat, nisi intus uel extra immineat contrarium quoddam, à quo hostilia patiatur ATHA. Accedo. MAR. Videndum est tamen Athanasi ne aliquo improuidè feramur. Nam forsitan habet humanus animus aduersarium aliquem, qui eum morti tradat, & nos id ignoremus. Scrutemur igitur diligenter, si aliquod huiusmodi sit, quod nos turpiter lateat. ATHA. Scrutemur. MAR. Quis igitur is erit aduersarius? quo nomine? qua ui? qua figura? Num erit calor, aut frigus, humor, aut siccitas? ATHA. Minimè: hæc enim uentri, non etiam menti nocere solent. MAR. At forsitan animus ferro, ligno, lapide, aut qualibet alia durissima materia percuti ualet, & percussus interit. ATHA. Ridicula narras. Quis enim unquam frangi, findi, collidi, forari humanam intelligentiam uidit? quid tu huc corpora affers? certè nullius corporis ictus non pertingit eam naturam, quæ nullo corpore se tenet. Quomodo id audiri æquis auribus ualet exitium & finem animo importare corporeum aliquod, quum corporum potentia sit infirmior, & origo abiectior, & ordo humilior? MAR. Ergo tenes corpora nullum animo afferre detrimentum? ATHA. Teneo firmiter, & utraque (ut aiunt) manu. MAR. Nec ego dissentio, attamen dictis tuis addendum uidetur. ATHA. Addas licèt. MAR.

Hoc

Hoc unum addo, fieri posse, ut corporis aliquod instrumentum, quo peruenimus ad ea, quæ Græci uocant phantasmata (latinè uisa Cicero appellat, nos usitatiore uerbo imaginationes possumus nuncupare) sine quibus intelligere non ualemus, uitietur, ac ne tum quidem mens nostra aliquid ipsa patitur, quanuis iter ad intelligentiam ferens intercipiatur. ATHA. Perge porrò, nam his assentior. MAR. Si hunc aduersarium non admittimus, quem nam alium habebit animus? Vereor interdum ne rudis ille homo, cuius geris imaginem, inopiam annonæ pertimescat, quæ nunc omnibus impendet populis, & fame tabescere animum arbitretur. ATHA. Quid ais? Ridiculosiora adhuc profers. Nemo est tam rudis, qui non percipiat famem non contingere, nisi animali stomachum & intestina habenti: animal enim tunc interit egestate aridi & humidi, nisi cibo & potu subueniatur. Sed nunc non agitur de animali quopiam, sed de hominis animo, ea in parte, qua intelligit & speculatur. Interroga quemuis etiam indoctissimum uillicum, nusquam dicet, quòd intellectus humanus panem comedat uel uinum potet, sed homo ipse unde est animal, hæc sumat, ut inanitatem expleat stomachi & intestinorum, quod nisi faciat, perit. MAR. Ergo fateris animum non posse extingui fame. ATHA. Quid ni fatear? Quis adeò stultus est, qui contrà astruat? Potest fames animal extinguere, sed non lumen ingenij, mentem, consilium, prudentiam, & cætera, quæ nec cibum nec potum requirunt. Posset quidem fames occasionem præbere ad animi interitum, si pariter cum corpore interiret, sed non proxima esse caussa. MAR. Vera dicis. Sed quid nunc perspicio? ATHA. Quid est? MAR. Videor nanque perspicere aduersarios quosdam atroces, quos animus quorundam patitur. ATHA. Qui nam hi? MAR. Iniquitates, fraudes, scelera, quæ contrahit animus. An non ea uitia dicimus? ATHA. Quid ni? MAR. Mala sunt ergo, si quidem uitia sunt. ATHA. Sic est. MAR. Num igitur his uitijs animum interire putas? Sic autem cogita, uel potius dic, nũ uideas eos, qui adulteria, stupra, sacrilegia, furta, rapinas, peculatus, cædes, proditiones, & alia scelera admiserunt, interire ob hæc animi mala? ac non potius post quædam patrata alijs insistere, & peiora etiam patrare? ATHA. Interire ne putem homines sceleratos post scelus? Non ita est. Nequaquam scelera perimunt, aut lætifera sunt. Nam scelerati homines iucundius etiam uiuunt, quàm antea, atque adeò diu post explemtam libidinem, præsertim ubi plures aduersarios necauerunt: certè magna undique scelerum redundat copia, quæ coarctaretur, si simulac animus perperam quippiam uel cogitatione uel opere aggrederetur, subitò ueluti pestifero iniustitiæ contractu tabesceret: nihil uerò minus accidit, quandoquidem plures impios & nocentes floridiorem agere uidemus ætatem. MAR. Quid ergo agunt scelera illa, quibus impletur animus, si interitum non afferunt? ATHA. Id quidem manifestum. Vitiant scelera bonam, (ut sic dixerim) animi habitudinem, ac fœdant pulchritudinem,

dinem, perinde ac si quis in egregiam statuam miro artificio fabricatam ex ebore uel candido marmore deductam, lutum uel sordes inijciat. Est enim anima imago Dei pulcherrima, quæ sceleribus deprimitur, fœdatur, non etiam deletur. MAR. Iam ad exitum peruentum huius argumenti, quo rudem etiam quemuis suaderi posse arbitror, nam si propria animi mala animum non dissoluunt, unde porrò, quomodo, à quibus dissolutio orietur? num à uirtutibus? si dixero, absurdiora dicere tibi uidebor, quàm proximè fecerim. Etenim uirtutes, quæ summa sunt in homine bona, & bonum faciunt habentem, nunquam nocerent: necesse est autem malum esse quodcunque rem delet: quo igitur malo animus tolletur, suo ne an alieno? alieno non conuenit, suo non potest, ergo nunquam tolletur. ATHA. Inuulnerabilis ergo est animus, ut audio. MAR. Inuulnerabilis certè, nam substantiam gerit inuictam, & impenetrabilem & magis inuulnerabilis ille, quàm Achilles, qui aliquo loco uulnerari potuit, magis quàm Cygnus uel Ceneus, qui & si à ferro erant tuti, alijs tamen modis potuerunt extingui. Omnia, quæ infra lunæ globum resederunt, mortalia sunt, non permanent diu, præter animos summo Dei munere hominum generi datos. Prosequar autem iam sermonem cœptum, te amplius non interrogans, sed perpetua utens oratione. ATHA. Gratum id fuerit, nam libentius audio, quàm dico. MAR. Si superiora repetere uoluerimus, concludere iam possumus animum esse immortalem. Nam quicquid interit, altero duorum interit, aut ob aduersarij potentiam, aut defectu rei necessariæ. Sed animus aduersarium experitur nullum, à quo soluatur: non etiam interit defectu rei necessariæ, quasi egeat corpore, quum sine eo per se subsistat: facit hoc tamen, dum inest corpori, ut uitam ei præstet, regatque ac moderetur, ueluti mundum Deus, quæ cessant omnia, ubi ab eo separatur. Animaduertere quoque possumus, quòd robur animi immobile manet, & cum tempore semper procedens magis uirescit, contrà uerò corpus ægrotat sæpius, & flexu ætatis segnius in dies redditur & uetustate putrescit. Et hoc est, quod Apostolus uoluit, dum inquit. Exterior noster homo quotidie corrumpitur, interior de die in diem renouatur: quem autem interiorem uocet hominem, quem exteriorem perspicuum, nam exterioris hominis nomine corpus significat, interioris animum, & hunc meliorem fieri die, illum deteriorem. Argumentum sanè probabile in uno extinctionis, in altero durationis. Nonne perspicis etiam memoriã rerum gestarum diutissimè manere? id nempe efficitur ingenio humano. Quomodo ergo credibile est, ut decidat illud ipsum, quod alienis rebus lucem memoriæ diuturnam, & uitam sæculorum penè omnium ministrat. Quomodo si gesta animi manent, animus ipse peribit? Incorruptum cœlum, incorrupta putantur esse & sidera, quæ in illo uoluuntur, & nos humanos animos omni cœlo nobiliores corruptioni patere putabimus? Videmus etiam in hac humili angustaque terrarum sede nonnul

la, quæ in perpetuitatem tendere uideantur. Cogita Riphæos montes, Pyrenœa iuga, Caucasum, Olympum, Apenninum, & de fluminibus propone tibi Nilum, Istrum, Eufratem, Gangem, Tanaimque niualem. Nec prætereris.

Eridanum, quo non alius per pinguia culta.
In mare purpureum uiolentior influit amnis.

Hæc ab initio mundi condita cum eodem progrediuntur, nec eorum formidatur interitus, nisi ubi suprema mundo aduentarit dies, & destruat, qui fabricauit: ergo ita se habent hæc, ut nunquam casura: quod autem in terris maximum est omnium & præstantissimum, & quod unum est nobis cum alijs immortalibus mentibus cognatum, id breuissimo tempore extinguetur? Et si superior cunctis mundanis rebus est animus, alia manebunt, ipse in nihilum dilabetur, quanto rectius dicetur, quòd nullo unquam æuo finietur? Illud etiam quæro, quale aut quantum maneat his locis uirtuti prœmium? num in honoribus, opibus, copijs, nomine, gloria, uoluptatibus, er it eius præmium? At hæc angusta sunt & caduca sæculi bona, quibus contemnendis uim suam uirtus elucere putat, & sæpius uideas probos affligi aduerso fortunæ flatu, improbos, attolli secundo: ergo ubi decumbimus, captumque leto caput ponimus, si tunc animus pariter interiturus, ueluti uapor quidam diflatur, uirtus inhonorata relinquetur, nullo optato fine uirtutis opus natura concluserit, id quoniam absurdum est, dicendum post mortem corporis animum permanere, ut uirtutis suæ præmium, quod hoc non tulit in sæculo, cœlestis Imperatoris munere alibi consequatur. Quantam præterea ingenuit nobis natura cupiditatem quietis & beatitudinis perfruendæ? quæ non paratur in hoc sæculo, nam quo plures opes, honores, imperia, diuitias, copias ingesseris, tanto uastius hiat humanus animus, ut neque expleri, nec satiari possit. Dici itidem uix potest quanta innata sit homini libido intelligendi & cognoscendi, at nunc tanquam in aliena republica peregrinantes paruam quandam particulam è multis (& quod deterius est) nisi obscurè & inuolutè, nisi per reflexiones quasdam & ænigmata, nec omnibus modis, quibus cognosci potest, cognoscimus, & rectè dictum est ultimas rerum differentias esse nobis incognitas: si mortalis animus, ergo hic affectus à natura, quæ artificiosè solerterq; procedere solet, frustra homini impositi atque inusti, quod quoniam dici minimè conuenit, immortalis habendus est animus: & ut affectus ueteres expleat, necesse est paratum locum, unde corporis uinculis leuatus plena luce spectet, & omnia in omnibus intelligat, & summa quiete perfruatur. Quid? quòd homo ex cunctis animantibus solus ueri Dei notitiam habet? quam non haberet, nisi in illo inesset diuinum quiddam, & quod diuinum est, quis morti dixerit obnoxium? solus æternitatem intelligit, intellectæ amore flagrat, quia scilicet hoc naturæ eius præcipuum debetur: solus ad cœlum arrectus sublimi corporis statu, quasi nihil illi rationis esse debeat cũ terra,

terra, sed superna sint expectanda. Videmus, quòd unum quodque animal cognoscit id, quod ad usum suum pertinet, cætera non agnoscit, hinc bruta animalia margaritas & aurum non cognoscunt, quia nihil ista ipsis usui sunt, hæc pretiosa cognitioni hominis subduntur, ad cuius usum & ornatum parata fuerunt. Similiter, quòd homo tentat assiduè cognoscere Deum, & id maximè expetit, hoc ostendit, quòd aliquando Deo fruetur, quasi ad id factus sit, hæc autem fruitio in hac uita non contingit, contingere autem alibi necesse est, ne frustra huius fruitionis sit appetitus: ergo ponendum in morte corporis animum non obire, sed abire. Quod uerò non solùm Deum nouit, sed diligit etiam atque colit, nonne id fit ueluti impellente natura & ostendente, unde ortus sit meliore sui parte, quo'ue sit redeundum, hoc habet lex naturæ, ut unumquodque ad cognatum sibi & simile rapiatur. Sicut enim paruus ignis ad maiorem ignem, & gutta aquæ ad maiorem aquam accedere solet, & ei se adiungere, sic intelligentiæ nostræ paruæ Deo coniungere se affectant, quem supremum & infinitum esse intellectum perspiciunt. Sumus (ut sic dixerim) cointellectuales Deo, licèt longè impari conditione: hæc omnia, nisi dicamus animam perpetuò uiuere, frustra illic inessent. Illud quoque non leue creditur argumentum immortalis animi, quòd sit particeps diuinationis: non enim solùm perspicit præsentia, sed etiam quæ futura sunt præuidet, uel in somnio, quum sopitis corporis sensibus magis uiget, uel in uigilia sacro quodam furore correptus, qualem Sibyllæ habuerunt, & filia Priami Cassandra, & ex uiris penes Græcos Melampus, penes Romanos Martij quidam fratres. Multos etiam habuerunt Iudæi diuino afflatos spiritu, qui futura prædicerent, nostra etiam religio utroque in sexu infinitos. Quum igitur capax diuinationis sit humanus animus, diuinus habendus est: non enim diuinaret, quid euenturum sit in incertis casibus, nisi diuinum in se quid possideret, unde diuinationis nomen est ductum: & quod diuinum est, mortem effugere consentaneum. Bruta animantia naturæ acta impulsu applicant se tantùm præsentibus, nihil prospicientes admodum in posterum: significant tamen actibus suis futura quædam, non ea præsagiunt, neque præuident, nec exemplo terreor formicæ. nam illa etiam, quæ nondum experta est hyemem, colligit frumenta, & reponit, quod ostendit parsimoniam ibi esse naturalem. Vellem etiam scire ab his, qui animos morte ueluti capite mulctant, an unquam uiderint substantias incorporeas intellectu uigentes interire: Negabunt se uidisse, ego contra uideo substantias huiusmodi non interire tales enim facimus Angelos, & Dæmones, cum his habemus intellectum incorporeum communem: hoc æquè agimus utrique. Quomodo igitur illi immortales, nos mortales? Nam quorum opera sunt communia, communem quoque conuenit esse naturam. Vis ne aliud adijci argumentum? Nam ueritas illuminari etiam atque etiam gaudet. Huc

mihi pariter specta, quæ sit conditio eorum, quæ in mundo interire dicuntur, nam ita intereunt, ut ex eorum interitu aliud nouum producatur. Hinc illud in scholis Philosophorum uulgatissimum, ex corruptione unius sequi alterius generationem. Sed si animus corrumpitur, quid nam ex eius corruptione fiat requiro? Nihil uideo aliud consequi, quod generetur. Ergo non communi corruptionis lege includitur id, quod non habet, quod corruptionem sequi solet. Vlterius (ut dictum est, & latius est dicendum) si animos efficit Deus à semetipso nullis intermedijs caussis, quæ uia ad eorum corruptionem patet? Nam quicquid corrũpitur, id ex inferioribus istis gignitur caussis, quarũ defectu ipsum quoque, quod gignitur deficit, at Deum immediatum animorum auctorem deficere nemo dixerit. Solùm igitur relinquitur, ut corrumpantur animi sola Dei uoluntate, qua & creantur, at id unde docetur? dicendum potius nolle corrumpi animos, quos propinquissimos sibi esse uoluit similitudine sua, & imagine eis inducta. Nam animos referre quandam Dei similitudinem prædicatur ab omnibus, quum animorum substantia sit intellectus: & Deum non alia notione capimus, quàm, ut sit intellectus purus ab omni concretione solutus. Diuini igitur intellectus imago sunt animi, impar illa quidem imago, sed imago tamen. Nullus autem artifex imaginẽ suam sponte deleat, nisi forsitan in faciendo aberrauit. Durare igitur animos, ut imaginem Dei à Deo ipso conditam dicendum est, præsertim, quum de contraria artificis uoluntate non doceatur. Magnum immortalitatis argumentum putat Plato, hanc quam anima habet cum Deo similitudinem in libro, quem de morte Socratis conscripsit: quærit enim cuius anima sit magis similis, corporis ne, an Dei? quum apparuisset similiorem esse Deo, hinc colligit Plato esse immortalem, quod sanè argumentum Porphyrius latius explicauit in primo ad Boëthum, cuius uerba hæc sunt. Firmam certamque rationem eam Plato putauit, quæ à similitudine aliquorum uim accepit. Nam Deo immortali similis anima est: quomodo etiam ipsa sicut exemplar suum immortalis non erit? Quum enim duo quædam apertè opponantur: quærit, cui oppositorum adhæreat anima, qui optimus demonstrationis modus in his rebus inuenitur. Et quanuis à prima ætate usque ad senectutem multa contra rationem faciamus peccantes, tamen, quia uerè rationali Deo in multis similis anima est, rationalis esse ab omnibus creditur. Quum igitur duo apertè opponi concedantur, immortalis uidelicet atque diuina natura, & terrestris atque corruptibilis: dubitatur autem à nonnullis, cuius partis anima sit: à similitudine putauit Plato ueritatem esse quærendam. Et quoniam non sensibili & mortali corpori, sed uiuo & immortali Deo secundum operationes similis est: hinc similitudinem etiam insubstantia quandam habere, ac inde immortalem esse ratiocinatur. Nam, ut quæ irrationabilia sunt, statim à diuina substantia, quum sint caduca & instabilia, longè abesse uidentur, sic certè consequens

equens eſt, quæ operatione intelligendi conueniunt, ea immortalitate quoque ſubſtantiæ conuenire. Quoniam enim ſubſtantia conueniunt: iccirco etiam operatione conueniunt. Fluunt enim à ſubſtantia operationes: ac quædam eius ſunt emanationes. Nam ſi ſimillima Deo anima eſt, quid opus eſt pluribus uerbis ad demonſtrandam immortalitatem eius? Non enim diuinis operationibus uteretur, niſi etiam ipſa diuina eſſet. Nam & ſi quum in caduco mortalique corpore defoſſa ſit, continet tamen & uiuificat illud, diuinam ſuam oſtendens ſubſtantiam, nec pondus corporis eam omnino deijcere poteſt. Quomodo ſi è corpore liberabitur, aurea ſua ſpecies non perfulget? Aut quomodo ipſa immortalis non erit, cuius præſentia corpus non moritur? Habes rationem immortalitatis, quam à ſimilitudine Dei affert Plato, plenius etiam expoſitam per Porphyriũ. Quid? quòd manes ſæpius uiſi, auditæ uoces defunctorũ?

Ipſa ſed inſomnis inhumati uenit imago
Coniugis, Et
In ſomnis ecce ante oculos mœſtiſſimus Hector
Viſus adeſſe mihi.

Sed & Creuſæ, & Polydori, & Achillis umbras legimus apparuiſſe aliquid indicantes uel petentes. Non fingerent hæc Poëtæ, niſi uulgo receptum eſſet animos eorum, qui uita exceſſerunt, apparuiſſe multis, & præmonuiſſe, & futura prædixiſſe: animos autem ſuperſtites agere quædam & ſuperſtites negare, furioſi uidetur. Nec aliter grauiſſimi uiri, quibus nefas eſſet mentiri prodiderunt. Superſedeo uti exemplis, quæ infinita ſunt in Chriſtianorum literis ueritus longitudinem orationis. Quis enim poſſit dicere quoties Maria Domini mater, Petrus & Paulus Apoſtoli, & reliquæ ſanctæ animæ de cœleſtibus uenientes ſeſe dederint in conſpectum mortalibus, eosq; magnis de rebus docuerint: non magis id ſermone quiſpiam perſequi poſſit, quàm numerare fluctus maris, & arborum frondes. Sed apud gentes & nationes eadem fieri contingebat. Et ut mittam cætera, refert Plinius nepos in epiſtolis idolum ſenile catenis onuſtum Athenis uiſum eſſe à multis, & demùm Athenodoro Philoſopho, quod trepidantibus cæteris imperterritus ipſe aſpexit, & quid ſibi uellet intellexit. Idolum autem uocat umbram animi iam ſoluti. Notum eſt illud de patre, qui morte iam obita oſtendens ſe filio, docuit ſolutionis Chirographum, contra cuius fidem creditor ueniebat, petens iterum, quod fuerat ſolutum. Plotinus inter Platonicos illuſtris in libro, quẽ de hac re ſcripſit, cenſet exempla de hiſtoria ſumenda, ſi quem auditorum oporteat, non ſolùm rationibus, ſed etiam ſenſibus erudiri: ſic enim fieri fidem ex utroque: hiſtoriam autem aſſerit talibus rebus abundare, ueluti quum Deorum oracula iubent animas quorundam iniuria lœſas placari, uel alios meritos honores reddi defunctis tanquam talia ſentientibus: multos præterea, qui dum hic agerent, benefici fuerant erga genus humanum, eoſdem iſtis derelictis aſſerit in eodem benefaciendi ge

nere perſeueraſſe. At plerique hæc irrident, nec fidem adhibent. Placet ne igitur fortiſſimam omnium probationum, quæ experimentis conſtat, & ab effectu nos ad certam deducit cauſſam tollere? Vnde ergo Physici hauſerunt ſubſtantias abſtractas orbium motrices, ipſum primum motorem, niſi ab operatione? quæ præterea prudentia eleuare iſtorum fidem, quæ contingere à grauibus & eruditis uiris teſtatum eſt? eadem opera poſſunt omnem hiſtoriæ fidem euacuare: quod ſi fieret, humana uita ingenti ſcientiæ parte nudaretur. Sunt quidam, qui ueritate ipſa coacti: hæc uiſa negare non audent, ſed ea dicunt fieri arte Dæmonum: hi ſi fatentur Dæmones hæc facere poſſe, cur non facilius credant eadem poſſe animos ſeparatos, cupientes opem ferre conſiliorum ſuorum propinquis & amicis, quos uiuentes dilexerant. Ridiculi magis illi, qui atræ id aſcribunt bili, quæ, ut ad quædam acria & uehementia hominum diſponat corpora, non tamen uſque eo attollit mentes, ut præſcias faciat futurorum, & per quàm abſurdum ſimul dicere hæc uiſa malencholicis duntaxat contingere. Quòd ſi dicis hos, qui uitam hanc exuerunt, non ſæpe apparere, ſuisq; conſulere, rem non improbabis. nam ſi uel unum mortuorum dederis ſemel apparuiſſe aſſumpto umbratili corpore, compelleris dicere reliquos omnes, qui eiuſdem naturæ ſunt eiuſdemq; formæ, eandem habere facultatem, ideò fore ſuperſtites: ſatis eſt his iſtam cauſſam tuentibus, tale quid aliquando extitiſſe. Quòd autem raro apparent, hæc affertur cauſſa, quia tantùm animi illi interiores motus perpetuò manentes exercent, nec cura eſt prima illis extranearum & tranſeuntium actionum, quia non expedit, non datum eſt, non lex diuina id requirit: hominibus conuenit homines auxiliari, & ubicunque per ſubſtantias ſeparatas agendum eſt, non deſunt Angelorum, Dœmonumque miniſteria. Vident Beati illi animi aſſiduè ſupremum illud & unicum ens, eoque ſpectaculo ſaturantur & perficiuntur, & ut demus id non prodeſſe cæteris, prodeſt tamen id illis, pertinetque eorum ſtatus ad huius uniuerſitatis integritatem, & decorem, dominantiſque Dei gloriam: ſi quandoque tamen ipſi ad humana deſcendunt, uel ob hoc ipſum, ut oſtendatur humanos animos poſt mortem remanere, id fit extra ordinem ſingulari diuinæ prouidentiæ iuſſu. Mouere etiam quemlibet poteſt ad immortalitatem animi tenendam, omnium gentium conſenſio, quæ tot ſeculis permanſit: non enim conuenerunt inter ſe homines & collocuti ſunt, & ut id ſtatueretur decreuerunt. Quod igitur opinantur homines, qui ubique ſunt ſponte ſua, id uerum cenſendum eſt, quoniam non orietur tanta conſenſio, tamque diu permaneret, niſi natura, & ipſa profectò euidentia & perſpicuitas eo deduceret: hoc etiam ex eo uidere licèt, quòd optimus quiſque animorum immortalitatem amplectitur. Leues autem quidam & uitijs inquinati, corporibusque ipſis immerſi huic ſententiæ uidentur diffidere: Thales inter Ppiloſophos Epicurus fuit. Sectatoresque eius, qui de magiſtri præcepto uoluptatis cauſſa omnia moliebantur.

liebantur. Quorum igitur iudicium accipiendum? quis non dixerit eos, qui optima sunt natura optimoq; ingenio, magis uerum cernere & speculari? Videas etiam in sepulchris inscribi uersus, quibus pronuncietur corpora ibi sitorum humo tegi: animas uerò in loca piorum profectas, hæc non modo nostri, sed gentes etiam faciebant: talia multa apud Græcos sunt epitaphia, quædam etiam latina: qua in re illud urbanum Demonactis Philosophi, quod iaculatus est in Admetum quendam malum Poëtam. Is enim cõposuerat carmen unicum, quod latinè sic sonat.

Terra habet inuolucrum hæc Admeti: astra ipse petiuit,

Hoc quum recitasset Demonacti gloriabundus, addidissetq́, testamento cauisse, ut post mortem eius sepulchro inscriberetur. Tum ridens ille, tam pulchrum est (inquit) Admete hoc epigramma: ut iam inscriptum esse uelim. Gallos auctor est Valerius in libro de institutis antiquis pecunias dare mutuas consuesse, quæ illis apud inferos redderentur. Stultum uidetur, sed tamen ex eo colligi potest illis gentibus adeò persuasum fuisse animos hominum post hanc uitam superesse, ut in illa etiam stulta exirent. Sed & illud indicat eos putasse animorum immortalitatem, quòd post solemnia tumuli quæque peracta uale dicebant, ut Seruius memorat Grammaticus: stultum est enim si dicamus exanimo corpori nihil sentienti dixisse, præsertim quòd iam in cineres & fauillam conuersum uidissent. Tria genera, dum de probabili loquuntut, faciunt Sapientes, unum dicunt, quod est probabile & uerum, & hoc maximè excellit, aliud quod uerum est & non probabile: tertium quod est probabile & non uerum. In pirmo igitur genere probabilis & ueri ponenda est hæc, de qua nunc agitur immortalitas animi, quam populorum accipit consensus, leges publicæ approbant, maximorum Philosophorum sancit auctoritas, religionum iura confirmant. Hæc, quam spẽ immortalitatis non tendunt? quis adeò sempiternæ mortis formidine oppressus, ut tot tantisque iudicijs non moueatur, & ad huius rei plenam credulitatem sententiamque non deducatur? Animus etiam ipse humanus de se (ut inquit Cicero) præsentit in posterum, & uenientia sæcula ad se censet pertinere. hinc testamentorum diligentia, hinc instituendi cura hæredem, qui abeuntibus nobis personam sustineat uicariam, hinc liberorum propagationes, qui memoriam nostri nominis diutius conseruent, hinc rectè etiam factis studemus, id agentes, ut de nobis posteritas bene sentiat ac loquatur: multaque alia gloriæ caussa molimur, quasi in sempiternum animus tempus spectet, nec sit breui gestorum fama contentus. Impellimur ad hæc natura duce, quæ ostendit quodammodo non omnia nostra unà cum uita effluere, & breui æui spatio diffiniri. Hæc sunt & alia multa, quibus olim præstantissimi & eruditissimi uiri, immortalitatem animi prædicabant, quæ me ualde commouent, non solùm quòd à talibus profecta sunt uiris, quos nemo nostrum industria, uigilantia, ingenio, doctrina sequitur, ut proximus esse possit, sed quòd ita rem explicant

plicant & demonstrant, ut in hoc argumentandi genere nihil dilucidius & euidentius proferri queat. Et ego quidem sic affectus sum, ut dixi. Tibi uerò quomodo satisfactum sit ignoro. Nam forsitan in artifice est uitium, quanuis materia sit proba. Me iuris ciuilis scientia secernit à populo, & efficit, ut aliquid in turba esse uidear: huic enim à primordio ætatis enixè operam dedi, at Philosophica hæc sero, & non nisi transeundo aspexi. Itaque nihil mirabor, si tibi nunc minus placuero, & perfectius aliud requiras. Nam forsitan minus commodè persequutus sum, quæ uera esse profiteor.

MARCI

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS,

DE IMMORTALITATE ANIMI, LIBER TERTIVS.

MARCVS.

OLI expectare Marce à me ingenium, eloquentiam, copiam, acumen, uimq́ue dicendi, doctrinam denique tuam commendari: nam si te coram laudauero, non effugiam adulationis speciem, quam turpissimam iudico. Illud breuiter dicam te ita dixisse, ut si ueteres illi, de quorum fontibus hæc manasse dicis reuiuiscerent, potuerint delectari æmulatione studiorum suorum; necnon in sententia, quam de immortalitate animi habuerunt, eloquutione tua confirmari. Me uerò adeò mouerunt, ut immortalitatem hanc, quæ apud me nunquam dubia fuit, certissimam habeam. Veruntamen, quum considero alios contrariam tenuisse sententiam, existimo huc non sine ratione prouectos. Possent enim illi (si adessent) aduersus te illud Virgilianum proferre.

Et nos tela pater, ferrumq́ue haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de uulnere sanguis.

Itaque gratissimum feceris, si exposueris, quæ argumenta pro se illi adduxerint, quibus inducti cogitationibus illud senserint, & quomodo refellantur ostendas. Interest enim tua id facere, quo plenam referas uictoriam, ordo etiam hoc postulat, ut quum nostræ copiæ fuerint firmatæ aduersariorum euertantur. MAR. Si rectè animaduertisti ad ea, quæ antea dicta fuerunt, uisus sum mihi inter differendum quædam eorum argumenta deiecisse. ATHA. Ita est, sed possunt esse alia, quibus nondum occurristi. MAR. Faciam iam, quòd te uelle uideo, præsertim quum non multùm mihi laborandum sit: ex superioribus enim pendent omnia. Oppugnatur autem hæc animorum immortalitas eo argumento, quòd si immortales sunt animi, consequi infinitam eorundem multitudinem necesse est: si quidem æternus ponitur mundus, & ani-

marum transmigratio de corporibus in corpora, sicut de domo in domũ negatur, assumunt autem, ut concessum, infinitatem rerum esse uitandam. Sed hoc argumentum metuant hi, quibus æternitas mundi placet. Nos autem, qui ut mundi generationem cœpisse, ita defuturam dicimus, uim argumenti huius nullam esse concludimus: quanquam si de hoc contendendum esset, uiderem omnino, quàm uitiosum esset infinitatem ponere rerum materiæ cohærentium: at infinitatem eorum ponere, quæ à materia longissimè effugerunt, haud forsitan intolerandum uideretur. Sic enim laudamus Deum, qui sine controuersia incorporeus est, quòd infinitus sit ille, & nullis limitibus circunscriptus. Possum etiam dicere, quòd finem habebit animarum procreatio aduentante magno mundi anno, quem reuolutis multis sæculorum millibus aduenturum traditum est, tum quum cuncta sidera eodem unde semel profecta sunt, redierint, eandemque cœli descriptionem retulerint: necesse enim tunc fuerit sub ijsdem stellarum motibus, quæ prius fuerant, iterari, & denuo referri noua generatione cessante, & ut cum Poëta dicam.

Alter erit tum Tiphys, & altera, quæ uehat Argo
Delectos heroas, erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.

Sed hoc non sine caussa propugnaculum desero, nam hanc sæculorum in idem redeuntium instaurationem, atque huius magni anni conuersionem, uideo uulgo reijci: quamuis magnorum Philosophorum auctoritate nitatur. Mouet alios quoque, ut contradicant, quòd omnis anima est in corpore, & cum corpore. Non enim exterior præsidet corpori, ueluti figulus rotæ: eques equo, sed intus residens tanquam in naui gubernator, ergo nulla sine corpore. Fallax argumentum: est quidem anima rationalis (de hac loquimur, quæ proprio magis nomine animus nuncupatur) apta corpori, sed tamen sine illo esse potest, imò (quemadmodum Plato asserit) melius est illi animo, qui extra corpus, quàm ei, qui degit in corpore, quatenus tunc non noxia corpora tardant.

Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Potest animus dicere corpori, quæ dicta ab Oenone sũt ad Pariden.
Nec me faginea, quòd tecum fronde iacebam.
Despice, purpureo sum magis apta toro.

Non est habendus animus despicatui: propterea quòd insideat corpori, nam aptior adhuc est, si exierit, & diuerterit: appetit ille quidem sociari rursus corpori (hæc enim naturalis illi sedes) sed incorrupto corpori, & agili & lucido, & obsequenti, & tali qualem resurrectionis die religio nostra prædicat habiturum. Nec uerò animus abscedens à corpore potest dici imperfectus, tanquam pars, quæ fuerit destituta à reliquis sibi coniunctis partibus, & careat toto: nam & si corporis sensus constituant unà cum anima rationali, animal (ut ita dixerim) humanum, non tamen concurrunt ad hominis constitutionem, sed sola id anima rationalis peragit

agit, quæ à beluis ipſum diſiungit. Etenim propter unam rationem homo eſt homo, non propter motum & ſenſum, quæ ſibi communia ſunt cum cæteris animantibus. Quapropter ubi deſerit corpus, non imminuitur hominis dignitas, ſed etiam augetur, quandoquidem grauem & importunum relinquit ſocium multis perturbationibus, procellisq; obiectum, & ſibi ſæpius rebellantem. Ipſa autem ab eo ſecluſa ualidius & perfectius ſuo intelligendi fungitur munere: ex quo etiam uehementiſſimè lætatur. Vt enim homo ex animo & corpore conſtet, tamen potentiſſima eius pars, etiam dum hìc agit, in animo exiſtit. Quamobrem quum ſuperſit, quod in eo potiſſimùm fuit, & eum à beluis diſiungit, ipſe dicitur uiuere: imò dixere quidam, quòd uerus & perfectus homo eſt ille, quem corpore nudatus animus repræſentat. Iſte eſt, quem Apoſtolus (ut dictum eſt) hominem interiorem uocat. Nec mirùm uideri debet: nam inſpicitur in unoquoque, quod in eo ualidiſſimum eſt & potentiſſimum, & ei tribuere nomen & uim totius ſolemus, ueluti quum maior pars populi aliquid geſſit, uel Principes ciuitatis fecerunt, ciuitatem dicimus feciſſe. Sed de hoc hactenus, reliqua uideamus. Anima (aiunt) cum corpore naſcitur, & cum corpore intereat, neceſſe eſt. O`ridiculum ſermonē, quaſi uerò inter hæc duo nihil interſit ad id, quod quæritur: corpus enim concretum, & diuiduum, & ex contrariis etiam naturis conflatum, quorum nihil patitur anima, ideò unum ſubiacet ruinæ, alterum minimè. Ac ne illud quidem conceſſerim, animam humanam naſci ſimul cum corpore: id enim quod fingitur in utero, prius eſt animal quàm homo: corpori iam formato accedit intellectus, mens, ratio, natura ex imperfecto paulatim ad perfectum (ſicuti ſolet) progrediente. Supereſt, ut aliud refellatur, quo aduerſarij utuntur. Anima (inquiunt) rationalis non intelligit, niſi per imaginariam cogitationem ſeu (ut Græci uocant) per phantaſma. Cicero huiuſmodi imagines animis ſignatas atque impreſſas uiſa appellat, quo deinceps uocabulo nos utemur, ut latino. Neceſſe eſt (inquiunt) intelligentem uiſa ſpeculari. Quid tum? hoc oſtendit animā eſſe mortalem: nam uiſum non poteſt contingere ſine imagine: imago non eſt ſine ſenſu, nec ſenſus ſine corpore: ex quo fit, ut anima extra corpus non intelligat, & non intelligens non fungeretur propria actione, & qui tollit actionem propriam rei, rem etiam aufert, quia nihil ocioſum rerum natura eſſe patitur: ergo non eſt dare animam extra corpus ſubſiſtentem, & uidetur hoc rectæ argumentationi (ut aiunt) eſſe conſentaneum, ut quum idolorum ſpectaculum, ſine quo intellectus non agit, nequeat à corpore ſeparari, ne animam quidem eſſe ſeparabilem. Hæc illi afferunt, quæ facillimè diluuntur. Fateor nanque non intelligere rationalem animā ſine imaginibus, ſed ea, quæ ſubiiciuntur ſenſibus, & quorum ſenſus ſunt capaces: deficiente enim ſenſu, qui ſpecies à rebus acceptas defert imaginariæ cogitationi, perit omnis ſcientia: quam ſenſus ille ſeu anima illius miniſterio percipere poterat: unde, qui natus eſt in

cœcitate, nunquam colorum discet lumina: deficit enim id, per quod scientia contingebat: sed alia, quæ nullo sensu capiuntur, & incorporea & abstracta uocamus, potest anima rationalis intelligere per se sine ullo sensuum usu & imaginariis actibus, his non eget ad illa percipienda: atque ita ponimus, quòd duplem habet anima intelligendi rationem, unam per corpus, aliam per se ipsam: sicuti etiam duo quædam eius intelligentiæ supposita sunt, corpora scilicet, & ea, quæ uacant corpore: corpora, ut intelligat, corporis utitur instrumento: alia corpore uacantia si percipere curat, non est ubi aliò confugiat, quàm ad seipsam: & hac in re non solùm sumit sibi ad intelligendum ea, quæ prorsus separata sunt à corporibus sponte sua, sed etiam quædam separat ipsa. Quamobrem rectè Sinesius in libro de Somniis, inquit, quòd homo sæpe, sed non semper intelligit per uisa: nec inconuenit, quòd homo habeat duplicem intelligendi uiam, una, qua utitur ad corporea, altera ad incorporea: quoniam, ut ipse ex his duobus conflatus est, ita diuersus ad hæc, & illa fertur: & sæpè accidit, ut res egeat pluribus actibus, ut assequatur id, ad quod nata est, quod uno tantùm concesso assequi non posset. Et anima quidem sic agit iuncta corpori. Sed quid ubi disiuncta est? intelligit etiã corporalia nullis sensibus, nullis uisis commota, quo more? eo scilicet quo Angeli & Dæmones utuntur, nec tunc anima ipsa miratur se ita intelligere, nec à se alienum putat: recolit enim, quòd dum obtenebrata esset in corpore, multa & magna per se ipsam percipiebat nullo corporis subleuata ministerio: dispar erit quidem intelligendi modus ab eo, quo nunc utimur, par tamen in eo, quòd proprii corporis non egebit auxilio, ut intelligat. Ac mea quidem sententia magis congruit animæ rationis compoti, ut suaptè ui & facultate intelligat: nam ille alius intelligendi modus per uisa imaginaria, non adeò naturalis uidetur: illi enim accidit, quia iungitur corpori, quòd intelligentiã in plerisq; potius implicat, quàm explicat, nam sensus sæpè fallaces, nec minus cogitationes hominum uanæ: ut non ab re à magnis Philosophis dictum sit, melius fore animæ, si corpori non iungeretur: omnes autem perfectiorem animæ statum extra corpus fatentur, de his loquor, qui immortalitatem suscipiũt, nam alteri unum tantùm animæ statum agnoscunt. Magna hæc deliratio. Sed uis ne audire aliud, in quo istius hæresis defensores magis etiam delirant? Nosti inter Philosophos naturalium caussarum scrutatores fuisse, qui dicerent sedem humani animi esse cor, alij cerebrum putauerũt. Frequentior pars sanguinem posuit, hinc Poëta dixit de quodam inter prœlia occiso, Purpuream uomit ille animam. Vtrum horum uerius non discutio, sed cor uarijs casibus infici, & corrumpi posse conceditur, cerebrum etiam dispergi & fœdari, sanguinem effluere & rigescere, & ad extremum omnia hæc interire: quod quum contigerit, dicunt nonnulli animam pariter extingui. Hæc rectè dicerentur, si substantiam animæ in corde, cerebro, sanguine, uel eorum uno ponerent: sed si uolunt membra

bra illa ſedem eſſe animæ, melius diceretur animam ſede ſublata illinc aſſurgere, non autem interire. Inter eos, qui animorum mortem tenuerunt, Ariſtoxenus fuit muſicus ſanè egregius, idemque Philoſophus. Ille artem, cantusque ſuos ad hæc etiam tranſtulit, ſimilitudinemque talem induxit, ut oſtenderet, unde animus oriretur, & quomodo deſineret: Vt enim (inquit) in lyra nerui, ad numeros ſuos aptè intenti concentum efficiunt ſonorum, quem muſici Harmoniam uocant: ſic ſingularum corporis partium firma coniunctio membrorumque omnium conſpirans in unum uigor, motum illum ſenſibilem elicit, efficitque hæc temperatio, & ueluti modulatio quædam, ut animus ipſe exiſtat, & ſicut in fidibus ubi interceptum aliquid eſt aut relaxatum, canendi ratio turbatur, & omnis illa harmonia ſuperior tollitur, ita in corpore, quum membrum aliquod ab alijs uitium duxerit, diſſident uniuerſa, corruptisque omnibus atque turbatis ſenſus occidit, animusque deletur. Hoc concinnè ſanè & muſicè, ſed impoſſibile eſt rem ita ſe habere. Non enim fides ſua ſponte canentes Harmoniam illam concitare poſſunt, niſi ipſæ antea externa aliqua ui fuerint concitatæ, at nullo membrorum opus eſt pulſu, ut animus moueatur, qui per ſe ſe ipſum quieſcentibus corporis partibus mouetur, & tanta quidem celeritate, ut uno temporis puncto cœlum ambulet, maria peruolet, terras colluſtret, longè lateque ſummota ſibi admoueat, ac præſentia reddat. Ergo uana ratio Ariſtoxeni fuit, qui niſi ſuo artificio tantopere delectatus fuiſſet, facilè peruidere poterat, nulla concordia uel compage elementorum effici potuiſſe, ut intelligeret, ſaperet, meminiſſet, niſi fortaſſe ne mentem quidem ſenſit ſe ſe habere, qua ſimilitudinem excogitauerat. Tantùm profectò abeſt, ut corpori conſonare omnino, aut uelit aut debeat, ut ſæpius eidem diſſonet & repugnet, uel dum uoluptates, quas ſenſus affectant, contemnit, uel dolores, quos refugiunt, amplexatur. Nonne etiam tanto melius excogitaſſe aliquid, & tanto uerius inueniſſe uidemur, quanto magis mentis aciem auocauerimus à corpore? ſegregataque carnis ſocietate animum ipſum ſecum eſſe coëgerimus? ex quo ſatis apertè colligitur officio membrorum conſpirante, uim illam intelligendi & cognoſcendi non creari, quum ea uis retundatur potius terrenis obſepta corporibus, quàm ab illis ulla ex parte iuuetur. Eſt quidem animus harmonia, ſed ſuarum uirium & uirtutum, non partium corporis: ſicuti etiam non eſt numerus, licèt numero, ideſt, ordine & proportione conſtet. Iſte eſt Ariſtoxenus, quem in hoc ſuo argumento irridet Cicero. Nam quum muſicam profiteretur, eique rei præcipuè operam daret, hæc (inquit) magiſtro concedat Ariſtoteli, canere ipſe doceat: bene enim illo Græcorum prouerbio præcipitur. Quam quiſque artem norit, in hac ſe exerceat. Video te in riſum commotum: ſed meritò irriſus eſt ille. Etenim ſi uerè & fortiter philoſopharetur, uel illud uidiſſet, quòd anima eſt ſubſtantia quædam mouendo & regendo corpori accommodata. Harmonia autem per ſe nihil

hil est, sed inest alteri, & est ueluti aduentitium quoddam: differunt ergo, & unum & idem esse non possunt. Quæ præterea unquam harmonia aliquod mouit corpus, quod animam facere uidemus? Si diceret, quòd anima per harmoniam corporis illi coniungitur, assentirer: sed non ideò efficitur, ut anima ipsa sit illa, de qua loquitur, harmonia corporis, seu temperatio, seu complexio, ut quidam etiam alij præter Aristoxenum uoluerunt: nunquam enim corporalium multorum concursus efficiet aliquod incorporale, nunquam creabit intelligentiam, quam ipsa nulla ex parte habent. Et de cæteris quidem nihil miror, subit autem mirari de Galeno, qui doctissimus extitit, & princeps in re medica habetur. Is enim in libello, quòd animi mores temperationem corporis sequantur, de hac animæ immortalitate ambigit, & dicit se non uidere cur larga sanguinis effusio, & epota cicuta, uel nimium frigus, aut immodicus calor in cerebro, aut corde receptus, habeant uim separandi portionem animæ rationalem à reliquis duabus partibus mortalibus. Ego uero dixerim non habere illa uim hanc separandi, sed habere uim tamen extinguendi sensum & motum, quibus anima per corpus utebatur: his autem extinctis sola portio rationalis relinquitur, quum commori non possit: ubi enim tria ad nexum copulata sunt, duobus abeuntibus uel extinctis mutatur numerus, & unum fieri incipit, non destituens priora, sed ab illis destitutum. Illud autem, quod Galenus prosequitur toto illo libro, animi mores sequi ex corporis temperie, ut concedatur id perpetuò esse uerum, tamen hoc animæ immortalitati non repugnat: itaque hæc disceptatio relinquenda uidetur, fatendum est nihilominus quibusdam morbis & corpore malè affecto impediri animam, quominus uiribus suis, quibus prædicta est, utatur. hinc furor & dementia, & dissipientia, & deliratio, & immensa rerum obliuio, & similia quædam fluũt, quæ rationis usum interpellant, excutiunt, obturbant: quemadmodum èconuerso prudentia in plerisque maior est & sapientia ex corporeo quodam bono, siue sit illud tenuitas sanguinis & puritas, siue spiritus caliditas, siue aliud quodlibet. Quapropter non improbo Aristotelem, qui in problematis asseruit carne molles meliori esse ingenio, quàm duros: potest enim hæc diuersitas corporum efficere, & corporum quidem multam perspicimus uarietatem, qua inter se differunt. Animarum uerò, quæ incorpoream obtinent naturam, qualis aut quanta sit differentia & dissimilitudo inter unam & aliam in sui creatione, haud facilè dixerim. A' primo quidem anima esse perhibetur, ueluti tabula rasa, in qua nihil est inscriptum, postmodum sociata corpori intelligit sensibus ducibus uarias sibi formans imagines, ex quibus ad ratiocinationem seu cognitionem fit gradus, dum uisa diuidit & componit, & ex assumptis elicit conclusiones. Is autem cognoscendi & intelligendi modus, ubi separatur à corpore, interit, ut iam dictum fuit, alius autem insurgit nobilior, quo tunc utitur: qualis autem sit, posterius (si tempus appetet) forsitan

aperietur. Veruntamen, dum anima iuncta adest corpori, multa ex corporis affectionibus agit & patitur, & illa consequuntur, ut pro corporis habitu melius, uel deterius uires suas exerceat. Rursus urgent quidam quærentes utrum animus, quem facimus immortalē egeat conseruatore Deo an non? Si negauerimus, absurdum putant: Si etiam quærunt rursus, quomodo natura sua immortalis existat animus, qui alio eget conseruante. Respondetur, animum consequi immortalitatem non à se, non enim se ipsum genuit: sed ab eo, qui illum condidit, nec repugnat aliquid è conditione naturæ suæ esse immortale, & conseruatore indigere, quia illo modo conditum sit: sicut cœlum, quod natura incorruptibile est: adhuc tamen eget Deo, qui quod dedit, conseruet. Omnia namq; creata, sicut prius non fuerant, ita esse desinerent, & in nihilum, unde sumpta sunt, reuoluerentur, nisi præsentia facientis asisteret, & eadem ui, qua sunt condita, tenerentur. Vrgent adhuc nec remittunt, & simulant mirari, quòd immortalis animus iungatur mortali corpori. Debuit enim & ipsum immortale creari, quod futurum erat habitaculum immortalis animi. nam simili argumento ostenditur, cœlum esse æternum, quod æternarum sit habitaculum substantiarum, sic locus ipse respondet æternitati eius, quod recipitur, nunc uidetur natura animo non longæuo, sed (quod auctius est) immortali, subiecisse corpus breui periturum: ut eo diuerteret, non ut commoraretur, quod quoniam existimatur absurdum, conijcitur animum cum corpore unà interiturum, ut par ei locus assignatus uideatur. Hæc illi latissimis explicant uerbis, adeò locus iste magnum occupat in dicendo locum: nos autem paucioribus egimus, nihil tamen, quod ad rem attineat, prætermittentes. Sed tamen hæc non rectè obijciuntur. Etenim, ut concedam animum esse in corpore, non tamen corpus illius esse propriè locum concedo, quandoquidem non sustinetur animus à corpore: sed ipse illud sustinet, & ei regendo præsidet & moderatur, & is est animus, qui corpus informet. Cur autem quod immortale est, iunctum fuerit mortali, cuilibet occurrere potest id esse factum, ut plena ratione mundus conderetur. Creauerat summus rerum opifex immortales Deos (ut ueteres loquebantur, nos Angelos uocamus) sola mente & intelligentia constantes. Creauerat quoque bruta animantia mortalia, sensibus corporis congruis prædita. Restabat ad plenæ generationis cumulum, ut tertium quoddam formaretur, quod neutrum foret, utriusque tamen esset particeps, idest, quod partim immortale esset, partim mortale. Itaque formatus est homo, medius inter Deos & bruta animantia, utraque complexus extrema: nam datum est illum habere cum dijs communem immortalem mentem, & cum animantibus brutis commune corpus mortale, ut nodus quidam è diuersis duobus colligatus. Ex hoc perspicitur uis etiam diuinæ potentiæ, quæ res inter se maximè distantes copulauit. Quid enim tam distans esse potest, quàm corporeum ab incorporeo, quàm uisibile ab inuisibili, quàm ter-

renum

renum à cœlesti, quàm tenebrosum à luminoso, quàm denique, quòd materiæ pollet densitate ab eo, quod omni caret tumore? At hæc duo inter se disiunctissima tam suaui uinculo, tanta pace, concordiaque Deus agglutinauit, ut nunquam cupiant (si fieri posset) dissociari. Etenim (ut ait Apostolus) Ipsi nos primitias Spiritus habentes ingemiscimus, & nolumus expoliari, sed superuestiri. Succedit nunc argumentum aliud, sed leue uel nullum potius, quo Lucretius utitur.

Quòd si immortalis nostra foret mens.
Non tam se moriens dissolui conquereretur.
Sed magis ire foras uestemque relinquere, ut anguis Gauderet.

Equidem commemorare possum multos pios & sanctos religionis nostræ uiros, qui faustum sibi & iucundum illum diem auspicabantur, quo ueluti aues è cauea liberum in cœlum emitterentur: non enim decet, nec fas est, nisi iussu supremæ potestatis exire, nec gaudent uestem relinquere (ut ait Lucretius) sed cupiunt se superuestiri (ut ait Apostolus) quod sperant sibi aliquando contingere maxima cum gloria, tum scilicet quũ ultimo iudicij die resurgent. Quot præterea ueterum infidelium mortem forti animo contempserunt in bello, & in morbis, & in carcere, & ubicunque hæc se eis obtulisset? Vulgus autem hominum fortasse dissolutionem hanc perhorrescit, non quòd animus de se non præsagiat in posterum, sed quia eos mouet hæc uita magis, quàm altera: hæc enim uidetur, illa creditur: hæc in usu est, illa in cogitatione tantùm, huic assueuimus, illam nunquam experti sumus: hæc mouent humanos sensus, quos exuere & penitus deponere libenti animo, ubi usus tulerit, rationem, ut optimam ducem sequentes summæ est prudentiæ, quæ plerisq; non contingit. Illud etiam scrupulum inijcit religionis nostræ hominibus sumptum ex Apostolo, qui ad Timotheum scribens, & de Deo uerba faciens, solus (inquit) habet immortalitatem. Si solus: ergo nulli alij immortales sunt: ergo ne animi quidem erunt immortales: repugnant enim hæc nullos esse immortales, & quosdam esse immortales. Hoc turbat aliquos, qui non intelligunt, quòd Deus dicitur solus habere immortalitalitem, quia à se ipso habet immortalitatem, cætera, quæ immortalia existunt, non habent nisi eo largiente. Sicut enim si uiderem in urbe hac (liceat sic fingere) quendam summum uirum, qui opes assiduè fluentes & inexhaustas possideret, & eas quotidie ciuibus suis & aduenis diuideret, solum hunc diuitem uocarem, cæteros dicerem mendicos, non quo ipsi non essent diuites, sed quia diuitias haberent alio largiente, essent autem quantum in eis esset pauperes, & quia non sufficientes haberent diuitias, quas omnibus possent impartiri. Sic dicendum est de Deo, quòd solus habet immortalitatem, quia non aliunde suscepit, sed à se ipso habet: unde non tam immortalis ipse esse, quàm æterna esse immortalitas dicendus, à qua cæteræ immortalitates fluunt: nostri animi participes sunt huius immortalitatis illo dante, & non sunt si-

ne

ne immortalitate, sed non sunt ipsa immortalitas: hinc propriam quidem habent immortalitatem, sed alijs elargiri non possunt. Clamant quotidie Sacerdotes in templis ad Deum, dum rem faciunt diuinam. Tu solus Sanctus, tu solus Dominus, tu solus Altissimus. Si solus ille sanctus: ergo inter homines nulli sancti? fuerunt & sunt plures huiusmodi, & latè patet sanctorum numerus, sed non sunt ipsa sanctitas, sicut ille, sed huius tantùm sanctitatis alieno munere participes. Sunt autem, qui soli Deo tributam immortalitatem putant ab Apostolo, quia solus est immutabilis ille, qui ait penes Malachiam Prophetam. Ego Dominus & non mutor: nihil enim illi naturæ accedere, uel decedere potest, ut proficiat in melius, uel deficiat in deterius, uel ut incipiat habere, quod prius non habebat, & desinat non habere, quod prius habebat. Vnus est ille solus, nullas in se recipiens partes, non habet in se, quæ ad numerum diuidat, nec quæ simul componat: uerè unus, non unitus: & quod est uerè unum, necesse est, ut immutabile sit. Sed quantum sint mutabiles animi nostri, dum manent in corpore, quid attinet dicere, quod in se unusquisque quotidie experitur? incursant enim animos cupiditates, spes, gaudia, terrores, dolores, multiplices uirtutes, & uaria uitia, memoria & obliuio, ex aliis ad alia fit assiduè transitus: ubi autem quid mutatur, perit id, quod prius erat, & ingreditur aliud, quod non erat. Itaque si tot mortes, quot mutationes, ubi immortalitas? Vera nanque immortalitas sicut mutationem non habet, ita nec finem. Agnoscant itaque animi hîc manentes, non modicam sibi deesse immortalitatis partem: soli Deo cedant integram perfectamq; immortalitatem, apud quem, ut utar Apostoli uerbis, non est transmutatio, nec uicissitudinis obumbratio. Quum autem exeuntes è corporibus in beatam illam cœlestem peruenerint patriam, si immutabiles sunt, id magno Dei contingit munere. Similiter si qua sunt alia, quæ non mutentur, non id illis propria tribuit natura, sed aliena indulget gratia, solus igitur immortalis Deus, quia solus undique immutabilis est à se ipso, nullo largiente, solus ille summam & absolutam habet immortalitatem, cætera quandam habent suis finibus circumscriptam. De hac summa & absoluta immortalitate loquutum Apostolum existimamus. Exposui ferè omnia, quæ ab aduersariis obiiciuntur, & quibus illi pro sua caussa potissimùm innituntur: his responsum fuit, ut uides: nonnulla etiam alia adducunt, quæ prætermisi, quoniam leuiora existimaui. En tibi immortalitatem, de qua quærebatur, & quam ostendi posse, disputando diximus. Omnia autem, quæ dicta sunt, referantur ad unam notitiam conditionis nostræ. Quid igitur sumus? Corpore sumus fragili, animo stabili, hoc quod uidetur, paruo finitur tempore, aliud, quod non uidetur, nullo: demum in uasis fictilibus thesaurum incorruptibilem gestamus. ATHA. Tu uerò pro immortalitate acriter pugnasti ueluti collatis signis, ita, ut toto aduersarios campo fugasse uidearis. Cogor autem mirari, unde id sit, quod quum tam firmæ

efficacesq; rationes animi immortalitatem ostendant, & quæ contra obii ciantur, tam ualidè refellantur, quòd plures reperti fuerint etiam ex Phi losophantibus, qui contrarias partes sequerentur. MAR. Ego quidem initio dixi id malum à primis Philosophis inductum, qui magno nomine in Græcia extiterunt: hi enim, quum omnia corpora esse putarent, animam quoque humanam in eorum numero posuerunt: hinc quod erat cõsequens, tenuerunt, eam finiri, quum homo è uita excederet. Sed alias quoque caussas afferre possum, quæ magis propriè ad quosdam pertinent, ut minus mirum sit multos deinceps esse sequutos. Nam ut omittam diuinæ prouidentiæ instituto errorem latè uagari, quo ueritas aduersarios habens magis illustraretur & enitesceret, & captiuam ueluti ducẽs falsitatem triumpharet: ut hoc inquam omittam, quod aliàs latius attigimus, ruditas ingeniorum & infirmitas plerunque in caussa huius erroris fuit: nam plerique, & si principio uera uident, tamen ubi ad disceptationem uentum est, & contraria audiunt, nescientes ea dissoluere, quòd ingenio suo sint superiora, à ueritate descisunt, quod non rectè fit: stultum est enim si nequeas obiecta refellere, sapientum opinionem relinquere: & quolibet linguæ uentilabro circunferri. Talis fortasse Plinius extitit naturalis conditor historiæ, ubi contra hunc perpetuum animorum statum plura garrit. Affectus etiam in alteram pendens partem non sinit hominem liberè iudicare. Putas ne Sardanapalum opulentissimum Asyriorum Regem de immortalitate aliquid cogitasse? qui assiduè Veneri & Baccho indulgebat, qui lasciuia, qui delitijs fœminas omnes superabat, qui iussit in eius sepulchro inscribi, Ede, bibe, lude: & quum te mortalem noris, exple præsentibus delitiis animum, post mortem nulla uoluptas: huic, qui similes sunt, rident ubi audiunt.

Esse aliquos manes, & subterranea regna.

Hi sunt, qui (ut uerbis utar Catonis penes Sallustium) falsa credũt, quæ de inferis, memorantur diuerso itinere malos à bonis loca tetra, inculta, fœda, atque formidolosa habere: dicunt enim mortem omnia dissoluere, ultra neque curæ, neque gaudio locum esse. Itaque præsentibus fruuntur quantum possunt: nec mirum est ita illos sentire: pecorum uitam degunt, & humanam animam nihil ab ea, quæ in pecudibus est, differre existimantes, utranque pariter in ipsa morte euanescere, arbitrantur. Quosdam disciplinæ, cui se addixerant, uis rapuit. Itaque quicunque ex Epicuri grege fuerunt, aut ijs interitus animæ tenendus, aut susceptæ Philosophiæ nomen amittendum. Non mirum, Lucretium mortem animæ tenuisse, non etiam Lucianum, ambo ex eodem poculo biberant, ambo magistrum Epicurum sequebantur. Nam si tenuissent discessum animæ à corpore esse in alia loca migrationem, non extinctionem, maximo & grauissimo præceptoris oraculo repugnassent, quo mortem censuit nec ad uiuos, nec ad mortuos pertinere, quoniam alteros non attingeret, alteri non essent. Illud tamen in praua sententia Luciani egregiũ, quod

quod ne uolens quidem obliuisci possum: Nam dum Dialogos fingit mortuorum, illa, quæ uulgo credebantur, de Minoe, de Charonte, de Cocyto, de Stigia palude, portenta sanè poëtica, irridet uel potius gentium ea in re erroribus insultat. Quid? siquis Aristotelicæ se ipsum dediderit disciplinæ, admirans huius Philosophi ingenium, acumen, facundiam, eruditionem, & audierit Aristotelem extinctionem animi posuisse, non auctoritate tanti uiri, atque adeò tanti nominis gloria adductus eodem trahatur? quod Alexandri Aphrodisei contigit temporibus, qui floruit Antonino Imperante. Is enim quum placita Aristotelis iã diu occultata & incognita, tum primùm protraxisset in medium, & prædicaret animam humanam apud Aristotelem morti esse obnoxiam, multorum mouit assensum, ut eadem crederent. Accipiebant enim ab Alexandro, qui unicus tunc Aristotelis interpres habebatur, eam esse Aristotelis sententiam, & Aristotelem, ut ueritatis Iudicem amplectebantur. Obest igitur plerunque auctoritas, nam ubi incidit in errorem, alios etiam incautos errare cogit. Et hæc quidem nunc occurrunt, quibus existimem, cur olim multi crediderint humanam animam unà cum corpore pereuntem. Placet etiam mihi, quòd Iulius amicus & familiaris noster in hac peripatetica philosophia, quæ propè sola hodie celebratur, multùm diuque uersatus, idemque medicus nobilissimus existimabat. Is nãque asserebat priscos Philosophos atræ bilis uitio captos in maximis & notissimis rebus errasse & delirasse: ueluti eos, qui non plura, sed unum tantùm in mundo ponebant. Item eos, qui nihil esse in mundo, sed uideri tantùm prædicabant, & alios, qui nullum esse Deum astruebant, & illos quoque, qui continuum infinitam pati sectionem negabant: atram enim bilem, tam & si ingeniosos faceret, tamen dum plusquam satis est premeret, concitare in opinionum insaniam: nec sinere eundem à suscepta semel sententia diuelli. In horum numero (si bene recolo) etiam eos reponebat, qui ut pecudis, ita hominis animam euanescere asseuerabant. ATHA. Festiuum est sanè, quòd amicus ille noster censet, incidere homines in opinionum insaniam atræ bilis uitio. Sed num tu id sequeris? MAR. Sequor equidem, nolim tamen huius sententiæ ueritatem periculo nominis mei præstare, sed ad ipsum te dimitto auctorem: ego enim tibi suadeo, ut quamprimùm conuenias uirum, ut te planius doceat, quod & quantum sit hoc atræ bilis uitium, quod conijcit in insanam doctrinam etiam eos, qui ætate sua opinione sapientiæ clari fuerunt. Est ille non solùm Philosophiæ, sed etiam medicinæ literis instructissimus. Quamobrem poterit tibi cunctas atræ bilis actiones copiosè & dilucidè effari. ATHA. Optimè mones, itaque id exequar captato temporis articulo. Nosti enim, quàm sit ualdè in ægrotorum curatione occupatus. MAR. Noui quod dicis: nam ad eum confugiunt omnes tanquam ad medicinæ quendam Deum, & ego fœlicem eius operam in me meisque aliquando expertus sum. Itaque obseruato hominem, ut

uacuum aggrediaris. Interim uenit in mentem Carneadis Academici, qui aduersus Zenonis Stoici libros scripturus helleboro se ipsum purgasse dicitur, helleboro autem constat atram bilem expelli: hanc ille existimasse pariter uidetur posse hominem in falsas & ridiculas opiniones inijcere, si corrupta & uitiosa esset, Porphyrius quoque de se tradit, quum aliquando in meditatione semetipsum interficiendi esset, id animaduersum à Plotino præceptore fuisse, ac dixisse illud mentis sanæ non esse studium, sed animi atra bile concitati furorem, iussumq́ue ab urbe discedere, quod quum fecisset, loci mutationem sibi profuisse. Traditum est quoque de Eurylocho Eliense ingenij accerrimi Philosopho, qui Pyrrhonem audiuerat, miris modis atra bile uexatum fuisse, aliquando autem sic percitum eo morbo, ut quum in Elide uarijs & diuersis multorum quæstionibus agitaretur, ac respondendo esset fatigatus, pallium abiecerit, & Alpheum fluuium tranauerit. Ferunt quoque sic indignatum interdum aduersus coquum, ut arrepto ueru cum carnibus usque in forum fuerit illum persequutus. Existimant quidam Phauorinum Academicum sequuti hanc affectionem asse Heroicam, proferunt in exẽplum, Herculem, Aiacem, Alchemœonem, Athamantem, Bellorophontem, qui omnes furentes inducuntur. Mihi furor ita placet, si is contingat, qui in Phædro à Platone laudatur. Sed de his satis superq́ue dictum sit.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS, DE IMMORTALITATE ANIMI, LIBER QVARTVS.

MARCVS.

NVNC ergo Marce postquam animorum immortalitatē præclara oratione, & docuisti, & defendisti, & caussam erroris eorum, qui contrariam sententiam complexi sunt, aperuisti, uellem, ut reliqua persequaris. MAR. Quæ tandem reliqua? ATHA. Quia hic quæri posse uideo, qui sit animorum status recedentium, quæ uita, quæ conditio manendi, quæ in loca profectio, nam mors contingit homini diuisione duarum primarum partium, quæ coniunctæ illum constituebant, hac corpus, illac animus. Et corpori quidem, quid contingat exanimo, nihil attinet dicere: palàm enim sunt omnia, iacet illud immobile, & mox reuertetur in terram, & reliqua elementa unde sumptum fuerat. Sed illud scire uellem, nunquid aliquid referat sepulchrum habeat necne. Dixit enim Poëta quidam non ignobilis sepulchrum corporis esse portum. Existimabant antiqui eos, qui inhumati iacebant, ubi inferos petiuissent, errare per multum tempus circa Stygiam paludem, nec prius quiescere, quàm propinquorum & amicorum ope nacti essent legitimam uel imaginariam sepulturam: erat autem imaginaria, quæ absente corpore fiebat eisdem cœremonijs seruatis: tunc enim transmissa palude ad quietis loca proficiscebantur. MAR. Fabulosa hæc sunt Athanasi, quæ memoras à prudentibus nunquam credita, quanuis Poëtarum ore suauissimè canerentur. Ego nihil interesse puto, sepultus quis, an insepultus iaceat. Quòd si aliquid interesset, malè actum fuisset cum Martyribus nostris illis temporibus, quibus hæc religio omni tormentorum genere oppugnabatur, nec poterat expugnari. Tum enim Martyrum corpora laniata, & lacerata uel feris objciebantur, uel in mare proijciebantur, uel flammis adusta & in cineres conuersa uentorum flatibus permittebantur; ipsos autem morte iam obita nihil incommodi tulisse,

tuisse, perspicuum, quin nec ethnici ipsi soliciti uidentur fuisse de sepulchro. Hinc illud Poëticum memoratur.

Facilis iactura sepulchri. Et illud

Tegitur cœlo, qui non habet urnam.

Demonax Philosophus, cuius aliquoties in superioribus memini, quum in extremis ageret, & discipuli quærerent de sepultura. Nolite (inquit) de hoc esse curiosi: odor me sepeliet. Sic ostendit uir prudens se de hoc genere non laborare. Vehementius & longè fortius Theodorus Cyrenaicus Philosophus, cui liberius loquuto, quum Lysimachus Rex crucem minitaretur. Horribilia ista (inquit) minitare purpuratis tuis, Theodori quidem nihil interest, humi an sublimè putrescat: pertinet hoc ad propinquos & amicos superstites, præcipua autem cura hæredum esse debet, ut reddatur terræ corpus, & quasi operimento matris obducatur. Tantam autem dignitatem putatur habere humanum corpus, quòd sibi coniunctum habuit animum, rem sanè sacram, cœlestem atque diuinã, ut illud mandare sepulchro, ne à uolucribus & feris diripiatur, inter pietatis opera numeretur. Hinc fabula illa notissima de eo, qui quum humanum cadauer proiectum uidisset, humareque uellet, dum effodit sepulchrum, inuenit, thesaurum, quasi Dijs pro mortuo gratiam referentibus. Et humanitas quidem tumulari mortuorum corpora postulat, quamobrem fusis prœlio hostibus reddebant uictores occisorum cadauera suis repetentibus ad sepulturam, idque adeò peræquè ab omnibus obseruabatur, ut si secus fieret, uiolari ius gentium existimaretur. Ipsa admonet natura parcendum esse ijs, qui iam fato suo functi sunt, & amplius nocere non possunt, & ut Poëta inquit.

Nullum cum uictis certamen, & æthere cassis.

Illud tamen tenendum, si intumulatus quis iacuerit, nec nocere id corpori, quod caret omni sensu, nec animo, qui illud relinquens aufugit, nec mouere debet corruptio, quæ etiam rite conditum, multisque obuolutum integumentis sequitur. ATHA. Audiuisse tamen & legisse potes quosdam inimicorum sæuisse in cadauera, eaque laniasse, nec passos sepulchro mandari. MAR. O` magnam stultitiam: quid enim proficit cadaueris laniatio? quid in cloacas proiectio? Etenim quicunque ulcisci illatam contumeliam cupit, id potissimum agit, ut quàm acerrimum inimico inurat dolorem, sed in laniatione cadaueris ubi dolor? ubi gemitus sentientis? non enim si dolet animus sine corpore, ita è conuerso dolet corpus sine animo: quid igitur iuuat sæuire in mortuorum cadauer? quod L. Sylla fecit, C. Marij cadauere exhumato, num ut miserum faciat? sed ubi nullus sensus est, ibi miseria contingere non potest.

Ter circum iliacos raptauerat Hectora muros,

quem Hectora? uerius, quod Hectoris fuit raptasti. Nam ipse Hector iam deseruit locum, longè hinc auolauit. Imprudens ergo Achilles, si tunc se lædere Hæctorem putabat, qui tamen insimulatus à Græcis, quòd

Hectorem

Hectorem Priamo reddidiſset, ſapienter reſpondit penes Pacuuium: Corpus Priamo reddidi, Hectora abſtuli. Ciceroni immiſſi ab Antonio milites poſt auulſum humeris caput, manus etiam abſciderunt, eas in Antonium ſcripſiſſe improperantes. adeò ſtolida crudelitas, ut ſæuiat, etiam ſi nihil proficiat. Quid enim? num diffingi abſciſſione manuum aliquid potuit eorum, quæ ſcripta fuerunt? Imprecatur Virgiliana Dido iam moritura Aeneæ plurima. Extremum illud eſt. Sed cadat ante diem: hoc cadere ante diem poteſt aliquid habere pœnæ: nam eripitur uita, & cum ea cætera omnia, quæ delectabant, at illud, quod ſequitur uanum. Mediaque inhumatus arena. quid ſi humatus eſset, num melius haberet? idem Poëta

Scilicet ut Turno contingat regia coniux,
Nos animæ uiles, inhumata infletaque turba.
Sternamur campis.

Vt enim ſterni campis miſerum ſit, num inhumatũ proijci erit miſerum? aut etiam infletum relinqui? quaſi uiuentium lachrymis poſſit mortuus excitari. Præclarè Lucanus in Pompeianæ necis deſcriptione. Nam quum occiſus Pompeius fuiſset ab Aegyptijs, ad quos bello uictus à Cæſare, auxilij gratia confugerat: & æthera poſt mortem, (ut ille uoluit) conſcendiſset.

Vidit quanta ſub nocte iaceret Noſtra dies.

Erat enim ingenti Stellarum lumine circunfuſus: at iacet inſepultus in littore abſciſſo etiam capite, non ille quidem, ſed eius truncus: at moleſtè fert minimè, ideo ſubditur.

Riſitque ſui ludibria trunci.

Ridenda hæc potius ſapientibus uidentur, quàm flenda: quid enim attinet inferre uim cadaueri? Primùm ſenſu omni caret: deinde ſi cupis corruptum uidere, expecta paululum, iam ipſum natura diſſoluet cum odore etiam tetro, nec ſecus tuo accidet corpori, quàm illius. Natura affectum eſt corpus friuolum & tabidum, ut hominibus potior eſſet animi cura quàm corporis. Simul & illud perſpice; ſi humana corpora eſſent incorrupta, quomodo omnia plena eſſent cadaueribus, nulla ſepulchra eorum multitudinem capere ualerent: aut ſi inſepulta manerent, omnem terræ ſuperficiem occuparent. Ineptè autem quiſquis dixit, ſepulchrum corporis eſſe portum. Nam, ut in eadem perſtem ſimilitudine, quæro num portus ad nauem pertineat potius, an ad nauigantes? Ego exiſtimo potius ad nauigantes pertinere. Similiter dixerim, portum, ideſt locum quietis & ſecuritatis ad animum potius pertinere, dum in corpore reſidet, & eius præſidet regimini, & in eo quodammodo nauigat: ſed ubi abijt de corpore, non magis corpus inanimum curat ſepulchrum, quàm nauis portum, cuius eadem eſt cauſſa, ſiue in portu maneat, ſiue iactetur fluctibus, & mergatur: ſenſu enim omni uacua eſt. Improbatur igitur rectiſſimè, quod in corpus mortuum quiſque ad eius iniuriam molitur:

tur: quanto autem magis conuenit omni in cadauera fungi benignitate?

Et tumulum facere, & tumulo superaddere carmen?

Exequijs præterea, ludis, canticis, certaminibus, & omni reliqua funebri pompa, quam mos patruus requirit, memoriam defunctorum decorare? quod etiam pertinet (quod multo est faciendum magis) ad acuendam uiuentium uirtutem. Magnum est enim gloria incitamentum laborum. Olim extruebantur sepulchra in uijs publicis, nunc Christiano ritu teguntur defunctorum corpora in cœmiterijs ecclesiarum uel tẽplis: quæ loca sanè sunt consecrata. Cur id fiat, à Theologis nostris requires, ne uidear, quæ illorum sunt usurpare. Credo autem id factum fuisse, quia locus ipse sacer admonet, ut pro defunctis fundamus preces ad Deum, quo citius illi à purgatorijs pœnis exoluantur. Imaginaria autem sepultura, quam Græci Cænotaphium uocant, idest inane, uel uacuum sepulchrum, quo ueteres frequentissimè utebantur, in usu penes nos esse desiit: sed quid ago? Nescio enim quomodo ab immortalitate animorum, de qua proposita fuit quæstio, defluxit sermo ad corporum sepulturam. ATHA. Ego in caussa: nam dum expecto scire quid contingat corpori post mortem, & an aliquid incommodi suscipiat, si intumulatum iaceat, huc delapsi sumus, ut de corporum sepultura loqueremur. Sed sit hæc, si ita uidetur, digressio uel aberratio ab instituto. Ex hoc tamen colligitur mortem pio bonoque uiro non esse metuendam, quæ malum non afferet, sed mali finem: nam ubi præstituta die hæc aduenerit, non patietur corpus aliquid omni sensu emortuum: animi etiã uires acriùs uigent. Verùm, ut redeamus unde defluximus, postquam damnata est eorum opinio, qui mortalem faciunt animum, & nihil homini putant post supremum plus esse, quàm fuerit ante primum diem, immortalitatemque complectitur pro uiribus: superest nunc, ut dicas, quod immortalitati est proximum, uel connexum potius & coniunctum, ubi excesserit animus à corpore, qualem agitet uitam, qui sit eius status & potissimùm explicandum tibi diligenter, ad quæ loca proficiscatur. MAR. Rectè mones: nam plerique ab hac sententia immortalitatis fugiunt, quòd nullum esse locum in hoc orbe putant, quo animi, si post mortem corporis manent incolumes, recipiantur. Absurdum est enim, si animorum sciunctorum nullus est locus, dicere, quòd supersint, quandoquidem nihil sit, quòd alicubi non existat: quomodo autem id colligant, exponam, nisi tibi molestum sit. ATHA. Imò hoc maximè cupio audire. MAR. Necesse est (inquiunt) animum ubi à corpore decesserit, aliquo esse loco, nam nullo dici non potest, nam, si tunc existat de corpore fugiens, agit aliquid, nam aliter esset ociosus, quod non admittitur: agit autem, ergo alicubi existit, agens nanque agit ubi existit. Non etiam possumus tribuere substantiæ finitæ, quod propriè conuenit infinitæ: Deus nanque, quia substantiæ est infinitæ, est omni in loco & extra omnem locum, hoc, quod tanti est, animo non competit: quo igitur

tur erit in loco? Hic ego si tergiuersari uellem, possem dicere me nescire, quod interrogatur: Multa enim rerum ignorantia, multa caligo nos premit, ut non omnia, quæ cupimus, ea ueluti scientes absoluamus: Dicis necesse esse animum disiunctum alicubi uel nullibi existere: concedam necessarium id esse, non tamen posse de loco decernere, satis mihi ad immortalitatis demonstrationem, quòd existant exeuntes: stellas has, quas fatemur esse, necesse est pares esse aut impares. Roga utrum horum sit, dicam me non numerasse, nec numerari à quopiam mortalium posse, ideo nescire pari ne sint, an impari numero, nec sequi continuò me nescire stellas, imò scio: non enim si non omnia, quæ in re sunt, & uellem scire, teneo, ideo adimendum mihi est, quod ut certum scio. Ego tamen hac in re respondere uolo, quòd maiorum tradit auctoritas, & ratio omnis suadet: alicubi igitur animorum esse stationem dicendum est: ita tamen, ut non sedeant tanquam in loco, sed diffiniantur tamen loco: nam ita est eorum aliquis ibi, ut non sit alibi: non enim infinitam tribuimus eis substantiam & uirtutem. In qua ergo uniuersi parte locamus? Sunt qui dicant extra cœlum hoc, quod perspicimus, non extare, quia forsitan nullum locum cœlo superiorem arbitrantur, & hanc extremam oram, determinationemque mundi habent. In cœlo autem, ubi uoluuntur sidera, ne hîc quidem animos hos collocant: ad quam enim rem ibi collocentur? habent enim orbes illi motores proprios & sibi congruētes: at propter stellam, ne hoc quidem dici potest, quum habeat stella quæque duces suos, nec animis sibi coniunctis quicquam decoris, aut perfectionis acquirat: ergo illic frustra erunt, nihil agent, nihil molientur, quis hoc dixerit? non enim si nobilis sit locus, ideo ociosos recipere debet, imò tanto minus debet, quanto nobilior: nam quodcunque opus non habet proprium, fine caret, qui mouet agentem, ideo ociosum manet, sed in rerum natura nihil esse ociosum omnis Philosophia exclamat, ergo illic superuacaneè animi non erunt: at in regione sublunari. Si damus his igitur igneum uel aëreum locum, non rectè faciemus. ille enim Dæmonum locus, ut Philosophorum etiam placita sequamur. Differentia nanque & distincta substantiarum abstractarum conuenit esse habitacula: non etiam illic manerent propter aliquod uniuersi bonum, quod ostendi possit, nam ad omnia inferiora Dæmonum possunt supplerè ministeria. Hoc argumento commoti quidam, quum non reperirent locum congruum, in quo animos collocarent, huc adducuntur iterum, ut immortalitatem negent, nam si sunt, aliquo morari loco putant sibi concedendum, sed nullum habent locum, nullum habitaculum, quod haberent, si essent immortales, igitur ne sunt quidem. Hæc illi obiectantes num tibi nihil, uel aliquid dicere uidentur? ATHA. Mihi uerò aliquid, itaque expecto quid ad ista. MAR. Mihi uerò ita loqui uidentur, quasi sit quisquam, qui immortalitatem animis tribuat, & non eisdem locum assignet, intra quem uersentur. Variæ autem hac in re extitere sen

tentiæ, non solùm Doctorum, sed etiam indoctorum, nec paucorum tantùm, sed nationum quoque & populorum, nec in Christi ecclesia modò, quæ animorum immortalitatem præcipuè complexa est, sed uetustissimis quoque temporibus res agitata est, & penes alios diuersarum religionum ritibus imbutos. Illud modò uidendum & diligenter inquirendum, quæ uerè, quæ falsò proferantur, ut unis dimissis, altera teneantur. Et uulgò quidem olim credebatur, animos post corpoream hanc functionem subterranea habere habitacula, ibiq; malos pœnis cruciari ingentibus pro sceleribus, quibus uiuentes se se contaminassent, si qui tamen expiabiles & delebiles contraxissent labes, hos purgari, necesse erat.

Ergo exercentur pœnis, ueterumq; malorum
Supplicia expendunt: aliæ penduntur inanes
Suspensæ ad uentos, aliis sub gurgite uasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

Vt Virgilius noster memorat. Vbi autem purgati essent, transmittebantur tunc ad Elysium, idest, locos lætos & amœna uireta.

Fortunatorum nemorum, sedesq; beatas,
Largior hîc campos æther & lumine uestit
Purpureo, solemq; suum, sua sidera norunt.

Hæc etiam loca incolebant hi, qui honestè & laudabiliter æuum transegerant, & ut idem Poëta inquit.

Hic manus ob patriam pugnando uulnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum uita manebat,
Inuentas aut qui uitam excoluere per artes,
Quique sui memores alios fecere merendo.

Nec tacuit Poëta actiones eorum: nam prioribus indicat teneri studiis: dum inquit,

Quæ gratia currum
Armorumque fuit uiuis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.

Eadem canit Ouidius quarto transmutationum libro.

Errant exangues sine corpore & ossibus umbræ,
Parsq; forum celebrant, pars imi tecta tyranni,
Pars aliquas artes antiquæ imitamina uitæ
Exercent, aliam partem sua pœna coërcet.

Eodem descendere omnes è cunctis Orbis partibus testatur, nam describens loca illa inferna, quo recipiuntur animæ, ita loquitur.

Mille capax aditus, & apertas undique portas
Vrbs habet, utq; fretum de tota flumina terra,
Sic omnes animas locus accipit ille, nec ulli
Exiguus populo est, turbam'ue accedere sentit.

ATHA. Quoniam de Elysio incidit sermo, uis ne quid de illo legerim penes Homerum exponam. MAR. Me utaris licet ex uoluntate.

ATHA.

ATHA. Elysium hunc campum beatarum animarum sedem, promittit Proteus Menelao, ubi uitæ huius stadium decurrerit penes uetustissimũ Poëtam Homerum, cuius uersus ita latinè sonant.

Elysium in campum mittent extremaq; terræ
Te superi magni, sedem fortis Radamanti.
Illo uita loco facilè traducitur æuo,
Non ibi tempestas, non nix, non frigus imber.
Sed Zephyri blandè spirant, aurasq; salubres Oceanus mittit.

Arbitratur Strabo Homerum posuisse Elysium in extremis Hispaniæ partibus, unde Zephyrus spirat. Plures tamen apud inferos posuerunt. MAR. De Homero tu dixisti. Sed quomodo altisonam Pindari non lyram, sed buccinam omittimus? qui & ipse uetustus piorum animis apud inferos existentibus, non longè dissimilia, imò ferè eadem tribuit, ut à Plutarcho relatum est in cõsolatione ad Apollonium. Dicam autem soluta oratione, Poëticis tamen utens illius uerbis. Illis (inquit) fulget deorsum Solis, quando hìc est nox, iubar, & rosea prata illorum sunt suburbium, turiferis arboribus umbrosum, & aureis onustum fructibus, & hi quidem equestribus ludis, illi pedestribus se exercent, alij tibiis oblectantur, illic omnis florum pullulat opulentia: odorq; optatissimarum rerum per totum effunditur campum perpetuò. Ipsi uaria etiam odoramenta miscentes & ualde splendido igne incendẽtes Deorum altaribus imponunt. Vides quæ Poëtæ afferunt non longè à sensibus discedentes, quamuis scirent disiunctos à corpore animos corporeis carere sensibus: transferunt humanas delitias ad latebras inferioris terræ. Nec deerat inferis niger Rex, hunc Plutonem uocabant, uxoremq; eius Proserpinam Cereris è Ioue filiam, & Canem illi assignabant tricipitem Cerberum, iudices Aeacum, Minoen, Radamanthum Iouis filios: nauitam stigiæ paludis Charontem: flumiua Phlegetonthem, Cocythum, Lethen, Acharontem, Furias tres speculatrices & uindices scelerum, Alecto, Thisiphonem, Megœram, quas etiam Eumenides nuncupabant. Sic gentes olim inferorum regna se habere arbitrabantur: quorum tamen pleraque sunt Poëtica: nec à grauibus uiris credita. Illa uulgaris erat opinio, cui assentiebantur ferè omnes, animas humanas finita uitæ huius militia tetram illam petere inferorum lacunam, non autem ascendere aliò arbitrabantur, quod maxime ex his, quæ sepulchris inscribebantur, coniicere datur. Lege epigrammatum Græcorum, quæ in mortuos condita sunt, libellum. Illic plurima de inferis mentio, quasi locus ille esset animis exeuntibus destinatus, de cœlo aut altera regione uix sermo. Lege Poëtas, & alios scriptores latinos, non alia ferè loca inuenies defunctorum manibus, quàm inferiora terræ tributa. Si quos tamen antiquitas ob eximiam uirtutem, uel præstantia erga genus humanum merita, uel ob ambitionem in Deos retulit, hos supra sidera collocabant, hisq; templa, & statuas & sacrificia statuebant, hinc Hercules, & Bacchus, & plerique a-

lii in cœlum uenerunt, & diuinos honores meruerunt, quod etiam fecit in Daphnide suo Virgilius, notum est etiam, quemadmodum longo post interuallo Imperatores suos uita functos Romani consecrabant, & diuorum nomine nuncupabant, eadem omnia illis tribuentes, quæ dijs cœlestibus solebant: & (ut summatim dicam) neminem in cœlum recipiebant nationes & populi, nisi qui, aut in æternorum Deorum essent ordine, aut è mortalibus procreati, diuinitatem postmodum adepti fuissent, qui sanè exiguus erat numerus, reliquos inferorũ regna colore arbitrabãtur. Hic Clazomenius quidã rogatus ab amicis, Athenis ne mallet ubi diuersabatur, an in patria sepeliri. Nihil (inquit) mea refert, nã ad inferos tãtũdẽ est uiæ. Nota etiã illa uox Leonidæ Regis Thermopylis. Prãdete Spartani apud inferos cœnaturi; atque hæc ad eos dicuntur, qui pro uniuersæ Græciæ libertate pugnabant, ut intelligatur apud gẽtes nullã cœlestis domicilii cogitationẽ fuisse. ATHA. Quid de Iudæis dicis? quid sentiebant? MAR. Hoc quod interrogas facit, ut minus mirum sit de alijs gentibus, quandoquidem. Iudæi ueteres, quibus uera erat cognita religio, eadem asseuerarent. Non loquor de impijs tantùm, sed de his etiam, qui iustitiæ opinione clari erant. Vnde enim illa Iacob uox? Descendam ad inferos filium meum lugens? Ezechias quoque Rex denuntiata sibi à Propheta morte, nonne illud protulit? Ego dixi in dimidio dierum meorum, uadam ad portas inferi: nondum enim Agnus cœlestis profusione sui sanguinis aulam illam supernam gaudiorum plenissimam patefecerat. Credo naturæ factum instinctu, ut homines omissis fabulosis consentirent animos post mortem subterranea petere loca, quia ita ueritas, quam nos sequimur, ferebat. Philosophi autem, qui sapientiæ opinione elati incedebant, in falsas iere sententias. Horum acutissimi Stoici summum bonum in una uirtute statuentes, imperitorum animos corporis reliquijs oblitos, & ea de caussa imbecilliores redditos humi uolitare. Sapientum uerò animos, quales Philosophorum sunt, in sublimem euadere locum, & ad igneam usque regionem penetrare: illicque non semper, sed diutissimè, tamen permanere asseuerabant. Quicunque autem Pythagoræ & Platonis disciplinam sequuti sunt, malos in terræ infimo ingentia persoluere supplicia, sicut cæteri, dixerunt, & eos pariter, qui sordibus fœdati sunt mediocribus, purgatorijs subijciunt pœnis, donec concreta labes eximatur, tunc purgatos aiunt ad æthercam peruolare regionem, & usque eo ascendere, donec leuitatem & calorem naturæ suæ congruum inuenerint, tum consistere ueluti paribus examinatos ponderibus, magnarumque capere spectacula rerum, ingentibus gaudijs perfusos: eodem peruenire rentur illos, qui minimum contagionis cum corporibus habentes, & à societate carnis, quantum fieri potuit, discedentes puri mundique hinc exierunt. Hac à sententia non ualdè aberrat ille, qui in Senecæ libris consolationem scripsit ad Martiam, quæ unicum filium adolescentem amiserat, siue is Seneca, siue alius auctor fuit. Nam in extrema

trema pagina his ferè uerbis mulierem alloquitur. Non est Martia, quòd ad sepulchrum filij tui curras. Pessima enim & illi molestissima istic iacent ossa, cineresque non magis illius partes, quàm uestes, tegumentaque alia corporum. Integer ille nihilque terris relinquens fugit, & totus excessit, paululumque supra nos commoratus, dum expurgat uitia, situmque omnem mortalis æui excutit, deinde ad excelsa sublatus inter fœlices currit animas, excipitque illum cœtus sacer noua luce gaudentem. Miratur uicinorum siderum meatus, nec ex coniecturis, sed ex uero peritus in arcana naturæ progreditur, iuuatque sæpius profunda terrarum & iam relicta ex alto despicere. ATHA. Verè iste sequutus est (quisquis fuit) in hac consolatione sententiam Pythagoreorum & Platonicorum, sed nescio quomodo uideatur corpus mortuum ualde negligere, & ossa, quæ uocat pessima & molestissima. MAR. Magno in errore uersati sunt Philosophi, quamuis studio flagrantissimo essent & ingenio politissimo, sed nihil miror. Intumuerant illi opinione sapientiæ suæ, & quæ maxima sunt mysteria, à sapientibus abscondit Deus, & reuelauit paruulis. Hanc Philosophorum sententiam sequutus est etiam Cicero Latinorum omnium eloquentissimus. Ille in Scipionis somno animos censet à Deo datos hominibus ex sempiternis stellarum ignibus, aitque eos, qui patriam conseruarint, adiuuerint, auxerint, ubi è corporis uinculis euolauerint, in cœlum reuerti, & peruenire in circulum splendidissimo splendore inter flammas præditum, quem Graij Lacteum orbem nuncuparent, tanquam in naturalem sedem, & suam domum, idque ocius facturos eos, qui dum essent corporibus inclusi eminebant foras, & ea, quæ extra erant, contemplantes à corpore se abstraxissent: alteros uerò, qui uoluptatibus se dedissent, earumque se quasi ministros præbuissent, & impulsu libidinum iura Deorum & hominum uiolauissent, corporibus elapsos circum terram uolutari, nec in cœlum, nisi multis sæculis exagitatos reuerti. Hæc ibi ille, & eadem ferè dicit in Tusculanis quæstionibus Platonem suum imitatus. Luculentissimè etiam eadem reuoluit in consolatione de obitu filiæ. Non omnibus (inquit) ijdem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cœlum patêre. Nam uitijs & sceleribus contaminatos deprimi in tenebras, atque in cœno iacere docuerunt: castos animos, puros, integros, incorruptos bonis etiam studijs atque artibus expolitos leui & facili lapsu ad Deos idest ad naturā similem sui peruolare. ATHA. Hæc Philosophica Lucanus poëta dissentiens à Virgilio prosequutus est etiam uersibus. MAR. Quid hic Poëta? ATHA. Miror te esse oblitum, nam partem huius carminis paulò ante memorasti, dum de Pompeij trunco loquereris. Carmen ipsum integrū teneo, si uis audire. MAR. Dic si libet dicere. Nolo hunc omitti, quem secundum Poëtam quidam faciunt, & clarissimū sententijs Quintilianus uocat. Interfectus (ut non debuit) à Nerone fuit adhuc iuuenis, hinc opus suum inemendatum imperfectumque reliquit. Sed quid tandem ait

Verba Senecæ

iste secundarum partium in cantico poëtico auctor? ATHA. Ille haud dissimilia superioribus enuntiat, Stoicorum tamen sententiæ propinquius. Ecce do tibi carmina. Nam describens locum, quem Pompeius post necem petijt, sic inquit.

Sequitur conuexa tonantis.
Qua niger astrigeris coniungitur axibus aër,
Quodque patet, terras inter, lunæque meatus
Simidei manes habitant, quos ignea uirtus
Innocuos uita patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in ignes.
Non illic auro positi: nec thure sepulti
Perueniunt. Illic postquam se lumine uero
Impleuit, stellasque uagas miratur, & astra
Fixa polis, uidit quanta sub noctu iaceret
Nostra dies, risitque sui ludibria trunci.

MAR. Video hunc Poëtam eadem sensisse, quæ Philosophorum antea quique præcipui. ATHA. Dici aliter non potest. MAR. O' mi Athanasi, quàm ualde uereor, quæ illi huic sententiæ subijciuntur, eloqui. ATHA. Quid uereris? MAR. Vereor inquam ne si quod addunt dixero, non uideatur uerisimile hæc illos dixisse: absurdiora enim proferunt. ATHA. Quæ? Num quæ ab eisdem ponebantur de transmigratione animarum, nam peractis aliquot annorum millibus humanas animas transire in beluarum corpora, & beluinas in humana tradebant, atque ita demum è uiuis mortuos, & è mortuis prodire uiuos. Hæc sunt illa absurdiora, quæ ab his proferri putas. MAR. Ista ipsa. Nam quid absurdius fingi potuit? Quid minus uerisimile dici, quàm qui nunc sunt homines beluas fore: & quæ nunc sunt beluæ, homines futuros? quis credere possit uiros sapientiæ studiosos, tam excellentibus ingenijs armatos in hunc errorem incidisse, nisi legisset? ATHA. At hæc sententia, si neminem alium legissem, mihi incognita esse non potuit ex Ouidio, qui illam luculenter expressit uersibus. MAR. Dic quæso uersus, postquam inter Poëtas uersamur, & ueluti in Senatu exquirimus eorum sententias qualescunque sint: delectant enim illi in absurda etiam sententia, tantùm ualet compositis pedibus fluere. ATHA. Inducit ille ultimo transmutationum libro Pythagoram sua prædicantem dogmata cum exhortatione ad mortis contemptum: inquit enim sic.

O' genus attonitum gelidæ formidine mortis,
Quid styga, quid tenebras, quid nomina uana timetis,
Materiam uatum, falsique pericula mundi?
Corpora siue rogus flamma, seu tabe uetustas
Abstulerit, mala posse pati non ulla putatis,
Morte carent animæ, semperque priore relicta
Sede nouis domibus uiuunt, habitantque receptæ,

Omnia

Omnia mutantur, nihil interit, errat, & illinc
Huc uenit, hinc illuc, & quoslibet occupat artus
Spiritus, æquè feris humana in corpora transit.
Inque feras noster, nec tempore deperit ullo.
Vtque nouis facilis signatur cera figuris.
Nec manet, ut fuerat, nec formam seruat eandem.
Sed tamen ipsa eadem est, animam sic semper eandem
Esse, sed in uarias doceo migrare figuras.

MAR. Vides in quàm intolerabilem errorem inciderint præclara ingenia. Sed num uno falso posito, plura absurda sequuntur? ATHA. Sic dicitur. MAR. Ergo ex hac transmigratione animarum humanarum in beluarum corpora, sequitur illa abstinentia animalium, nam prohibebant uesci alijs animalibus, ne fortè quis aut parentes suos, aut amicum, aut familiarem, aut colonum manducaret, seu animas eorum ex illis corporibus deturbaret. ATHA. Hoc non tacuit idem Poëta Ouidius. Nam in commemoratione illius Pythagorici dogmatis, hæc subijcit

Ergo ne pietas sit uicta cupidine uentris,
Parcite (uaticinor) cognatas cœde nefanda
Exturbare animas, ne sanguine sanguis alatur,
Quumque boum dabitis cæsorum membra palato,
Mandere uos uestros scite & sentire colonos.

MAR. Argutè id quidem, quòd uoluerint animas colonorum transire in boum corpora, quæ curabant uiuentes, atque præ agricolandi studio magnifaciebant. ATHA. Irrides ista, sed hoc non irridendum uidetur, quod prohiberent homines à carnium esu, quia per hunc pinguescere animas & tardiores fieri arbitrabantur: pinguis enim uenter (ut est in Græcorum prouerbio) non gignit sensum tenuem. MAR. Non reprehendo, quòd iusserint abstinentiam à carnibus, sed quòd huius rei causam attulerint, ne inciderent fortè homines carnibus pecudum uescentes in propinquorum hominum comestionem. Quid autem irridere tibi hæc uideor: non ego primus id facio. Nam, ut alios omittam, nonne Laberius mimographus illud in scena protulit? audire mala multa ex bonis, deinde in Philosophos.

Vt nunc de mulo hominem, & de muliere colubrum
Faciant, & ex diuersis diuersa alia.

Sed ut omittam de hac ridicula transmigratione animorum dicere, & ut transeam ad reliqua, ego, quæ de animorum immortalitate, de eorum pœnis & præmijs Pythagoræ & Platonis sectatores dixerunt, ea paulò ante uideor exposuisse. De Pythagoræ autem ipsius libris nihil possum sumere. Ipse etenim nihil scripsit, & suis præcepit ne quid scriberent, sed memoriæ mandarent, occulta nanque esse cupiebat, quæ de diuinis inter sapientes agitabantur, quin etiam ea, quibus uita hominum ad rectius uiuendum instruebatur, figuratis loquutionibus uelabat, qualia

sunt.

ſunt. Hirundinem ſub eodem tecto non habeto. Stateram ne tranſilito. Ne per uiam publicam ambulato, & ſimilia. Et iſte quidem ſic habebat. Ipſe autem Plato exiſtimatur Pythagoram in diuinis ſequutus. Nam Architam Tarentinum Pythagoreum iam antea audierat. Multa autem ſcripſit, & ut ueniam ad id, de quo agitur, ſparſim plurimis locis ſcriptorum ſuorum humanas animas ab omni interitus iniuria liberat, maximè autem hoc agit in decimo de Repub. & in Gorgia, & in libris legum ſancit legem contra eos, qui hoc audent inficiari, quin etiam proprium de hac re confecit librum, qui Phædro inſcribitur. Socrates enim ibi inducitur, qui in carcere eo die, quo ſibi moriendum uidebat, hanc in partem acerrimè diſputat aſtante diſcipulorum cœtu. Quàm multa autem de grauiſſimis iniuſtorũ pœnis, & de maximis iuſtorũ præmijs diſſerit? nuſquam autem omittit purgari eos, qui leuiter deliquerit, donec patientes, ea quæ tales pati oportet, meruerint purgati melioris loci mutationem, eos uerò, qui extrema iniuſtitia detinentur, ut qui animum ſuum periuriis, fraudibus, ſtupris, cœdibus, rapinis undique & profũdius cõquinauerint, quod maximè reges & tyranni, & in imperiis poſiti facere cõſueuerunt propter peccandi licentiam, nunquam triſtiſſimis illis & horrendiſſimis pœnis liberari, ut potè, qui ſanari non poſſunt. Nonne hæc apud Platonem legiſti? ATHA. Non memini me legere, ſed poſthac diligenter huius uiri ſcripta lecturũ ſpero. Extat Dialogus incerti auctoris, qui falsò Platoni inſcribitur. illic idem Socrates inducitur aſſiſtere cuidã morituro, & id ipſum ægrè ferenti, quòd moriatur, quem ut animaret ad mortem Socrates, uitæ primùm narrat incõmoda, deinde, quæ cõtingũt animis, ubi corpus exuerint apud inferos, de campis elysijs, de Plutonis regno, de Sisyphi ſaxo, Danaidum urnis, & alijs ſceleratorum pœnis, eadem ferè omnia, quæ Poëtæ: ea Socratis dicit ſe à quodam Gobria mago didiciſſe, qui uiderat ipſa inſculpta Deli in tabulis æneis, quum præpoſitus fuiſſet ad cuſtodiam Inſulæ per id tempus, quo Xerxes magna manu Græciam inuaſit: ad extremum ea dicit Socrates ſe non affirmare: illud unum certò ſcire, quòd omnis anima ſit immortalis: & quicunque piè uixerit, ubi ab his locis diſceſſerit, ſiue infra, ſiue ſupra feratur, fœlicem fore. Hæc eadem Plutarchus Chœronenſis, qui eiusdem ſcholæ ſectator fuit, non dubitat aſſeuerare, quanuis aliis imaginibus id effinxerit, in libro, quo de Deorum in ſceleratos ultione diſputat, eamque nunquam ſeram fuiſſe, nec eſſe, mirabiliter edocuit. Inter cætera uerò ait pœnas, quæ hîc impiis hominibus emendationis gratia imponuntur, ſimiles eſſe Barbarorum pœnis. Nam apud Perſas eorum quos emendari dignos cenſent, ueſtes & tiaras uellicant & flagellant. Illi autem lachrymantes finem fieri ſuppliciorum orant. Sic hæ, quæ infliguntur pœnæ in pecunia, uel corporibus, tactum non habent acutum, nec ipſum apprehendunt uitium, ſed ſunt earum plurimæ, ut ipſi opinantur & ſentiunt. At ubi ad inferos intemperans impuruſque proficiſcitur, nudatam afferens animam omnibus

bus inuolucris atque in tegumentis: nec habens unde se subtrahere, & scelera tegere ac uelare ualeat, sed omnino ab omnibus & per omnia cognitus, hunc diuina ultio apprehensum ostendit primùm parentibus & progenitoribus bonis, si qui tales sunt, tanquam uilem & degenerem. Sin autem praui fuerint, tunc conspiciens illos in tormentis & conspectus traditur doloribus & suppliciis, quæ magnitudine & uehementia tantùm hæc exuperant, quæ in carne perferuntur, quantùm res ueræ à somniis differunt perspicuitate. Hæc Græcus ille penè ad uerbum dicit. Nec aliter religionis nostræ alumni sentiunt. Pone (inquit Chrysostomus) (si placet) ignem, & ferrum, & bestias, & si quid est his crudelius, attamen hæc neque umbra sunt, imò ludus & iocus ad illa tormenta: hæc quæ hîc patimur, quando uehementissimè intentantur, tunc maximè leuia fiunt, celeriterque liberant corpore non sufficiente ad tantam uehementiam ac prolixitatem pœnæ. Illic autem non sic, sed summa erunt supplicia: nec imminuetur animæ substantia ob suppliciorum grauitatem. Immortalis ipsa in immortales cruciatus proijcitur. Quæ si uera sunt (ut ipse existimo) optandum est, ut quemadmodum inter Persas suis induti uestimentis percutiebantur homines, ideo uerbera leuius affligebant: sic dum sumus in corpore, pœnæ in nos influant pro flagitijs, quæ admisimus: potiusquam cum anima nuda eas luamus: hoc enim pertinet ad magnitudinem suppliciorum subleuandam. nam quin culpam par pœna sequatur (nisi Dei misericordia aduenerit) uitare non possumus. ATHA. Tu quidem forti es animo, qui pœnas nunc tibi pro sceleribus tuis infligi à Deo exoptas. MAR. Ea quidem de caussa, quam dixi, nã scitum est illlud.

Ferre minora uolo, ne grauiora feram.

Hoc optans non tam fortis, quàm sapiens existimari debeo. Sensus repugnant, & præsentaneum recusant supplicium, quia minus, quæ longè absunt, speculantur, at ratio huc deducit: nam ita nunc indignatur Deus aduersus delicta, ut misericordiæ etiam suæ recordetur, imò ipsa indignatio misericordiæ est: nam castigat omnem filium, quem recipit, punit, ne durius puniat, irascitur, ne uehementius irascatur. Ego igitur sic opto. Si qui autem differri uolunt, timendum est, ne illa pœnæ dilatio ueluti fœnerato capiatur. Sed de his forsitan posterius. Sed quid prætereo uetustissimum horum omnium magnaque olim auctoritate magistrum? ATHA. Quem dicis? MAR. Mercurium Aegyptium. ATHA. Eum ne, qui ter maximi nomen adeptus est? MAR. Illum ipsum. Antecessit iste multis ætatibus cunctos Græciæ Philosophos. Miror in tanta illa uetustate sæculis adhuc rudibus & nõdum expolitis, tria in illo maximè, ut hoc respondeat illi cognomento ter maximi. ATHA. Quæ tria? MAR. Miror ingenium, eloquentiam, & in plerisque arduis ueritatis inuentionem: nam omnia uera uidisse nunquam dixerim. ATHA. Quid igitur ille hac in re? Iuuat enim uerba eius (si tenes) audire. MAR. Audisti ab initio, quemadmodum immortalitatem animi posuerit. Repetit idem in

libro, qui Aesculapius inscribitur, addens quo fine hæc immortalitas claudatur. At quæ uerba torquet in incredulos? quas sententias effundit? Ita enim ibi ipse loquitur. Multos (inquit) spes, timorque mortis ueræ rationis ignaros excruciat. Mors enim efficitur dissolutione corporis labore defessi & numeri completi, quo corporis membra in unam machinam ad usus uitales aptantur: moritur enim corpus, quando hominis uitalia ferre posse destiterit, hæc ergo est mors, corporis dissolutio, & corporalis sensus interitus. De qua homines solicitudinem sumunt super fluam: aliam autem necessariam prætermittunt ex ignorantia, uel incredulitate. Hic quum Aesculapius colloquutor interrogasset Mercurium, quid ignorant homines, aut esse diffidunt. Tum ille. Audi igitur ò Aesculapi. Quum fuerit animæ à corpore facta discessio, tunc arbitrium exameną; meriti eius transiliet in summi Dæmonis potestatem, isą; eam, cũ piam, iustamą; præuiderit, in suis competentibus locis manere permittet. Sin autem delictorum illitam maculis, uitiisą; oblitam uiderit, desuper ad ima deturbans, procellis, turbinibusą; aëris ignis & aquæ sæpius discordantibus tradet, atque inter cœlum & terram mundanis fluctibus in diuersa semper æternis pœnis agitata, raptabitur: ut in hoc obsit animæ æternitas, quòd sit immortali sententia æterno iudicio subiugata. Ergo ne his implicemur, uerendum, timendum, cauendumą; esse cognosce. Increduli enim post delicta cogentur credere, non uerbis, sed exemplis, nec minis, sed ipsa passione pœnarum. Habes, quæ de malorum supplicijs contra incredulos scribit Mercurius; subdit postea de iustorum præmijs in hunc modum. Iusto (inquit) homini in Dei religione, & in summa pietate præsidium est. Deus enim tales ab omnibus tutatur malis. Pater enim omnium & Dominus, qui solus est omnia omnibus, se libenter ostendit, non ubi sit, nec qualis sit, nec quantus, sed hominem sola intelligentia mentis illuminans. Qui discussis ab animo errorum tenebris, & ueritatis claritate percepta, toto se sensu intelligentiæ diuinæ commiscet, cuius amore, à parte naturæ, qua mortalis est, liberatus, immortalitatis futuræ concipit fiduciam. Hoc ergo inter bonos, malosque distabit: unusquisque enim pietate, religione, prudentia, cultu, & ueneratione Dei clarescit, quasi oculus uera ratione perspecta, & fiducia credulitatis suæ in tantum inter homines præstat, quantùm sol cæteris astris lumine suo antistat. Hæc ab illo sunt, quæ (ut opinor) non longè absunt à Christiana disciplina. Infinita omnia sunt in Deo, ideò non possumus nos, qui finitam habemus substantiam, infinitatem eius percipere. Videbimus tamen eum sicuti est, & non iam in ænigmate, sed facie ad faciem, sicut sacris literis continetur, de quo latius scripsi in libris, quos de Deo confeci, & aliquid etiam postmodum dicetur, ut hic sermo iusto fine claudatur. Hæc eadem affert idem Mercurius alio in loco, quemadmodum penes Petrum Crinitum relatum est, iuuat autem huius uetustissimi auctoritate uti, ut qui tanta in re nostris non credunt, credant satis alienis.

Nostri

Nostri enim, quibus iustius erat credendum, diuinitus afflati illa protulerunt, quæ illi lumine tantùm mentis perspexerunt. ATHA. Recta est hæc ratio, ita faciendi. Sed quid is ait? MAR. Animantium (inquit) corpus ex quatuor elementis constitutum est à Deo. Habet enim aliquid in se ignis, aliquid aëris, aliquid aquæ, aliquid terræ: neque tamen ignis est, neque aër, neque aqua, neque terra, quæ facilè probari possunt: nam terræ ratio in carne est, humoris in sanguine, aëris in spiritu, ignis in calore uitali, sed neque sanguis à corpore secerni potest, sicut humor à terra: neque calor uitalis à spiritu, sicut ignis ab aëre: adeò rerum omnium duo sola reperiuntur elementa, quorum omnis ratio in nostri corporis fictione inclusa est. Itaque ex rebus diuersis ac repugnantibus homo factus est, sicuti & mundus ipse ex luce ac tenebris, ex uita & morte. Quæ duo inter se & in homine pugnant: ut si anima superior euaserit, quæ ex Deo trahit originem, sit immortalis, & in clara perpetuaque luce uersetur: sin corpus euicerit animam, suoq; imperio subiecerit, in tenebris sempiternis, atque in obitu delitescat. ATHA. Quum hunc audio Aegyptium rectè iudico fecisse Empedoclem, Democritum, Pythagoram & postea Platonem, quòd ad Aegyptios profecti sunt, ut eorum sapientiam audirent. Nam quæcunque apud illos didicerunt, uidentur postea in Græciã retulisse, sicuti hæc, quæ præ manibus sunt, ostendunt. MAR. Non solùm rem philosophicam, sed cæteras quoque disciplinas Græci à Barbaris susceperunt, comptiores tamen ingenio suo reddiderunt: pleraque autem corruperunt, sicut Aristoteles fecit, qui mundi inuenit æternitatem contra ueterum sententiam. De immortalitate animi, quid dixerit, superius expressimus. De reliquis uerò, quæ immortalitatem sequuntur, non uidetur aliquid dixisse. Inueni Aristotelicum quendam, qui disserens de statu animi à corpore seiuncti mira quædam ex Aristotele referebat, sed pudet me illorum, quum in Aristotelis libris, qui proculdubio ab eo elaborati sunt diligentissimè, nihil illorum reperiatur. ATHA. Ignosci potest, si imprudens illa dixit. MAR. Mihi magis impudens uidebatur, sed non unus mihi ille talis occurrit: quoties me incidisse putas in istos Aristotelicos, qui ex Aristotele proferebant, quæ nunquam Aristotelis fuerunt. Iam Athanasi uarias & diuersas uides fuisse quondam de animorum separatorum statu sententias, quas qui perspexerit, non'ne incertus reddetur? & conuersus ad humanæ sapientiæ studium, seu (ut Græci uocant) philosophiam, illud dicat?

Belua multorum es capitum, nam quid sequar? aut quem?

O' Christi disciplina, quantopere ueneranda es? te non hominum opiniones induxerunt, sed ueritas ipsa fundauit. Deus Deus inquam hæc arcana nobis patefecit & reserauit, ad huius disciplinæ regulam tanquam ad lapidem Lydium examinabimus quæcunque Philosophorum dogmata, ut quæ huic consonant ueluti uera teneamus, quæ dissonant tan-

quam falsa abijciamus. Dicemus autem de impiorum pœnis prius, postea de piorum præmijs, ut in meliora desinat oratio. An non ita faciendum censes? ATHA. Nihil melius fieri potest. Itaque id uehementer expecto, nec expectaueris, ut medium me inseram sermonibus tuis, & interrumpam cursum orationis tuæ. Video enim te ad ueritatem totius disciplinæ tendere: quam nullis decet interloquutionibus turbare. Itaque, ut continenter dicas non amplius interrogans me & spectans flagito. MAR. Ita ne uerò mihi imperas? nunquam defugiam auctoritatem tuam. ATHA. Facis more tuo: tuus enim mos de amicis bene pro mereri.

MARCI ANTONII
NATTAE ASTENSIS,
DE IMMORTALITATE ANIMI,
LIBER QVINTVS.

MARCVS.

POSTQVAM falsa coarguenda, & uera docenda sunt ad examem Christianæ doctrinæ, opto eam mihi eloquentiam dari, quæ tantæ rei par esse possit. Dicturi iam sumus de iniustorum pœnis, & iustorum præmijs, qui uidetur esse immortalitatis finis. In superioribus recordari potes me inter immortalitatis argumenta hoc posuisse: quòd hîc & boni patiuntur aduersa, & mali fruuntur iucundis, ideò immortales animos effectos, ut post corporis mortem utrisque ex uitæ ante actæ merito, quod debetur persoluatur: debetur enim uirtuti præmium, iniquitati supplicium. Est enim homo actionum suarum dominus, flectere se potest, quam in partem uelit. Libertas concessa eligendi bonum aut malum unà cum mente, quæ inter hoc & illud discernere ualeat. Cætera animalia carent utroque, & libertate eligendi & iudicio discernendi, sensu aguntur, feruntur impetu, rapiuntur appetitu. Nesciunt quid uirtus, quid uitium sit. Non datum est iudicium, quo sibi ipsis legem statuere & moderari queant. Quapropter non præmio nec supplicio beluas dignatur Deus, ideo animæ eorum unà cum corpore extinguntur: non enim conueniebat uocari illa ad iudicium, quæ iudiciũ non habuerunt, nec ab his rationem exigere, qui non acceperunt. In homine secus accidit, qui arbiter sui ipsius constitutus in potestate habuit bene an malè ageret: ideò cum immortali animo natus est, ut quum is hanc lucem deseruerit, exhibeat se ante iudicis iustissimi tribunal, & quid meruerit in corpore hîc agens excipiat, quodcunque illud sit, siue ad præmium spectans, siue ad supplicium. Certum quærimus quem statum teneant animi defunctorum. Certos reddit Saluator (cuius testimonio quid potest esse maius?) peccatores finito uitæ huius spacio ad inferna detrudi. Nam epulonem illum diuitem facit apud inferos cruciari ardenti flamma, guttamque petere à mendico Lazaro aquæ frigidæ, ut pau

lulum

Iulum recreetur. Noli Athanasi putare Saluatorem ficta tunc usum similitudine docendi gratia, sicut cæteris locis facere consueuit. Vbi enim nominatim appellantur homines, illic historia in exemplum proponitur. Illic uides Lazarum, Abraam, Mosem, & quinque fratres illius diuitis nuncupari, quod fidem facit rem gestam narrari. Indicat etiam alibi tenebrosum esse locum, dum proponens similitudinem quandam, inducit Dominum, qui seruum nequā proijci iubet in tenebras exteriores, ubi erit (inquit) fletus & dentium stridor: hunc etiam locum, in quo peccatores torquentur nouo uocabulo appellat gehennam, cur ita appellauerit, ab alijs quærito, existimamus hunc esse in medio terræ: nam is infimus in rotundo locus, distans æquali spacio undique ab extremis, Græci centrum uocant. Illic miseri peccatores pœna plectuntur acerbissima uel ignis nimij, uel frigoris, uretque pariter eos malæ conscientiæ fax, doloreque eosdem tanget acerrimè dum uident se exules in perpetuum factos à cœlesti patria, ubi plena sunt gaudia, & summi tonantis (ut poëticè loquar) rutilat cœlicolis omnibus facies. Demum consentiunt omnes quicunque animorum immortalitatem crediderunt, eos, qui hîc nequiter uixerunt, pœnis illic plecti maximis, siue naturæ instinctu id dicerent: siue quòd consentaneum rationi putabatur, quòd iniquus contraria patiatur his, quæ fecerat, hoc est, ut qui antea uolens gauisus fuerat in flagitijs, postea nolēs doleat in supplicijs, & æternis torqueātur pœnis, qui nunquam uoluerunt carere peccatis. Hæc dicta sunt de his, quos peccatores mors inuenit: hi autem, quos pœnituit peccasse, reconciliarique se studuerint Deo, cuius mandata neglexerunt, si nondum pœnam, quanta flagitijs eorum debebatur, hoc in sæculo persoluerint, duriore conditione apud inferos persoluent, pœnasque damnatorum sustinebant; in hoc tamen diffetentes, quòd illorum sunt perpetuæ, pœnæ, horum temporariæ, donec scilicet ab omni sorde & labe fuerint mundati, & nitidiores facti meruerint Angelis comitantibus in patriam reuerti. Differunt, etiam hi alia ratione à peccatoribus, quòd ipsorum pœnæ, ueluti purgatoriæ possunt supplicationibus, ieiunijs, eleemosynisque uiuentium amicorum subleuari, quod non illis contingit, quorum culpa perpetua est atque indelebilis. Sic tamen habeto utrorumque pœnas adeò esse infestas, quòd dicuntur, excedere sui grauitate supplicia, quæ hac in uita quisquam passus est, aut pati posset: maxima & intolerabilia quodammodo nonnulli ex Martyribus pro Christo pertulerunt, inferiora tamen illa fuerunt, quàm quæ alio in sæculo pro peccatis persoluuntur, sicuti grauissimi auctores tradiderunt, quæ sanè omnia facilius credi debent à nobis, quibus hæc diuinitus innotuerunt, quum nonnullos Philosophorum, & hos, qui inter eos fuere præcipui, lumine tantùm utentes rationis, eadem uidisse cognouerimus: nam & purgatorias quoque pœnas induxerunt, & uehementissimas esse existimauerunt, dum tunc animos nudos, nunc uestitos, flagellari dixerunt. Nec renuo

tamen

tamen quin poſſit ille, qui infinitam habet ſapientiam, paremque potentiam, eruere ab inferorum pœnis quoſcunque uelit, & alio loco alijs pœnis affligere: nullis enim aſtringitur legibus ille, qui ſibi lex eſt: cuius uoluntas iuſtitiæ eſt regula: hoc tamen, quod dictum eſt, ſi non ſemper, at frequentiſſimè contingit, ſi modò diuinis ſtatur literis, magniſque earum interpretibus. Dices, quid paruulis fiet, qui nondum ſacri unda Baptiſmatis abluti fuerunt, & tamen nullum habentes rationis uſum delinquere non potuerunt, ſed eos tantùm culpa comitatur originis, num & hi torrentur igni, uel num ab omni pœna uacui? uel ſi eos pœna tenet, quæ & quanta in illis eſt? damnatos eſſe certum eſt, (nam, ut inquit in Euangelio Saluator) qui non crediderit, iam damnatus eſt, & niſi quis fuerit renatus ex aqua & Spiritu, non poteſt ingredi regnum cœlorum. Cruciabuntur ergo iſti, qui per ſe non deliquerunt cum peccatoribus, & ſempiternis pariter tradentur incendiis? durum uidetur. Itaque frequentiori Theologorum noſtrorum calculo inferna quidem illos habitare receptum eſt, ſed ſuperiore loco, quàm damnati, nec affici pœna ulla, quæ percutiat ſenſum, ſed ſuſtinere illam duntaxat, quòd priuãtur bono, quo ſanctæ animæ in cœleſtibus ſaturantur: uolo uti hac in re illorum uerbis, quæ nequaquam abſurdè ſe habent. Perferunt iſti (inquiunt) pœnam priuatiuam, quòd eſt damni, non poſitiuam, quòd eſt ſenſus. Auguſtinus autem in enchiridio mitiſſimam omniũ aſſerit eſſe pœnam in infantibus, qui nullum aliud præter peccatum ferunt originis, ita ne à pœna quidem eos liberat, niſi fortaſſe mitiſſimam uocat pœnam bono ſummo carere: quam nos nuper damni pœnam nuncupauimus: quam tamen pœnam quidam acerbiſſimam eſſe, & omnes alias ſuperare dixerunt. Sed quid de his dicemus, qui pueritiam egreſſi, nacti rationis uſum Chriſto non agnito cum uirtute uixerunt, ſi tamen uirtus eſſe ulla poteſt ſine pietate? Attamen rectitudinem quandam uitæ tenuerũt, naturalem ſequentes æquitatem, quales è Philoſophis extitiſſe nonnullos traditum eſt, & quoſdam rerumpub. Rectores? Num ipſi quoque pœnas, quibus ſenſus affligitur euadunt? durior horum cauſſa, quàm infantium non ablutorum, nam hi per ætatem peccarunt, quum nullius uita immunis ſit à peccatis, & inter honeſtos numeretur ille, qui minimis urgetur. Sed quomodo illa minima abolere poterunt, quum non contingat remiſſio peccatorum, niſi in fide, qua illi carent: in ſanguine agni, quem non agnoſcunt: in eccleſia Chriſti, quam non ingrediuntur? Multi tamen aſſerunt eandem iſtorum eſſe conditionem, quam diximus eſſe puerorum. Sunt, qui putent impios etiam nullas ſentire pœnas in inferis ad ſenſum permanentes. Nam ſi ibi eſt (inquiunt) ignis, neceſſe eſt, ut corporeus ſit: quomodo autem corporeum aliquod poteſt quicquam in incorpoream naturam? nam non poſſunt ſe mutuò tangere, quorum extrema non iunguntur. Verè hæc dicerentur, niſi de Omnipotentis Dei iudicio, carcere, pœnis, tortoribus ageretur. Ille enim penes ſe naturam ualere non patitur,

tur, ubicunque uisum est, nec mirum, quia ipse cunctam condidit naturam, & is potest tollere, qui condere potuit. Quod tam contra naturam, quàm ignem refrigerare; attamen tres illi pueri, qui contempserant adorare auream statuam Babilonici Regis, missi in caminum ignis ardentis senserunt in medio flammæ uentum roris flantem, sicut in Daniele legimus. Inspice Heliam, qui quum in contentionem cum Prophetis Baal uenisset, composito ex lapidibus altari imposuit super ligna holocaustum & quum iterum & tertiò perfudisset omnia aquis, ita ut currerent circum altare, & fossa aquæductus repleretur. Ecce de cœlo orante Helia cecidit ignis, qui (ut scriptum est) uorauit holocaustum & ligna & lapides, puluerem quoq; & aquã, quæ in aquæductu fuerat lambens. Sic ignis Infernus diuino iussu potest acumine suo penetrare in animas incorporeas, & creare dolorem, qualem nemo hominũ hîc experitur. Nescio hac in re an testimonia desiderentur, sicut in iudicijs fieri solet, sed si quis ea quærat, multos inueniet sanctissimos uiros, quibus Deo sic disponente animæ defunctorum igne uallatæ apparuerunt: aliæ pœnas suas ostendentes, & de damnatione sua confitentes: aliæ opem orationum ab his suppliciter postulantes: hæc plerique irrident, & sibi nimis arguti uidentur, dum nugantur, quis unquam inferos uidit? quis è mortuis reuersus est, ut renuntiare potuerit, quæ illic fierent? quem unquam legatum uiui misimus ad mortuos? quem exploratorem habemus? O stultitiam singularem, non credere Prophetis, non Apostolis, non Martyribus, qui Euangelij ueritatem non nudis uerbis, sed profuso sanguine testificati sunt, non sanctissimis uiris, qui paupertatem duritiemq́ue uitæ sequuti, solis se inseruerũt diuinis. Quòd si hæc eos non mouent, quæ sunt maxima, moueat omne ferè gentium & nationum opinio, quæ ab initio usque orbis conditi huc usque perducta est, & in posterum mansura uidetur, quæ nam hæc? malos apud inferos malè torqueri. Nolint credulitatem hanc in id tempus differre, quo rem ipsam experientur, tùm quum id credere nihil illis sit profuturum, nam hoc ipso mali sunt, quòd non credunt, ut mereantur credulitatis huius extorquendæ gratia illis proijci tormentis. Et de impiorum quidem pœnis hactenus. Restat, ut de piorum dicamus præmiis Nam de his iucundior fuerit sermo. In primis cogitandum, quòd hoc, quòd præmia nobis largitur Deus, non id bonitati nostræ, sed suæ ascribere debemus: nos enim nunquam illa promeriti fueramus, quæ amplissimè nobis sine ulla (ut sic dicam) auaritia dilargietur, & ipse quidem Deus magis se liberalem dici, quàm iustum amat. nam liberalitas, qua in bonos utitur, magis illi conuenire naturæ putatur, quàm iustitia, qua sontes flagellat, quanuis in illo paria sint omnia, sed ita tamen dicimus, quia dum liberalitate utitur, facit, quod se est dignum: dum punit, quod dignum est peccatis nostris: finis liberalitatis est summa illius bonitas, finis iustitiæ hominum sunt delicta: utrunque tamen ab eodem fonte proficiscitur. Non puto autem te existimare piorum esse præmia Elysium campum, aut

alias

alias fortunatas insulas, in quibus illi degant ludicra quædam exercentes, & odoribus, aliisque uitæ huius delitijs incumbentes, nã quum summi grauesque uiri hæc contemnant, seu paruifaciant, quomodo illis exutis iam corpore summa bona uideri possunt? hæ enim uoluptates ad corporis sensus propriè pertinent, quibus carent, & acriori tunc sunt iudicio quàm quum mole corporis premerentur. Pulchrum ne est igitur dicere, quòd sapientiores effecti desiderent & magnifaciant, quæ ad corporis pertinent uoluptatem, & quæ corporibus obsepti non curarunt; aut si hæc ipsi non amplectuntur præmia, incusabimus Deum, qui aut nolit, aut nequeat amicis maiora tribuere: agitur non de quorumlibet hominum præmijs, sed iustorum præstantiumque omni uirtute uirorum, his pro laboribus & erumnis exanclatis & toleratis, quibus alios iuuerunt, proque eo, quòd mores suos ad iustitiæ regulam composuerunt, & aduersus irrepentia uitia, nequitiasque cœlestes acriter Deo duce pugnauerunt, & nunquam à iure ad iniuriam protrahi potuerunt, his inquam talibus uiris uirentia prata, frondosa memora floridos hortos, fontes uino & lactè scatentes tanquam summa præmia proponemus, quasi hæc, quæ suauia sunt sensibus, faciant fœlicem, uel ipsi in priori uita hæc prima habuerint, aut etiam sine ullo corporis instrumento his perfrui possint. Ignosci potest ueteribus Poëtis illa fingentibus, quia uidebant uulgus, cui canerent, ne in mortuis quidem ullum bonum, nisi quòd de corpore penderet, ponere, quanuis corpora eorum cremata, aut humata scirent, quapropter ne Heroës & alij magnanimi uiri in inferis positi omni essent orbati bono, quod uirtuti eorum parum conuenire uidebatur: his corporeis delitijs eos retulerunt, quia uulgus impotens sensus deserere, ita etiam sentiebat, & Poëtas seruire populi auribus oportebat. Res demùm ita temperata est, ut nescias, utrum Poëtæ magis uulgus, an uulgus Poëtas deprauarit. Sed nolo de his plura, quanquam si contra has ineptias dicerem, facundus esse possem. Illud magis uidendum, an uera sit Pythagoreorum, Platonicorumque sententia, animos corporibus elapsos ad æthream regionem ascendere, ibique locum naturæ suæ congruum, comparemque stellam nactos conquiescere. Sed hanc sententiam superiori improbauimus sermone: ueriti ne animi illic agerent ociosè, quum ipsi à stella nihil accipiant momenti: nec stella ad motum illis egeat. Nam quòd subdunt animos illo loco sublimi positos capere spectacula cœlestium terrestriumque rerum, ea cognitione plurimùm oblectari, hîc uidendum est, quid sit ultimus humanarum actionum finis. Vltimum uoco, qui non habeat posteriorem. Ego homines omnia agere & moliri existimo, ut beatitudinem nanciscantur: nemo est, qui non omnibus optet uotis beatus effici, idque adeò perspicuum, ut non necesse sit interrogare aliquem cur hoc uelit. beatitudinem autem diffinio, ut ueteres, statum ex bonorum omnium congregatione perfectum. nam si uel aliquo malo, quantumuis minimo quis attingitur, uel aliquo careat bono, mi-

ſer eſt, nec beati nomen illi couuenit hanc beatitudinem non poſſe cuiquam in hac uita contingere, ijdem Pythagorei Platonicique, quibus cùm hæc diſputatio ſuſcipitur, aperto ore fatentur.

Sed ſcilicet ultima ſemper
Expectanda dies homini eſt, dicique beatus
Ante obitum nemo, ſupremaque funera debet.

Multa enim inſcitia, plurimi dolores, aſſidui labores, nonnulli caſus fortuiti, non ſinunt optatam fœlicitatem in humanis uerſari. Nemo poſſit promittere ſibi fœlicem uitam: nam, ut priora rectè, ceciderint, poſteriora incerta ſunt: & in metu futurorum non poteſt abſoluta contingere beatitudo. Itaque exſpectandus eſt obitus (ut Poëta inquit) iuſtis pijsque hominibus & ſumma uirtute præcellentibus, ut beatitudinem cõſequantur, ne fruſtra natura parens hunc affectum humanis mentibus indiderit. Sed num (obſecro) cognitio mundanarum rerum hanc tribuet beatitudinem? fac aliquem ſcire creata omnia nullo præterito, nouerit numerum ſtellarum, arenæ, fluctuum maris.

Quæ ſunt, quæ fuerint, quæ mox uentura trahantur.

Num ea cognitio eum faciat beatum? Illud quidem manifeſtum, beatitudinem, ſi qua contingere nobis poteſt, in ea parte uerſari, quæ in nobis ſit optima: ea porrò poſita eſt in animo, unde cognoſcimus, intelligimus, iudicamus. Sed quomodo mundanarum rerum cognitio beabit nos, quum ea omnia longè hominis animo inferiora ſint? nam quod beat alterum, neceſſe eſt, ut ſuperius atque adeò longè omnium beatiſſimum ſit. Nam magna beatitudinis pars alium facere beatum. Stultiſſimum eſt ab irrationabilibus, & nihil intelligentibus rebus ob earum cognitionem expectare beatitudinem, qui nobilitate intelligendi diuinum (ut quidam dixit) genus & origo ſumus, qui dignitate creatis omnibus anteſtamus: exceptis Angelis, quibus aliquando in patria erimus compares. poteſt quidem ordo rerum, qui eſt admirabilis, earumque ſpecies, quæ longè eſt pulcherrima, oblectare animos, ubi his intenderint, ſed non uſque eò attollere, ut reddant beatos. Sunt humani animi capaciſſimi, adeò, ut eorum appetitus nequeant rebus creatis exhauriri. Poſſumus pulchriora quædam nobis effingere, quàm hæc, quæ perſpeximus, poſſumus huic mundo, qui certis circunſcriptus eſt limitibus, longiores addere cogitatione limites, & iterum atque iterum producere: poſſumus alios optare mundos, nec mirum ſit optare, quum Democritus mundos etiam dixerit eſſe alios innumerabiles. Ille etiam Macedo urbium expugnator, populorum raptor, in membris adhuc ſitus mortalibus, alios quærebat mundos, non quos cognoſceret, ſed quos gladio ſuperaret: unde dictum eſt.

Vnus Pelleo iuueni non ſufficit orbis,

Sicut igitur nec honores hi, quos cernimus, multiplicati, & alij ſuper alios ingeſti, ſic, ut nec multitudo opum, diuitiarum, potentiæ, gloriæ, aſſiduè affluens unquam poteſt profundiſſimam illam humanæ cupiditatis

tatis lacunam implere, pari ratione nostram hanc sciendi cognoscendiq; auiditatem nequaquam poterit mundi huius cognitio explere: quum animus extra hunc mundum cogitatione sua progredi, & ulteriora ad cognoscendum petere possit. Nullus enim numerus, nulla mensura, cui humana mens non adijcere, nullum finitum, quod cogitatione non ualeat augere: ex quo colligitur non ultimã subministrare nobis tunc quietem, quæ certis finibus conclusa sunt, quum in alia progredi & cognitis addere optando possimus. Illud præterea considerandum, quàm manca & debilis sit cognitio hæc, quæ de rebus habetur, ut habeatur de omnibus, nam non modo omnia, sed ne multa quidem simul & uno (ut aiunt) conspectu cognoscere ualemus: nisi multa illa cohæreant, & ueluti partes referantur ad totum. In reliquis uerò distractis & separatis accedimus seorsum ad singula, & unum post aliud ad cognoscendum arripimus. Quo circa non potest hæc cognitio, quæ paulatim fit & succedaneo motu contingit, beatitudinem suppeditare: beatitudo enim tota simul aduenit & firmiter commoratur, aut beatitudo non erit: de uera enim & perfecta loquimur, non de qualicunque beatitudine. Plato ipse uniuersales quasdam posuit singularum rerum species, quas ideas uocat, has æterna uoluit esse exemplaria eorum, quæ naturaliter fiunt, incorporeas ponit, immutabiles, inuiolabiles; ex his fluere reliqua omnia arbitratur, ueluti ab unico sigillo impressa: has solas res ueras esse putat, deteriora uerò esse hæc, quæ similem formam ab his suscipiunt. Harum contemplatione idearum censet animos, ubi exierunt, esse beatos, quasi ueri entis inspectionem tunc suscipiant. Hoc dicit eo in libro ubi de immortalitate animi agit, & alibi sæpius, quæ tamen omnia incurrunt in eosdem scopulos & cautes, quæ modò superiori cognitioni obijciebantur. Nescio enim uidere quomodo beatitudinem præstare magis queat idearum conspectus, ut eas esse concedamus, quàm cætera, quæ ad earum similitudinem finguntur, præsertim quum ideæ non propter se ipsas, sed propter illa sint. Quid? quòd extra mentem artificis nullæ sunt? improbatæque ab Aristotele, & ut intelligatur non tam ambitiosè, quàm uerè ideas abijcere, exclamat: Amicus Socrates, amicus Plato, sed magis amica ueritas. Quod igitur erit negocium animorum ubi fuerint dissociati? quæ illorum opera? ubi beatitudo? nam si ea est, suscipit ipsam intellectus, qui præcipua pars animi est: nam memoria & uoluntas intellectum subsequuntur: non enim meminisse possumus, nisi intellecta, nec uelle nisi cognita: intelligat ergo animus necesse est, ut sit beatus, sed quam rem intelligit? quid ei obijcietur ad contemplandum, quòd ubi intellexerit, intelligat se pariter beatum esse? Dixi cognitionem rerum creatarum non posse beatitudinem præstare. Reliquum est, ut ad Creatoris cognitionem confugiamus, nam hanc nondum attigimus. Illic (ut meam dicam sententiam) necessariò inuenitur, aut nullibi est. Sic enim dico necessariò illic inueniri, quia res perinde est, ac si in amici domo

rem nobis à Domino promiſſam eſſe ſciamus, & inuenire cupiamus, ut eam auferamus. Dominus autem domus patefactis foribus per conclauia omnia, per cubicula, undique demùm quærere arbitratu noſtro permittat, ſi peragratis omnibus domus partibus non inuenitur: reliqua adhuc una ſit, ubi ſcrutari oporteat: nonnę dicemus neceſſarium fore, ut quod quæritur, illic ſit? Et ut planius res adhuc intelligatur, alio utemur exemplo, de loco ad perſonam tranſeuntes. Fingamus gemmam pretioſiſſimam annullo incluſam aureo nobis chariſſimam multis aſtantibus uiris ac mulieribus ablatam fuiſſe: & in alicuius eorum ſinu deliteſcere: ſi omnibus excuſſis præter unum non inuenerimus, nonne neceſſariò ſequetur unum illum, qui nondum excuſſus eſt, habere? Similiter quum beatitudinem eſſe conſtet, eamq́ue nobis promiſſam, & pro ultimo fine expetitam inquirere oporteat ubi ſit, ut inuentam nanciſcamur: & quum eam non alia re, niſi intellectu apprehendere queamus: non inueniatur autem in cognitione creatarum rerum, nonne dicemus neceſſarium fore, ut in altera rerum parte inueniatur? reliqua autem pars eſt creator, quæ in diuiſione opponitur creatis. Intelligis (ut opinor) me Deum dicere, in Dei dico cognitione beatitudinem noſtram conſiſtere. Certiſſimum autem eſt, ita ſe rem habere. Nam Saluator in Euangelio fidelibus promittit uitam æternam. Hæc autem uita (inquit) æterna: ut cognoſcant te Deum uerum: beatitudinem uocat uitæ nomine: quaſi illa carere mors ſit. Nunc opto, ut adſit mihi ille ſpiritu oris ſui, de cuius magnificentiſſima dignitate, & gloria dicturus ſum. Nam ſi ne hæc minima quidem ſine Deo explicare non ualemus, Deum ipſum ſine Deo, quomodo explicabimus? nec tamen me fallit, quòd nullo ſermone dignè explicari poteſt; ſatis forſitan poſſumus, quando de mundo, & de his, quæ ille continet, tractandum eſt, ea, quemadmodum ſe habeant, ſufficienter exponere: at ubi huc uenitur, ut de diuinis myſterijs, deq; ipſo Deo dicendum ſit, tunc omnis anguſta & muta quodammodo redditur oratio, gerere ſe nimis ſordidè, nec habere dignitatem aut gratiam ullam uidetur. Tranſcendit illa tanta Maieſtas amplitudine ſua cuiuſcunque eloquentiæ facultatem. Quamobrem ueniam peto, ſi non omnia explicaro, ſatis erit quædam indicaſſe, per quæ appareat ex tantæ Maieſtatis conſpectu plenam animis noſtris beatitudinem parari. Quid enim ipſe eſt? & quantus? ipſe ſe quadantenus manifeſtauit famulo ſuo Moſi, dum ei in rubo apparuiſſet, & mandata ad alios dediſſet, & quærenti quis eſſet, & à quo ſe miſſum diceret. Ego ſum (inquit) qui ſum, hoc docuit, hoc uoluit reſponderi. Vocat ſe ens, quaſi cætera non ſint, ſed ita ſe ipſum uocat, quia ſolus abſolutum ens, non ens aliquod, ſolus habet ueram ſubſtantiam, quum per ſe ſubſiſtat, cætera, quorum ipſe eſt conditor, nec per ſe ſubſiſtant, ſed per ipſum. Quemadmodum enim ficta, ſculpta, cœlataq́ue omnia differunt à fingente: ſic & eo amplius creata hæc omnia differunt ab eo, qui ea condidit & effinxit: quid ſunt hæc, quæ

animis solis corporumque sensibus prospicimus, nisi parua & tenuia simulachra fabricantis Dei? statua hominis uera est statua, non tamen uerus homo. Similiter mundana entia sunt uera simulhacra, non tamen uerum ens, quamuis eius referant imaginem, sed imperfectissimè uerùm est ens, qui illa effinxit, sicut uerus est homo fingens hominem, non qui effinctus est. Sed non modò uerum ens est Deus, sed etiam ens est infinitum. nam quum non se ipsum genuerit, sed sponte sua extiterit ex omni æternitate, relinquitur, ut sit infinitum: nemo enim se ipsum certis coarctat limitibus, nemo circunscribit: omnia præterea in se continet bona, imò ipse omne supereminens bonum. Est igitur ueritas, iustitia, sapientia, uita, potentia, clementia, liberalitas, amor, magnanimitas, pulchritudo, & alia denique bona, quæ fingi, cogitarique possint, & ea omnia in se ipso, & ipse in omnibus. Ipse principium rerum omnium, & finis, carens omni principio & fine. Si tam summi perfectique entis frui contingeret spectaculo, quis non arbitretur summam illam esse fœlicitatem, qua nulla possit esse maior? Vt enim quædam sint bona, quæ faciāt possessa fœlicem, quæro quid hoc bono possit esse melius, quid hac fœlicitate fœlicius? Tum plena erit fœlicitas, quum ei, quod optimum est in nobis, obijcietur, quod optimum est in rebus, ita ut coniungantur: nihil autem melius in nobis, quàm intelligentia, nihil in rebus, quàm Deus, ergo applicatio intelligentiæ nostræ ad Deum operabitur nobis pacem, quietem, gaudium, suauitatem, uoluptatemque immensam, eam denique fœlicitatem, quam uotis omnibus expetimus. Vt enim oculi mulcentur colore, aures sono, sic intellectus noster ueritate. Quid quū Deum contemplabitur, qui summa est ueritas, à qua quæcunque uera fluunt: quid aliud de tali conspectu sperare quis potest, nisi mellifluo beatitudinis torrente undique inundari? summam possidet ille beatitudinē, imò ipse est illa perfectissima beatitudo. Quis autem beatitudini copulatus non efficiatur beatus? Plura autem se offerunt, quæ impediunt ne animus noster in cognitione creatarum rerum quiescat, de quibus antea dictum fuit, quæ in contemplatione diuinæ naturæ absunt omnia. Primum est, quòd oportet id esse superius, quod alteri beatitudinem præstare queat. Deum uerticem tenere rerum, imò supra omnia creata sedere longissimo interuallo nemo dubitauerit. Alterum est, quòd ficta sunt mundana omnia referentia qualencunque effigiem diuinæ substantiæ, ex eo, quòd sint. Nemo autem æquè fictis ac ueris oblectatur. At quicunque ad conspectum illum beatissimum accesserimus. Deumque uiderimus non uelatum, ut nunc, sed manifestum, & diuitias gloriæ suæ pandentem, ueram uidebimus substantiam, quam nunquam antea uidimus, nec qualis sit possumus cogitare. Certum est illud, quod quæcunque uel oculis uel acie mentis conspicimus, fines habent certos, & finitis adijcere possumus cogitando, & auctiora reddere, uel forma, uel modo, uel numero, uel mensura: quo circa mouetur adhuc appetitus animi & in ulteriora

ra

ra ire pergit, tanquam nondum sit in termino. At non uereor, ne quis in supremi Dei cognitione, quæ uerissimum erit & suauissimum animorum nostrorum receptaculum, quum infinitum sit ille bonum, & nunquam ad extremos beatissimæ illius naturæ fines perueniatur: quærat alia mens, in quæ tendat, quum infinito bono fuerit repleta. Etenim infinitum, nec transcendi, nec augeri potest. Saturabimur ergo, nec saturitas hæc afferet fastidium, sed ibidem simul habebitur & desiderabitur. Prohibet quoque illud, ne cognitio mundanarum rerum plenam afferat quietem, quòd ea paulatim sibi ipsi succedit, nec undique semel omnium uno conspectu scientia arripi potest, sed unũ post aliud se se intelligentiæ nostræ offert. Sed quum Deum spectabimus, & si sola illius cognitio fœlicissimos faciet, tamen si hæc etiam inferiora spectare uoluerimus, omnium uno tempore erit perfecta cognitio. Illic & rerum genera; & partes singulis generibus subiectas, uimque & proprietates rebus ipsis inditas, ipsum denique uniuersi ordinem clarè perspiciemus: nec ea multiplici & uariato aspectu, sed unico, eoque assiduè manente complectemur: quod ex eo continget, quia omnia in arte, in qua facta sunt, conspicientur. Vbi beatissimum illum Archetypum uiderimus figuratorum simul omnium erit cognitio, nisi quòd unum prius, quàm aliud fabricatum fuisse, intelligemus. Stultum est si dicam dolorem & laborem & molestiam aliquam illuc ascendere, quum ne imperfectum quidem ascendet aliquod, uel si ascenderit non imperfectum remanebit, sed perficietur. Omnis ille ciuium cœlestium conuentus, ut purus fuerit, & sine ulla macula & ruga: ita & ab omni asperitate & defectu securus. Hæc omnibus non contingent, sed electis tantummodo Dei, qui dum hîc agerent, Deum sequuti sunt, & dilecti dilexerunt, & quos ille ab æternitate sua dignatus est ad tam immensa præmia uocare. O quantum illuderit gaudium, quàm dulce pabulum illuc ascendentibus? Iunget enim se Deus illorum aspectibus. Ille amantis in morem dilectos suos in sinum recipit, fouet, amplexatur, nudatumque se ad intuitum apprehensionemque præbet: ea denique dilargitur, quæ (ut dicam cum Apostolo) ne occulus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendunt. At non modò intellectus fuerit fœlix, sed etiam uoluntas: hæc enim quicquid uult potest, quoniam illi Deus potentiam suam communicat. nam sicut Deus uoluntatem suam implet per semet ipsum, sic sancti animi suam per coniunctissimum sibi Deum. Intelligendum est etiam humanas animas non posse uiribus naturæ suæ assurgere ad sublimissimam illam Dei uisionem nisi quòd in illas lumen quoddam transfundit Deus, quo sublatæ habiles tanto fiunt spectaculo: & quum lumen id à Deo nullo intermedio proueniat, Deus est. Deus igitur, & quod uident, & quo uidetur. Si quæratur ergo, quid agant animi soluti? Responsio manifesta est, operantur suam ipsorum beatitudinem diuino intuitu se ipsos assiduè saturantes: nullo utuntur motu, nisi intimo, quod quietem illorum sanctam non excludit.

cludit. At quo in loco? Reſpondetur paucis: in Empireo cœlo: hoc cœlum, quid, & ubi, & quomodo, & quando creatum, & quæ cauſa nominis, declarandum eſt: ſic enim auferetur argumentatio illorum, qui negant animos eſſe immortales, proprerea quòd ubi piorum animi conſiſtant, non inueniunt. Poſſumns mundum hunc totum contemplantem mortalia omnia & immortalia in tres diuidere Orbes facilioris demonſtrationis gratia: unumquenque eorum à ſitu nuncupantes. Erit igitur primum infimus orbis, deinde medius, poſtremò ſupernus. Infimum ponimus, qui infra lunam eſt, quacunque illa progreditur uſque ad terræ imum locum, quod centrum nuncupatur. Medium facimus à Luna ſurſum uſque ad ſummum illius cœli uerticem, à quo initium uitæ & motus ducitur. Supernus ſit iſte, quem cœlum empireum uocamus, in quo Rex cœleſtis & ſuum & Angelorum & ſanctarum animarum habita cultũ collocauit. Quanquam Deus nullo includatur loco, ſed ubique ſit, certis tamen rationibus illic potius dicitur ſedem ſuam aulamque colocaſſe. Ferunt ſacri Theologi, quibus talia indagare curæ fuit, Deum initio quatuor ſimul creaſſe, cœlum empireum, Angelos, materiam primam, tempus, reliqua poſtea interuallis dierum: huius cœli ueteres Doctores uix meminerunt. Meminit penes nos Strabus, & Beda: & penes Græcos Baſilius, & ſequuti hos Theologorum recentiorum quique præcipui, omnes tamen intelligebant cœlum eſſe quoddam ſublime & luminoſum, quod habitaculum eſſet præcipuum Dei & eorum, quos ſecum eſſe uellet, quanuis illo nomine empirei non uocarent; hoc uolunt eſſe corporeum: ſublimitate, amplitudine, immobilitate, luciditate, magnificentiſſimum. De corpore ambigitur, nam plerique lucem tantùm putant intelligibilem, ſed frequentior ſententia recipit eſſe corporeum, ſi quidem Beatorum corporibus, quæ reſurgendo aſſumuntur, locus corporeus debetur, & hunc paratum eſſe à conſtitutione mundi conuenit. Circuit alios cœli orbes oberrantes immobilis ipſe & ſuperior, ex quo amplitudo eius & ſublimitas dignoſcitur. De luciditate autem nomen ſortitur. Nam empireum uocatur, ideſt, igneum ſeu flammeum. Inferioris cœli huius orbes non ita luminis & fulgoris pleni, ſicut ille eſt totus. Nam nonus orbis, qui primùm mouetur, & cauſſa motus eſt cæteris, nulla fulgens luce circuitum ſuum peragit. Reliqui octo partim lucent, partim minimè, propterea quòd raris locis radiãtia continent ſidera; quæ illinc eminent, non ſecus, ac in ligno clauus uel modus. Vnum hoc cœlum; quod cæteris ſupereminet, cunctis ſui partibus circunfulget, idque probabili ratione factum, ut locus ipſe ſuo fulgore reſponderet Beatorum claritati: ſicut etiam è conuerſo infernus locus tenebroſiſſimus conuenit tenebroſis animis damnatorm. Non tamen hoc cœlum in ſubiacentes alios cœli huius orbes lucis aliquid tranſmittit. Nam ad eam tantummodo rem ædificatum, ut fœlix eſſet Beatorum habitaculum, non ut quicquam inferioribus corporibus conferret: & ſimul ſi id fieret, lumine illo ſuo micantiſſimo

cantiſſimo noctem de rebus auferret, qua terrena ad ſui generationem & incrementum egerent. Supernus ille orbis lucidiſſimus ſacrorum illorum intellectuum eſt ſedes. O' quàm glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei? quàm plura dici poſſent, niſi excederent humani ingenij captum? Nam fruſtra exclamat Propheta. Domine dilexi decorem domus tuæ, & habitationem gloriæ tuæ. Hæc parria eſt Sanctorum, hæc domus, ubi (ut dictum eſt) operantur beatitudinem ſuam. An non hæc magna operatio? quæro, quæ poſſit eſſe maior? At ocij eſt (inquies) operatio: optime: non enim uituperatur ocium, ſed commendatur, ubi pugnando ad uictoriã uentum eſt, & ingenti tranſmiſſo pelago portus iam tenetur: motus fit gratia quietis, quæ ubi contingit, ea fruendum eſt: quemadmodum enim artifex præſtituit ſibi quendam finem operis ſui, ſic ſancti uiri hîc poſiti laborum & curarum ſuarum unum ſibi præſtituunt pro fine Deum: hunc ſequuntur, cum hoc eſſe quamprimùm, cum hoc conſiſtere cupiũt, hinc illæ uoces audiuntur. Cupio diſſolui & eſſe cum Chriſto. Et in pſalmorum uolumine. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus eſt. Et. Sitiuit anima mea ad Deum fontem uiuum, quando ueniam & apparebo ante faciem Dei? Et. Beati, qui habitant in atrijs tuis Domine: in ſæcula ſæculorum laudabunt te. Ne putes ſanctas animas nihil illic agere, conſonis cantant uocibus laudes Domino coronati, ueluti milites in triumpho. Idem propheta ſuſpiciens supernè, & de maximis illis præmijs diſſerens. Inebriabuntur (inquit) ab ubertate domus tuæ, & torrente uoluptatis tuæ potabis eos. Quis ergo iam bonorum diſſociationem animi & corporis, quæ mors dicitur, porhorreſcat, ac non potius optet? & non magis ſit in uotis, quàm à pleriſque morientibus uita soleat rogari. In iſta diſſociatione corpus, quod uarijs fortunæ ictibus expoſitum eſt, quod proprijs morbis pulſatur, quod turbat omnia mœroribus, terroribus, falſis lætitijs, uanis libidinibus, tunc omni carens ſenſu, iacet immobile, nec ultra quicquam molitur, ueluti terrena moles in ſua principia unde uenerat ſoluendum. Nihil à ſe ipſo, nihil ab alio patitur aſperum, nec pati poteſt. At id, quod familiare eſt uirtutibus, amicum diſciplinis, ſtudioſum pietatis, ſequax recti, ſubditum Deo, auolat in ſublimi uiuaci agilitate, maximoque & eminentiſſimo illi cohæret bono, quo nihil maius, aut melius dici, aut cogitari poteſt: Cùm hoc conſiſtit à quo cognationem ducit, cuius genus (ut inquit ille) ſumus: hoc unum amplexatur tanquam exundantiſſimum fontem, qui cœlicolis omnibus effundit torrentem uoluptatis, largiterque potos prouocat ad cantandum tantæ beatitudinis præconia. Dixi ab initio ſermonis huius immortalitatem animi magnum eſſe ſolamen in obitu propinquorum & amicorum, dum eos non extinctos eſſe, ſed uiuere arbitrantur. Hoc magis atque magis confirmandum eſt, poſtquam cognitum eſt, cuiuſmodi uitam uiuant. Ergo Chriſtianus uir ſpem habens futurorum, ubi uiderit mortuum ante oculos iacentem, qui rectè & è uirtute uixerit, non lamentatur,

tatur, nec afflictatur, ut multi, sed gratias lætus agit Deo, quòd à miserijs illum eripuerit, & ad se reuocauerit: mortem illam non putat esse mortem, sed migrationem & cursum ad meliora: reputat secum præmia, coronas, bona ineffabilia, quæ non modò sensibus ullis, sed ne cogitatione quidem percepimus, his se ille solatur, his attollitur, his armatur, ut dolorem mœroremque omnem abijciat, quem incutere absentis desiderium conatur. Sed uis ne quanta sint illa bona, quæ sanctæ fidelesq; animæ in cœlo percipiunt, aliquo modo contemplemur? Omittamus, quæ explicari nequeunt, & quorum non est cognitio. Illud scire possumus, quid optent omnes, optant sanè gaudium sine mœrore, requiem sine labore, dignitatem sine obtrectatione, opes sine amissione, sanitatem sine languore, copiam sine defectione, robur sine imbecillitate: hæc in patria uberrimè contingent, ubi summi Regis Maiestas conspicitur, cuncta sui lætificans uultus lumine, sic illic agunt sanctæ animæ, ut nihil detestari possit, quin absit, nihil optari quin adsit. Eodem optant peruenire quoscunque Christo renatos, quibus solis patet illud atrium: cupiunt eos socios habere gaudiorum, quos fidei eiusdem uident commilitones: non enim illa imminuitur beatitudo, si plures accesserint, imò potius augetur, quoniam quo plures eam capiant salutem, eo magis lætãtur, & is rex est, qui benemeritorum ciuium frequentia delectatur. Cohortemur igitur nosmetipsos inuicem, & eos, qui familiaritate nostra & amicitia fruuntur, ut supremum Deum pio cultu & omni mentis affectu uenerentur, sanctissimaque eius mandata studeant custodire. Substantiam quidem Dei, quæ beatos facit, cognoscere non possumus; possumus tamen quadam ex parte potentiam, sapientiam, bonitatem, clementiam, uoluntatem. Hæc si ignorauerimus, num spes erit salutis Deo ignorato? Minimè, nam nec amare, nisi eum cognouerimus, nec habere, nisi amauerimus, possumus. Cognitio igitur huc tendit, ut amemus, nam hoc faciet, ut nos ille post exitum huius uitæ beneuolè quoque excipiat, & ut dilectos suis ornet donis. immortalis est profectò animus, ut superiora apertè lateque docuerunt, uiget uigebitque semper in utranque partem, & ad præmia, & ad supplicia. Sed quomodo de immortalitate animi gloriari possunt, qui supplicijs destinantur, re, loco, tempore ingentibus? Immortalis quidem natura animus est, sed efficimus eum quodammodo mortalem sceleribus proprijs atq; peccatis, sicuti sonat illud, quod scriptum est. Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur. & illud quoque ex Euangelio. Sinite mortuos sepelire suos mortuos. Hinc corpora peccatorum non absurdè dicuntur sepulchra esse mortuorum. Nam animi uita Deus est: desertus igitur à Deo, mortuus est habendus, & hæc eius prima mors est. Altera deindè succedit, quum ad inferna dimittitur supplicia qualibet morte duriora. Cupit se extingui, nec potest, natura non deficiente. Mors autẽ hæc est atrocissima mori uelle nec posse: erit ibi (ut sic dicam) mors sine morte, ideo grauior erit illa mors, quia pecca-

tum eam facit, non natura: melius esset non uiuere, quàm sic uiuere: melius nunquam fuisse, quàm in præsentia sic adesse. Heu uitalem mortem, quàm misera es? quanto digna luctu fores, si diuinæ iustitiæ reluctari liceret? Hanc secundam mortem admonet Saluator noster, ut caueamus, dum præcepit discipulis, ne terreantur ab his, qui occidunt corpus, & post hoc non habent amplius quid faciant. Ostendam (inquit) uobis, quem timeatis. Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in geennam: pluris est humana anima, quàm uniuersus mundus: hinc eodem illo beato ore dictum est. Quid prodest homini si uniuersum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Non igitur gaudere possunt impij de immortalitalite animorum, ideo nec eam plerunque credunt. Hoc piorum est gaudium, qui uident, quòd ubi elapsi fuerint corporibus, uigebunt, & alteram adipiscentur uitam hac longè potiorem: uiuent enim in Deo, qui uera est uita: hîc multa aduersa, illic læta omnia. Enimuerò quum Deus se ipsum piis mentibus patefaciet & uideri attrectarique permittet, tunc uerè uiuemus nulla interpellante molestia: omni gaudio, quod intellectu percipi possit, affluente. Nescio autem quomodo Christiano uiro uenire possit in dubium animi immortalitas, cui resurrectio corporum credenda proponitur, res sanè admirabilis, & quæ omnem superat humani ingenii facultatem: attamen diuinis oraculis prænuntiata, quæ maiora sunt humanis testimoniis: nihil impossibile Deo, cuius immensæ potentiæ inditium est, quòd stellas condidit, sapientiæ, quod non aberrans uocat suo unamquanque nomine: charitatis, quòd eas commodis nostris seruire uoluit. Multa alia admirabilia eius opera commemorare possem, ergo uitam corporibus elapsam reddet in fine sæculi, sicut pollicitus est, nec dubitare decet, quia nobis cum tam potente, sapiente, amante Domino futura res est. Animas uerò quomodo perire patitur, qui extinctorum etiam corporum curam habiturus est? Magnum certè præbet documentum immortalitati animorum, hæc clara, & toties prædicata corporum resurrectio. Quid porrò sibi uolunt, qui se totos morituros arbitrantur? Quid dicam cæteros talem orationem inuitos audire? necesse est, ut sibi ipsis aliquando displiceant, quum cogitant se quandoque ad nihilum esse deducendos: insuauis uel horribilis potius cogitatio non existentiæ ei, qui in aliquo tolerabili sit statu. Animis certè uim naturæ suæ præsagam indidit Deus, ut de se ipsis præsentirent in posterum: augurioque futurorum sæculorum acti melioris uitæ cupiditate flagrarent: sed fuerit istorum, qui mortem animorum tenuerunt, non probanda sententia. Nos autem immortalitatem eorum tenentes, studeamus ita uitam ducere, ut corporibus elapsi superno in orbe æuum agitemus, ubi æterna est fœlicitas, maxima præmia, ingentia gaudia. Hoc, quod nunc speramus talia, iucun-

ditate

ditatem quoque affert : non enim poteſt ſpes tantæ lætitiæ eſſe ſine lætitia, non remuneratio modò, ſed expectatio quoque ipſius remunerationis glorioſa eſt. Quòd ſi bonis ominibus & uotis claudendus eſt ſermo; diuinæ charitatis Clementiam imploro, petoq́ue, ut benigno reſpiciat intuitu, & præſtet, ut quod nunc ſpe tenemus, re aliquando experiamur.

MARCIANTONII NATTAE ASTENSIS, IN DOMINI NATALE ORATIO.

QVANQVAM inter ingenuas artes & egregias disciplinas à pueritiæ finibus ad hoc usque ætatis meæ robur, studia semper nostra cucurrerunt, nullumque tempus sine optimarum literarum cura atque labore præterfluere mihi paterer. Nunc tamen quum temporum nostrorum calamitates, scelera, flagitiaque recordarer. Viderem ecclesiam undique impijs hæreticorum dogmatis oppugnari, populos his ferreis afflictos bellis, quæ compulsantibus se Gallis & Hispanis geruntur, spectaremque insuper inter has contentiones effero Turcarum Tyranno locum datum, ut opportuna oppida interciperet, & Italiæ claustris armatus immineret, decreueram silere, nec in tanta rerum accerbitate Christiano populo summis difficultatibus affecto oratoris uocibus, sed luctu & gemitu utendum putabam. Nihil denique noui operis moliendum mihi arbitrabar. Fregit hoc meum consilium huius diei eximia pompa, insignisque lætitia, quæ Christianorum omnium mentes peruadere meritò debet, quandoquidem illius temporis memoria renouatur, quo Deus ipse mortali hoc nostro amictu graui solidoque se contexit, qui quòd humanos animos clarissima suæ diuinitatis uoluit esse specula, colendus perpetuò nobis atque peramandus: sed non minore gratulatione excipi debet effectum hodie fuisse, quòd quemadmodum diuinam homines antea, ita humanam Deus formam postmodum ostentaret. Voluit hodie cum seruis Dominus non mensam, non domum, non familiam, sed naturam habere commu nem. At qui Dominus? cui incredibilis Maiestas, infinita potestas, summa fœlicitas, singularis æternitas, qui denique supra omnia est, à quo pendent uniuersa. Nunc pauper fieri uoluit, deiectus, uilis, mortalis. Quid ita? ut paupertate sua nos ditaret, deiectione sublimaret, uilitate honoraret, morte uiuificaret. Possumus Propheticum illum uersiculum ouan ti

ti gutture canere: Rex noster Deus ante sæcula operatus est salutem in medio terræ: salutem operatus est in medio terræ, dum terrena apprehendit membra, & in eis cunctis gentibus & nationibus æternam uitam salutemque profudit. Denique eò deuentum est, ut ille, qui unus est increatus, qui generat omnia & nascendi leges cunctis præscribit, ipse quoque (quod indignissimum est) sub generationis leges ueniret, & de fœmina natus iure diceretur; sed nullam ille indignitatem nostri caussa recusauit. His de tantis tamque magnis mysterijs, quæ hodiernus dies tulit, quum deinceps mihi uideam esse disserendum, proponendum primò uidetur distinctius, quibus potissimùm rebus immorari uelimus, quòd audientibus gratum, dicenti etiam aptum. Ita enim dilucidius accipientur omnia & facilius enucleabuntur, si terminis & ueluti cancellis quibusdam circumscripta oratio huc, illuc temerè haud fluat, sed certa quædam spectet, quæ sequatur: ordine autem quantum collustrare mentis acie possum, hæc quærenda & inuestiganda uidentur. Primùm quomodo Deus uenerit, humanamque carnem diuinæ glutinarit substantiæ. Deinceps quibus ad id caussis ac rationibus impulsus, si tamen contingere potest, ut tanta numinis æterni Maiestas caussis ac rationibus impellatur, ac non potius impellat. Postremum erit, postquam duos idest Deum & hominem in una carne positos dicimus, atque ita effectum fuisse, ut Christus nasceretur, cuiusmodi natiuitatis huius pompa fuerit, ac species. Hæc quæ tria sunt numero, si quis secum, aut cum alio rectè cognoscere instituerit, inueniet in primo expressa Deũ infinitæ potentiæ signa dedisse. In secundo, uim caritatis suæ maximam effudisse. In tertio, incredibilis eius sapientiæ exempla Orbi intulisse. Mihi in hac tripertita uarietate non uno modo de omnibus dicẽdum uidetur, propterea quòd in quibusdam fides mihi uestra imploranda erit, qua fixa mihi opus fuerit & tanaci ad credendum ut uera, & tenendum ut certa, quæ sanctarum scripturarum nobis tradidit auctoritas. Quod ubi facillimè à uobis impetraro, quippe à Christi cultoribus, in reliquis procliuius curret oratio in quibus tùm pietas mentium uestrarum poterit incendi, tùm uiuendi ritus, mos, disciplina exornari. Igitur recurrente annua temporis huius uice magni hodie nobis memoria sacramenti renouatur. Pronum dictu sed cogitatu arduum, iunxisse se homini Deum, idest in unam eandemq; personam diuinam humanamque substantiam conuenisse: non enim desinebat esse Deus, quum utique fieret homo, sed maiestatem retinens suam, humilitatem attrahens alienam, naturali formæ aduentitiam copulauit: ita ut utraque unum essent, & neutrum esse posset sine altero; non quòd substantias confunderet, sed quòd glutino cohærere uellet sempiterno. Sed quo nam nodo fortitudinem imbecillitati, copiam inopiæ, immensitatem exiguitati, uitam morti, lucem caligini, innexa dixerim? quibus uinculis? quo fabro? Maxima nunc rerum miracula aperiuntur, quum Deus nullis circunscriptus finibus tantulis se intulerit; huma-

næ formæ ſpacijs. Idem tamen, dum hæc agerentur, ſtabilis & immotus orbem moderabatur: nō enim dū humana membra ſuſcepit, diuina opera deſeruit, potuit ille matris uterū aſſumpto corpore fœcundare, & de ſinu patris nō emigrare: hinc ad oculos humanos exire, inde mentes Angelicas illuſtrare; hinc ad terras procedere, inde cœlos extēdere, hinc homo fieri, inde homines facere. Incredibilia ne hæc sūt? Incredibilia prorſus, ſi hominis ingenio facta dicerem, nō Dei, cuius omnipotentiæ nihil clauſū, nihil non facile ac paratū. Vrgent Prophetarū oracula, Euangelij, Apoſtolorūq; teſtimonia, ut hæc facta credamus. Itaq; credimus: quomodo autem, & quibus itineribus progreſſa fuerint illa omnia, ne quærendū quidem uidetur. Quid enim quærā ſuper his, quæ nō minori poteſtate, quàm facilitate à Principe Deo geſta naturæ regulas exorbitare conſpicimus? Nam magna in domo ſerui, & ſi ſciant quæ gerantur, tamen per quos, aut quomodo, grandioribus præſertim in rebus ſæpius ignorant, ne que ulterius exquirunt, contenti ſunt eo, quod uident: non enim in conſilio adhibentur à Domino. Eadem noſtra eſt cauſſa: quis enim ſupremo Deo tanta in re cōſiliarius fuit? quem ille aduocauit? cuius hominis ingeniū prudentiamque requiſiuit? Vix ſcimus, ac ne ſcimus quidem quomodo humanus animus tantam uim ferens ingenij & rationis illigetur corpori, ut perſona hominis inducatur, & cogitabimus intelligi poſſe quomodo Deus iunxerit ſe homini, ut excellentiſſima fieret perſona Chriſti? Tantum enim id eſt miraculum tamque ſtupendum, ut alia miracula facta fuerint, ut id unum crederetur: non enim aliò pertinent, quæcunque geſſit mirabilia in Euangelij prædicatione Chriſtus, niſi ut ſe Deum oſtenderet, nam hominem eſſe omnes uidebant, quorum ſanè miraculorum rationem, ſi quis quærat, nullam inueniet, propterea, quòd naturæ huius nobis notæ longè terminos excedunt. Eodem pertinent, quæ de Virginis ſalutifero fœtu traduntur. Fœmina Iſraëliticæ pubis abſque uirili contactu, nullo ſemine, puro utero diuinam ſobolem concepit, & infractis pudoris clauſtris in lucem effudit. Magnum, quòd naſci uoluerit Deus, nam quod de Virgine, tam et ſi mirum, congruebat, ſcilicet Dei uerbum, cupiens hominem induere mutuam corporum duorum libidinem, ac non potius ſua ui, ſuo ſpiritu intra materna uiſcera fingeret ſibi & fabricaret, quod eſſe cupiebat? Quomodo porrò Mariæ uterus ſanctitatis templum ſanctiſſimo in opere eſſe potuiſſet, ſi uirum experta Virginitatis florem poſuiſſet? quomodo mater Domini delibata dux & princeps cæteris ad perpetuæ caſtitatis delectum fuiſſet? datum hoc igitur parenti diuini uerbi, cæteris cunctis altius præhonorandæ, ut indeflorata mater inueniretur. Datum hoc etiam cœleſti Patri, ut uerus eius & naturalis filius non alium haberet patrem, quàm ipſum, qui ab æterno æqualem eum ſibi genuiſſet. Datum Filio, ut abſque carnis peccato is conciperetur, qui peccatum facturus non erat, & per quem peccata omnia tollerentur. Datum temporibus nouæ legis, ut Spiritu ſancto auctore

re conciperetur, qui eundem esset spiritum largè orbi illaturus, & qui plures filios non ex sanguinibus, neque ex uoluntate carnis, sed ex Deo Ecclesiæ suæ creaturus. Ergo nouo more nullo exemplo uirginitatis candori puerperium idest, laus & decus nuptiarum arrogatum. Non est quòd obijciatur de reliquis matribus, quoniam unam hanc tantùm exci pimus puellam, sanctam fide, sanctam opere, sanctam ab omni iniuria cõ cubitus: hanc decuit de Deo concipere, quæ Deum meruit procreare. Quòd si fortasse nondum cernitis, quid tali in re faciendum fuerit, fingi te, quo melius doceamini, quòd adeat Deus ipse mortalem fœminam, & ab ea petat, ut uiri iungat se amplexibus sui caussa, quo scilicet illa ope- ra formatum hominem suscipiens, ipse utranque copulet naturam, homi nis & Dei. Etenim indigna Deo hæc esset postulatio, iureq; responderit mortalis: Quid me captas æterne Pater? Non sorde ulla candidos mores meos infecero. An gratior tibi fuero uiolata posito Virgineo pudore? Tu deornamento postulas esse parenti, hoc Virginis nomine, quo nunc sum tanta erepto? Tu sanctissimus matrem habere potes pollutam? Dei genitrix fuerit, cuius utero uitium additum sit? Cur non potius efficis, quod potes, ut uirum sine uiro concipiam? Iusta & officij plena expostu- latio. Dicitur uirile semen esse in primis uiuificum, & maximè animale summusq; artifex & sapiens architectus fœtus ipsius, id abfuit modò, & nihilominus uirgo hæc concepit & peperit, quod tam mirum uideri de- bet, quàm si tellus ab omni cultu uacua, atque, ut ita dicam, casta fru- mentariam segetem efferret, uel flores stirpes, gramina daret Solis, & Lunæ, & cœli ipsius efficacibus motibus repressis. Sed hoc præstare pos- set Deus, qui de nihilo creauit omnia, & nunc quid mirum hominem ab illo sine semine conditum, qui sine seminibus ipsa condidit rerum semi- na. Non ratio, non pietas, non fas ullum permittit, ut naturæ scita im- pingamus Deo, quæ ille nobis non sibi creauit. Itaque firmiter tueri, uel uenerari potius diuina acta debemus, & eo enixius, quo maiora clariora que sunt. Ita enim Euangelica prodit lectio, Deum sapientissimè spiran- tem concipiendi uim & fœtificandi puellæ præcordijs intulisse, id seposi tis naturalibus causis extraordinaria Dei potestate perfectum. At uide- te quàm sapienter. Oportebat, quòd, qui nascebatur Christus ostende- retur, quomodo uerus erat Deus, uerus homo, hoc ostendit eum esse ue rum hominem, quòd è communi hominum consuetudine natus est ex fœmina: illud ostendit Deum, quòd supra naturæ humanæ conditionem natus est de Virgine. hoc consilium uidetur fuisse Dei, ut in unitate per- sonæ copulans sibi utranque naturam solita sublimaret insolitis, & inso- lita solitis temperaret. Si enim omnia ageret ut Deus, non ostenderetur ueritas humanæ naturæ, sin ut homo, non crederetur esse Deus: ergo in Natali hoc & reliqua uita omni sic egit Christus diuina opera humanis, & humana diuinis miscendo, ut utriusque naturæ copula in eo eluceret. Considerate illud insuper, quàm mirificè ex eo, quòd Christus natus est

ex

ex fœmina, uterque sexus fuerit exaltatus, uirilis in ipso: fœmineus in tre. Illud uerò, quòd ex fœmina Virgine natus est, præstitit, ut omnis generationis humanæ diuersitas compleretur. Nam primus homo productus est de limo terræ sine uiro & fœmina. Eua producta est ex uiro sine fœmina, cæteri homines nascuntur de uiro & fœmina. Quartum, quod supererat nascendi genus, quasi proprium relinquebatur Christo, ut produceretur ex fœmina sine uiro: Putate ex persona Spiritussancti uerba illa ab Esaia prolata. Accessi ad prophetissimam, & concepit, & peperit filium. Cui etiam illud Hieremiæ congruit. Nouum creauit Dominus super terram, fœmina circundabit uirum, & de humana quidem generatione, quam suscepit Deus, Deo natus: hæc dicta sint, diuinam autem eius generationem (ut dicam cum Propheta) quis enarrabit? nam, quum Dei Filius usque eo sese dimiserit, ut pariter fieri uoluerit hominis filius, sortitus est utrinque parentes admirabili modo, nam quum duplex iam sit & biformis idest homo & Deus, duplex quoque illi obtigit generatio, unde Deus est, Deum habet patrem, unde homo, hominem matrem, patrem in cœlis, matrem in terris, patrem sine fœmina, matrem sine uiro: à patre, cui par æternitate est, genitus ante sæcula, à matre, cui impar æuo fuit, in sæculo natus, unde patrem refert, anterior matre, unde matrem, posterior patre. Illud quòd Dei filius fuit, naturæ suæ ascribitur, hoc quòd hominis fuit filius, utilitati nostræ fuit tributum: unum necessitatis fuit, alterum uoluntatis. De his egregiè Ioannes Damascenus. Duas (inquit) Christi natiuitates ueneramur, unam ex patre ante sæcula, quæ est super causam, & rationem, & tempus, & naturam: & unam, quæ in ultimis temporibus propter nos, & secundum nos, & super nos: propter nos, quia propter nostram salutem: secundum nos, quia natus est homo ex muliere & tempore conceptionis, scilicet nouem mensium: super nos, quia non ex semine, sed ex Spiritu sancto, & sancta Virgine supra legem conceptionis. Ex his manifestè liquet geminam Christi esse natiuitatem, Christum bis esse natum. Hoc uidit Apostolus Ioannes, atque adeò hinc Euangelij sui duxit exordium, nam ut Chærintiorum, & Ebionitarum hæresim refelleret asserentium Christum non fuisse priorem Maria, nec eum natum Deum, sed hominem tantùm, postea meritis diuinitatem adeptum. In principio ait fuisse uerbum apud Deum, & hoc uerbum fuisse Deum, & per hoc uerbum omnia facta fuisse: deinde concludit hoc uerbum ad nos uenisse & carnem fuisse factum. De hoc uerbo, de quo Euangelii auctor tanta dixit, si libentibus animis audire uolueritis, planius aliquid disseram, ut huius Euangelistæ dicta in ecclesiis hodie reuocata melius percipere ualeatis, simul ut etiam de diuina Christi generatione, quam ille paucis attigit, latius aliquid dicatur. Sed quibus uerbis unicum illud uerbum effari potero? est enim ineffabile, nihil tamen prohibet uel rudibus lineamentis id utcunque effingere. Verbum non illud solum significat, quod humani oris uoce effertur, sed id multo magis,

magis, quod intra se mens concipit, & inductis cogitationibus secum euoluit. Hoc manifestum esse potest cuique in se ipsum intuenti; sed sacrarum quoque literarum testimonio (si quis id cupit) satis ostenditur. Nam in libro sapientiæ capite secundo legitur. Dixerunt apud se impij cogitantes non rectè. Exposuit quid sit, dixerunt apud se, cum addidit, cogitantes. Huic simile est in Euangelio, quòd quidem Scribæ, quum audissent à Domino dictum paralytico: Confide fili, remittuntur tibi peccata tua: dixerunt intra se, hic blasphemat. Quid est enim, dixerunt intra se, nisi cogitando? Denique sequitur: Et quum uidisset Iesus cogitationes eorum dixit: Vt quid cogitatis mala in corporibus uestris? Sic Matthæus; Lucas autem hanc eandem rem narrans apertè posuit cogitationem. Cœperunt (inquit) cogitare Scribæ & Pharisæi, dicentes: Quis est hic, qui loquitur blasphemias? Et de illo diuite, cuius ager uberes attulit fructus, ait ipse Dominus. Et cogitabat intra se dicens. Gaude anima mea & cætera. Hoc igitur uerbum, quod intra cordis penetralia fit, fons & origo huius exterioris, quod sono uocis effunditur, habet etiam Deus. Sed operæpretium est Dei uerbum nostro conferre, non exæquandi caussa, stultum id enim & temerarium, sed, ut quum cognouerimus quanto interuallo disiuncta sint, tùm demũ nostri uerbi humilitate perspecta alterius excellentiam & dignitatem magis miremur. Ac primùm illud quidem animaduertere licet, quòd humana uerba, & dum uoluuntur interius & exterius erumpunt, oriuntur in tempore, & tempore complentur, & unà cum ipso tempore effluunt, & alia alijs obruuntur, & uarias mutationis patiuntur uices: quiescunt sæpe numero, & in obliuionem transeunt & silentium. At Deus unicum tantùm habet uerbum, immutabile, eodem modo se habens semper, quo ille loquitur assiduè: est hoc uerbum illi coæternum, ita, ut quibusdam ociosè nimis quæritantibus, quid ante ortum mundi ageret Deus, respondere uerissimè possimus, quòd beatissimo illo sermone secum loquebatur. Quid deinceps? Num nos, qui multis cogitationibus, pluribus etiam uerbis abundamus, ueritatem rerum satis assequimur, aut eloqui ualemus? minimè uerò: nam primum acie mentis hebeti utimur ad res perspiciendas atque intelligendas: non enim intimè res ipsas cognoscimus, sed ex caussis earum & euentis iudicamus; non etiam ultimos earum fines perspicimus, ut quid inter unum & alterum intersit, exactè teneamus. Rectissimè quoque illud dictum caligare humanæ mentis oculos ad ea, quæ in rerum natura, prima sunt ac præcipua, non secus ac noctuæ ad clarissimam solis lucem. Quantulum est præterea, quòd notitiæ nostræ (qualiscunque sit) subdatur. Quis unquam hominum terrestria cœlestiaque se nosse omnia opinatus est? An non illud etiam rectissimè dictum maximam eorum partem, quæ scimus, minimam esse eorum, quæ ignoramus? hanc tantam nostram ignorationem multi sæpius deflerunt. Sed illud quoque infaustum nobis contingit, quòd cogitationes, quas de rebus habemus

(qualescunque sint) non sermone sufficienter exprimere ualemus. Additur hoc ad imperfectam cognitionem, quod ne pluribus quidem dictionibus eam aptè repræsentare ualemus: melius cogitamus quàm dicimus. Itaque inepti Oratores nos ac penè nihili sumus. Quid illud? Num semper nostrum uerbum de scientia procedit? Minimè, nam sæpius ea dicimus, quæ falsa sunt, uera tamen esse opinantes: sæpius etiam dubitamus cogitationibus huc illuc fluctuantibus, & quicunque dubitat, fatetur se uerum nescire: hoc tantum scit, quòd dubius est, quod non satis est ad ueritatem percipiendam. Quid dicam nunc de Deo? quàm magnus eloquutor ille? quanta pollet uerbi latitudine? qui quicquid est, fuit, erit, ad ueritatem naturæ uniuscuiusque unico hoc tantùm uerbo nulla interpellante quiete recenset, ne capillus quidem humani capitis ipsum latet, quippe, qui etiam numerum arenæ teneat, & stellas suo unamquanque uocet nomine. denique quum uniuersa, ut dixi, recenseat præsentia, præterita, futura, qualia sunt in se ipsis, summam illi & perfectissimam rerum omnium cognitionem concedimus, & intelligimus, quàm magna sapientia afflueret, qui orationem Dei unico illo conceptam uerbo inspectare posset. hoc etiam habet Dei uerbum, quod non potest falli nec fallere: ut porè, quòd summa sit ueritas, neque hoc, quod non potest, putanda est infirmitas, sed firmitas. Potenter non potest mutare formam, & se ipso deterius fieri. Sed & illud conceditis mihi aliud esse hominem, aliud hominis uerba, siue de externis loquamur uerbis, siue etiam de internis: non enim quicquid animus noster intelligendo concipit, est ipse animus, imò ne res quidem uera est, quam concipit, sed rei similitudo. Itaque homo intellectus non est uerus homo, sed quasi quædam similitudo hominis ueri intelligendo apprehensa. Fingamus tamen effici arte quadam posse, ut uerba essent similia his, qui ea proferrent seu conciperent, tunc uerba ab hominibus prolata, seu concepta, homines essent, & quot quisque uerba diceret seu conciperet, totidem numero filios effunderet. Hic quanto eum crederetis donatum munere, qui assequutus fuisset, ut animantia uerba sui simillima posset effingere, & hoc modo liberorum fieri pater. At Deus hoc, quod tantum esse diximus habet, quia uerbum illud, quod protulit, sui simillimum per omnia effundit potestate, bonitate, æternitate. Itaque Deus Deum genuit, & Dei uerbum meritò Dei filius nuncupatur. Verbum autem illud gignit Deus se ipsum intelligendo, nihil à generante distans, nisi sola origine: non enim aliud in Deo intelligere quàm esse Deum, ita ut intellectus à se ipso Deus sit uerus & unus Deus. At non ex superioribus tantùm, sed uel ex eo pernosci maximè potest, quàm uerba nostra iaceat collata huic supremo uerbo, quia illa à factis plurimùm differunt, & iusta, fortia, temperata dicere cuiuslibet hominis est, opere uerò explere non iam cuiuslibet, sed magni tantùm & potentis atque prudentis, demum ocij uidentur esse uerba, uirtutis res gestæ. Itaque his honorem deferimus, illis non mul-

multùm tribuimus. At non ociosum Dei uerbum, nec à facto recedens: quicquid hoc uerbo profatur Deus statim apparet. nam quum antea res nullæ extarent in mundo, ac ne mundus quidem esset, nihilque Deus inuenisset paratum ad eius fabricam, statim hæc tanta apparuerunt uerbo diuino ea fieri iubente. Quale hoc uerbum? per quod cœli sublimatas, terræ fœcunditas, maris mobilitas, aëris tenuitas, ignis leuitas, siderum luciditas emicuit? Hæc uidentur. Quid illa, quæ non uidentur? Angelos dico, sedes, dominationes, potestates, reliquas substantias spiritales, nonne & ea per ipsum condita? Nulla forma, nulla compages, nullus motus, nullum tempus, nullus locus, nullum pondus, nullus numerus, nulla mensura, nulla denique res, quòd hoc uerbum non efficiat, effecerit. Quomodo igitur maius aliquid excellentiúsue hoc uerbo inueniri potest, quod à Deo genitum unà cum generante unus est Deus, immensum, omnia condens, instaurans, regens, componens, quid sublimius aliquis excogitabit? attamen hodierno die se ipsum deiecit & humilem ire uiã instituit, Deus inquàm hodie uerbum suum redditit uile, & uerbis nostris propemodum exæquauit: nam mens hominis uerbum cogitando gignit & effingit, id corpore uocis per membra syllabarum digesto includit, & auribus illud insinuat, scribendo etiam literis alligat, & quasi uideri permittit, idque dum fit, uerbum ipsum, quod intra mentis penetralia è dignitate sua illic manebat, tum ueluti corporeum redditum uilescit. Similiter Deus uerbum suum formam suscipere hominis, & concretum etiam corpus induere uoluit, & hac ratione spectandum omnibus audiendumque præbuit. Verbum (inquit Ioãnes) caro factum est: non est illud uerbum in carnem conuersum, sed carnem assumpsit manens id, quod erat, & attrahens ad se, quod non erat: sicut nec uerbum uostrum, quod interius in animo uersatur, ubi foras apparere nititur, uox fit, sed in sua manens sede uocis sonum assumit. At quòd Dei uerbum nostram carnem assumpserit, id præter dignitatem tanti uerbi factum esse dignoscitur. Hinc magna insurgit admiratio. Venit ad nos Dei uerbum, Deus ipse. Cur nos non potius ad illum? nos enim egemus illo, non ille nobis, sed nec consuetudo est, ut maiores inferiorum petant limina, si quid impetrandum fuerat, id ab eo precibus erat postulandum, qui & habet quod det, & dat nemo largius; attamen iste tam magnus tamque potens, ut ostenderet quanta sit illi cura de nobis, & ut præberet indelebile charitatis suæ documentum, humillima quæque suscipere, & ad uilia & angusta nostra descendere non recusauit. Et nunc quidem caussas ipsas, cur nam id factum sit, quod secundo orationis meæ loco dicturum posueram, ingredior. Quis enim non nouit quemadmodum Adam stirps generis nostri, dum diuinis iussionibus obuiam ijt, prolem tantæ macula & reatu illo infecerit, hinc delicatissimo de hortulo in inferiora hæc detrusus loca infœlicitatis exuuias secum attulit, idest ærumnas mortalis huius uitæ: parum hoc, nisi quòd post corporis mortem den

ſiſſimæ tenebræ, triſtiſſimi mœrores animis ingruebant, obſtructo aditu ad diuinæ claritatis & lætitiæ loca. Nam ubi iniuncta confregiſſet Adam affectans exæquare ſe Deo, audire meruit. Abi, quoniam melliflua bonitate Dei: cuius potentiam fœde nimis petebas, haud frueris. Tabuerat humanum genus hæreditario illo malo, & quid faceret, quomodo mortifera eriperet ſe ex plaga nõ habebat. Voluit homo per arrogantiam ad diuina conſcendere, quod remedium præter illud, niſi ut deijciens ſe ad humana deſcenderet Deus: ergo uerbum Dei æternum coæquale parenti, exhauſit ſe ſe & exaniniuit, imbecillitatis noſtræ appingens ſibi formulam, deijciens ſe non minus, quàm quantùm ille generis noſtri parens intumuerat. Magnæ illi arrogantiæ, quæ de terris ad ſolium uſque Dei ſe ipſam inflauerat, reddita par humilitas, quum de diuino ſolio ad terram uſque depreſſit ſe Dei filius, & homo factus obedientiæ iugo recepto acerbiſſima quæque & duriſſima perpeſſus eſt, ſed gratior hæc humilitas cœleſti parenti fuit, quàm odioſa illa fuerat ſuperbia. Itaque reddidit hæc, quod altera abſtulerat. Adam ab humo eodem artificio excitarat Deus, quo hæc cœleſtia, terreſtriaque ſpectacula perfecerat. Illum ingenii magnitudine armauerat, multarumque uirtutum dote illuſtrauerat. hic eſt, à quo ſylua omnis humani generis deſcendit, quis primi parentis eluere culpam, quis Adæ magni uiri peccata corrigere deberet, niſi qui maior illo multò excellentiorque foret? Ergo homo iſte prodijt, qui pariter erat Deus, maior excellentiorque perſona prodire non potuit? reddita eſt per hunc nobis ſalus, æternæque uitæ fœlicitas. nam quo dependerentur ſupplicia culpæ debita, mortale corpus pœnis quibuslibet obiecit, labemque genti inuſtam tali tantaque ſine labe uictima in ara crucis expiauit. O` quàm immenſas & immortales gratias agere debemus huic puero, puero inquam, qui & ſi nondum re, animo certè crucem iam tollit. Enimuerò ab eo die, uel ab eo potius temporis puncto, quo ſe carnis noſtræ ſeruitute obuallauit, ad illam inſignem pœnarum ſummam ſemper affectu tetendit: nec ullum interfluxit tempus, quo non ſitienter appeteret patibulum, ſeu potius Trophæum, quo ante lato humanã prolẽ cœleſti Patri cõciliare parabat. Itaq; deſideriorũ crucem hauſit animo alterã, dũ uera crux abfuit à corpore, hãc deinceps crucem tempore ſuo cupidè utraq; manu cõplexus eſt, & quàm cupidè fuerit cõplexus, illud oſtendit, quòd clauis etiã infigi illic uoluit. nã illũ ſpõte ſe ſe offerentem, pietas ſua & miſeratio noſtri infixit, nõ Iudæorũ furibunda proteruia, quæ fruſta aduerſus diuinam poteſtatem inſultaſſet. Quis contagionem iam ullam humano generi imputet, fluuio diuini cruoris tanta charitate erumpente, undique inundante, turpia, fœdaque cuncta diluente? Quis humanos animos à cœlo arcere, ab æternis illis templis depellere audeat, quorum ſalutem & uitam uideat tanti ſtetiſſe, tam magno redemptam. Non iam Adæ amplius mentionem perhorreſco, non iam uulnus horreo tunc inflictum, poſtquàm tanta fuit medici medi

cinæque

cinæque nobilitas. Erat unicus ille Dei patris natura filius, attamen, ut nos, qui nihili sumus, filios Deo faceret adoptione, & in cœlistis hæreditatis portione secum coniungeret, (non enim uerebatur angustias etiam si plures possedissent) humillima quæque subire uoluit usque eò, ut sanguinem animamque pro nobis profunderet, non sine grauissimo cruciatu. Versantur in hominum uita flagella, sputa, irrisiones, uulnera, spinæ, crux. Hæc mala nostra suscepit ille, ut nos bonis suis ditaret. Magna Dei clementia, qui hominem per se, & tot per pœnas seruare proposuit. Magna hominis dignitas sic seruati. Si gloriari uoluerit nunc homo, iure id licet, non quòd sit aliquid à se ipso, sed quòd tanti eum fecerit, qui fecit. His cognitis minus mirandum est, de his, quæ hodie gesta recolimus. Infantulus est enim hodie Dei uerbum nobis. Ita ne uerò tam tenex est, qui est omnium fortitudo? quomodo antea nouem mensium claustra in aluo pertulit materna is, qui nullos unquam nouit fines? Quomodo lacte nutritur, qui cibum solidum præbet cunctis animantibus? Quæri item potest cur sustineat paulatim progredi ætate, & ab infantia ad pueritiam à pueritia ad adolescentiam, ab adolescentia ad iuuentutem prouolui, qui æternitatem habet, & summa rerum omnium est perfectio? Sed hæc minus iam mira uideri possunt cogitantibus, quòd sponte nostri causa iste tam magnus uoluit se attenuare, hæc tam uilia & abiecta excipienda illi è naturalium institutorum ratione fuerunt, aut ne ut homo uenisset, quomodo tamen ueniendum duxit, ut quod unius uitio contractum fuerat offensionis, alterius officio lueretur. Illud magnum & omni admiratione plenum, quòd qui Deus erat, homo fieri uoluit. Reliqua iuxta ordinis consequentiam succedunt. Nihil ne præterea aliud inuenire possumus muneris, quod attulerit Deus carni nostræ sociatus? Fortasse enim quibus iter ad supera patefecit: nullis præceptis datis uiuere permisit, quod abest à diuinorum operum perfectione plurimùm, ut hominibus ad tam magna præmia excitatis non plenissima ratione lex conderetur. Narra obsecro, qui religionis cultus ante Euangelicæ legis prolationem. Erigebantur inter gentes fictiles dij, ad hos uenerationis caussa adibant homines, non excordes minus & examines, quàm simulachra, quæ colebant. Nam si illa sensu & mente uiguissent, nunquam tulissent homines sibi genu posito supplicantes, sed talem hominibus honorem ipsa ultro habuissent; quòd sese expoliuissent, & è rudi materia ad insignem ornatum & eximiam pulchritudinem deduxissent. Homines profectò miseri qui cũ essent ipsi uiuacia Dei simulachra, inania signa mortali manu fabricata uenerarentur: at fœlices fictores, qui artificio digitorum Deos gentibus faciebant. Statuas enim suas Deos uocabant, idque adeò huius artificij putabatur esse proprium, ut quoscunque statuarios Græca dictione θεοποιὺς, idest Deorum factores nuncuparent. Hinc olim conductus Phidias nobilissimus arte fingendi, ut Atheniensibus ciuibus suis Deam faceret Mineruam, & certatum tuncfuit in populi concione, an

ebur-

eburneam faceret, uel marmoream: ipse marmoream malebat, quia marmor splendorem diutius retinebat, uicit tamen ebur, & uisum sui nobilitate dignius, quòd coleretur. Hæc nos scilicet ridemus, sed non minus ipsi ueteres Deos suos irridebant, quorum unus Iouem aduocantem sibi concilium Deûm omnium atque etiam semideûm facit in re communi dubia atque trepida, eo in consessu diligenter obseruatur à Mercurio, cui id muneris iniunctum fuerat à Ioue, ut aurei dij argenteis præponerentur, & isti æneis, & qui opera erãt Praxitelis uel Phidiæ aliis, qui ignobilium artificium manu fuerant dolatu. Quòd si cæteros credere uoluerimus, uel ingenia opificum, uel rerum pretia insulse miratos statuas pulcherrimè fabrefactas diuino cultu dignas putasse, nihil temerè aut per inscitiam fecisse uidebuntur Scythæ, qui Martem solum Deum habentes, enses pro simulachris colebant, nimirum si deinceps apud huiusmodi simulachra humanis hostijs litabant, quod pigeret asseuerare, nisi magnorum auctorũ literis fuisset comprehensum. Erant nonnullæ nationes, quæ reiectis simulachris omnibus, ea tantùm pro Dijs habebant, quæ oculis cernerentur, reliqua aspernantes. Ergo erat illis præcipua Solis & Lunæ ueneratio, quæ una ex omnibus maximè uidẽtur, nec erat cur lippitudo oculorum alicui immunitatem diuini cultus præberet. Mitto Aegyptios qui crocodilum, felem, canem, & nonnullas alias bestias sibi consecrauerant, sed Romani urbis suæ conditorem Romulum propriè colebant, qui in Deorum numerum non uenisset, aut certè minor fuisset Deus, nisi fratrem regni consortem interemisset: ijdem Deæ febri templa posuerunt. O rem furiosam habere pro Deo uitiosum motum sui corporis: quid timebant? ne noceret, quomodo? quum duos medicos patrem & filium haberent, quibus pingues uictimas immolabant: quid Apolline & Aesculapio præsidentibus medicinæ à febre timendum fuit? Cybele mater Deorum omnium dicebatur. An hæc etiam Aegiptijs Deum peperit canino capite? & Afris alium taurino uultu? porrò quale illud est, quòd exacti huic Deæ sacra facerent, quum per innumeros concubitus tantam ipsa Deorum prolem genuisset. At enim tellus propter sui fœcunditatem colenda est, quis negat? sed ferro colenda est, non thure, & ceruice bouum, non quæ collisa securibus templa cruore spargat: sed quæ aratrum intra glebas traijciat, hoc enim modo redditur fœcunda. Nullam diuinitatem habent elementa mundi, quæ si instituta sunt propter homines, debent illa humanis usibus seruire, non homines ea adorare. Quapropter non mediocriter etiam illi errarunt, qui uidentes uana Deorum esse simulachra, ea ad naturæ significationem reuocabant, ut Vulcanus ignem, Iuno aërem, Neptunus aquam exhiberet. Sed quorsum hoc? nam sicut non in statuis, ita nec in elementis illis ulla inesse potest diuinitas. Hîc forsitan obijciet aliquis illos è gentibus uiros, non adeò rudes fuisse, ut colerent simulachra, sed coluisse Dæmones, qui simulachris insederãt. Ita ne uerò Dæmones colebantur? O rem pessimam, mitior fuerat uacua simulachrorum

mulachrorum ueneratio. Videre iam licet caliginem temporum illorum, quum de tam detestabili Dæmonum cultu non uulgares homines, sed qui prudentia uidebantur excellere, gloriarentur. Nam Mercurius Aegyptius, qui æuo ueteri speculum habebatur sapientiæ, & ob eam rem ter maximi cognomen accepit, sicut (inquit) Deus Dominus ac pater omnium Deos fecerat æternos sui similes, ita homines illius imitatione Deos sibi facere ex sui uultus similitudine effictos, sed homines, quum animas facere nequeant, Dæmones euocare, & illos sacrorum ritibus & obsequijs delinitos corporibus simulachrorum ad humanam speciem fabrefactis illigare, atque includere, ut conferre bona mortalibus placati & dubijs rebus salubria petentibus responsa efflare possint. hoc enim modo Deos ab hominibus fieri interpretatur, & ea de causa propter statuas animatas præscias futurorum imbecillitates hominibus facientes easque curantes, gaudiorum & ægretitudinum pro meritis importatrices, censet Aegyptum imaginem cœli præ se ferre, imò uerius cœlum in Aegyptum descendisse, nullum pulchrius humanum opus uideri uult, quàm hoc Deos sibi faciendi, quod tum ueluti temporis huius præsagus sublatum iri aliquando ingemiscit. Retuli huius Aegyptii sententiam suis penè uerbis, quam sequuti sunt Pythagorei primùm, mox Platonici, quorum inter Philosophos nomen magnum olim atque illustre fuit. Etenim istarum familiarum duces Pythagoram & Platonem Aegyptum lustrasse & illis disciplinis imbutos ad propria remigrasse constat. Hi Dæmones medium quoddam genus inter Deos & homines posuerunt, eosq; colendos censuerunt his ritibus, sacrificiis, nominibus, quibus se coli mandassent, ne nocerent irati, & bona propitii suppeditarent. Hæc faciunt ut credã facilius, quæ de Numa Pompilio Rege Romanorum secundo tradita sunt, nam hunc Pythagoreum quoque fuisse fama circuntulit. Lucus erat asper ac densus arboribus, cuius in medio fons. Huc traiiciens Numa ac stans in fontis margine Dæmones fertur euocasse, eorumq; imaginibus in aqua relatis accepisse ab eisdem sacrorum ritus, per quos illi humano generi bona traderent, mala remouerent, & tunc quidem Rex ille sacrorum institutor celauit po. Romanum quid ageretur. Veruntamen his de rebus confectos libros diligentissimèq; obsignatos altius humi condidit, quos multis post sæculis aratro patefactos Senatus censuit ad publicas religiones dissoluendas pertinere. Ita eius consulto uix lecti in concione publicè exusti sunt. Certè ille nobilis è gentibus Poëta hunc Numam narrat carminibus Iouem elicuisse de cœlo, & ea de caussa à posteris elicium uocitatum; quem Iouem obsecro, quæ Elicium? quæ fabulæ? nam si ad ueritatem accederet, Dæmoniacum diceret spiritum elicitum cæteris nequiorem in arce stãtem aëris huius caliginosi: hunc enim incolunt illi mundi locum: hinc Iupiter ille ne suis mendax sit insignibus, fulmina uibrat, tempestates contorquet, quanquam huius nepos Aesculapius ueritatis etiam aliquid habuisse dicitur. Noluit, quoniam

niam medicinæ erat præpositus fallere. Ex Epidauro Romam accersitus anguina specie ostendit se legatis: atque ita circunuectus ab illis & Romanis mœnibus illatus. Etiam ne eum, qui ut anguis uenerat colere oportebat? sed nihil Aesculapio obijci poterat quando dignissimam natura sua formam susceperat, hunc si reliqui dij imitari uoluissent, minus erroris fuisset in caussa, sed illud argumentum certissimum fuisse illos fœdissimos Dæmones, quòd Deorum illorum, quorum personas induerant, prœlia, cædes, sacrilegia, stupra, fraudes, libidinem, Poëtarum carminibus celebrari uellent, quòd sacra ipsa obscœnis & uocibus & ritibus peragi cuperent, quòd humano nonnunquam cruore irata numina placari mandabant: qui hi quæso spiritus, qui talia ab hominibus exhiberi sibi cupiebant, habent sanctitatis? quid non potius fœditatis? at quanto cum tumore, arrogantia, nequitia, humanos sibi animos prostituebant, dum ab eis exigerent religiosum illum cultum uni Deo deditum, hi nisi perditissimi fuissent spiritus, homines nunquam à uera religione auertissent, & ad se colendos conuertissent? Ita siue gentes simulachra colerent, aut beluarum, aut hominum mortuorum, nihil stultius, siue Dæmones in illis, nihil inquinatius, è quorum duorum altero optabile magis fuerat uanam ridere stultitiam, quàm improbam superstitionem accusare. Hic dies omnia ista pessundedit, hæc uana, fallacia inimica discussit, erepti ex errorum uoraginibus homines & in portum ueritatis relati, nec pauci quidem illi, sed infiniti. nam ubi nouæ legis sacratissima mysteria de Iudeæ finibus euecta externarum gentium oras peragrauissent, confluere undique mortales ad illa præclara, & gregibus aduentare confractis idolis, damnatoque impio Dæmonum cultu: & quamuis illis primis temporibus ui atque armis notaretur Euangelium, tamen disciplinæ ueritate aduersus truculenta omnia constitit, inuictumque se præbuit, demùm potentissimorum populorum & regum sibi colla subegit. Hanc legem, quæ inter cædes stragesque fidelium excreuerit, tanquam illo ipso refecta sanguine, qui interceptus erat, quæ tam paruo semine effuderit se tam latè, quæ aduersus uim, pericula, formidines steterit, omnia perfregerit, uicerit, quisquam putabit excogitasse hominem & induxisse, ac non infantuli huius humeris delatam, in quo una opera, diuina humanaque omnia coaluerunt. Neque uerò institutis gentium deiectis insultare Iudæis permiserim: illis enim exempla tantam ueri quædam prodita, ideo cæteris altiores, nobis bistanto atque etiam amplius humiliores, quod exemplaria tenemus. Illi rem hebent cum umbris, nobis cum re res est. Quantum interuallum inectum est inter duas leges, & si illis inest germanitas quædam atque affinitas? Quid enim est lex uetus, nisi uerbum iræ, doloris, perditionis, edictum iudicis in reũ, pœnarum aduersus peccata intentatio, inquietudinis præconium. Quid Euangelium? nempe indulgentiæ paternæ uox, salutis pollicitatio, peccatorum dimissio, ianua Paradisi, pabulum & refectio sanctarum anima-

rum

rum. In lege ueteri præcepta cum Hebræis ueluti cum seruis ponebantur, quorum custodia pœnam tunc effugiebat, at in Euangelio à nobis fides, ut ab amicis quæritur, cuius meritum spe nunc ingentium præmiorum ornatur; terrena, mortalia, imbecilla bona carnis obsequio indulgentiæq; accõmodata illac uideo facere, hîc cœlũ, hîc uitæ æternitas, hîc ad speculã Dei aditus, hîc spiritus erigentis se quotidie inexplicabili gemitu libertas. Merces rerum terrenarum dabatur euestigiò Hebræis rectè facientibus, perinde ac si cum eis, ut famulis uel operariis ageretur, quibus diurnum persoluitur salarium. Nobis uerò nunc non terrena pollicetur Deus sed aduocans à presentibus futura iubet bona exquirere, in quibus cum unigenito cohæredes facit, ea potissimùm ostentans præmia, quæ deceat eos accipere, qui filij Dei facti sunt. Memorant Hebræi se Deo quondam auctore Aegyptum deseruisse. Mosemque ducem in solitudinem sequutos. Illum de monte Syna digredientem colloquutum ipsi Deo tabulas lapideas ab eo retulisse duas, in quibus legis iussa adnotata fuissent. Hæc uerè proferunt: non tamen cum his, de quibus nunc agitur conferenda. Tunc mortalis homo descendit de monte referens Dei mandata, nunc de supremis cœli oris, de medio diuinitatis sinu Dei sapientia, fulgor, proles defluxit sua afferens iussa. Audiendus olim erat Dei Legatus, nunc Deus ipse præsens spiritu, præsens uerbo, præsens & corpore. Ille diuinam legem multa præcipientem atque mandantem tabulis insculptam protulit. Hic monita æternæ salutis cordibus fidelium impressit. Multum autem inter hæc duo interest, & res longè alia est hæc ac illa. Nam litera legis externæ prolata nunquam homini iustitiam traderet, sed iustitiæ opera pœna, uel præmio extorquet: at ubi fidem suã humanus animus obtulerit Deo, tunc ueluti ceris præparatis digito illic Spiritussancti diuinæ gratiæ lex inciditur, qua ducente superans cupiditates carnis implet diuina mandata studiosè: non enim timore conterritus ille quisquis est, sed amore Dei ardens, ob idque iustus redditus ad opus accedit, ideo quæcunque fiunt, magna & præclara & cœlo digna habentur, quicunque autem metu pœnæ peccare metuit, huic non peccatum, sed pœna displicet. Is autem uerè peccare metuit, qui peccatum ipsum peius pœnis omnibus odio habet. Hoc perfectum peccatorum odium flagrantemque illum amorem diuinæ iustitiæ non legis præbere potest scriptura, quæ minis tantùm agit & terroribus, uel ostentatione præmiorum; sed rectissimè talem affectum imprimit humanis cordibus spiritus gratia diuinitus immissi, quem auctor nouæ legis Deus ubertim effudit, quum in ueteri lege penes paucos tantummodo fuisset. Sed dura quoque & aspera multa fuerant seruitio prioris populi imperata, ueluti circuncisio, ciborum delectus, sabbati custodia, septimi anni quies, tot festidies, tot uictimarum oblationes, & plura alia cæremonialia, quæ quoniam posita fuerant in figuras & signa eorum, quæ temporibus nouæ legis uentura erant, ideo illius aduentu cessauerunt, quia non est opus figmento,

mento, ubi res uera apparet; abierunt illa omnia & nos à graui illo & rigido cæremoniarum iugo Legifer noster liberauit; uerùm non quomodo cæremonias depulit, ita in his, quæ ad mores pertinent, quicquam remisit, imò arctiora posuit præcepta, quàm antea fuerant, quia ea magis ad uitæ faciunt sanctitatem. Iubemur nunc non solùm à cæde, sed ab omni contumelioso uerbo, nec solùm ab adulterio, sed ab impudico quoque conspectu, nec à periurio modò, sed ab omni iuramento temperare, nec amicos tantùm, sed cum his inimicos quoque diligere. Nõ uxores plures ducere permittitur, sed unam tantùm, nec hanc unam repudiare licet, quoties libet, imò omne repudium improbatum; indignari nõ possumus iure uel terreri, quòd districtius præcepta fuerint nũc quædam longioresque cursus propositi nobis, quàm olim ueteribus, quia maiora quoque adsunt subsidia & maior cœlestis spiritus afflatus, sic melior reddita uita sanctioribus præceptis, nec difficultate onerata addito cœlesti præsidio. Hæc non dicerem, tam & si plurimus de his multorum esset sermo, si uerba tantùm ac non res gestæ loquerentur, nam innmeri reperientur uiri, postquam lumen gratiæ huius refulsit, qui non modò superiora illa, quæ fuerant iussa impleuerunt, sed alia quoque longè excelsiora, quæ ad perfectioris uitæ culmen tendentibus tantummodo suadentur. Hoc quo melius doceatur inspiciendum est, quomodo se res humanæ haberent ante Euangelicæ legis prolationem, & quomodo postea se habuerunt, & nunc habent. Olim ieiuniorum usus uix cognitus, at post cognitum Euangelium quot mortales quotidiana ieiunia per omnem uitam duxerunt? non apud nos tantùm, uerùm apud Scythas, Thraces, Persas, Indos, & Barbaros omnes. Quando unquam relicta urbium frequentia, ablegata ciuili societate homines tanto studio & tam magno numero antea, rupes, nemora, arenas tenuerunt, nisi ubi Euangelium orbi resplenduit? hinc Monachorum illustre nomen, quibus tam acris paupertatis cura fuit, ut nihil præter tegmen haberent, nec habere uellent, idest uestem è palmarum folijs intextam, & casulam luteam, nam hæc quoque ad tegendum spectat, supellex ferè nulla uel librorum aliquot tantùm sacrorum, hanc forsitan copiosiorem habebãt, cibum omnem lautiorem aspernabantur, pane aut oleribus uictum transigentes: nam de potu minus laborabant, quem facilè de fonte & riuulo quolibet sumebant, rara olim tanta pauperies fuit, quæ in Christi grege per innumerabilia capita tam latè cucurrit. Pauci quondam religionis studio uitam profuderunt. At pro Euangelio quot millia procubuerunt ex omni ætate, sexu, ordine in omnibus urbibus & agris, non studiosè modò, uerùm etiam sitienter. Non possumus numerum Martyrum æquare dicendo, nec ardorem: illud breuiter dici potest, quòd hæc una religio plura absumpsit corpora, quàm multa Regum & populorum bella in unum collata: sed illa inuitos rapuerunt, hæc uolentes & sponte se se offerentes perdidit. Vnde hæc tot & tanta, quæ in Christiano populo abun-

abundarunt, & penes alias nationes & gentes uix apparuerunt? Nempe horum omnium ſemen, auctor, cauſſa illud fuit, quòd poſtquam Deus in ſocietatem uenit humanæ ſortis, Spiritum ſuum hominibus largius impartitus eſt, quo correpti nihil penſi habebant, modò Chriſto ſe commendarent, legemque ab illo datam explerent. Ille ille Spiritus fuit, qui rararum magnarumque uirtutum feraces animos tulit. Virginitas antiquis ignota temporibus uel potius neglecta, quanto hodie in dominatu locatur. Maximum ſanè opus & omnium difficillimum hominem in carne locatum aſpernari carnis ſuaues iucundasque motiones, & tanquam ſpiritale animal ſit abſque corpore, ſolo ſpiritu gaudere: perfundit illecebris corporeos ſenſus inteſtina uoluptas, titillatque blandè membra, his haud acquieſcere motibus turpibus & indecoris, quin potius ingemiſcere, deteſtari, repellere, uiri eſt impolluto calle fœda tranſmittentis. Cætera externa, ueluti opes, dignitatem, potentiam, facilius abijcere poſſumus, at inteſtinum pudicitiæ hoſtem cum eximia ſerpentem ſuauitate frangere, raræ cuiuſdam uirtutis tanquam hominem de homine tollas. Verùm hac animorum munditie, quæ inter ipſas pugnas magis eniteſcit, quid præclarius, magnificentius, ornatius? Virginitas Angelicam uitam hominibus reponit, cœlique, (ut ita dixerim) mores exhibet terris. Itaque uirginum choros ducere inſtituit, quis? ille ipſe, de quo antea audiſtis, qui in cœleſti generatione caruit matre, in terrena, patre: cuius pater fœminam, mater uirum ignorat; quem enim alium putatis? an non ueniebat etiam in mentem Virginis matris, quæ huius propoſiti Dux & princeps fuit? Hos duos Ieſum ſcilicet & Sanctiſſimam eius matrem miro ſtudio emulati multi, uel innumerabiles potius ex utroque ſexu uirgines extiterunt, quod ante illos uel nullum, uel rarum decus fuit. Nondum tantæ rei dignitas innotuerat gentibus, quæ poſtmodum in eccleſia perſpecta eſt, poſtquam ſola uirginitas uiſa eſt digna, quæ Deum pareret & ſæculo portaret. Sed quid perſpectam dico? parum id eſſet, niſi addere poſſem ab innumeris cœleſti fauore innundante certatim fuiſſe appetitam, quod eo magis admirabile eſt, quia nemo ad id cogitur. Virginitas enim ſuadetur, non imperatur: quicunque huius militiæ uoluntarius profeſſor eſt, accedat, nemo inuitus dat nomen: ſi tantum tueri munus poteſt, ſumma uirtus, magna præmia: ſin grauatur, aut etiam apertè detrectat ueritus oneri ſuccumbere, nemo ei moleſtus eſt, habet quo confugiat, unde inferiorum ordinum ſigna ſequatur. Hinc cogitandum eſt utrum aliquando lex ulla fuerit hac melior, quæ maxima quæque partim præcipit, partim ſuadet, & nihilominus utraq; implentur à legis cultoribus, quoniam is legis fuit auctor, qui non commoſtrare tantùm, ſed etiam uires ad implendum commonſtrata poterat ſubminiſtrare. Deinde illud magnum, quòd is eam tulit, cuius ſapientia dubia eſſe non poteſt; antea homines pleni Dei uerbo loquebatur, nunc ipſum Dei uerbum nobis profatur. Diſſentiebant inter ſe olim mor

tales de bonorum malorumque finibus, alijs summum bonum uoluptas, alijs uirtus, alijs scientia, alijs indolentia uidebatur, & summa mala horum contraria. Opinabantur denique uaria homines, non rudes modò literarum, sed etiam periti, ueluti Poëtæ, Oratores, Philosophi, Legum latores nulla certa scientia, aliud alijs uidebatur, quodlibet hominum genus de istis non sermone modò, sed moribus certabat. Maxima uerò illa erat ambiguitas utrũ humanus animus superesset post mortem, & quæ superstiti uita, & quæ ad loca proficiscendum esset, optabant in tantis tenebris aliquando nonnulli, qui erectiores erant animo, Dei aliquod audire uerbum, quo innixi ueluti cymbula quadam firmiori uitæ huius truculentissimos fluctus tutò transmeare possent, humanis iudicijs diffidebant: inter hos Plato fuit, qui inter Philosophos maximè emicat. Is difficillimis in quæstionibus nihil ferè diffinit, sed innitendum dicit diuino uerbo, si quod haberi possit, idque tenendum. Ecce nunc tibi maiora optatis, non Deus extrinsecus aliquod uerbum effudit, quo doceret, sed unicum illud uerbum, quod erat apud Deum, & Deus est, ad nos uenit humana carne assumpta: & ore (ut aiunt) ad os hominibus loquutus est, ostendit rectam semitam, quæ ad ueræ fœlicitatis & beatitudinis fines perducit, ostendit: nulla iam subesse potest captio. Habent nunc homines aliorum dogmata, quæ uarijs diffusa sunt sermonibus & literis, ad quod referant examen, ad diuinæ scilicet legis institutiones, quæcunque cum his conueniunt, approbare oportet, quæ minimè, reijcere: imparat quippiam diuinus sermo faciendum: uetat, abstinendum, minatur, extimescendum: suadet, credendum: pollicetur, sperandum. In omnibus denique sequi oportet, quid enim obijciat quispiam cur Deum non sequatur rectè loquentem, nisi forsitan illud, quod recta loqui facilè sit, præstare difficilè: qui sermo, & si cauillatorius est: non enim iusta caussa est, non aggredi rectam actionem, propterea quod, qui præcipiunt, ab ea recedunt, hunc tamen sermonem Dei filius non alio sermone, ne adhuc diceretur id esse facilè, sed opere ipso, quod difficilè putabatur, refellendum putauit: nam quæcunque alijs ostendit facienda, ipse princeps largiter expleuit. Verbum hoc summi æterni patris deposuit se de cœlo, non, ut loquendo tantummodo præciperet, sed ut faciendo præiret. Tradiderunt ueteres Philosophi, inter quos idem Plato Deum esse in medium, uirtutum omnium exemplar, præclara sententia, quam inuenerunt homines naturalium rerum studiosi, usque eò progressi, quo ad humani ingenij facultas ferebat, attentissimè illos multa uideo speculatos, nec sanè obesam mentem, uentremque habebant, ut profluuio sanguinis sagina foret leuanda. Itaque, ut in alijs multis, ita & in hoc ualde mihi extollendi uidentur. Illud tamen affero, si sententia hæc ueri fidem unquam habuit, nunc eò deductam, ut uel conniuentibus oculis perspici cognoscique possit. Nam postquam Deus in humanis egit, uelut unus è nobis uestigiis instititit

tit perfectissimæ uitæ, induxitque sæculo charitatis, obedientiæ, humilitatis, patientiæ præclarissima exempla, uita omnis doctrinæ eius admirabili consentanea fuit, quia, ut nemo docuit meliora, sic nec sanctiora gessit, nec acerbiora tulit. Contempsit omnia terrena bona, omniaque terrena sustinuit mala, ne in alteris quæreretur fœlicitas, & in alteris infœlicitas timeretur. Natus est de matre inopi, natus in exiguo oppidulo, ne quispiam ob generis aut patriæ claritatem multum sibi sumeret. Pauper factus est, cuius sunt omnia, ne beatiores cæteris uiderentur, qui diuitias possiderent. Noluit Rex ab hominibus creari, quum posset, ut humilitatis iter doceret, & honorum curam & solicitudinem auferret. Exuriuit, qui omnes pascit, sitiuit, qui cunctis potum ministrat. Fatigatus itineribus, qui rerum omnium terminus est & quies. supplicia sustinuit, quæ cæteris debebantur, exoluens, quæ non rapuerat. Mortuus est, qui mortuos suscitauit. Hic est ille, qui peccatum non fecit, in cuius ore non est inuentus dolus: qui quum malediceretur, non reddidit maledictum: quum percuteretur non repercussit: quum crucifigeretur, pro crucifixoribus orauit. Nullum maius infœlicitatis genus, quàm si ubi iustissimus sis, omnium à iniustissimus habeare, & eo magis si id circa diuina contingat. Hoc tum per se grauissimum est, tum ex alijs, quæ necesse est ferè consequi: talem enim sequentur infamia, opprobria, flagella, uerbera, mors fœda, horribilis cruciatus. Istud, quod diximus pessimum esse infœlicitatis genus, Christus perpessus est cum consectariis pœnis. Ostendit non esse aliquod iniustitiæ genus subeundum, ut mors euitetur, sed pro iustitia durissima quæque & asperrima (si res ita ferat) silentio subeunda. Cæteros mortales imitari periculosum forsitan uideretur, de quibus inferri posset quæstio, utrum imitatione digni. At de Deo ne dubitatio quidem relinquitur, quin eius gesta imitanda sint. Est hoc pulcherrimum sanctitatis signum, quod sibi habent proponere, & ad id se exercere quicunque ad ultimam rectè uiuendi speciem animo contendunt: sed non tantùm his, qui summa capessere student, signum id per utile, uerùm etiam aliis, qui infra supremum gradum cogitant consistere secundo aut tertio loco, quia intelligunt se à perfecto uitæ genere tanto recedere longius, quanto id deterius imitantur. Postremũ illud est, ideo de cœlo se deorsum ducere, paremque se nobis forma facere uoluisse Deum, ut coram & proprius contemplati honestatis salutisq; nostræ rationem habentem magis magisq; diligeremus, totamque animam in æternum benefactorem effunderemus. Poteramus forsitan existimare, Deum remotum esse à coniunctione hominis, humana negligere uel contemnere excelsa incolentem mundi loca à tetris tam procul, nisi ille tantus & homo fieri, & terras incolere uoluisset; sed dico illud à nobis credi forsitan potuisse, quasi non antea id fuerit creditum à plurimis & asseueratum, non esse curæ Deo humana. An non Democrititii omnes & Epicurei olim tales? à quibus illud Poëticum natum.

Nec

Nec curare Deum credis mortalia quemquam. Et illud
Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Solicitat

Videte caliginem temporum illorum, existimabãt plurimi Philosophantium Deum se ipso contentum, non respicere aliena, ipsum nihil habere negocij, nec alteri exhibere: non esse apud eum iræ, nec gratiæ locum. Sed Auerroim nouimus ferè omnes, (magnus enim fuit Philosophus) qui putauit diuinum uilescere ingenium, si ad hæc inferiora cognoscenda descenderet. huc pertinet, quod ausi sunt etiam è uetustioribus quidam intonare, quòd Deus homini non miscetur, non quia uellent excludere hodiernum diem, quem uenturum, ne per somnium quidem suspicati sunt, sed illo sermone significabant Deum humanis non interesse negociis. Elisa nunc hæc est oratio, & euersa funditus, nam quomodo dici potest Deum humanis non interesse negociis, qui hominum caussa ipsam etiam humanam animam carnemq; suscepit: pudet nunc dicere, non respicere Deum ad mortalia, qui mortaliũ caussa mortalis factus est. Deus non miscetur homini. Quid ais? imò miscetur retenta etiam propria uerborum significatione. Mitto afflatos diuino Spiritu, intremus magis. Iste qui diuinæ naturæ humanam addidit seruata utriusque proprietate, is tibi non uidetur homini Deum miscuisse? at ille altus, nos humiles, quid tum? non enim ui deiectus est à nobis, sed illum sponte charitas sua ad nos usque deiecit, ut nobis cœlum imò se ipsum, in quo summa fœlicitatis nostræ consistit, restitueret. Quæremus etiam, cur Deus homini se copularit, quasi non pateat illum hoc facto spem nostræ quoque beatitudinis armasse, altitudo cœli à terris nunquam prudentes commouit uiros, quin crederent diuina moderante prouidentia inferiora hæc omnia gubernari. Illud magis poterat terrere, quòd maximo uel infinito potius & immenso spacio distare utranque naturam uidebamus diuinam & humanam, attamen illa sola fœlicitas est homini, si Deo in cœlesti regno iungatur, beatificoque illo conspectu fruatur. Hanc coniunctionem non omnino impossibilem fore, ut ostenderet pariter Deus, se ipsum prius homini iunxit: Noluit nos interstitium naturarum metiri, sed quid ipse uellet, & quantum posset, huncque dedit potentiæ suæ & uoluntatis arrabonem, quod ipse prior suæ naturæ nostram agglutinauit, nunc sic licet meditari: Si Deus humana, cur non homines eodem Deo auctore diuina capescere ualebunt? O miram diuinæ charitatis flammam, se humilem ille tantus reddidit, ut quantùm nos amaret, iam oculis propè uideremus, proximus fit nobis nullo armatus terrore, sed ab omni munitus benignitate. Ferunt gentes quondam, quum nimbos, tempestates, grandines, procellas, terremotus, uastitatem, pestilentiam perspexissent, & sæpe fremitus quosdam occultos, sæpe hominum pecudumque portenta, tum faces cœlestes, tum telluris hiatus animaduertissent, his & similibus de caussis suspexisse numen diuinum atque horruisse: hinc Deorum,

quos

quos colebant alium fulmine, alium fuſcina, alium arcu, alium alio teli genere armauerant, unicuique poteſtatis ſuæ inſignia arrogantes. Sed quid gentium memini, quas falſorum Deorum cultus occupauerat? Ipſos inſpiciamus Hebræos, quibus luculẽtam ſui cognitionem induxerat Deus. At quàm terribilem ſe ijs oſtendit, dum legem ferre, & præcepta dare uellet, quis uocem ferre poterat loquentis? quis conſiſtere proprius audebat? Videbant & audiebant mira quædam & horrenda in monte Syna, quo deſcendiſſe dicebatur, uoces ſcilicet & fulgura & tonitrua & clangorem buccinæ paulatim creſcentem in maius & prolixius ſe extendentem, totumque montem fumantem. Tremefactus & pauore concuſſus populus obteſtabatur Moſem, ut perſonam ipſe adeundi ad Deum ſuſciperet. Loquere (inquiunt) tu nobis & audiemus: non loquatur nobis Dominus ne fortè moriamur. Tanta illos formido inuaſerat, tam terribilia erant, quæ tunc fiebant. At quas mandatorum notas Moſes detulit ad illos? quàm horridas, quàm ſeruiles, quàm cœcas & obſcuras? teſtaceæ quædam formæ illis præbitæ fuerunt, quibus uterentur, alimento ſolidoque cibo introrſus recepto atque celato. Idem Deus quàm iræ paratus? quàm ſubitus facinorum uindex, ut heri imperio obſecundari ſibi in cunctis uolebat? Nunc uertiſſe rationem omnem uidetur, non metũ, ſed amorem exculpere de cordibus noſtris meditatur, quia non quàm potens imperio, ſed quàm ardens charitate oſtendit, non imbecillitatis illum noſtræ, non deiectionis tædet, quid eſt hoc? Deus, ut homo hominum cauſſam tractauit, breuiter quidem perſtrictum, & certis uocabulorum rationibus, quicquid eſt, ſuccinctè diffinitum, ſed ſi paulò latius explicare ſententiam, & rerum pondera exquirere uoluerimus: inueniemus Omnipotentem imbecillorum cauſſa imbecillum: immortalem mortaliũ cauſſa mortalem: quietum laborantium cauſſa laborioſum factum fuiſſe: eum denique, qui ſemper fuerat, eorum gratia, qui quandoque non fuerunt, aliquid, quod non erat ſumpſiſſe. Quemadmodum enim uehemens amor homines ſui iuris eſſe non permittit, ſed mente illos excedere cogit, & extra ſe rapit in ea, quæ amant transferens, ſic Deus ob maximam erga homines charitatem à ſupremo illo ſtatu ſe dimiſit, & (ſi fas dictu) extra ſe quodammodo factus eſt, dum ueluti oblitus altitudinis ſuæ humana noſtra aſſumpſit; ſic tanta illa Maieſtas bonitate pariter & amore concitatur. An forſitan illud quoque poëticum uerum eſt.

Quid deceat non uidet ullus amans. Et rurſus
Non bene conueniunt, nec in una ſede morantur
Maieſtas & amor.

Sic eſt, nec tamen huc rem traho, ut intelligi uelim indecens quippiam feciſſe Deum, quod omnino illi naturæ impoſſibile eſt. Illud tamen dixerim, maieſtate ſua retenta & in ſua ſede manente, impulſum fuiſſe charitate noſtri, ut infimam humilemque naturam noſtram ſuſcipere non de

dignaretur

dignaretur. Quid deinde quum humanam indutus est speciem, quæ gesta sunt? gregi applicuit se nostro, cominus & ueluti ex æquo præcepta hominibus salutaria dedit, nec sermonibus solùm beatissimi oris, sed uitæ etiam exemplo commonebat, Spiritu itidem sancto dimisso præceptor noster erudiebat, legis ueteris obscura aperuit, umbras discussit, sacramenta expleuit, & ex illo fumo, qui multis annis antecesserat, lucem insolitam extricauit: denique simulationem ueritate, seruitutem libertate, formidinem charitate mutauit: sed quid in ipsa morte? Nonne tunc maximè declarauit, quantùm amaret, quum ad illam crucem orbis liberatricem tam cupidè tetendit, quid hîc egit illud, nisi, ut genus nostrum non modò à suscepta peccati labe & infesta Dæmonum tyrannide liberaret, & ueluti ingenti onere depressos subleuaret: uerùm etiam ad cœlorum regna reduceret, immensisque præmiis collocupletaret? At una resoluit plaga? imò cruentus & lacer totus in crucis distentus patibulo, hoc tanto uulnerum suorum dolore quanti nostram salutem & incolumitatem fecerit, assiduè testificatur. En telum, quo Deus noster armatur, quo sanè telo non minatur, sed solatur, imò minatur piorum animis, quòd eo telo amoris uulnus ipsis infliget. Quis enim non commoueatur ad peramandum eum, quem pro se tam dira uideat tolerasse. Nihil beneficio suo de mortalibus emere habebat. Quid enim supremæ beatitudini cum nostra imbecillitate? quid illi Maiestati addi à nobis, aut corradi poterat? Verùm quos gratis condidit, eisdem gratuitum salutis beneficium impendit. Ostendens hoc facto quantùm ardeat ex amore, nos ueluti iniecta manu compellit amoris iugum secum pariter ducere. Etenim si amore amor elicitur, quemadmodum ignis igne, hanc Deus artem diligentissimè est persequutus, dum nullum tempus aut locum fructu uacuum beneficio sterile abire permisit: nam quæcunque erant in eo maxima hæc ad nos detulit. Omnipotentiæ est de nihilo creare, creati sumus, summæ sapientiæ præceptis instruere, instruxit: magnæ charitatis collapsos seruare, seruauit: egregiæ benignitatis ad præmia pulcherrima uocare, uocauit: eximiæ liberalitatis ingenti donare munere, seipsum munus dat, quo nihil est ingentius. Si maiora sunt alia, concupiscamus sed non inueniemus: hæc quorum magnitudo æstimari nequit, ad nos ultro delata inflammare singula gelidum pectus queant: collecta uerò & in unum commixta, quem non mouerint, nihil unquam mouebit. Satis superque docuisse uideor, cur Dei unigenitus splendor & figura substantiæ paternæ humanam uoluerit carnem induere, & mortalitatis nostræ fieri particeps. Ita enim se contulit, primùm, ut salutem conficeret nostram cœlo reddito: id enim antiquissimum illi fuit, deinde, ut uitam nostram muniret præceptis, præcepta domestico uitæ suo testimonio roboraret: postremò ut humana corda ad se pelliceret tam larga beneuolẽtiæ suæ erga nos significatione. Hæc enim omnia diligenter oratione prosequutus sum. Superest nunc, ut natalis ipsius contemplemur speciem,

quod

quod in diuisione mea posueram tertium. Non possum narrare aptius, quàm ipso declaretur Euangelio. Non satis, quòd Dei filius tantùm se deposuit, ut filius hominis pariter fieri uellet. Mater (inquit) pannis eum inuoluit, non auro aut purpura. Quid deinde? in præsepio reclinauit, nõ atrio regali, quibus astantibus? iumentis (inquit) duobus, Asino & Boue. Quid expectamus aliud dignum tanta pompa, nisi ut pastoralis conuentus ueluti amicorum beatorum cohors ad gratulandum concurrat, ne id quidem defuit, ne qua humillimi ortus solemnia desiderarentur. Vbi sunt hi, qui paruulos eorum census quotidie querelis lacessunt? Ille mundi Dominus, rerum imperator in nullis diuitijs inuenitur, pauperiem tulit, ac ne tulisset quidem, nisi quòd appetiuit. Magnum uideo exemplum mortalibus propositum egestatis haud detestandæ, quæ tanto fuerit affectu comprobata, quanta hæc humilitas? Mitto iam hoc, quòd Deus ad homines uenit, & hominum caussa homo factus est. Quid illud? quòd perpauper delecta est familia, ex qua carnem traheret. Diuersorium, stabulũ, præsepe, iumenta, panni, pastores, quibus nascens excipitur, quid aliud sunt, quàm summæ exiguitatis & inopiæ nomina? Quod enim aliud Angelus dedit pastoribus indicium nati Saluatoris, nisi quòd eum pannis inuolutum, & in præsepe iacentem inuenirent. Ita ne uerò, qui mundum hunc uario uestit ornatu, hic uilibus obuoluitur pannis? Cuius sedes est cœlum, terra scabellum, hic in angustissimo iacuit præsepe. Non uenit huc horribilis tremefaciens tellurem, sidera concutiens, & fulmina uibrans, sed non nisi summam indutus humilitatem: licet hoc loco meditari, quàm dissimillimus hic noster fuerit Adæ, illi primo humani generis parenti. Ille beatissimis in hortis locatus, diuinis obedire mandatis neglexit. Hic obedientiæ gratia nullas locorum angustias recusauit, & tamen Adam simulac exortus est, adeò facundus apparuit, ut singulis rebus nomina traderet. Verbum Dei, quod omnes gentium linguas disertas facit, nunc mutum iacebat, ac ne matrem quidem suo nomine salutabat. At uixit postmodum lautè, cuius quum propria essent omnia, si Deum cogitemus, non habuerit, ut ipse dixit, unde caput reclinaret: occubuit etiam gloriosè, qui crucem in morte inuenit. Poterat ab initio ad calcem usque uitæ plura sibi commoda parare, & externis bonis sese munire quantis uellet, neque hanc facultatem sibi concessam ignorabat. Is enim est ille, qui ea habentibus dilargitur. Attamen paupertatem, inediam, labores, supplicia, contumelias delegit, hæc uilia & ingrata adipisci metarique uoluit, quò nobis sublimia & grata forent. Magna est enim serui gloria ijsdem calcatis uestigiis Dominum comitari. Ac ne fortasse Dominum omnino proiectum putetis, Scitote natale istud humanis quidem ornamentis caruisse, at diuinis abundasse. Miremini licèt, puer iste hodie natus (ita enim recolimus) sapientiæ omnis plenissimus est undique, siue ipsum ut Deum, siue ut hominem spectemus, sed non ostenderit, donec ætate progressus uirile robur membris

O indua-

induatur; Quantis præterea miraculorum insignibus corruscauit? ut detur intelligi pro diuersa conditione parentum iactatum & subleuatum fuisse, quorum alter terrenus & mortalis tenui & inopi, at immortalis & cœlestis locuplete præclaroque cultu nascentem excepit. Primùm quidem eius aduentus per multam sæculorum seriem exoptatus fuerat atque prædicatus. Illum longus Prophetarum ordo clarissima percinentium buccina antecessit. Simulachra etiam futuræ eius uitæ de ueterum patrum expressa gestis prælata fuerunt; nec inter Iudæos modò, sed inter gentes quoque prænuntiata noua de cœlo uentura progenies, quæ auream gentem terris inferret, & cuncta humani sceleris uestigia aboleret. Hoc deinceps, quod de Virgine nascitur, quantum est? Quis enim non intelligat esse plus homine aliquid in illo, cui illo modo nasci contigit præter naturæ fas atque leges. Ille mundissimus ortus, qui sine ullo fœdo pudoris tactu, sine ulla originis labe contigit, perhonorificus sanè fuit. Ad hæc quum inter medias noctis tenebras de materni uteri augustijs in auras prodisset, finitima puero loca noua luce canduerunt: Angelus demissus è cœlo pastores excitauit, ut natum orbis Saluatorem conspicerent & adorarent. Ignobiles attraxit uiros, quid aliud in eis sequutus, quàm innocentiam uitæ & cordis simplicitatem? An potius ad opes & honores respiceret, & tumidam sæculi sapientiam, quæ Christus nunquam sibi sumpsit, hoc modo de Angelicis cohortibus unus, Quid? reliqui ociosè cessarunt? non'ne nato Dei filio hymnum apertissimè & natalitia eius cecinerunt? Intelligebant enim ad pacem humano generi conciliandam mitti, qui à mittente patre nunquam potest dimitti. Sed natale hoc quoque extitit per id tempus, quo omne mortale genus fœlicitate quadam præcipua pacem agitabat. Iam enim Cæsar Augustus pacatis cunctis gentibus, quæ Romano imperio suberant, septingentesimo ab urbe condita anno Iani Fanum clauserat, quod indicium erat omnia undique bella compressa fuisse. Finitimæ prouinciæ armis positis pace gaudebant: eadem erat conditio longinquarum? Nulla gens, nulla natio contra Cæsarem. Quin etiam ad eum Scythæ & Sarmatæ extrema terrarum incolentes miserant amicitiam petentes. Traditum est etiam Indos ab ipso cœli torrido feruore diuulsos, eadem de caussa uenisse cum gemmis & margaritis, Elephantos quoque inter munera trahentes, & dignos se Cæsaris amicitia censentes, non solùm quòd priores, uerùm etiam, quòd de tam longinquis regionibus eam appetiuissent: quadriennium enim iam impleuerant in uia, & hominum ipsorum color ab alio penè orbe eos uenisse arguebat. Parthi quoque ultra Eufratem sine bello relicti rapta Crassiana clade signa ultro retulerant. Sic ubique per terrarum orbem pax fuit, aut pactio. Hac pacatissima tempestate natus ille, qui supra omnes pacificus fuit, cuius insigne dilectio, qui uenerat, ut ima summis conciliaret, qui pacis præcepta suis posuit, qui pacis sectatores sui præsentia inuisere dignatur. Denique pax illius sæculi refulget

in ortu Saluatoris, siue, ut aduentum eius ornaret, seu potius, ut ab eo ornaretur. Hoc iam prædictum Esaiæ ore. Conflabunt (inquit) gladios suos in uomeres, & lanceas suas in falces. Non leuabit gens contra gentem gladium; Psaltes quoque diuinus. Orietur (inquit) in diebus eius iustitia & abundantia pacis. Sed quid istis immoror? Ecce tibi noua è cœlo flamma emicat cœlestis uiri ortum denuntians, cunctis illustrior, pulchriorque sideribus, & quæ interdiu etiam rutilaret nulla obruta solis magnitudine, cuius præuio fulgore attracti tres Magi, idest tres insignes sapientiæ nomine uiri, & eo tanquam duce uiæ usi de longinquis regionibus ad pastoralem casam perrexerunt, & infantulum cõspicati adorant corporibus, honorant muneribus, uenerantur officijs; non illic ebur, non aurum, non purpura, non diadema fulgebant, nulla famulantium pompa, nullus armati exercitus terror, ac ne ætas quidem ea erat, quæ sentiret obsequium. Cur ergo colebant? An stella, quæ perduxit, eloquuta fuerat de cœlo illic inesse Deum? qui potuit stellæ unius radius id efficere? ac ne multa quidem sidera in unum collata id facere potuissent. Igitur uidentur & antea sacro afflati spiritu, quid stella noua portenderet intellexisse, & tunc in re præsenti eodem spiritu magistro, qui illorum mentibus omni sidere splendidius relucebat, sic cogitauisse. Iacet angusto in stabulo, quis? Ille scilicet cui elementa cuncta obediunt, cui astra famulantur, qui solo nutu orbem temperat, intra quem cœli uoluuntur. Vilibus obuolutus est hic pannis, idem tamen, quicquid diuitiarum est, habet in potestate, & cæteris erogat, omnia sciens dare, quicquam nesciens accipere, at natus de fœmina matre, uerùm sed de fœmina uirgine, & matrem suam ipse creauit. Hæc cogitasse illos uiros apparet, propterea quòd genu flexi auro, thure, myrrha coluerunt, professi his oblatis muneribus uidentur mortalem esse factum, qui Rex summus esset & sacerdos: quoniam myrrha humandis apta corporibus, thus sacerdotali ministerio, aurum regali conuenit dignitati. Sunt tamen, qui uoce stellæ commotos putent. Tradunt namque Magos animaduertisse in stella flammeam pueri formam & ab eo admonitos Regem sæculorum in Iudæa natum, quò proficisci deberent, ut adorarent. Variant etiam sententiæ unde uenerint. Euãgelium, dilucidè ab Oriente uenisse tradit. Veruntamen Orientis nulla est per se positio, nam quòd unis populis oriens est, alijs erit occidens, aliis meridies. Quamobrem non desunt, qui astruant à Perside Caldæa uenisse, quæ mari contigua est, & ab oriente Iudæam spectat, ubi etiam magorum nomen celebre, & unde Camelis ascensis paucis diebus iter illud conficere potuerunt. Asserunt alii stellam hanc in Perside longè ante Christi ortum illuxisse, ita ut de longinquo mouentes illi possent ad diem occurrere, puerumque recenter natum sub Tuguriolo uidere & adorare. Horum magorum factum prælusit quodammodo gentibus, quæ postmodum intraturæ erant ad Christum, & ut huius ingressus omen suscipi potest. Ipsi nanque primi è gentibus crediderunt,

& se ipsos ueluti primitias gentium Christo consecrarunt. Et de miraculo quidem hoc præstantissimo magorum satis dictum. Fontem Romæ crasso ac tanquam oleario liquore illo die longè lateque stagnasse ferunt. Tēpla & simulachra falsorum Deorum, quibus exitium parabatur, multa multis locis fœde corruisse. Horum & plurium aliorum miraculorū, quæ tunc emicuerunt, semen ac origo maius illud miraculū fuit, quòd Deus homo fieri dignatus est. Hic enim naturæ leges in immensum retrocesserunt, nam qui antiquior fuit omni æuo, posterius natus est, puella auctorem suum genuit: Filius matrem creauit: sed quid matrem hanc fecisse putamus ubi filium peperit? Licet enim mente contemplari, quod oculis non possumus, quò inquam erupit? quid gessit? quæ mens fuit? cogitatio? uoluntas? genuflectit, adorat. Quid agis Habrææ gentis mulier, Virginum semper gemma? Si filius hic tuus est, cur adoras? si Deus, quomodo genuisti? responsum dato. Arridet, & se non diuinitatem quidem, sed eum, cui annexa fuit diuinitas, genuisse contendit. Per tibi hunc (inquit) castissimum uterum deitatis templū, Deus est hic, quem genui, penè dixi, qui genuit, quoniam utrunque pariter conuenit mihi genitrici & filiæ. Credimus tibi. Sed quid agis inquam mulier? tollis gremio, quem cœlum sustinere nequeat; oscularis, cuius uultum infera trepidant, supera uerentur; ah cohibe lacertos, quid ulnis innectere uis secum omnia trahentem? quomodo portas eum, à quo totus orbis portatur? Vbera nudas, cur? an ut alas eum, qui cunctis animantibus alimenta subministrat, tacentem contemplaris. O` rem quoque miram, tacet ille, & est tam magnum uerbum, nihil ille de te hauri nisi suum; tractas enim & componis his manibus, quas tibi formauit, lactis suggeris fontes, quibus ubera tua irrigauit; hæc tibi facere dulce est, & nullum gaudio imponis modum: hodie nanque occupasti titulum altissimæ mentis tuæ deiectioni delatum, quem uotis petijs se nimium fuerat, ut sancta Dei Genitrix habearis & dicaris: & nunc etiam fortasse tibi subuenit ad cumulum lætitiæ, quòd susceptus tibi iste pudori non fuit, nec gestatus oneri, nec effusus dolori. Fœlix Maria, quæ uirginali utero Christum, fœlicior, quæ intimo cordis affectu plus omnibus gestasti. Nos uerò & tuo nomine multùm & nostro non mediocriter gaudemus. Intelleximu s enim quantùm Creatoris bonitas hnmanam naturam magnifecerit, quantùm eius laudi & gloriæ indulserit, quum eam diuinitati suæ copulauit. Hanc tantam tamque nobilem coniunctionem esse factam non statim celebratum, sed non nisi multos post annos in ipsius Euangelij prædicatione, nam tunc Iesus, ut ex Iosepho natus uulgo cernebatur tanquam ex altero mortali parente: ita, ut Maria quoque mater compellans illum duodecimum iam agentem annum diceret. Ego & pater tuus dolentes quærebamus te. At ubi effulsit tempus nouæ legis dandæ, præmissus tunc Ioannes, qui palàm prædicaret, Deum humana assumpta specie inter homines uersari. Ille (inquit) qui post uenturus est,

ante me factus est, cuius non sum dignus soluere corrigiam calciamenti. Ipse Vnigenitus est Dei filius. His & talibus uocibus sanctissimus Ioannes Dominum nostrum Iesum mox pandendum indicabat, ueluti aurora solem præcurrens. Ipse postmodum sequutus Iesus in Euangelii prædicatione, nunc de se humilia loquitur quale illud est, Pater maior me est. & tristis est anima mea usque ad mortem. hæc de se ipso, ut de homine fatur, quandoque usque eo attollit sermonem, ut nihil possit esse sublimius, ueluti quum dicit. Ego & pater unum sumus, & omnia, quæ habet Pater, mea sunt. Idem factis quoque ueritatem utriusque naturæ in se ipso subsidentem astruxit: nam quod fleuit, infrenduit spiritu, tristatus est, timuit, esurijt, fatigatus est de uia, & uulneratus, & demum mortuus; in his se hominem esse testatus est. At quòd propria potestate languidos curauit, defunctos suscitauit, uentis & fluctibus imperauit Dæmones de humanis corporibus excussit, & letho datus reuixit, & ad extremum cœlos conscendit: in his & talibus se Deum esse apertissimè denuntiauit. Copulatus igitur Deus homini glutino sempiterno: nam quod semel Deus apprehendit, id nunquam dimisit. Nunc indissolubilem hunc Dei atque hominis nexum spectantes, & quia quicquid humanum est in Christo, substat in Dei uerbo, dicere possumus, hominem cœlum & stellas condidisse. Nunc demonstrato Christo uel aliter intellecto dicere possumus illum hominem esse omnipotentem. Præclarè Dionysius in libro de diuinis nominibus. Propter mutuam (inquit) proprietatum communionem Deus erat infirmus, & homo infinitè potens. Delectare nos plurimùm debet quòd non ex Angelicis cohortibus, sed ex hominum numero unus tantùm euectus est, ut sedeat solus ad dexteram Dei Patris cunctam possidens in cœlo & terra potestatem: unde ueniat in mundi clausula uiuos omnes & mortuos iudicaturus, & unicuique pro meritis redditurus. Iudicium quoque illud extremum cunctorum gesta complectens, pijs uenerabile, impijs terribile, ante hominis tribunal exercebitur, quanquam non purus ille homo, sed homo tamen. Hanc tantam attulit hominibus gloriationem hodiernus dies, quòd Deus suæ nostram naturã idest potenti & sublimi infimam inualidamq; adiunxit. Nunc penè fraternitatis cuiusdam cum Deo iunctæ gloriari ualemus. Audite nunc aliud. Nemo est, qui non intelligat quanta sit excellentia in Christo, qui Deus & homo est. Sed quid ex hoc sequatur, non omnes fortasse animaduertunt: dicendum igitur fuerit quorundam caussa, & ut in laudatione eius finiatur oratio, qui supra est omnem laudationem. Sæpius est dictum, idque uos audisse arbitror, hominem esse nodum & copulam rerum omnium: nam quòd cætera possident separatim, ut proprium possidet ille in se uno collectum mixtim, habet communem cum Angelis mentem, cum brutis animantibus sensum, cum stirpibus & arboribus alimoniam, cum cœlo, lapidibus, & alijs uita carentibus creationem. Nunc quod ex Deo & homine compositus est Christus,

Christus, est copula ille non solùm creatarum rerum, sed etiam increatarum, non temporalium duntaxat, sed etiam æternarum, non finitarum modò, sed etiam infinitarum: Vna denique persona Christi, omnia, quæ dici cogitarique possint complexa est, nihil scrutari possumus in rebus, quod ibi non inueniatur. Explicui proposita, plurima euolui, terram iam ex magna iactatione prospecto, si languidi fuimus & remissi, si non satis parati instructique processimus, si non ex dignitate tantæ rei eloquuti sumus, quæ uestra est facilitas atque humanitas ignoscetis. Nunc de te bone IESV, Superest, ut precemur obtestemurq; omnes, qui adsumus supplicibus uotis, uberibus, cordis lacrymis, per sanctum illud Natale tuum, ut exaudias. Tu è sinu dilapsus parentis mortale genus tibi ipsi summo Deo conciliasti, fœdus cruore tuo sanxisti. Effice (potes enim) ut in unum confluant Regum ac populorum uota, ne prouinciæ tuo nomini deuotæ hostilibus odijs se se mutuò insequātur. Vides collectam discordiarum rabiem in loca nostra efferuescere, huc ex omnibus oris & gentibus innumeras armatorum copias cōfluxisse. Italiæ agros esse, qui diripiantur, exhauriantur, incendantur, nec sacrosanctam ullis esse perspicis corporum nostrorum libertatem. Fac amare nomen tuum, non fraudes libeat: fraudes enim interpretamur, quicquid tuum, non est, & à te aliò deducit. In primisque illud præsta ne spuria Turcarum proles ualida & audaci manu hæreditaria legitimorum bona inuadat. Mitto iam Italiam, sed ne Ecclesiam tam ualide tibi dilectam opprimat atque disperdat. Si sine præsidio tuo ne leuiora quidem possumus, quomodo te remoto tam efferatas bestias poterimus coërcere? præsertim quum altera ex parte immineant hæretici, qui cum falsis eorum dogmatibus, propter quæ ab ecclesia fuerunt eiecti, in ecclesiam irrumpere conantur: intus & foris hostes, quorum hi corpora ferro, alteri truculentius animas perdunt malæ doctrinæ ueneno: utrique in te contumeliosi: alteri te non agnoscentes ex professo sunt impij, alteri agnitum sub specie pietatis produnt. Reuoca errantes utrosque, & in uiam deduc salutis: homines enim à te conditi. Tu altissimus quum esses, hominum caussa humillimus fieri uoluisti. Tu homine assumpto germanitatem quandam nobiscum inire dignatus es, quo fit, ut ad te, non ut ad Dominum tantùm, sed ut ad Dominum Fratrem confugiamus. Respicies nos igitur, nec te omnino implacabilem præstabis aduersus delicta nostra, quorum ut obliuiscaris rogamus. Tua te nobis propitium reddat benignitas. Tua hæc pro nobis suscepta commendet natiuitas. Quam sanè natiuitatem dilectissimi fratres, ut ianuā humanæ salutis, ut clarissimum monumentum diuinæ erga nos charitatis, ut insigne humilitatis exemplar, cum cæremonijs alijs multis, tum solerti animorum uestrorum pietate perpetuò celebrate.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS,

DE QVADRAGESIMALI IEIVNIO ORATIO.

VADRAGESIMA iam adest, quæ superanda est nobis, nunquid tristes estis? non opinor ad rationem rem reuocans: debemus enim constanter ciborum delicias contemnere, nec sanè caussa est, cur aliquis nostrum ullius rei uentri gratiam faciat, quando ille nunquam accepti gratiam habet, sed assiduè plus poscit, ideo ueluti ingratum quẽdam creditorem substringere & coërcere debemus. Si qui autem sunt qui carnium esum nulla idonea de caussa intermittere nolunt, his uenter nimis curæ est, & ea quoque forsitan, quæ uentri adiacent. Volunt pleni & distenti Paradisum ingredi, non cogitantes, quòd primus ille parens generis nostri de eo deiectus fuit satur, dum cibum uetitum sumpsisset, qui, ut pœnam uidit, malè secum actum illo cibo arbitratus est, & maluisset ieiunus fuisse: ille enim inauspicatus cibus nõ ipsum solùm, sed & posteritatem cunctam pessundedit, & in tanta detrusit incommoda, quanta nunc experimur: quod si meminerimus, erit caussa cur cunctanter & circunspectè ad cibum accedamus, neque temerè in quaslibet epulas irruamus. Et profectò seu mores animi rectos, seu ualetudinem corporis secundam spectare libeat, ad utranque rem omnino inutilis nimia sacietas, quæ expellitur nunc procul indicto ieiunio, de coquis conqueratur è iuuentute? quandoquidem inediam aptissimè ferant mediæ ætates, mensæque frugalitas uegeta magis corpora, ingeniaque reddat. Magnæ certè auctoritatis hoc quadragesimale ieiunium, quod ab Apostolis, (ut aiunt) traditum, tot sæculorum successione in Christiano populo seruatum est, & à sanctissimo quoque rigidissimè. Ignatius tertius Antiochenæ ecclesiæ à Petro rector Ioannis Euangelistæ discipulus ad Philippenses scribens quadragesimæ meminit, nec non maioris hebdemodæ, qua Christi passio celebratur, hortaturque eos, ut quadragesimale ieiunium diligenter seruent, quoniam continet imitationem eius, quod olim Deus agens in terris gessit. Vult etiam eosdem quarta &

sexta

ſexta feria ieiunare, reliquias pauperibus porrigentes. Sunt qui hoc quadragenarium ieiunium, quod ante dies Paſchales in eccleſia ducitur, inſtitutum fuiſſe dicant Telesphori, qui annum centeſimum circiter, & ſeptimum poſt Chriſti mortem Romæ Pontificatum geſſit Antonino Pio imperante. Veteres Monachi, qui Aegypti Syriæque uaſtiſſimas incolebant ſolitudines, & aſſiduè tenui uictu agebant, ita ut tota eorum uita continens ieiunium dici poſſet, attamen quadrageſimæ temporibus aliquid atque adeò multum priſtino uitæ rigori addebant, quod nunc etiam (ut opinor) religionum ordines obſeruant. Incumbunt enim his diebus in corporis afflictionem toto ſtudio, & maioribus propoſitis curſibus continentiæ uela laxantur. Nobis autem detrahere quicquam naturæ neceſſitati non præcipitur, ſed moratum tantùm indictum ieiunium, de quo tamen eſt, quod diſceptari poſſit. Sunt enim qui putant in die pluries cibum capi poſſe, ſi id parcè fiat & exiguè: & id facere omnino uirtutis eſt ſpecimen. Arbitrantur tamen alij eccleſiam, quum pro diuerſa hominum ætate & ualetudine non poſſet quantum, quoties edendum eſſet præſcripſiſſe: & ita non geometrica, ſed arithmetica ratione ſtatuiſſe, ut ſemel tantùm comedatur, quod mihi ſaluberrimè inſtitutum fuiſſe uidetur, ne pluſ quam ſemel quolibet die cogitatio noſtra ad curam corporis referatur, ſubtrahit igitur ſibi prandium, quicunque ieiunat, & ita ad cœnam accedit, ut poſt eã ab omni abſtineat ferculo uſque in craſtinum, quòd ſi quæratur, cur cœna potius quàm prandium conceditur, nam niſi decantatis ueſperis non licet epulari, aiunt, id inductum fuiſſe, quòd eccleſia cupit nos undique Chriſti ueſtigiis (quantum fieri poteſt) inſiſtere, nec ab hoc exemplari deſiſtere. Ille autem quadraginta dies, & totidem noctes ex ordine uacuas ab omni cibo & potu peregit, ſed quoniam quod ui ipſe dinina perfecit, id nos moliri natura non ſinit humana, quæ quotidiana refectione ſuſtentanda eſt & regenda: quod in illo uerè factum fuit, id nos ficta imitatione explicamus, ſicut poſſumus: nam noctu comedendum non eſt, in die duramus ieiuni uſque ad ueſperas completas, poſt quas, dies intelligitur extinctus, quum nullum aliud in eccleſiis officium reſtet diurnum. Sic iſta ſimulatione non improba Chriſtum dominum referimus ieiunantem, eximentes à die poſtremam eius partem, in qua ieiunium ſoluimus, ſumentes aliquid de menſa frugaliter & ſobriè ad refectionem uirium: nam unica tantùm cœnula contenti eſſe debemus. Sic enim eccleſiaſtica lege ſancitum eſt, ut ſemel tantùm & non iterum cibus à ieiunante aſſumatur, atque ita determinatum eſt, quoties, quali etiam cibo utendum ſit, id quoque non relictum, ſed determinatum fuit, at non quanto, ſed id in arbitrio cuiuſque relictum, ita, ut æquum & moderatum debeat eſſe arbitrium, & quale à bono uiro proficiſci ſolet. nam in legem committit, qui ieiunans una tantum abſumit cœna, quantum antea ſolebat in prandio & cœna: hoc enim non eſt relinquere luxum, ſed mutare. Non equidem dico periclitandum eſſe fame, ſed nec refer-

tis

tis epulis infarcire uentrem, nec largifluo potu uenas irrigere oportet, nostro nobis nunc succo uictitandum est. Cur enim carnes animalium? Cur lac, quod alio colore sanguis est? Cur oua, quæ liquidæ sunt carnes, nunc à mensis remouentur? nisi quia illis plurimum firmitatis inest, & plurimum alimenti. Hac de caussa etiam Gregorius marinas beluas, quarum exuberantia sunt corpora à mensis constitutione sua detraxit; quod tamen usu receptum non est. Itaque adhiberi possunt: magna est enim uis consuetudinis, cui facilè obsisti non potest, attamen istis leuiter immorandum est. Quid de his dicemus, qui ieiunant, ut rumusculos hominum aucupentur? quorum nonnulli uultus quoque suos exterminant & demoliuntur, ut offi ciosiores cæteris propter magnam ieiuniorum uim uideantur, certè operam perdunt. Quid enim attinet uentri subducere, quod non Deo, sed inani gloriæ præbeas. Nullos ne reperire datur, qui rixando ob uentris ingluuiem dies digerunt? at quàm multos? qui magis essent in officio, si saturi quiescerent, ac de oblatis Deo gratias haberent. Magnum uideor dicere quin aspicite quàm sim morosus, nam quum debeat ieiunans, parcè admodum cibum capere, ne si hæc illi parsimonia prosit, uideatur nouam quæstus rationem instituisse, uelim quod ori suo subtraxerit, id proximo præbere, neque nunc dico proximo, qui iuxta accumbat, sed (ut Christiani moris est) alteri, qui egeat, cuius misera fortuna nos proximos illi faciat, atque adeò uisceribus pietatis includat. Non est iniquum te ipsum esurire, & abste alium saturum discedere, imò nihil æquè conuenit, quàm quenquam sibi esse parcum & rigidum, ut largus aliis & benignus esse possit. Etenim hoc tempore, quo delicta nobis à Deo remitti postulamus, eleemosynam ualde opportunam duco: quomodo enim ferri potest, ut te hominem peccatis sordentem respiciat Deus, si tu ipse homo hominem alium egestate laborantem despexeris? at ubi pauper in Christi gratiam beneuolè excipitur & misericorditer tractatur, credo quòd Christum tunc ungimus, mirùm si deinceps delinitus non se uel peccantibus propicium præbeat. Sit ergo sobrietas nostra egenis lucrosa. Verùm, ut omnia ista fiãt, & ieiunet quis parcè, studiosè, liberaliter, haud scio an non ieiunium pondus habeat, nisi maius illud & generale uitiorum ieiunium intercedat: nihil attinet perexiguo cibo attenuare corpus, si immensa superbia animo intumescimus, non prodest non calere uino, si ira incendimur, non opus est pallore ieiunii, si inuidiæ liuore corripimur. Omni tempore à peccatis cauere debemus, & quotidie hoc uitiorum ieiunium persoluendum est, à quo nemo immunis, non ætas, non sexus, non morbus, non peregrinatio, non operis labor excusat, semper & omni loco abstinendum à uitijs: sed nullum tempus, quo moneamur magis hoc facere, quàm hoc quadragesimali, in quo quum prohibeamur à carnibus, quæ cæteris temporibus permittuntur, quid credimus à uitijs, quæ nunquam conceduntur? Hoc uitiorum ieiunium præcipua cura nobis amplectendum.

dum. Etenim si sola gula peccauit, sola ieiunet. Sin autem & reliqua membra pariter peccauerunt, cur non & illa ieiunent? ergo ieiunet oculus à petulanti conspectu, manus à rapina, lingua ab obtrectatione, aures ab inanibus fabellis. Denique abstineamus à qualicunque opere, quod uel paululum læserit officia membrorum, quò minus sancta habeantur. Et ne quispiam fortasse possit dicere. Nescio an hæc mihi agenda sint, ideo dum res fiet diuina, hæc Iohelis uerba ex persona Domini prolata cantari audiemus. Conuertimini (inquit) ad me in toto corde uestro, in ieiunio & fletu & planctu. O` aurea uerba: Conuertimini ad me. Si nihil aliud dictum fuisset, poterat quispiam corpus statim conuertere, & liberè respondere: Factum est, iam aliud propone mandatum, sed subditur, in toto corde uestro: quæritur enim totius cordis conuersio, quæ non una aut altera die, imò ne tota quidem uita rectè expletur. Attamen quoniam etiam in his, quæ ad corporis uictum pertinent, aliquid conuersa ratione fuerit agendum, ut qui antea largis epulis fuerant excepti, nunc inopiam sectentur: sequitur, in ieiunio, sed est cibus quidam, quem nolo uos præterire, imò quo uos eximiè oblectari decet, cibus unquam lacrymarum & ecce subinfertur, in fletu & planctu uestro. Vult nos Dominus hoc omne tempus in luctu traducere: non satis habet si à cibo abstinentes uentre lugeamus, nisi etiam ingens eruperit lacrymarum uis de corde deque oculis recordatione peccatorum, quæ confiteri nunc sacerdotibus oportet, recordatione quoque acerbissimæ passionis suæ & mortis, quam tulit ipse, qui uita erat, ut nos cunctos, qui morti addicti eramus, uitæ redderet. Quum olim Iudæi ieiunarent, ijdem tamen in sceleribus permanerent, nec ad meliora uerterentur. Non est hoc (inquit Dominus Esaiæ ore) ieiunium, quod elegi, etiam si in circulum caput circunduxeris, etiam si cinerem & saccum prostraueris, non erit gratum id ieiunium. Quale igitur uis? Dissolue (inquit) uincula iniquitatis, noli cum aduersario contendere iurgijs & clamoribus, noli impiè pugno percutere, noli cupiditates tuas implere: debitores ne repete, & eos, qui confracti sunt libera: nemini oneri fueris, frange esurienti panem, egenos uagosque in domum inducas: quum nudum uideris operi eum, carnemque tuam ne despexeris. Hæc & his similia olim Iudæis Dominus. Nos tamen non illis tantùm, sed nobis quoque dicta putabimus, cauebimusque prudenter à quibuscunque peccatis, ne postea conqueramur quemadmodum illi, nos in ieiunio non fuisse auditos à Domino, sed despectos, imò & magnis calamitatibus affectos: disputans enim tunc Dominus ostendet se iure iratum fuisse, nec huiusmodi ieiunia recepisse. Ipse qui offensus est (O` mansuetudinem incredibilem) ipse inquam, quem tot contumelijs affecimus, uocat prior ad reconciliationem. Conuertimini conuertimini ad me (inquit) Si hæc uox mansuetudinis paternæ parum mouet, moueant minæ. Nam, ut cantor diuini spiritus cecinit. Nisi conuersi fueritis, gladium suum uibrauit, arcum suum tetendit,

tetendit, & parauit illum. Conuersionis autem modum Paulus Apostolus breuissimè depinxit, ad Romanos scribens illis uerbis. Sicut (inquit) exhibuistis membra uestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra uestra seruire iustitiæ in sanctificationem. Hodie de more sacrosanctæ Ecclesiæ aspergit sacerdos diuinis iam peractis uniuscuiusque caput cinere cum illis uerbis. Memento homo, quia cinis es, & in cinerem reuerteris. Quum hæc uerba, tum factum ipsum, admonent nos officij nostri: nam meditatio mortis abducere facillimè potest à peccatis: Scriptum est enim. Memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. Quòd cinere caput aspergimur, id admonet nunc nobis in gemitu & luctu esse uersandum, & pœnitentiæ arma induenda. Olim sub ueteri lege homines ubi graue quid & triste imminebat, & ira Domini uidebatur placanda, in sacco & cinere uolutabantur. Sic Hester in magno totius gentis discrimine legitur pro uarijs unguentis caput cinere & stercore implesse, & in ieiunijs humiliasse animam suam. Sic in metu Holofernis, qui cum ingenti exercitu aduersus Hierosolymam profecturus uidebatur, quicunque in templo holocausta offerebant, præcinti cilicio id agebant: & erat (sicut scriptum est) cinis super capita eorum. Iob autem illa dicebat. Ago pœnitentiam in fauilla & cinere. Et idem alio loco. Saccum consui super cutem meam, & operui cinere carnem meam. Rex quoque Niniuitarum audita Ionæ prædicatione, quæ ciuitati extrema minabatur, surrexisse de solio suo legitur, & sacco se induisse, & in cinere sedisse. Signum doloris id erat maximum, aspersisse se ipsum cinere. Hinc illa inuitatio Hieremiæ prouidentis uenturam perniciem. Filia populi mei (hoc enim nomine Hierosolymam appellat) accingere cilicio & conspergere cinere: luctum Vnigeniti fac tibi planctum amarum, quia repente ueniet uastator super nos. Et rursus. Vlulate pastores & clamate: & aspergite uos cinere optimates gregis, quia completi sunt dies uestri, ut interficiamini. Et in lamentatione idem Propheta. Sederunt in terra: conticuerunt senes, filiæ Sion consperserunt cinere capita sua, accincti sunt cilicijs. Multa sunt huiusmodi in lege ueteri, sed quid illa memoro? Quum ipse in Euangelio Saluator de Tyrijs & Sydonijs dicat, quòd si inter eos factæ fuissent uirtutes, quales & quantæ in Iudæa, iam olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Aptus igitur conuersis & pœnitentibus cinis, quo tamen nos, ut signo utemur, quasi eo indicetur humilitatem animi hoc tempore sumendam, & ingentem luctum de peccatis tollendum. Nō enim magnum est cinere sordidari, sed bene magnum ea peragere: quæ illo cinere significantur. Vocatur autem hic primus quadragesimæ dies, cinerum dies de more Christiani populi. Cur autem ita uocetur mediocriter arbitror demonstratum fuisse. Verùm, ut ad corporum ieiunia reuertamur: de quibus institutus fuerat sermo. Sunt nonnulli, qui seu quòd uentrem malè moratum circunferant, seu quòd ita sentiunt, aiunt hoc quadragenarium

rium ieiunium non rectè & ordine institutum fuisse: nam quum in eo abstinendum sit à carnibus, lacte, ouis, caseo, & huiusmodi rubustioribus cibis, qui pinguius corpora & plenius alunt, & confugere hoc tempora ad olera, poma, legumina oporteat, hortus denique summo in honore sit habendus, nisi forsitan piscina, aut proximus fluuius auxilietur suggerens pisculenta obsonia. damnant illi hanc ciborum discretionem, qua hoc attingere licet, illud non licet, quasi per hæc ad Iudaicæ legis seruitutem reuocemur. nam illi populo ciborum quædam genera præscripta, quibus uescerentur, alia penitus interdicta, & horum altera, ut munda, altera, ut immunda habebat. Quum autem Christus morte sua antiquæ legis cæremonias soluerit, ac ociosas reddiderit, non debuisse populum Christianum similibus institutis onerari, quem iam Dominus liberasset, præsertim quum ipse Dominus iam dixerit, quod intrat per os, non coinquinat hominem, sed quod exit ex ore. Et Apostolus Paulus Dominum sequens. Regnum Dei (inquit) non est esca & potus. Et rursus. Omnia munda mundis, & nihil reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Idem quasi diuinans futura hæc, quæ nunc fiunt, uel ceu è specula prospiciens impendentia, denuntiat uenturos in nouissimo, qui prohibeant nubere & uesci cibis, quos Deus creauit ad utendum. Et hæc quidem à nonnullis iactantur, qui quoniam non rectè loquuntur, perspicuum est eos non intelligere scripturas, quas proferunt: non enim fieri potest, ut scriptura rectè & qui eas intelligunt perperam loquantur: admonendi sunt igitur, ut rem diligentius explorent, deposita omni contentione. Etenim quæcunque in lege ueteri dicta sunt de mundis & immundis animalibus, ea ad significationem quarundam rerum dicta, imò & iussa fuere, quod ne ipsi quidem Iudæi inficiantur, qui symbolicè legem eorum conscriptam affirmant, sed Iudæos omittamus. Ipse Apostolus Paulus, qui melius cæteris legem intellexit, & cuius dictis istorum caussa potissimùm inniti uidetur, hoc euidenter expressit, cuius hæc sunt uerba. Ne quis ergo uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbathorum, quæ sunt umbra futurorum. Ecce quomodo cibum & potum, unà cum reliquis ueteris legis umbram uocat futurorum, quæ iam discussa est luce uenientis Saluatoris. Ea enim, quæ illis præceptis & obseruationibus fuerunt adumbrata, euanuerunt, postquam pleno ueritatis lumine cuncta perfusa sunt, cessare habet imago ubi res ipsa inducitur. Si quis igitur nostrum credat aliquid esse immundum de cibis, quos Deus humanis usibus creauit, cum Iudæis faceret, imò & in hac parte Iudæus esset, si credit obseruationes legis antiquæ necessarias ad salutem, hoc uetat nos facere domini uox negantis hominem coinquinari cibo, & uox illa facta ad Petrum, quæ ostenso linteo animalium pleno iussit, ut manducaret, nec quicquam illorum immundum putaret. Contra hoc uigilant Apostolicæ literæ clamantes, omnia munda mundis, & nihil reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur

P 2 &re-

& regnum Dei non esse escam & potum. In nullo æquè uidentur laborasse Apostoli initio nascentis ecclesiæ, quàm, ut obseruationes illas Iudaicas populo nouo non necessarias deiicerent, reluctabantur enim tunc hi, qui à lege ad Christi fidem se conferebant, quos magnum erat à legis litera & à pristina consuetudine reuocare, & ad Euangelii uiuificum spiritum adducere: sed futuri quoque erant postmodum in Christi grege nonnulli, qui eorum sententia abstinentiam quorundam ciborum tanquam necessariam saluti indicerent, quales Taciani fuisse dicuntur, Seueriani, Manichæi, Priscillianistæ, hos tanquam digito prænotauit Apostolus, dum uenturos ait in nouissimo, qui prohibeant uesci cibis ad utendum creatis: quorum omnium dogma ecclesia tanquam pestiferum & sanæ doctrinæ inimicum reiecit. Sed si qua lex nunc prodeat, aut iam prodierit, quæ continere iubeat à nonnullis cibis, non propter immunditiem, quæ nulla est, sed, ut homines mente magis constent, & à uitiis cautius declinent, non debet similis uideri Iudaicæ legi, quæ ad significationem quorundam nonnulla ciborum genera statuit esse immunda, & his uescentes uoluit contaminari. Licèt enim utraque lex idem iubeat, abstinentiam scilicet quorundam, non tamen eadem mens utriusque legis, nec eadem uetandi caussa nec idem modus: hæc enim cibum, à quo contineri iubet, non damnat, ut malum & impurum, quod altera facit. Demum in animalibus terrestribus inspicere fissa ne sit ungula, & animal illud ruminet, & in aquatilibus pennas ne habeant & squammas quis non meritò irriserit hanc tam tenuem ciborum differentiam? quòd nisi Iudæis id iussum esset ad prænuntiandum mysteria quædam, & ideo habitandum illis etiam tunc fuisset in corpore literæ, puderet me, (ut uerbis utar Origenis) dicere hanc legem à Deo datam. Videbuntur enim, (ut ille inquit,) magis elegantes & rationabiles hominum leges uerbi gratia Romanorum, Atheniensium, Lacedæmoniorum. At ubi abstinentia iubetur à carnibus & uino, quia nimis alunt, & ad uitia procliuiores reddũt, nemo reiicere ualeat hanc legem tã prudenti consilio prolatã, digna certè lex, quæ à quibuslibet populis suscipiatur. Caussa igitur & diuersa iubendi ratio & præcipiendi modus has duas separat leges, ut nequaquam similes dici possint. Vide si Iudæum adducere possis, ut cibum uetitum sumat, nunquam adduces, morietur citius, quàm suillã edat aut leporinam: nihil enim habet dicere, cur si immundum deglutierit, ipse immundus non sit, nulla est in lege exceptio, quæ eum protegat. At lege hac, qua interdicitur carnium esus, non alligatur ætas puerilis, aut senilis, & mala ualetudo, his enim personis opus est pleniori alimento: sed si quis ui hostili compulsus edat his diebus carnes, uel ut mortem euitet, uel aliud magnum corporis malum, peccaturum non arbitror, quoniam quæ uenia datur comedenti carnes si malè sit corpore affectus, eadem debetur ei, qui iustè timet, ne si carnium esum fugerit, uis eius uitæ afferatur, & incolumitas corporis amittatur. Cur hæc ita? quoniam non damnat

nat lex hoc tem pore esum carnium, quia immundæ sint carnes, nec quia bonum corporis habitum auferre uelit, sed quia superfluum alimentum demere uult relicto necessario. Ipse Apostolus Paulus, qui clamabat omnia munda mundis, à carnibus tamen & uino temperabat. Dixit enim bonum est homini non comedere carnes, nec bibere uinum. nam quod cæteris proponebat ut bonum, proculdubio ipse præstitit. Nec quisquam nostrum struere nunc calumniam Apostolo potest, quòd uinum reijcerit, ut immundum: non enim, quia immundum, sed in uino inquit, est luxuria. Itaque Timotheo discipulo præcepit ne aquam ad huc bibat, sed modico utatur uino propter stomachi imbecillitatem & ægritudines frequentes: hoc nunquam mandasset, si uinum, ut impurum quiddam detestatus fuisset. Sic ualde refert, an uitetur cibus aliquis ac potus uirtutis studio, & ut magis cautum sit nobis, an quia immundus sit. Hoc non cadit in Christianos mores, ut aliquid credatur alimenti genus esse animis immundum. Illud uerò aptissimè cadit, ut credatur prægrauari anima solidiore & pleniore alimento. Quamobrem quum Apostolus dixerit. Bonum est homini non comedere carnes, nec bibere uinum, ex his duobus alterum, quod dixit de carnibus, inclusum est lege ad breue quoddam tempus finitimum Dominicæ passioni: alterum de uino relictum, nec fortassis expediebat de illo in his frigidioribus regionibus idem decerni. Indicitur nunc ecclesiæ decreto multorum dierum ieiunium, sed non id decretum passim quemlibet apprehendit, sed considerari permittitur quali quisque sit corpore, ualido ne & succulento, an tenui & infirmo, & ex eo æstimari uires & colligi, superesse ne possit tantùm ex ieiunio, quòd corpus commodè sustineat. Itaque nimia alimenti detractio in corporibus etiam ualidis uituperatur, quia non inutile & tanquam emortuum corpus sed modestum magis & quietum præstare ieiuniũ debet. Nemo puerum ad ieiunium uocat, nemo senem, non etiam grauida mulier huc uocatur, cui uni duo corpora sustentanda sunt, non etiam nutrix, cuius eadem est caussa, quæ grauidæ mulieris. Aegrotãti quodlibet permittitur, imò eum cibum sumere iubetur, quo citius conualescat, ita ut reddita ualetudine redditum sibi quoque ieiunium putet: hoc effecit, ut stultum uideretur propter abstinentiam alicuius cibi in ægritudine diutius hominem detinere: qui eo cibo sumpto ualidior factus, posset deinceps melius & fortius ieiunare: non enim tam faueret abstinentiæ, qui sic faceret, quàm aduersaretur. At nec ieiunare compellitur agricola, nec metallorum fossor, non ferrarius aut tignarius faber, non nauta, non uiator, quo uires sufficere operi & labori possint. Et sunt, qui ob hæc ieiuniorum instituta, ecclesiam non ut parentem piam erga fideles honorent, sed ut impiam nouercam insectentur, quum ea non exigat plus, imò ne tantùm quidem, quantùm facere possimus. Duabus de caussis (si uerum exquirimus) ieiunium præcipitur, una ut uitia frænentur: non enim solùm, ut est penes Comicum, sine Cerere & Baccho friget uenus, sed friget quoque iracundia, obtrectatio,

tio, liuor, petulantia, fastus, & multa alia ad perturbationes animorum facientia: sed præterita quoque peccata ieiunio redimuntur, nedum futura supprimuntur, quò fit, ut utrisque & peccantibus, & peccare metuentibus aptum sit ieiunium. Ergo hæc una ratio instituendi ieiunij, altera, ut mens solutior & liberior efferatur ad contemplationem supernorum: pinguis enim uenter, ut est in Græcorum prouerbio, non gignit sensum tenuem. Si quis autem nihil imminuens de pristina eius uitæ consuetudine uitiosa imminuit sibi tantùm cibum ac potum, is fateatur, oportet, quod nescit ieiunare: si ideo tantùm ieiunat, ut ieiunet, nec respiciens longius cogitat, quò ieiunium ferre eum debeat. Non enim adeò immitis & asper Deus, ut delectetur afflictione corporis nostri, si ex eo nihil sit maius prouenturum. Delectatur ieiunio, non quia ieiunium est, sed quia instrumentum uirtutis. Illi probatur ieiunium, de quo efflorescit frequentior oratio, mens purior, syncerior in Deum affectus, contemptus sui, & sæculi, cœlestiumq́ue amor, humanitas in proximum, atque clementia. Hæc ut assequamur maxima & diuina bona, inopiam cibi atq; potus persequimur, nam ubi de nimia cibi & potus copia corpus redundat humoribus, tunc prægrauata mens nihil spirare potest purum atque cœleste, sed uergit ad corpus, eiq́ue maximè inhæret: tunc enim confirmatur & corroboratur, id, quod in nobis est mortale atque irrationale per huiusmodi luxum & abundantiam ciborum: ea autem pars animi, quæ rationis particeps, debilitatur atque conficitur. Hinc omnis sensuum libido armatur. Hinc cupimus, irascimur, inuidemus, gestimus, efferimur, dolemus. Hinc opes & honores, hinc & sanguinem sæpius ciuium & cædem sitimus. Appetitus enim animi ualidior effectus his ciborum delicijs, rapit nos undique per inuia & deuia, nec frœno reuocantis rationis cohiberi potest. Hoc non modò nos Christiani uidimus, sed & omnis antiqua sensit Philosophia, quæ semper maciem saginæ, abstinentiam luxuriæ, inediam saturitati prætulit, omni autem studio esum carnium reijciebat: arbitrabantur enim, quòd pinguefactum corpus animum quodammodo redderet corporeum, ita, ut non possit deinceps spirare in liberas auras, perq; sublimia se attollere. Itaque augeri nolebant corpus; per quod impediretur iter ad mentem, ne proprio fungeretur munere in perspiciendis, contemplandisq́ue diuinis, quapropter fœlicem uocabant eum, qui ad minimum ac penitus necessarium alimentum redigeret corpus, atque utinam (inquiunt) ne minimo quidem egeremus, quo statim rebus optimis coniungamur, neque ab his unquam discedamus. Vetus est, animum habere se ad corpus quemadmodum ad equos aurigam. At equos cernimus nimia carne fluentes, difficiles habere motus & multa aurigæ præbere negocia. Sic intelligi pariter datur carnosum hominis corpus ad omne uirtutis opus reddi penè inutile, nec facilè regentis animi gubernaculo parere. Iam uerò ad sanitatem nihil melius facere probauerunt, quàm superflua in corpore non congregare. Itaque non natura alimentum ualentius

lentius

lentius assumendum, sed id tantum, quo ipsa natura fiat ualentior. Et hæc quidem à ueteribus Philosophis habemus, qui sermonem quoque huncuita prosequuti sunt. Nam Pythagoram, Pythagoreosque omnes, item & Aegypti sacerdotes, item & Persarum magos, item & Indorum gymnosophistas animalibus abstinuisse palàm est, nolentes alienis carnibus corpus suum prægrauari. Clamabant illi, ut est apud insignem poëtam.

Heu quantum scelus est in uiscere uiscera condi.
Congestoq; auidum pinguescere corpore corpus.
Alteriusq; animantem animantis uiuere leto
Et cætera quæ sequuntur.

Sed ut à Philosophis discedam, ferunt eos, qui sub Saturno, idest, aureo in sæculo fuere: quo tempore innocentia magis inter homines floruit, frugibus tantùm & pomis, & alijs, quæ sponte humus funderet, uictum tolerasse: quod Ouidiano quoque carmine testatum est. Vitam ducebant tunc homines puro & simplici alimento.

Contentique cibis nullo cogente creatis,
Arbuteos fœtus, montanaque fraga legebant,
Cornaque, & in duris hærentia mora rubetis.
Et, quæ deciderant patula Iouis arbore glandes.

Nulla tunc erat domi altilium sagina. Nulla uiuaria. Nullæ piscinæ. Alites tantùm dulcisono cantu aures mulcebant.

Et præter pennas nihil in pauone placebat.
Ostreaque in conchis tuta fuere suis.

Ferunt etiam sub Pigmalione, qui in Orientis regnauit partibus, esum carnium ignoratum. Non'ne etiam homines accepimus ante diluuium animalibus pepercisse, qui tamen longæui fuerunt, ne quis fortasse putet esum carnium humanæ uitæ necessarium, ac non obsonij gratia receptum, & obsonij quidem delicatioris, quum alia multa suppeditaret tellus, quæ obsonij usum præstare possent. Persarum uictus à Xenophonte describitur, quos nihil ad panem adhibere solitos asserit præter nasturtium (herbæ id hortensis genus) nisi in uenationibus, si quam feram cœpissent ipsi uenando, & tenuissimi eorum uictus ea argumēta affert, quod turpe sit apud eos spuere & emungi, & flatus uideri plenos, Lacedæmoniorum mensæ, quàm tenues, quamque frugales fuerint, & idem Xenophon & Theophrastus, & plures alij Græci scriptores prodidere. Nota est Platonis uox, qua uituperans Syracusanas, Italicasque mensas negat sibi placuisse bis in die saturum fieri, neque unquam pernoctare solum, quod sanè indicat Athenienses & reliquos Græcos non nisi semel epulari in die consueuisse, uel tenuitatem prandij ad cœnam attulisse: quod apertè Plutarchus in simposiacis confirmat, dum ait, ueteres Græcos in prā dio panem uino tantùm tinctum sumpsisse, uel quodlibet aliud, quod præ manibus erat nullo apparatu pani iunxisse. His auxiliatur Galenus

in re medica post Hippocratem princeps. Is libro de tuenda ualetudine, sexto, inquit, ubi meminit prandij idest, cibi antemeridiani, se nunquam eo usum, nisi ubi serius lauandum sibi esset, & tunc solum panem sumpsisse sine potu, quosdam autem asserit mella & oliuas & reliqua eiusdẽ generis adhibuisse, simulque potasse. Hic conijci datur, illos interdiu uel nullum, uel leuem & facilem cibum cœpisse. Sed Isidorus libro ethymologiarum uigesimo prandia in usu non fuisse, testatur. Et hæc quidem antiquæ frugalitatis argumenta sunt. In templo Eleusinæ Cereris Hieronymus scribit Xenocratem sequutus tria tantùm præcepta inscripta fuisse, honorandos parentes, uenerandos Deos, carnibus non uescendum. adiicitque Orpheum esum carnium carmine detestatum. Dies deficiat, si singula dicere uoluero, quæ uiri sapientes in gentibus quondam fecerint & scripserint, ut deterrerent homines ab edacitate. Nam medici ueteres nouique admonent, ita nos à mensa discedere, ut nulla sit facietas cibi atque potus, sed auiditas adhuc utriusque supersit, quò euitetur cruditas origo penè omnium morborum. Vbi enim necessarius cibus sumitur tunc planè nutrit, quoniam confici potest. At ubi superfluus aggregatur, non modò non nutrit, uerùm etiam inquinat & corrumpit, ad morbosque innumeros perducit. Qnamobrem uilis tenuisque mensa sanitatis est custos, eam afferens iucunditatem, quam necesse est in bene ualido corpore morari, cui non aliud corporis bonum conferri potest. Ipsi certè Medici primis diebus tenuissimam dietam præscribunt ægrotantibus, & hac sola sæpius grauem morbum discussere, ut dubitandum non sit, quin ea faciat plurimùm ad retinendam bonam corporis ualetudinem, per quam amissa instauratur. Damnant etiam nimis plena & obesa corpora quasi natura capax uiuendi non sit, nisi habeat, in quod possit crescere, simul & quia superans materia lædit, quam detracto etiam per uenas sanguine imminuere conantur. Audietis præterea probari ab eis cibos, in quibus non sit multa superfluitas, sed medius aut tenuis succus. Hinc placent aues non pingues, & parui pisces de petrosis eruti riuulis, & tenera animalia, quorum pascua sint in desertis & aridis locis. Reliqua autem nimia pinguedine suffarcinata ex copioso nutrimento, nec sibi ipsis, nec aliis uescentibus sana esse arbitrantur. Et quoniam dictum est superius carnium esum ante diluuium interdictum fuisse, quæret fortasse aliquis, cur facto diluuio fuerit diuina lege concessus. Hoc discutiendum uenit, & latius quomodo id se habeat aperiendum. Adæ primo humani generis parenti, ubi diuinum miser confregisset mandatum, dictum fuit, quòd in sudore uultus sui uesceretur pane suo, & herbas terræ comederet, qui si in præceptis mansisset, de arborum tantùm illarum pomis & baccis uitam fuisset toleraturus, non de terræ frugibus, de animalibus nihil dictum: ex quo conijcitur esum carnium in usu tunc non fuisse, nisi postremis temporibus, quibus Deus inferre diluuium ob scelera undique erumpentia meditabatur. Nam tunc homi-

nes in omnem prolapsi fœditatem, hoc etiam addiderunt, quòd animalibus interdictis uescebantur: diluuio iam facto loquens ad Noe Deus dicit se omne, quod mouetur, tradere hominibus quasi olera uirentia, quod neutiquam dixisset, si animalibus uesci antea licuisset. Caussa concedendi uidetur fuisse (quantùm ego sentio) quoniam præuidebat, quòd homines post uenturi non abstinerent ab animalibus sicut paulò ante diluuium non abstinuerant priores, ideo maluit ne peccarent concedere, quemadmodum quoque post diluuium libellus repudij propter duritiã Iudæorum concessus fuit, quum antea nihil tale fuisset. Ergo indulgens cupiditati humanæ Deus esum carnium tradidit, & tanquam id parum esset, uini pariter potu eosdem donauit: Nam eo ueteres fuisse usos non constat, & illud etiam indicat quòd post diluuium Noe primus dicitur uitem posuisse & coluisse, & uini deinceps ui captum impudicè iacuisse, tum quum irridente Cam uno ex filijs, alij duo melius cogitantes intrauerunt ad eum auersi, nudataque patris fœmina texerunt. Illud autem affertur, cur uino ebrius sit factus, quia antea uir sanctissimus uini potentiam incognitam inexpertamque habuisset. At quòd olim licebat assiduè nulla dierum distinctione, nunc moribus nostris quandoque non licet: quanquam non omne, quod licet, idem semper expediat. Audistis quot sæcula, quot ætates, quot populi, quot uirorum ordines carnium esum reiecerint, & quàm uixerint abstinenter, & quantùm id conferat ualetudini corporis, rectisque moribus & sapientiæ percipiendæ. Sed quid has ratiunculas, quid externa profero exempla? si quidem mos ecclesiæ, auctoritas patrum, gesta maiorum sufficere sola deberent. Est hoc quidem ita. Veruntamen, ut calcar adderetur quoque currentibus, ostendendum fuit hæc eadem gentibus placuisse, nam si illi lumine tantùm mentis inducti exiguitatem & uilitatem ciborum probauerunt, quò magis & corpore & animo ualerent: quid nobis faciendum, qui sapientia cœlesti imbuti, qui maximorum sacramentorum participes effecti sumus, quibus hoc præcipuè propositum est, ut Deo placeamus? quis non labor, quæ non opera sumenda, ut accedamus ad diuinæ charitatis complexum? quæ mox illis nos immortalibus & cœlestibus præmijs bearit. Deo autem placuisse ieiunia tenuemque uictum, illud ostendit, quòd quum magnis editis miraculis eduxisset Iudæos de Aegypto in uastas solitudines Mose duce, populum illum pascebat manna tantùm cœlesti, & aquis de petra fluentibus, quumque postmodum desiderassent carnes & ollas Aegyptias, & stomacharentur super manna, tanquam leuissimo cibo, immisit illis Deus coturnices ad saturitatem, sed magno eorum malo, nam adhuc carnes in dentibus, & percussit eos Dominus (ut scriptum est) plaga nimis magna. Iterum exorto murmure contra panem illum cœlestem, renouatoque carnium desiderio, immissi ignei serpentes, qui noxio afflatu & tactu multitudinem perimerent. Helias quum fugiens Iezabel iram & minas perrexisset in desertum uiam unius diei, cumque iam ui-

tæ

tæ pœniteret, & demum sub Iuniperi umbra lassus quiesceret, suscitatur ab Angelo, eique dicitur. Surge & comede. Respexit, & ecce ad caput eius subcineritius panis, & uas aquæ. Quid? non poterat huic Deus fercula per Angelum mittere copiosa & uoluptuosa? poterat, sed non uult ille suos talibus delectari ferculis, non etiam sanctus ille uir lautioris mensæ consuetudinem nouerat. Similiter poterat Deus, Danieli inter Leones sedenti de regia mensa epulas mittere opipare instructas: nihil fecit huiusmodi. Abacuch diligitur, qui homini ferret messorum prandium, agreste scilicet & rusticanum. Et ne sigillatim omnia enum erando sermonem nimis producam. Christus rex & regula humanorum actuum ieiunauit. Ieiunarunt, qui eum præcesserunt Prophetæ, & qui mox sequuti sunt Apostoli. Ipse Paulus in catalogo laborum suorum ieiunia multa recenset. Ioannes Baptista Euaugelii præcursor, quo nemo inter mulierum natos maior surrexit, tam arctè se se exhibuit in eremo, ut dictum sit à Domino uenisse eum, non manducantem nec bibentem. Et quando eremum sermone iam intrauimus, quis monachis nostris eremum incolentibus uixit districtius? quorum erant quotidiana ieiunia in pane & aqua, aut in paucis oleribus, aut arborum baccis, quorum plures sine ulla refectione biduum aut triduum continuum, plerique & solidas hebdomadas transmittebant. Xerophagiam autem maximè probabant, idest non iurulentum, non uuidum, non unctum, sed siccum & aridum cibum, cui sententiæ accedere uidetur Hieronymus noster, qui fortissimum ieiunium asserit esse panem & aquam. Dici uix potest, quanta monachorum examina id ieiunium per omnem uitam impleuerint. Vt enim reliquis uirtutibus ita & in hac parsimoniæ laude Christiani reliquos omnes mortales superauimus. Nemo autem dubitat, quin hi, qui sibi ieiuniũ uerterunt in naturam, (obtinet autem consuetudo naturæ uicem) fuerint cæteris fortiores, atque adeò fœliciores, quia maius est non egere, quàm plura habere, quibus egeas: non enim utendum alimento, nisi ut quotidiana corporis ruina fulciatur, quo remedio, qui non eget, uel leuiore eget, fortunatior censeri debet. Quæ quum ita sint, hortor ego quoscunque, qui integra & ætate sunt & ualetudine, & quos durioris operis labor haud exhaurit, ut sacratissimum hoc quadragenarium ieiuniũ Christi exemplo institutum, ab Apostolis traditum, consuetudine populorum retentum absoluant. Magna ieiunii uis ordine & ratione tolerati, ingens meritum, immensum præmium. Nullum ferè in ueteri lege ac noua arduum aliquod inuenietur opus patratum, nisi præmisso ieiunio. Nam Christus ipse, cuius nunc ieiunium effingimus imitando, non ante ad Euangelij prædicationem accessit, quàm illud ipsum ieiunium quadraginta dierum & noctium impleuisset, & actione sua consecrasset. Moses lapideas tabulas duas detulit de monte ad populum Dei digito notatas, in quibus lex continebatur, sed antea tamen hoc eodem dierum numero ieiunarat. Helias quoque quum se totidem dierum ieiunio præparasset,

uidet Deũ in monte Oreb, audiuitq; ab eo, quid hic Helia? Multò familiarior (inquit Hieronymus) ista uox, quàm illa ad Adã facta. Adã ubi es? Illa pastum terrebat & saturum: hæc ieiunanti famulo blandiebatur. Habere omnino uidetur in ieiunio peculiare quiddam quadrigenarius hic numerus, quem & duo hi maximi uiri in ueteri testamento & in nouo Saluator seruauit. Sed quid non impetrat ieiunium? equidem nihil tantum arbitror, quod non possit. Nam Anna Helcanæ uxor diu sterilis ieiunio meruit, ut conciperet, atque ita uentrem cibo uacuum filio impleuit: & hoc quidem uoto unius profuit mulieris. sed ecce tibi alia mulier, quæ ut Holophernem, uniuersasque eius copias prosterneret, ieiunio se aduersus illum armauit, nec frustra, ut mox apparuit: nam uirtute unius fœminæ & caput ipse amisit, & exercitus eius cæsus fugatusque est, & ciues obsidione liberati. Quid Hester, non'ne ieiunans mentem Asueri regis inflexit ad clementiam & populum Hebræum iã neci destinatum seruauit, & pœnam in caput auctoris retorsit? mulieres loquimur Hebræorum. Quid populus uniuersus quoties aduersus hostes pugnaturus ieiunauit, & uictoriam consequutus? Itaque quos arma superare non poterãt, hos ieiunia fregerunt. Ieiuniorum pro merito imbecillitas fortitudinem egestas copiam, paucitas multitudinem superabat. Daniel quoque dum ieiunat à cibo, obtinuit ne se ipso ieiunos pasceret Leones. Tum primùm prædam suam famelica Leonum ora timuerunt. Magnum hoc beluarum illarum ferociam humano ieiunio comprehesam & edomitam fuisse, sed maius illud, quod idem ieiunium iracundiam quoque Dei aduersus delicta nostra insurgentem mitigat, & fulmen iam iamque paratum abijcere cogit: quod exemplo suo Niniuitæ ostenderunt, qui ruinam ciuitatis prophetico ore clarè denuntiatam squallore, sordibus, ipso denique ieiunio uitauerunt. Similiter Acab Rex impijssimus, ut ultio diuini iudicij comminata illum transiret, & transmitteretur in posteros, ieiunio impetrauit & sacco. Sed amat nos Deus. Itaque facilè permittit se superari afflictionibus nostris & superatus gaudet. Quid Dæmones, qui humano generi inimicissimi sunt non'ne ieiuniũ tremefacit, & fremebundos de humanis reuellit corporibus? nam Dominus in Euangelio ait, quædam Dæmonum genera non nisi ieiunio & oratione eijci posse. Ergo ieiunium uim habet eijciendi tam feras tam uastas, tanque indomitas, ut sic loquar, bestias; quæ enim in terris potestas, ut Dæmonum potestati comparetur? & tamẽ tantam hanc potestatem humile frænat ieiunium, quid æquè mirandum, quàm quòd hi spiritus nequiores, qui non edunt ipsi nec bibunt quicquam, semperque sunt ieiuni, humana ieiunia ferre non possint? Omnis igitur pietatis ratio, omnis utilitatis cogitatio ad ieiunium uocat, hoc uitia depellit, hostes superat, animum purgat, erigit, sustollit, & in macie corporis uberiorem spiritalium saginam ministrat: hoc orationes nostras gratiores Deo, hoc uota exaudibiliora reddit, hoc denique ab isto eiectos sæculo ad cœlestem illam & immorralem, & beatam perducet uitam, cu-

ius

ius nunc quidem est imago, nam illic omnis cibus atque potus corporeus cessabit: animus autem ipse saturabitur, sed latiore & diuiniore pabulo, quàm quòd nunc cogitare possimus. Hæc non mea, sed sanctorum uirorum est oratio. Verba mea fortassis plura, sed sententiæ omnes ab illis sunt. Ego enim, qui sum? ut rigidus esse debeam ieiuniorum exactor. Nihil est in me triste, austerum, tetricum, unde enim id esset? Sed quod ego dico, illi ante me dixerunt. Nullæ partes meæ in hoc sermone fuerunt, nisi colligendi, disponendi, & more meo pronuntiandi: & tamen tacentibus reliquis, qui sunt mei ordinis, ipse quoque facilè reticuissem, nisi quòd non omnino inutilem futuram operam meam credidi, si quæ de tanta hac re per uaria iacebant uolumina, ipso uno ueluti fasce substringerem, & ea uobis exhiberem; hoc feci ne uererer, hoc nouo tanque insolito dicendi genere aures uestras occupare. Sed auditorium iam dimitto. Illud tantùm admoneo summatim, ad quod omnia respiciunt superiora, ne pigeat castè & continenter uiuere, & ieiunia uitæ sanctioris gratia instituta, & animo & opere assiduè uenerari.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS, DE POENITENTIA ORATIO.

VVM sæpe & sæpius considero ipse mecum, atque retracto, quæ nam reliquarum gentium, nationumque fuerit lex uitæ, qui Dei cultus illos tenuerit, quæ religio mentes peruaserit, è regioneq; specto quæ sub Christo effulserit disciplina, legitimi itineris dux, nuntia ueritatis, ingentium præmiorum ostentatrix, Christiani populi incredibilem admirabilemque fœlicitatem cogor quibuscunque omnibus anteferre. Etenim unaquæque lex tanti æstimanda est, quanti fuerunt illi, qui se ipsos legi totos addixerunt, atque tradiderunt. At qui ut de Christianis agentes de reliquis etiam non taceamus, nullos reperio mortales, qui æquè ac illi terrena abiecerint, calcarint, repudiarint: nullos, qui petulantiam corporis, libidinem sensuum uehementius fregerint, nullos, qui deserto rerum commertio uitam nudam, atque inopem solitudini, lustrisq; mandarint, nullos, qui spiritum erexerint ad contemplationem cœlestium gaudiorum, nullos, qui miraculorum potestate naturæ imperitarint, nullos, qui supplicia ardentius expetiuerint diuina in caussa, nullos, qui tolerantius exceperint. Hæc mira & maxima, quum à nostris gesta solis magnificèque expleta fuerint, legem illam, quæ in tantam uirtutum segetem suos mitteret cultores: quis non Dei ore effusam diceret? quis uirtutibus militaturus uexillum aliud sequatur? Verùm quoniã singulis immorari nolumus, propterea quòd sermo nimium duceretur, illud attentis paulisper animis cogitemus, quanti sit, quòd nobis eadem hæc lex æternitatem uitæ, cœlorum regna pollicetur. Aliarum religionũ iura de cœlo obmutescunt, tetram & horribilem inferorum lacunam fato functis proponunt, tam & si paulò amenioribus & lætioribus campis bonorum innocentiumque manes excipi uelint, hæc uulgus nouerat, reliqui pauci doctrinarum studijs exculti in uarias se diffuderant sententias: horum non nulli interire humanos animos, & extincto homine nihil superesse arbitrabantur: sed quicunque inter Philosophos habiti sunt meliores,

res,hi piorum animas corporum uinculis laxatos perrumpere statim crassum hoc & concretum cœlum, quod infra lunam est, & facili ac leui lapsu ad puriores ætheris partes subuolare ferebant: unde ex sublimi nullarum rerum indigæ spectacula caperent, mundanarum rerum sideribus sociatæ. Hebræi quidem patres, quibus uera Dei lex effulserat, morte obita ad inferos descensuros propalàm testabantur, quippe foribus diuinæ aulæ nondum patefactis. Has sententias, qui nouerit, non'ne maximas & infinitas habeat Euãgelio gratias, quum tanta ueris fidelibus præmia polliceatur? Fac pendere nos animis de euentu solicitos, quem re nondum tenemus. Illud tamen iuuat, quòd non humili ac sordida, sed gloriosa & inclita spe ducimur: oblectat interim hoc ipsum, quod Euangelium pollicetur. Quid enim pollicetur? homines Deorum numero locaturum, quibus in oris? non in mundi huius, quem cernimus suprema parte, quæ & corporea est & finita, & mobilis, sed in illo cœli orbe, quem diuinum iubar fundit candentissimum, corpore tenuissimo, maximo ambitu, motu nullo. Hoc in templo iustæ sanctæque animæ uoti compotes, uirtutum suarum donaria Deo suspenderint. Hîc tota haurient beatitudinis fluenta, ex fonte manantia conspicuæ deitatis. Hîc immensorum obruentur gurgitibus gaudiorum, conspicient nanque eum, qui solus ueram, solus immotam æternamque possidet substantiam, conspicient uerbum illud beatificum, quo condita hæc sunt omnia, quod spectaculum tantam præstabit fœlicitatem, quantam nunquam cogitare potuimus. Etenim si in sæculo isto luctus mœrorisque plenissimo, in hac exule ac tenebrosa sede, magnæ nonnunquam percipi uoluptates uidentur, tum animis tum corporibus, non solùm à iustis & bonis, uerùm etiam à sceleratis & nocentibus, quãtæ uideri debent hæ uoluptates, quæ beatis in oris in fulgido ueræ patriæ domicilio delectis tantùm sanctorũ ordinibus ab æterno numine tribuũtur. At parua nostra sunt merita. Quid refert? Arbores ipsæ paruo semine uberes fructus suo tempore mortalibus fundunt, tellus itidem obsequiosa, pauca grana paucioribus mensibus sibi credita reddit multiplici cum fœnore: sic uirtutes nostræ modicæ in semine ingentes edent fructus cœlesti in patria suppeditante Deo copiamque illis suam suggerente, amplior merces fuerit officio, an non fluxerit tunc ille multitudine infinita donorum ob quædam benefacta nostra, qui nullo hominum opere expectato ad eorũ commodũ inanima atque animata, tam multa, tam larga, tanque feracia profudit: stultum est credere esse aliquos, qui uberiora assequantur præmia quàm hi, qui Deum præ omnibus coluerint, & sanctissima eius mandata custodire studuerint. Non enim Deus liberalitate à quoquam uincetur, qui & dare maxima potest & uult: idque facturum speramus & prædicamus. Vt igitur, qui mortalis ac terreni Principis obsequuntur uoluntati, sperant se ab illo capturos præmia, mortalia tamen & terrena, idest exigua & finita, sic æternis & immensis præmijs ditari expectant hi, qui æternum & immen-

men-

mensum Deum sequuti sunt: quanquam studium & industria nostra, uoluntasq; rectè agendi nihil Deo conferant, ille tamen, quasi plurimum conferrent, remunerare paratus, nec quid nos suscipere, sed quid illo dignum sit tradere, maximè animaduertit. Sed ecce de dignitate Christiani nominis, & de supernorum ciuium gaudijs dicentẽ & plura dicere parantem, repẽte ab orationis meæ cursu repressit mulier oculis oblata mentis, squalida facie, lugubri palla, deiecto crine, fluentibus oculis. Hanc ego intueor attonitus, uos nondum uidetis, quæritis de me, quæ nam ea? quo nomine? unde sit? Dicat ipsa. Pœnitentia uocor inquit, iustitiæ proles, erumnæ ac doloris comes, ad cœlum, quod ostentas dux. Beatus Ioannes Euangelij antesignanus propinquante iam fidelibus cœlesti regno me populis prædicauit. Me postea Dominus in carne ueniens sermonum suorum fecit initium, & ut à me cœpit, ita in me quoque terminauit, iubens Apostolis, ut pœnitentiam in omnes gentes prædicarent. Me Apostoli iussa Domini implentes lætè susceperunt, & undique uocibus suis insonuerunt. Me sanctus omnis uir, & quoque quisque sanctior, eo magis dilexit. Terreor (inquam) specie hac tua tam misera tamq́ue lugubri. Ne terrearis inquit, nam ad illa læta & festiua ueniendum est per grauia hæc atque aspera. Magnus Christiani hominis honos est, ut à te dictum est. Magna dignitas, sed Christiani gementis, suspirantis, affligtantis se, & ut breuiter dicam, pœnitentis: demũ sic habeto, quòd quicunque uirtutis studio, uel delendi peccati gratia horrida quædam & dura suscipiũt, maximè esse commendandos, quia id rectè fiat. Sin autem malè fieri dicunt, quia laboriosè, reuocandi sunt talia opinantes, ut uideant leuissimorum laborum ingentem mercedem. Sic forsitan commouebuntur, & de sententia discedent, meq́ue libentissimis animis aduocabunt. Audistis, quæ nam hæc sit mulier, quid'ue loquatur. Nutu nunc significat, ut sui præconium faciam, & se uobis oratione conciliem atque commendem, ut deinceps uos bene cognitam studiosè recipiatis. An non uobis quoq; uidetur hæc digna studijs nostris? digna, in qua operam diligentiamq; omnem impendamus? Non enim pœnitentia cogitanda solùm, aut prædicanda, aut exterius simulanda, quorum unum ignauorum hominum est, alterum uanorum, tertium fraudulentorum, sed ut Christianum decet, uerè & fortiter opere implenda. Rectè & sapienter humanis corporibus prospexit Deus; Ille quoniam inualida hæc essent & imbecilla, & in uarios prona morbos, medelas esse uoluit, quibus amissa ualetudo instauratur. Idem in animis effecit, quos quũ cerneret, præsentium rerum illecebris delinitos, uitia ueluti morbos quosdã capturos, eisdem medicinæ loco pœnitentiam indulsit, quæ sanaret & restitueret: tam & si inter uitia animorum & corporum morbos ualde intersit, propterea quòd hi ingruunt inopinatò, & naturalibus de caussis. Vitia uerò non nisi uoluntate contrahuntur, quum rationem de dominatu deijcimus, appetituiq́ue parere cogimus, non minori prodigio, quàm si intra nos beluam, & hominem alere-

aleremus, & homini belua imperitaret. Veruntamen eam uim pœnitentiæ esse uoluit summus ille ac Clementissimus parens, ut omnem fraudem ac malitiam impiæ mentis exhaurire queat. Non est aliud pœnitentia, quã animi dolor ex peccatorũ recordatione sponte susceptus. Si doleamus uerè animo peccasse, utemur animi dolore eã ad rẽ, cuius caussa mortalibus illũ cõcessit Deus. Non enim ob aliud cõcessit, nisi ob delenda peccata, hoc sic licet cõsiderare. Credibile est Deũ humani generis parentem non contulisse hominibus mordacem animi dolorem, nisi ut remedium quoddam. Remedia uerò inuenta esse dicendum propter eos morbos, quos curare possunt: non propter eos, quos non possunt. Veluti si unguentum quoddam ualeat duntaxat ad sanandos oculos, meritò dicant omnes id solummodo confectum fuisse propter oculorum morbos, non propter stomachi aut iecinoris, aut alterius membri imbecillitatem. Transferamus id ad dolorem animi, mœstitiam, tristitiam, ægritudinem (ut eandem rem pluribus notem uocabulis) ubi inuenerimus, quòd ea nihil aufert cæterorum, quæ grauia existimantur, unum duntaxat peccatum corrigit, certum erit ad huius sublationem tantummodo datam. Quid hîc ostendam calamitates humanas non posse mentis mœrore extingui? notius id quàm, ut dici debeat. Ecce tibi mulctatus est pecunia aliquis, afflixit se & luxit diutius, num ideo mulctam emendauit? amisit ille filium, contristatus est, num mortuum suscitauit? flagellatus est alius, uel alapis cœsus, doluit, num contumeliam reuocauit. Correptus est quidam podagra, calculo, uel ardenti febre, propter quod concidit animo, & in grauissimo mœrore uolutatus est, num morbum sustulit? tantùm abest, ut sustulerit, ut difficiliorem etiam reddiderit. Nihil igitur in his proficit animi dolor. Vbi autem proficit? In peccato, ubi quis afflictatur, conqueritur, ingemiscit, quòd unquam auerterit se à Deo, & maximis sempiternisque bonis exigua & caduca ptætulerit: ideo tunc assumendus tanquam ad hunc unum usum datus: nam aliis in caussis frustra suscipitur, & nihil plus affert, nisi quòd auget calamitatis molestiam. Hanc uoluit uim doloris nostri esse Deus, ut per eum calamitas peccati, quæ est omnium maxima, auferatur. Non eum etiam, qui pereundi caussam sibi præstiterit post regenerationis lauacrum, perire uult, sed uiuere resipiscentem. Damnentur igitur ab homine omnino peccata, ne pro peccatis homo ipse damnetur. Est baptismus quidem criminum omnium euerriculum. Verùm quoniam hîc iterandus non est, pœnitentiam supposuit Deus, ueluti alteram in peccati naufragio tabulam, qua nixi euadamus. Audite quid Dominus Ezechielis uoce loquatur. Viuo ego (inquit) Nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat. Satis erat Deo affirmare pro salute nostra, quàm benignus esset. Ille etiam addidit iuramentum, quò magis impellat, ut credamus, & conuertamur ad salutem, nec in peccatorum fœditate iaceamus. Multis aliis diuinæ scripturæ locis clamat Deus. Conuertimini ad me. Agite pœnitentiam,

tentiam, lugete præterita, cauete futura, dimittam crimina, non recordabor amplius iniquitatum uestrarum. Quid plura? id petit tanto studio, & tam crebro, & sub his attestationibus & pollicitationibus, ut parum absit, quin roget: & tamen si rogari expectamus, rogat nos pro eo Apostolus Paulus unus ex principibus cœlestis aulæ. Ille scribens iterum ad Corinthios: pro Christo (inquit) legatione fungimur tãquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. Ecce quomodo iste, ut Dei legatus rogat de reconciliatione. Quanta hæc lenitas? Homo ubi læditur ab alio homine, excandescit, fremit, indignatur, non uult prior de reconciliatione uerba facere, sed aduersarii putat has esse partes, ut ad reconciliationem prouocet, & prouocatus sæpius non audit anhelans ad ultionem: Deus autem offensus ab homine uocat primus ad reconciliationem, misericordiæ ultro pandit sinum, obliuionem pollicetur præteritorum: ne sic quidem audimus, nolumus ad meliora conuerti. In nullo penitus errare ac falli cuncta exactissimè prospicientem Dei solius est: at crimina effugere, præsertim grauia, hominis etiam esse puto auxiliante Deo. At non effugit aliquis, imò deliquit, non miror hoc. Video Angelos quoque peccauisse, dum improbissimus ille dixit, Ponam sedem meam ad aquilonem & cætera, & multos habuit sequentes. Si peccatum in cœlo, quantò magis in terra? Si delictum in his, qui solo uigent intellectu, quantò magis in nobis, qui sensuum illecebris corporeæque uoluptatis suauitate titillamur? quorum mentis acies carnis onere obtunditur & prægrauatur? Itaque non miror ego (ut dixi) si deliquerit homo, sed illud mirabor potius, atque adeò molestè feram, nisi deliquisse pœniteat: corrigat igitur dolore delictum: id enim homo ab homine petere potest, adeò tam ualde humana res est pœnitudo, potest aliquis, qui culpæ arguitur, dicere se non peccasse: sed si peccauerit, nunquam dicet non esse opus pœnitentia, quæ sola remedium peccati est. Etenim quicunque in peccato impudenter perseuerat, non tàm in cauendo miser est, quàm in iacendo post casum. Nulla expectentur hac in re scripturarum diuinarum testimonia, hoc ipsum natura humanis insculpsit animis: nihil nouit, quem huius rei notitia deseruit. Loquitur per Esaiam peccatori Deus. Quando conuersus fueris & ingemueris, saluus eris, & scies ubi fueris. Quid est hoc? scies ubi fueris? nisi quia peccantium mens tantis obruitur tenebris, ut ignorent miseri quantis in malis uersentur. Si qui tamen ea uident, non clarè admodum uident, tunc perfectè intelligimus ægrotationis mala, ubi sanitas est consequuta, collatio unius ad alterum clariorem rei cognitionem præbet. Veruntamen quis habens aliquid hominis non intelligat, quàm sordeat peccatum, quàm sit fœdum, & quantùm coinquinet humanum animum. Veteres Philosophi lumine tantùm utentes mentis, nihil in omni uita pertimescẽdum hominibus prædicabant, præter unum peccatum. Cætera, quæ uocantur mala, uel exigua, uel nulla esse arbitrabantur. Quanto hoc nos

diuino instructi eloquio ualidius sentiemus? peccatum nanque ad uitæ deducit interitum, Dæmonum iungit consortio, & à sanctorum societate diuellit. Itaque hi mœrent, illi exultant, quin etiam (si fas est dictu) sancta & indiuidua Trinitas in hominis peccato tota commouetur, quando dignissimum illud simulachrum Maiestatis suæ humanis iniustum mentibus scelere sentit pollutum, Etenim pater uirtutem subducit & fortitudinem, filius sapientiam, peccatoremque ruere sinunt in deteriora præsidio omni nudatum, hoc etiam amplius filius, quòd passionis suæ fructum & ecclesiarum merita non sustinet illi ualere ad salutem: Spiritus uerò sanctus, quàm celeri se aufert gradu, ubi humani pectoris sedem, quam incolebat, è sanctitatis templo in scelerum officinam uerti conspicit? quomodo ergo quisquam uiribus humanæ naturæ, quæ imperfecta est & mutila & imbecilla, quicquam aggredietur maius? quomodo confidere sibi poterit desertus à Deo? Nocuit Angelis peccatum cœlesti in regno collocatis. Nobis in hanc humilem & luctuosam detrusis uallem non nocebit? At hoc ipsum, quòd huc tam miserabiliter detrusi fuimus è sublimi illo & florido habitaculo, primi parentis uitio, qui diuinum mãdatum confregerat, satis admonet quantum ueneni sit in peccato: si enim alienum peccatum, quod in ipsa pallulauit humani generis radice, tantùm nocuit, quantùm proprium, quod sibi quisque sponte contraxit, nocebit? Tantum autem nequitiæ & uirus est in hominum peccato, ut propter ipsum & tectis, & urbibus, & agris, & arboribus, & animalibus pernicies inferatur. Si cui hoc uideatur incredibile, meminerit obsecro diluuij sub Noe facti, quod dum immitteret Deus ab hominum iniquitatem, perdidit uniuersa, quemadmodum fuerat comminatus. Quanta enim tunc omnium rerum desolatio consequuta sit, quanta illata calamitas in omnem terram, quis non uidet? nam & deletæ urbes, & tecta, & fruges, & arbores, animaliaque cuncta cœlestia atque terrestria: ea duntaxat seruata, quæ unius patrisfamilias studio, diuino iussu in arca conclusa fuerunt. Sed & illud ostendit brutis quoque animantibus perniciem inferri, ob hominum delicta, quod Deus protulit ad Ionam, qui nimis indoluerat, non euerti Niniuem quemadmodum prædixerat. Nam argumento dominus sumpto ab eo, quòd circa hederam contigerat. Tu doles (inquit) super hedera, in qua non laborasti, neque fecisti, ut cresceret, quæ sub una nocte nata est, & sub una nocte perijt, & ego non parcam Niniuæ ciuitati magnæ, in qua sunt plusquam centum uiginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dexteram & sinistram, & iumenta multa: Et iumenta (inquit) multa. Cur? nisi, ut ostenderet ea pariter cum hominibus peritura, si non scelerum pœnitentiam egissent. Illud porrò quale est contrahere peccando offensam in tantam tamque insuperabilem potentiam? Si plebeius quispiam uirum alicuius nobilitatis, potentiæ, famæ, sui amantissimum, iniuria uiolasset, quas solicitudines animo? quas molestias perferret? ne opprimeretur inimicitijs susceptis à po-

tentiore, atque etiam nullo huiuſmodi inſtante metu, ſi hominis adhuc aliquid in eo eſſet, amicitiam diſciſſam doleret, quæreret communes amicos, per quos rediret in gratiam, ſupplicaret, ipſius etiam, quem læſiſſet uultum ſubiret, genua amplecteretur, petens errato ueniam. Nunc quum flagitio ſuſcepto de pectore auerterimus, fugauerimus, deiecerimus, elementa cuncta moderantem & bonorum omnium largitorem Deum, nihil curamus, non commouemur? Hæc maxima nobis debet eſſe pœna, hoc uehementer nos urere, quòd tantam Maieſtatem, ſapientiam, bonitatem læſerimus. Ille Poëta, qui neſcio quid in Auguſtum Cæſarem peccauerat, & ob id in Pontum relegatus fuerat, nonne illud protulit?

Maxima pœna mihi eſt ipſum offendiſſe, priuſque
Veniſſet, mallem funeris hora mihi. Et iterum idem.
Nulla quidem ſanæ grauior mentique potenti
Pœna eſt, quàm tanto diſplicuiſſe uiro.

Nos quis ſit offenſus, non cogitamus, quod maximæ pœnæ loco eſſe debebat. Poſſumus ne id negligere? Eſto, ſi non aliæ quoque immenſæ & æternæ pœnæ à tergo imminent ſceleribus noſtris debitæ: has (ut uidetur) ne reſpicimus quidem, & (ò rem miſeram nobis Diaboloque gratam) malumus in naufragio deprehenſi culpæ, tartari inuolui gurgitibus potius, quàm pœnitentiæ tabulam retentantes, uicinam aliquam rupem natando petere, ubi locati peccata, ueluti ſalſos fluctus à pectore reuomentes ſpem ſalutis teneamus. Nihil tam odioſum eſſe poteſt Deo, quàm contumax ceruix, non inflectens ſe ad dolorem peccati, & eo odioſior, ſi peccatum etiam ipſum diligatur. Primum quidem omnium inoffenſo curſu uitam tranſmittere in omni ſanctitate ac probitate. Proximum corrigere, ſi in quopiam offenſum fuerit ac titubatum. At flagitium tueri, perſeuerareque in eo, deterrimè, quod malè cœperis, iam iſtud non eſt tertium, ſed extremum malorum omnium & propriæ ſalutis demolitio, tam & ſi iſtis ſecus uideatur. Sunt autem nonnulli, quos pœnitet ſecus uixiſſe, quàm decebat, ſed ad breue quoddam tempus: nam intermiſſa uitia ardentius non multò poſt repetuntur, unde egreſſi fuerant eodem reuertuntur. Quid ita? quia non acerrimo peccatorum odio tenebantur, nec ſatis illos Zelus Dei momorderat, ueriſſimumque illud, quod eſt apud Poëtam neſcio quem. Malè ſartam gratiam, ne quicquam coire. Quæ hæc enim hominis conciliatio ad Deum, quæ tam infirmis nixa radicibus tam citò diuellitur? Ecce tibi alij, qui differunt in horas pœnitentiæ tempus, quaſi in eorum manu ſit, quàm diu uicturi, aut quo mortis genere perituri, aut etiam tutum ſit in extremo uitæ halitu pœnitentiam inducere, quæ neceſſitate ipſa moriendi coacta & expreſſa uidetur, tanquam peccata magis deſerant, quàm deſerantur. Non enim poteſt anima humanis in labris exiſtens libidines ſuas ſaturare, minus etiam ignibus proiecta ſempiternis. Quid autem differimus in craſtinum incertum,

quod hodie tuto licet? At uita longa erit, Ipsa longa bona sit. Cur enim diu in malis uersari uolumus? utique si longa erit, commendatior fuerit diuturnitate bonarum actionum, sin breuis cõtigerit, benefactum, quod ad uirtutem celer facta est conuersio. Multos ante canitiem, quam sibi promittebant, subita mors oppressit. Inde propria illos iniquitas tradidit Iudici, Iudex ministro, minister, in carcerem. Non est sapientis facere cras, id quod si etiam heri fecisses, nimis serum fuisset: non dominamur crastino, ununquenque uitæ diem, ut postremum obseruare conuenit: & si non sit, quia esse potest: quamobrem, qui heri malus fuit, prosit sibi, quòd hodie uiuens possit fieri bonus, crastinum non expectet: primò quia forsitan sibi non illuxerit, nam ne illud notum quidem quid uespera secum ferat. deinde illud meminerit fuisse plures, qui dum assiduè dicerent cras cras, tamen illud cras nũquã illis fuit inuentum, aut ad eos uenit tanquam in extremis terræ regionibus hæreret, aut alicubi longè esset petendum: quò enim quisque diutius progreditur in peccatis, arctius premitur ob longiorem peccandi consuetudinem. Frangenda sunt semel hæc uincula.

Sed propera, nec te uenturas differ in horas.
Qui non est hodie, cras minus aptus erit,

Vt præclarè Pelignus cecinit Poëta. Item alius Poëta dixit:

Non bene distuleris, uideas quod posse negari,
Et solùm hoc dicas, quod fuit, esse tuum.

Fatemur uberem esse misericordiam diuinã, nullo excludi loco aut tempore: nunquam neque frequentia peccatorum neque peccantium multitudine delassari. Videndum est tamen, ne tanta lenitate abutamur, ne mora temporis, quæ ad salutem data est, frustra teratur, & difficultas resipiscendi augeatur, aut supremus subitò aduentet dies, qui non expectabatur. At sunt, qui illud proponant in latrone, qui à fauce itineris auulsus in crucem cum Christo pariter actus est, seram fuisse pœnitentiam, nõ tamen seram ueniam. Cur enim uenia esset, aut diceretur, si uocata non ueniret? Nolite uos met quæso istis consolari. Fuit enim nouo more actũ illud, ut Christus à uiuentibus destitutus discipulum morientem moriens & ipse inueniret; nouo quodam genere pœna cœpit in latrone, & consumatur in Martyre. Et diuinam quidem ueniam aduentare semper pœnitentibus confido: sed uidendum est, an uerè pœnitentes habendi sint hi, qui ad extremum usque spiritum pertrahunt emendationem culpæ, quo tempore non peccata magis hominibus, quàm homines moriuntur peccatis. At quomodo leues quidam uidentur diuinæ nimis pietati confidere, sic contra reperies, qui conterriti criminibus incipiant diffidere. Superiores spe ueniæ audacius peccant, isti audacia peccatorum ueniam desperant, sed nihil æquè fugiendum quàm desperatio: quoniam & summo animam affligit dolore, & Deo multùm ingrata, cuius & natura misericors, & benigna uoluntas, & indulgentiæ sinus redeuntibus paratus.

Hæc

Hæc autem quo uobis exemplo probauero? Sumam Apoſtolum Iudam hoc enim nemo nobis notior futurus eſt: quis enim negauerit pœnituiſſe criminis Iudam, qui pecuniam refert, fatetur peccaſſe ſe in ſanguinis iuſti traditione. At non reſipiſcentia erat illa, ſed furor quidam potius cæci doloris. Videtur Diabolus, qui cor eius antea apprehenderat, ab eo paululùm diuertiſſe, & locum dediſſe criminis agnoſcendi: uerùm ſicut muralis machina retroacta ualidius obuia diſperdit, ſic tali mercede Diabolus deſeruerat, ut duriori peccato regrediens illigaret. Nam agnito crimine præſto iterum illi fuit, & triſtitia abundantiori abſortum ad nullam ſpem ueniæ impulit. Ergo deſperans, & ſibi ipſi nimio plus diſplicens laqueo guttur ſtrinxit, & ſpiritum, quem claudere uidebatur, exire coëgit. Sic uitam ſceleſtus profudit, & eo deterius factum, quòd corporis morti grauiorem animæ interitum addidit. Magnum omnino crimen, quòd liberalem in ſe Dominum & amantem ſui magiſtrum tam multis antea beneuolentiæ ſignificationibus editis, hoſtibus prodidit nummulis correptus, ſed non eo cõtentus auget malè cœptum facinus eodem impellente Diabolo. Nunquam enim ſe ipſum de ſpe diuinæ miſericordiæ omnino depoſuiſſet, niſi illum antiquus hoſtis more ſuo circunduceret, priore facinore iam captum. Negauit Iudas omnino Deum ulla pœnitentia placari poſſe tanto in crimine, & diuinam miſericordiam uelut anguſtiorem accuſauit, tanquam latitudinem omnis peccati exorbere nequiret. Si quem igitur tenet ob multa magnaque delicta deſperatio ueniæ (poteſt enim id contingere) hortor ego, ut ſanctos & religioſos adeat uiros, omniaque cum illis conferat, uidebit eorum lacrymas, preces pro ſe fuſas audiet, ex hominũ miſeratione, qui ſecum in peccatis colloborarent, quàm latior ſit illa Dei, diſcere poterit, animum ſpe meliorum eriget, quod non fecit Iudas, qui geſſus ſuos uertit ad Phariſæos, ad conſortes delicti, à quibus contemptus & reiectus confugit ad laqueum, ſcelus quod corrigere ſanctis actionibus oportebat, ultus eſt ſcelere, ne illam ſibi quidem ueniam dedit, ut uiueret, quia nec à Deo deſperabat. Sed neminem ueſtrũ credo tactum deſperatione mortem cogitare. Illud potius aliquis ſecum uoluit. Quandoquidem plus deliqui, quàm ut mihi ignoſci poſſit: fruar uitæ huius uoluptatibus, ne amittam hoc ſæculum, quod teneo, & illud aliud, quod credo: uiuam nunc ut uolo, paſcam meas cupiditates. Iniquus ſermo, deteſtandus, hunc alterum potius aſſumat præclarum & ſalutarem. Equidem grauiter me habeo de ſceleribus meis, ſed ad quem confugio? nempe ad Omnipotentem, ad beneficentiſſimum medicum, coram quo nullus languor conſiſtere poteſt: peccator ſum teterrimus, at pro talibus Chriſtus eſt mortuus: quid ueniam deſperem, quam ille crucifixoribus ſuis patrem exorauit? Ego animo quandoque proteruo pater atque oculis indomitis fui, erraui, lapſus ſum, pœnitet, ueniam peto, ſi nemini id pollicitus, arroganter peto, ſin omnibus, quicunque ueris cum lacrymis ad te ſuſcipiunt: erige iacentem, porrige dexteram,

quam spopondisti, dexteram (inquam) hanc tuam cæteris rebus inuictam, solo peccantis gemitu superabilem. Hæc esset oratio uerè se afflictantis, & grauiter pœnitentis, propterea, quòd Deum ualde offendisset, & præ cupiditate temporalium horum & exiguorum bonorum sempiterna illa & immensa gaudia deseruisset. In peccatis (inquies) omnem contriui ætatem. Si pœnitentiam egero, putas, saluabor? Valde. Vnde hoc mihi liquet? ex multorum exemplis, qui quum grauissimè deliquissent, ad pœnitentiam conuersi, pristinam recuperarunt gratiam & habitudinem. Dicamus de uno Dauide plurimis noto. Ille adulterio iunxit homicidium, geminum crimen & utrunque magnum, quod etiam augetur ex persona eius, quia talia patrauit. Erat enim Propheta, multa iam præclarè gesserat, multis à Deo fuerat beneficijs cumulatus, nec tum adolescens, sed in grauiore ætate constitutus. His adijcitur, quòd adulteræ maritum idest, iniuriam passum, quòd amicum, quòd pro eo in acie contra hostes stantem interemit. Ergo siue crimen, quod commissum est, siue uirum, qui deliquit, siue eum, in quem peccatum fuit, inspiciamus, grauissima hæc omnia illa in caussa fuerunt. Attamen quum hæc essent, sperauit ille sibi posse ignosci, luxit & afflixit se, uidit ad uirtutem reditum patêre, uidit etiam lapso ad meliora mutationem concedi, non esse immutabilem malitiæ conditionem, nec immitem & efferum esse eum, cui pro uenia supplicandum esset: nec uana hæc eius cogitatio: nam quũ audisset à Nathan Propheta, quàm ualde illa faciens peccasset, agnouit peccatum, doluit & reconciliatus est Deo. multi alij commemorari possunt, quibus pro eo quòd fleuerunt, mœsti fuerunt, cilicium induerunt, dimissum fuit peccatum: sed protrahatur nimium, si id faciam, sermo. Non igitur peccatoribus intractabilis Deus, non inexorabilis. Amplius aliquid dicam, in medio eius furore teneri potest. Nam quum Hebræus populus uitulum sibi aureum conflasset, & sacrificijs & alijs cæremonijs coleret, dixit Deus famulo suo Mosi in monte coram eo stanti. Valde & descende: peccauit populus tuus, amarè dictum populus tuus, quasi diceret, non iam meus, & continuans sermonem. Dimitte me (inquit) ut irascar & deleam populum istum. quid est hoc, dimitte me? quis est iste tam magnus, tanque ualens, qui uim irati & furentis Dei non modò sustinere, sed etiam coërcere posit? & tanquam in occursum illius ueniens frœnare. Certè preces lacrymæque seruuli impediebant, ut sibi uideretur Deus tanquam ualentioribus uiribus & lacertis constrictus teneri, ne quò irrueret, ne impium populum perderet, meritaque morte mulctaret. hinc illa uox, Dimitte me: at non dimittebat ille, sed largiores adhuc fundens preces & magis se prosternens arctius tenebat & coarctabat. Aut dimitte eis hanc noxam: aut si non facis, dele me de libro uitæ. Videte quàm ardens fuerit orantis affectus, ut diceret malle se cum illis nisi ignosceretur, perire. Sunt autem nonnulli, qui rem coniectura huc trahant, & ita interpretentur Deum querentem quomodo ad misericordiam se inflecteret,

flecteret, interpellasse Mosem silentio coram astantem, ut dimitteret se ad ultionem iam paratum, quò scilicet Moses ansam sermonis arripiens pro populo se prosterneret & supplicaret: quod faciunt quoque interdum patresfamilias, qui nolentes filios uel seruos acerbius punire, admonet seorsum amicos, ut delinquentes de suis manibus eripiant, & pro illis supplicent, quò in ipsis timor crescat supplicii, & flagelli durities mitigetur. Sic sibi ipsi misericordiæ occasionem quæsiuit tunc Deus. Nolens nanque nimia indulgentia relaxare populo licentiam iterum peccandi, ostendit noxam illam Mosis precibus condonatam magna ex parte fuisse. Vsque adeò Clemens est, ille, ut propter iusti alicuius merita multorum peccantium misereatur, nam dixit ad Hieremiam. Circuite, & uidete uias Hierusalem, & quærite in plateis an inueniatis uirum, qui faciat iudicium & iustitiam, & propitius eius fuero. Quin adeò mouet undiq; omnia & quærit Deus, ut à pœna liberet, ut si neminem inueniat uiuentium, cuius meritis condonare queat aliorum flagitia, confugiat ad defunctos, & per illos asserit se remissurum peccata, quemadmodum dixit Ezechiæ. Protegam ciuitatem istam propter me & propter Dauid puerũ meum. Quod si in tanta facilitate Dei & clementia Moses tunc non suis, sed alienis, non paucorum, sed multitudinis peccatis ignosci obtinuit, idemque potest unus aliquis iustus, non solùm uiuus, uerùm etiam mortuus. Quanta spes hinc effulgeat unumquenque pro se met ipso placare atque exorare cœlestem parentem posse. Scriptum est, septies in die cadet iustus & resurget. Videte quomodo ne iusti quidem nomen amittit, qui post ruinam resurgit: nec moueat quenquam quòd scriptum est septies, nam septuagies etiam septies deliquenti, si ingemuerit, peccata condonantur: firma amicitia est, (ut dixit quidam) idem uelle atque nolle. Quamobrem si peccatum nostrum nobis displicet, hoc ipsum nos coniũgit Deo, quoniam id, quod illi, idem quoque nobis displicet. At quibus placet, amant id, quod odit ille. Sed non impune ferunt. Primùm ipsius impietatis maculam (quæ grauissima est pœna) sustinent. Nihil sordidius, nihil horribilius, nihil deformius peccato. Sin autem peccantes non sentiunt, hoc aliud est ab eo, quod nunc ago. nam & si non sentiunt, non ideo minus sequetur eos peccati fœditas: tantum autem abest, ut fœlicitas ulla ex parte eos contingat, quia non sentiunt, ut sint eò infœliciores, quò sentiunt minus: nam nec in furore positus sentit furorem, & eò minus sentit, quò furit magis, sed fac resipiscentem, agnoscet deformitatem, & eius pudebit. Verùm furenti ignosci potest, quoniam furor inuoluntario contigit corporis uitio: non sicut peccatum, quod animi uoluntario motu contrahitur. Existimetur recto iudicio peccati fœditas, grauior uidebitur, & intolerabilior, quàm omnis pœna, quæ infligi queat corporibus. Hinc poëta ille, quem superius docui ad Ponti hostia relegatum ob offensum Augustum, respiciens ad peccatum suum clamabat.

Pœnitet ò si quid miserorum creditur ulli,
Pœnitet, & facto torqueor ipse meo.
Quumque sit exilium, magis est mihi culpa dolori.
Estque pati pœnam, quàm meruisse minus.

Sic agunt quicunque considerant, quàm fœdum sit à ratione discedere, & prauis innecti cupiditatibus: urit eos quàm acerrimè suo nomine impietas & criminis turpitudo. Veruntamen si qui sunt, qui hanc contemnant, quia non intelligunt, (quis enim posset intelligens contemnere?) supplicia illa ad sensum manantia, quæ morte obita persoluent, re immensa, loco acerba, tempore infinita, nunquam, ut opinor, contemnent uel eludent, quanquam etiam sceleratos plerosque præsens pœna diuino iudicio inflicta apprehenderit, quod tempora nostra, ut scelerum, ita & pœnarum fœcunda nimis quoque testantur, ut nulla urgeat necessitas annales euoluere, & hac in re tanquam ignota uetustatis uti exemplis. Sed parua huius temporis caduci pœna, si quidem posteriori conferatur æternæ. Equidem initio orationis meæ posui de præmijs cœlestibus quædam, sed tamen ut scitis, duobus locis censentur receptacula animarum post mortem (ut omittam de purgatorio interim dicere) longè inter se distantia maximeque contraria, quorum unus ubi piorum iustorumque animæ degunt, supra omnia mundi corpora locatus: alter, quem facinorosi & nocentes incolunt, profundissimam sedem idest, medium terræ, quod centrum uocant, obtinet. In supremo loco uirtuti & pietati pulcherrima præmia. In infimo sceleri & maleficio acerrima supplicia persoluuntur. In supremo bonitas Dei affluit. In infimo iusta ultio sonat. In supremo admirabilis lux effulget. In infimo dẽsissimæ tenebræ inundant. In supremo atrium suum Deus. In infimo carcerem locauit. In supremo lætissima Angelorum: In infima fœdissima Dæmonum socia agmina. In supremo pax, amor, charitas, tranquillitas. In infimo odiũ, ira, discordia, formido. In supremo gaudium, lætitia, uoluptas. In infimo luctus, mœror, ægritudo. In supremo denique nihil desideratur, quod non inueniatur. In infimo nihil inuenietur, quod desideretur. Nos igitur, qui uiuentes peregrinam hanc incolimus sedem, in medio positi, deligere possumus sursum ne an deorsum post mortem feramur: nam defunctis misero & fatali uitæ huius cursu salua sunt crimina: nisi quæ pœnitentiæ uis delerit. Itaque si pœnitentiam apprehenderimus, ubi ex his locis euaserimus, optimum & iucundissimum; sin aliter, teterrimum & infestissimum domicilium nanciscemur. Non est quòd quisquam deinceps irascatur Deo, quòd in tam infesta supplicia dimittatur: Deus nanque uult saluos fieri, maxima nobis ostentat præmia, & quantum in ipso est, dare paratus. Quòd si nos met ipsos his indignos iudicamus, dum malumus illo contempto ad peccata deflectere, nec malè etiam gestorum pœnitet, conspicua tunc redditur Dei bonitas & nostra iniquitas: liberos creauit, & ut liberis legem amoris sui præscripsit, quam

non implentes meritò plectimur. Minatur Deus æterna incendia, flammarum flumina, fœdissimum carcerem, indelebiles conscientiæ morsus, infestissima supplicia, nisi cauerimus. O`maximam humani generis curam. O`amantis Dei uocem. Nemo incitatus odio in aduersarium & percutere uolens clamat, caue caue, hæc uox eius est, qui inuitus descendit ad plagam, & mallet, si fieri posset, parcere: hoc exhibet hominibus Deus, iam tanto ante sanctissima scripturarum uoce denuntians, in quæ detruserit acerba, nisi nunc cauerimus: quid ita? quia inuitus percutit, & molestè (ut sic dixerim) fert, quòd illum peccata nostra in pœnas ire cogunt. Ne igitur cunctemur. Nunc tempus est ueniæ obtinendæ, dum hunc spiramus aërem, & actionum nostrarum Domini sumus. Vbi uerò hinc migrauerimus, non plus iuuabit pœnitentia, quàm medicina ægrotantem mortuum, & ars gubernatoria fracta iam naui submersum. Trahemur illuc ubi nec finis, nec modus ullus fuerit suppliciorum. Ille parens generis nostri in floridum illud Paradisi habitaculum inductus, propter unum utique delictum illinc detrusus, & tantis obiectus malis, quãta nunc cuncta eius sentimus posteritas. Nos uerò, qui amplioribus digni habiti sumus honoribus, quibus iam apertum est cœlum, quibus concredita hæreditas cœlestis unà cum unigenito filio, quam ueniam sperare possumus, si non modò delinquimus, sed ne delictorum quidem pœnitet? Adæ tunc dictum fuit, Terra es, & in terram ibis, & terram operaberis. Nobis uerò nunc, ex Euangelio non illa priora, sed exteriores tenebræ, insolubilia uincula, inextinguibilis uermis, indelebiles lacrymæ, horridi dentium stridores, igneæ fornaces proponuntur. Et meritò quidem: nam qui inter tanta beneficia meliores redditi non sumus, iure summa illa & extrema tormenta experiemur. Deflenda hîc igitur peccata, ne alibi interminatam pœnam defleamus. At durum est cupiditates suas relinquere, tradere se luctibus, terrena despicere, castitatem & ieiunia sibi inducere, eleemosynas nonnullas elargiri, quid ais? hæc dura & grauia sunt, imò facilia ac penè mollia, si cogitare uoluerimus, quæ subeant homines, ubi pro capitis reo petitur, Imperator ut ignoscat, pecunia profunditur, maria transmeantur, procellarum incerta subeuntur, hi & illi blanditijs, precibus, muneribus, ut faueant, appellantur: timemus etiam inimicos ne id audiant & quouis modo rem impediant. Supplicatur deinceps per homines homini, & tamen incerti sumus an ille flectatur, & ut bene succedat, mors corporis ad breue quoddam tempus uitatur, & hanc animi abiectionem multi contemnent. At è dignitate hominis est prosternere se Deo, & supplicans miser ille saltem certus est de indulgentia peccatorum, seque per eam assequi perpetuam animæ salutem, quod uel ipsa corporis morte rectè emeretur. Breui etiam res conficitur sine pecunia, sine impensa, sine rescripto, sine alterius impedimento. Deus etiam ubique adest, & præsens est, ne quis fortè dicat, non possum petere ueniam à Deo in Oriente, quia ad Occidentem profectus est,

est, aut non possum in Occidente, quia in Oriente uersatur: omném implet ille locum, ut non sit necesse huius rei gratia tibi de loco decedere: ac ne illud quidem dicas oportet, non noui cubicularios, per quos mihi sit aditus, uel non habeo potentes aulæ, qui me deducant, per quos concilier, tu tu ipse ingredi potes omni tempore ad summum hunc regẽ, non in luce modò, sed & nocte: tantumq́ue abest, ut opus sit internuntiis ullis, ut ne uoce quidem propria tibi sit utendum, satis est corde ingemiscere de admissis, corde supplicare pro uenia, quoniam internos ille quoscunque hominis affectus prospectat, hoc si durum uidetur, quid fieret, si primis ecclesiæ nascentis temporibus nasci contigisset, quibus publicè pœnitentia peccatoribus asperior iniungebatur? Extat Epistola Stephani quinti Pontificis maximi ad Astulphum nescio quem uxoricidam. Quæ te inquit (malum) res impulit, ut legitimo tibi iunctam thoro portionem corporis tui gladio necares? quam non insidiantem uitæ tuæ, neque cum altero nefariam rem facientem reperisti: ita ne agendũ, ut filii tui te non parentem, sed prædonem putarent? quos tam fœdè omni bestia truculentior matre orbasti. At parum fuit spiritum & lucis conspectum miserrimæ mulieri abstulisse, nisi sceleris mortuam accusares, habes testem tecum facientem: Quid ergo? unius testimonium ualere debuit? non modò impedientibus legum sanctionibus, sed etiam aduersus gentium ius, diuinæ uocis auctoritatem, quod si uni credendum fuit, num etiam ei credi debuit, qui & adulter sit & homicida? Age pœnitentiam & miserere animæ tuæ infœlix, si fortassis Dei clementia refrigerari potest, & à tanto scelere recreari, antequam æternis gehennæ prematur incendiis. Post hæc præcepit Pontifex, si quidem domi immorari suæ decreuerit, ac nolit (quod utilius esset & laudabilius) monasterii claustris includi, ac abbatis manum relicta propriæ uoluntatis libertate subire, ne latus unquam ense muniat, ne carnes edat, aut uinũ bibat, balnea uitet, conuiuiis ne intersit, à cõmunione corporis & sanguinis Dominici præterquam in uitæ extremo abstineat, flere uelit uberius, eleemosynas impartiri, largius porrectusq́ue ante ecclesiarum fores sacco indutus orationes fidelium ultro citroque commeantium suppliciter postulare: denique intelligat perenniter in pane, aqua & sale sibi esse uictitandum. Satis ne uidetur iactatus peccator iste conuitio Pontificis? si tamen conuitium dici potest uox grauitatis, constantiæ, auctoritatis, uox plena salutis: posuit ante oculos homini Dei iudicium, terruit cruentam conscientiam, pœnitentiam iniunxit, nemo id existimet crudeliter factum. Nulla est crudelitas Medici, qui ferro & igne uulnus aggreditur, ut hominem seruet, quem perderet, si uulnus palparet. Itaque ut fœditate & putredine uulneris iste aliquando careret, iussus est tenuitatem uictus cultusq́ue obseruare, quæ multi olim uirtutis & gloriæ caussa in illis etiam gentium tenebris susceperunt, acerbiora manerent, si carne posita cum anima nuda tantam labem expiare transitorio igne oporteret.

portet. Nec solùm in una hac dũtaxat caussa, sed in plurimis alijs uigebat bonis quondã temporibus in ecclesia tã elegans, tãq; nobile correptionis flagellum. Nã qui incestu se macularant, qui deierarãt, qui sacro manus admorant, hos oportebat ad salubrem pœnitentiæ medelam conuolare. Presbytero, qui se in aliqua effuderat libidine, durior adhibebatur ultio, quoniam decem annorum curricula in summa uictus egestate transmittere debebat, permittitur tamen gratiæ caussa, ut possit pisciculis, leguminibus, uino mensulam suam die festo exornare: denique pro quolibet graui & infami crimine sanctorum Patrum institutis septennio pœnitendum erat, & ita, ut per singulas hebdomadas bis aut ter in pane & aqua ieiunia ducerentur: quin etiam in proditum est de illo, qui latronem sua rapientem aggressus fuerat, & huiusmodi Diaboli membrum interfecerat, ubi commodè comprehendi poterat, ut nonnullos dies pœniteret, non erubescebant pœnitere, qui pœnitenda committere non erubuerant. Nunc uerò (quæ temporum peruersitas est & ignauia) nulla publicæ pœnitentiæ facies apparet, omnia seueritatis priscæ uestigia obsoluerunt. Hîc dicet aliquis, si reditus patet in gratiam, ubi agnoscens peccati turpitudinem ingemui, & tæduit uixisse secus quàm decebat, cur adhuc me pœna manet? quo enim hæc reconciliatio gratiæ, quæ ita molesta & importuna est, ut parta supplicio afficiat amicum? non respondebo prius, quàm eum, qui hoc dicit & cogitat, interrogem. Cur Torquatus Consul filium aduersus edictum cum hoste conferentem manus, securi percusserit? An simultates pater cum filio ullas? cum milite Imperator gerebat? Incredibile est sine aliqua animi afflictatione ad supplicium sumendum uenisse. Stabant in conspectu hinc liberûm charitas illinc militiæ disciplina. Accusat hæc iuuenem Imperatori, excusat illa patri, explicat hæc uirgarum fasces & secures, illa implicat, trahit una ad supplicium bellatorem, retrahit altera uictorem. Tandem illum, quem natura cogente diligebat, qui hostem singulari congressu lacescentem occiderat, quem eximiæ fortitudinis nomine à cuncto exercitu commendari uidebat, uita priuauit, ne ius legum, maiestasque imperij illo uiuente occideret. Maluit eam reip. partem unde Ro. Imperij summa stabat, quàm hæredem familiæ uidere incolumen. Maluit se ipsum filio, quàm iustitiam orbare suo decore atque fructu. Quid de Zaleuco referam Locrensi, qui quum Legislator electus à ciuibus legem tulisset, qua adulteros utriusque oculi amissione puniebat, filiumque eius adulterij damnatum legis pœnã subire oporteret: eãq; pœnã tota ciuitas in honorem patris remitteret, aliquãdiu repugnauit. Tandem precibus populi euictus, unũ sibi, alterũ filio oculũ iussit erui, ne publicæ uindictæ ius periret, & delictũ sua lege damnatũ impunitum relinqueretur: partitus pœnã inter se & filiũ effecit, ne quid legi deesse uideretur: non enim aliena, sed domestica corpora pœnam illam sustinebant, & quamuis delinquens filius minus iusto fuerat punitus, ipse tamen plus, quia innocens erat. Ergo in magistratu hoc

fecerint patres publicam disciplinam priuato anteponentes dolori? Quid de Deo omnium genitore putandum est? à quo uirtutum omnium exempla manant: num iustitiæ eum suæ oblitum putamus aduersus illum, qui tot eius salutifera mandata neglexerit, contempserit, infregerit? nullamne sceleri pœnam deberi putabit? Iustum est enim, ut qui sibi cupiditatibusque suis indulserit, plusquàm debuit, patiatur aspera quædam contra quam cuperet: sic enim res redigitur ad æqualitatem, quæ iustitiæ propria est. Non respuit ingemiscentem Deus, pauentem, manusq; ac os ad cœlũ tollentẽ, sed benignissimo intuitu miserrimũ respicit peccatorem. Veruntamen in tãta clemẽtiæ ubertate iustitiæ pariter meminit, nec in tali unquã opere inferior homine reperietur. Quid enim obtendere contrà potest aliquis iustè, cur diuina iussa non implerit? num quia impossibile? an quia obscurè tradita? neque bene intellecta? uel num quia non habuerit ad implendum, quod temporis esset satis? uel forsitan, quia si ea impleuerit postmodum sine præmio discedet? nihil horum, quid ergo aliud fuit in caussa, nisi quædam acris & indomita libido, qua impulsi cornua sustulimus aduersus sanctissimam disciplinam, cuius summa est, ut Deum & proximum diligamus, ad quod trahimur omnes duce natura. Nulla enim, ut opinor, tam barbara, tam immanis, tam effera est natio, quæ non intelligat Deum præ omnibus amandum ac colendum esse, quæ non sentiat cum omni humano genere societatem sibi esse quandam, cuius iure alterum non lædere, sed iuuare potius deceat. Non factum est id, sed multa per iram, auaritiam, cupiditatem, superbiam peccauimus, pœnitet, ueniam petimus. Quid hic Deus? ueniam concedit ille quidem petitam, per quam reconciliatio fit gratiæ, attamen iustissimi regis more maleficia ultione digna censet, utque uirtutem hominis, pudorem, bonitatem affluentibus præmijs ditabit, sic iuuat illum in delicto aliquam animaduersionem nostram uidere, quam utinam in sæculo isto dum licet, sponte ad arbitrium nostrum subeamus, ne deinceps corporibus elapsi alio in loco, quod debetur, duriore conditione persoluamus. Est enim istud diuinæ prouidentiæ institutum, quo iste mundanarum rerum status pulcherrimè duceretur, ut peccatum semper pœna sequatur. Hoc etenim deposcere uidetur ratio, quemadmodum de me nuper audistis, & sancti Patres literis tradiderunt, ut pro eo, quod quispiam egerit cupidè cum uoluptate, aliud patiatur inuitus cum dolore. Ergo pœnam delicto respondentem non remittit ille, idque ex nobilissimo suo instituto, quod edidit. Sed & illud quoque cogitandum est, quòd si peccata gratis remitterentur absque ullius pœnæ solutione, leuiora ea arbitraremur, & in deteriora indies prolaberemur: Nunc si non ob aliud saltem de pœnarum mensura peccatorum grauitatem magnitudinemque expendimus, cautioresque & uigilantiores efficimur, ne post hac tale quid admittamus: nec uerò ob hoc imminui & uiolari gloriam Christi dicendum est, imò potius augeri, si iustitiam suam ad ultionem peccatorum ualere patitur, & ignorat nemo

mo satisfactionem omnem, qua peccata eluuntur, in Christi sanguinem referri: nam extra ecclesiam positis nulla pœnarum supplicia ad redemptionem peccatorum sufficere notissimum est. Istud exemplo liquet Dauidis quod diuinæ nobis proponunt literæ, de quo etiam antea dictum fuit. Is quum adulterio homicidium copulasset, correptus Prophetæ uocibus ingemuit & fleuit, condonatum crimen reseruata pœna: nam statim infantem amisit, quem ex adultera susceperat, & deinceps alium sensit rebellantem filium, uitæque suæ & regno insidiantem. Ipse Moses, qui placasse uidebatur in monte Dominum pro uituli adoratione, tamen ubi in castra descendisset, circiter tria millia hominum interfecit: sic enim pepercerat Deus populo, ut eum tamen aliqua animaduersione percuti uellet. Ergo si tanta fuerit interior cordis afflictatio, ut sit sufficiens ultio peccati is in quo illa fuerit, crimine liberatur. Sin uerò illa tanta non sit, nec præterea quicquid gestum est exterius sancti operis ieiunando, orando, misericordiam exercendo, quod satis sit in peccati uindictam. Deus, qui & peccatorum nouit & pœnarum pondera, & hæc illis uult respondere, idoneum adijciet flagellum: præponderant autem nunc minimæ quæque pœnæ uoluntate susceptæ his, quæ post alio in sæculo maximæ necessitate persoluentur. hinc nos non quoslibet, sed dignos admonet Euangelicus sermo pœnitentiæ edere fructus, qua in re unius cuiusque conscientia cõuenitur, ut qui plura & grauiora deliquerit, acerbiore dolore mordeatur, uitam studeat futuram sanctioribus laboribus implicare. Promittitur eodem Euangelico sermone debitori è carcere exitus, sed non prius quàm reddiderit omne, quod debet usque ad nouissimum quadrantem: quo sanè sermone significatur minimorum quoque delictorum luenda esse supplicia. O`uerè fœlicem, cui libuerit uiuenti uetera obruere mala, nouorum multitudine benefactorum, qui quum inspexerit gemebundus, & secum reputarit, quàm fœdè iaceat, quanta ex dignitate propter peccandi uim exciderit, quomodo ueluti membrum à reliquo uitali corpore, cuius Christus caput sit diuulsum computrescat: appetet ecclesiæ uelut piæ parentis gremio condi, sistereque statim se uolet sacerdoti, ante cuius pedes locatus, uberrimis affluens lacrymis fatebitur quid in Deum, quid in se, quid in alterum admiserit, non parens iussionibus diuinæ legis: euomet inquam illo loco omnis nequitiæ suæ uirus, deinde ubi ab eo discesserit peccatorum uinculo solutus, discutiet, quid alienum possideat, ut reddat, tum omni studio, ieiunijs, eleemosynis, orationibus uacabit, ut pœnam persoluat peccatis debitam, simulque uberiorem Dei gratiam promereatur, uirtutumque in se dona augeantur, nec iuuabit sic commissa lugere, ut lugenda iterum committat, sed cautionem adhibebit in posterum summam ne labatur. Erit ille quidem placidus & quietus mente, secunda moderatè, aduersa lætè ferens, uultusque rigorem frontis obunbrabit, serenitas gaudebit de mentis dolore, quem pœnitentia delictorum inusserit, ingemiscet tamen, quòd nullos illo nomine

mine antea gemitus edebat: cum omnibus idem bonis humanitatem, pudorem, modestiamque seruabit, bellum cum uitiis unicum geret, acerrimè, nulla cum ijs pax, ne induciæ quidem. Iniquorum hominum, sibique ipsis indulgentium familiaritates, & consuetudines, quibus antea implicatus tenebatur, declinabit fœminarum consortium impudicarum tanquam pestem quandam fugerit, illarum aspectum, tactum, sermonem repudiabit, nec ut auis impura ad cadauera, quæ semel dimiserit, reuolabit: oculos custodiet suos, ne quid liuidè & sordidè spectens, linguamque frœnabit ne uano sermone diffluat, ferculis & modicis & uulgaribus utetur, sibi uinum & se uino temperabit, quo uenerem continentiæ frigore repellat: omnia demum obseruabit rerum, temporum, locorum momenta, per quæ refricari animus, & ad uetera, quæ damnauit, compelli posse uideatur. Hæc ubi præstiterit ueteri squalore deposito, nouum hominem admirabili luce fulgentem induerit, nemo tanta morum mutatione facta agnoscat eundem: hinc nobis non rectè uidisse uidetur Propheta Ionas conquerens Niniuem post quadraginta dies euersam non fuisse, sicut prædicare à Deo iussus fuerat. Imò uerò O' Propheta prænuntiata uenit euersio, uera loqueris, tecta eadem, & mœnia manent, at mutatos spectato mores, deleta est luctu & mœrore ciuitas illa uetus peccatrix, hæc noua est alia Niniue uirtute pœnitendi instaurata. Et hæc quidem ad Prophetam solandi gratia dicta sint. Sin autem Dei mentem contemplamur, noluit subuerti Niuiuem, sed minatus est subuersurum, ut resipiscentes illi non subuerterentur. Vtinam Niniuitarum pœnitentiam imitari uellemus, & postrati uolutaremur in lacrymis, in ieiuniis, in cilicio, in cinere, non tam acerba mala urbes agrosque nostros inundarent. Quando enim aduersus cunctam Italiam ira Dei acrius exarsit? ualida pestis populos exhaurit, debacchatur gladius bellici furoris uniuersa penè metens, tellusque ipsa, quæ communis dicitur esse parens, ceu infesta nobis, quòd eam toties humano cruore fœdauerimus, malignè frugum alimoniam ministrat, uisitat acerrimis his flagris Deus peccata nostra, ut est apud Prophetam. Quid ita? quia nos afflictionis corde & doloris oculis non satis ex dignitate illa uisitamus: non enim dici potest modica illa & exigua esse delicta: nam quum fames, pestilentia, bellum uno tempore ingruant, nonne res ipsa clamat tantos adolescere uitiorum morbos his in oris, ut ad illos obterendos parum fuerit unius generis hostem adhiberi? Illud omnino fatendum est, arduam esse pœnitentiæ uiam & laboriosam, sicut reliquarum uirtutum, eaque de caussa terreri plures ne ingrediantur, sed si magnum est bonum exui peccatis, & diuinæ reddi gratiæ, aut negligendum est id bonum, aut si assequi curamus, suscipienda est omnis molestia, qua ad illud peruenitur. Similis est pœnitentia baptismo, quia utrunq; hominem innocentem statuit, sed dissimilis in eo, quòd baptismus momento id perficit omni sorde abluta, at pœnitentia diutinum laborem desiderat, ut par satisfactio pro

peccatis

peccatis reddatur. Itaque quidam ueteres non absurdè pœnitentiam laboriosum quendam esse baptismum dixerunt. Neminem autem tam rudem esse existimo, ut putet de uno crimine pœnitentiam agi & ueniam præstari, alio in delectatione retento, nec per confessionem exposito: nã quem peccare adhuc delectat, bonus nõ est, & si bonus nõ est, non placet Deo, & quũ Deo nõ placeat, quomodo ueniã impetrauit? Mihi uerò iam hæc impietas uidetur, si quispiã nõ omnia peccata deserẽs, sed in quibusdã adhuc permanens, audet sperare ab eo, qui summè iustus est, de omnibus ueniã uel de quibusdã, quasi uenia diuidi possit: Deus autem aut totũ dimittit, aut nihil, nec hominem partim accipit, partim reijcit, sed eũ, qui nõ stat totus pro illo, deserit; nec dignũ habet, quẽ æternæ salutis præmiis adornet; potest aliquis, qui alteri plura harũ externarũ rerũ debeat, impetrare salua amicitia à creditore liberationẽ unius aut duorũ ex pluribus, quæ debet. Non idem in eo, qui pluries uel pluribus de caussis apud eundem offenderit: ridiculus enim esset, qui in plurium offensarum accusatione unius tantùm, aut alterius peteret ueniam reliquis prætermissis. Simulata uideretur esse hæc ueniæ petitio: nam si uerè ex animo flueret, eandem de offensis omnibus oportebat esse petitionem, quoniam eadem petendi esset caussa, quòd scilicet is offensus esset, qui minimè offendi debuit. Simulatam igitur dico eorum pœnitentiam, quos quorundam & non omnium pœnitet admissorum. Scio notatos à sanctis Patribus eos, qui patrata lugentes, iterum lugenda patrarent, tanquam ueniam non poscerent subditi, sed subsannarent superbi. Omnino nihil fœdius, quàm canis rediens ad uomitum, & sus ad pristinum uolutabrum. Non enim ob hoc quis accipit ueniam præteritorum, ut existimare debeat peccandi licentiam sibi in posterum datam, sed interdictam. Si quis tamen quodam tempore de omnibus admissis uerè & fortiter pœnitentiam egerit, & postmodum similia, uel grauiora facere aggreditur, non est dicendum priora crimina, quæ semel dimissa fuerint & deleta, reuerti; nouorum tamen criminum reus tenebitur, ad æterna relegãdus supplicia, nisi rursus pro istis ad pœnitentiæ medicinam sibi ipsi, uel peccatis potius iratus cõfugiat. Nonenim semel tantùm pœnitentia prodest, sed sæpius, si quoties crimina repetuntur, toties illa repetatur. Nullum unquam peccatum indelebile pœnitentia reliquit, magnaque Dei benignitas, magnumque in eo humanæ salutis studium, qui quoties hic hostis nascitur, toties illũ hoc gladio iugulari permiserit. Ergo si quis etiam sæpius ceciderit, non desperet de salute, sed de pœnitentia confidat, & ad eius medelam confugiat. Non est tam graue uulnerari in prælio, quàm post susceptum uulnus se ipsum negligere. Mercator & si naufragium fecerit, non desistit à nauigatione, sed reficit rates quassas indocilis pauperiem pati; atque ita pristinas reuocare nititur diuitias. Multos etiam in certaminibus uictos cernimus coronam postmodum meruisse. Iam uerò miles, qui in acie uim hostium impetumque pertimuit, & fuga se se eripuit, acrior sæpe re-

dit

dit ad pugnam, uictorque discedit. Quòd si isti conantur resarcire detrimenta leuioribus in rebus suscepta, quantò magis nos conuenit laborare, ut post multos etiam lapsus resurgamus, & dignitatem animæ recuperemus unà cum salute, obtenta ab indulgentissimo parente remissione peccatorum. Ista est remissio peccatorum, quæ tantùm fit in ecclesia ob Christi sanguinem: hanc Christus secum aduexit, & Apostolis tradidit prædicandam. Alijs extra ecclesiam degentibus peccatum quodcunque imputatur, quia quomodo illud deleant, non habent, nullum infidelitate nequius peccatum. Hoc uno peccato reliqua retinentur. Existimauerunt olim ueteres in illis gentium tenebris crimen homicidij purgari ablutione corporis, quos unus illorum Poëta increpat dicens.

Ah nimium faciles, qui tristia crimina cædis
Fluminea tolli posse putatis aqua.

Crediderunt alii consecrationibus quibusdam & deuotionibus & sacrificijs solutionem fore scelerum, sacrificulos nescio quos, & uates & circulatores, & nonnunquam magos adhibentes, quæ omnia malorum Dæmonum arte illis fuerant inculcata. Illud tenendum, quòd pœnitentia delictorum fidelibus duntaxat sit salutaris, pro quibus Christus suum pretiosissimũ effudit sanguinẽ & mortuus est. Hoc unum est sacrificium, quod cœlestis parentis irã aduersus nos iam ab initio generis nostri commotam placauit. Hoc illud est, quod abluit fœditates nostras, sanguis scilicet agni illius cœlestis: huic uni remissio omnium delictorum nostrorũ debetur. Nec me latet in lege ueteri animalium sacrificia pro peccatis oblata fuisse, sed eodem res redit, quia illorum sacrificiorum ministerio peccata tunc delebantur, propterea quòd figuram gerebant huius ueri sacrificii, quo se Christus uictimam in ara crucis pro uniuersi generis salute obtulit. Quemadmodum olim statuæ Imperatorum ad ipsas confugientibus erant contra iniuriam subsidio, non quòd uis ulla inesset statuis, nam uel æs erant, uel marmor, uel ebur, uel aliud quid huiusmodi, sed quia referebant imaginem principalem. Sic sacrificia illa uetera opitulabantur, non quia ipsa per se essent aliquid, sed quia in similitudinem huius maximi & uerissimi sacrificii fuerant formata, eiusque exemplum præferebant. Natura tamen humana adhuc ueluti ægra iacebat. Nemini ante Christi mortem ad cœli ianuam aditus fuit. Vt enim tempore ueteris legis diligeret Deus uiros sanctitate fulgentes, uniuersam tamen adhuc nostram oderat naturam, donec aduentauit iste, qui meritis passionis suæ hanc illi conciliaret. Cæterùm ne quis tantùm credat pœnitentiam peccantibus aptam, Ioannes, qui præcursor Domini extitit & Baptista, cuique ab uteri usque materni latebris sanctitas diuinitus inusta fuit, ita ut capitale quicquam nec uellet nec posset admittere, qua tamen asperitate uictus Iordanis coluit fluenta? eremumque insedit? non alia ratione id uideri debet factum, nisi quia illa ad uitæ ornamentum pertinere uidebantur. At contrà Paulus gentium doctor corpus

castigabat, & in seruitutem redigebat, ut uitiis occurreret: uoluptatem metuebat titillantem, eiusque sensibus suauiter affluentem, quam ut prosterneret, & laborabat unus plurimùm, & uigilabat: & continuata idem ieiunia ducebat. Ex quo apparet non modò his, qui corruerunt, sed si qui stare cupiunt & in uestigijs innocentiæ permanere, salubrem his etiã esse pœnitentiæ modum, quem sancti etiam uiri, ab omni grauiori crimine agentes procul, ad illustrandum tamen eorum uitam arctè tenuerunt. Lætitiam uerò in cœlesti regno ingentem agitari inter Angelos super peccatore pœnitentiam agente, Euãgelico sermone patefactum est: suã igitur stationem, uigiliam, præcepta monitaque salutis sæpius ingesta ualuisse, patriamque cœlestem nouo ciuium incolatu exaugeri lætantur. Vtinam eorum explere uotum tamque sancto frui consortio, & unà in beato illo regno diuinæ Maiestatis potentiam, bonitatemque collaudarè mereamur. Parum mihi uideor dicere, si dicam, quòd tunc regnabimus, sed uerbi caussa ita dicatur. Nunc non huc intrauimus, ut regnemus, sed ut sub diuo trepidisque in rebus duremus, & aduersus antiqui serpentis insidias, sensuumque illecebras pugnemus, & ita uiam ad futurum regnum nobis paremus. Legi in tractatibus quibusdam nonnullos dicere sine lacrymarum decursu & fluxu perfectæ pœnitentiæ munus expleri non posse, nulla re melius, quàm lacrymis interceptam reddi astruũt salutem, quasi lacrymarum undæ de oculis ubertim cadentes æterna incendia peccantibus supposita restinguant, seu quasi apud Deum, ueluti in codice annotata sint crimina, spongia autem quædam animi sit dolor, quæ fletu turgida literas nostræ turpitudinis abstergat. Laboraui inquit pœnitens Propheta in gemitu meo. Videte quales & quàm crebri gemitus, propter quos laborasse se dicit: non est satis, quid in posterum polliceatur, audiamus. Lauabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. quod stratum? quem lectum? nempe, ut opinor, libidinis suæ uolutabrum. Ecce pium Prophetam irrigui lacrymarum fontibus sordes abluentem suas. Ecce cuius oculi continuis noctibus à fletu nunquam conticescunt, donec ira, ferorque & minæ cœlestis Iudicis conticuerint. Hoc Princeps præstitit Apostolorum Petrus, qui abnegato Christo egressus foras fleuit amarè, hoc & Maria Magdalenæ, quæ dolore concita peccatorum super conuiuantes ingressa est, & lacrymas Domino inter epulas obtulit. Ad has lacrymas, quoscunque peccatores uocant, siue in risu sint, siue in fletu: monendo alteros, ut risum lacrymis, alteros, ut lacrymis lacrymas, uel lacrymarum potius caussam commutent. Quid ego hîc afferam, nisi illud Poëticum?

Et lacrymæ prosunt, lacrymis adamanta mouebis.

Recteque Hieronymus, qui lacrymarum uim insuperabilem, & ad omnia impetranda efficacissimam penès cœlestem parentem arbitratur. Satis durus uidetur, cuius mentis dolorem grauem fluentes oculi non declarant. Veruntamen multos suspicor his auditis illud Plautinarum literarum

rarum allaturos in medium, Pumex non æquè aridus est, siccoculum genus nostrum semper fuit. Clamabit hîc quispiam, quò me uocas? quò impellor? non mihi putres possunt esse oculi, non uuidum pectus, lacrymarum defluxu, arent mihi hæc loca, num me naturæ uim afferre iubes? At illi lacrymas petendas suppliciter & enixè à Deo dicunt, quas tribuet, si tanto munere dignos iudicabit, eliciet impulsus diuinus ex lapideo corde lacrymarum flumina, sicut & eodem auctore petra quondam in deserto Mosis uirga percussa euomuit sitienti populo undarum fluenta, quod, si quum omnia fecerimus, lacrymula exprimi nequeat, has sitienter appetere, harum ardore flagrare, non minoris meriti esse putant, quàm interdum illis abundare: quibus omnibus, & si assentior, ut quæ ab illis prolata sunt uiris, qui & uitæ & doctrinæ sanctitate fulserunt, attamen istud, ut non contemnendum, sic non tam magnum esse arbitror. Non enim solùm dimittuntur peccata, si quis luctu, lacrymis, lamentatione se ipsum confecerit, aut etiam ieiunijs & abstinentia carnem macerauerit & arefecerit; sed multis quoque alijs rationibus remissio delictorum in ecclesia contingit. Nam in baptismo & in passione martyrij dimitti quæcunque peccata, dubitat nemo. Similiter in eleemosynæ largitione, dicente Saluatore, Date eleemosynam, & omnia munda uobis erunt. sed si peccata ex corde fratribus nostris dimiserimus, peccata quoque nostra dimittet nobis cœlestis Pater. Item quum peccatorem quispiam ab errore impietateque reuocauerit, non solùm animam illius, uerùm etiam suam saluam faciet. Credibile est etiam per abundantiam charitatis fieri remissionem peccatorum: nam ipse Dominus dixit. Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multùm. Et Apostolus. Charitas operit multitudinem peccatorum. Hoc fit ubi quis inimicum dilexerit, eumque beneficio prosequutus fuerit. Vel si pastorale gerens pedum posuerit animam pro ouibus. Arbitror quoque dimitti peccata illi, qui mala humanæ uitæ tanquam à Deo iure sibi inflicta æquanimiter tulerit. Non enim frustra dictum est à Domino. In patientia uestra possidebitis animas uestras. Videtis quot & quantis modis pœnitentes redimere queant peccata: non adeò truculentus Deus, ut non multipliciter languentibus subueniat, licet his, uel illis uti medelis, quemadmodum occasio tulerit: alia alijs meliora. In primis ego censeo (si quis me uti uellet consiliario) ut uerè pœnitens propriæ mentis motus, per quos tanquam per effrœnes equos in deuia raptum & attractum se uidet, studeat abiicere penitus ac præcidere, ut nihil illorum supersit. Alexandrum magnum Macedonum regem, dum per iracundiã & uinolentiam in conuiuio familiares quosdam suos & amicos trucidasset, postquam se collegisset, ferunt id factum tam ægrè & acerbè tulisse, quòd sibi ipsi manus penè inferre uoluerit: quod si fecisset, non cruore suo unà cum uita effuso culpam eluisset: sed malum facinus deteriore facinore cumulasset. Non in corpus sæuiendum erat, sed in mentis libidinem, quæ ad facinus impulerat. Debuit ille igitur per-

ſpecta & pertractata ſceleris ſui natura, odio teneri acerrimo humanæ nequitiæ & imbecillitatis, quo odio ueluti fulmineo gladio armatus uoluntatis ſuæ motus capite mulctaret, ita ut ea parte animi immortuus Alexander nihil appetere, nihil concupiſcere poſſet, ea tantùm faceret & tractaret, quæ mentis ratio, quæ diligens diſquiſitio, quæ prudentiores amici cenſuiſſent. Sic faciendum bonis omnibus, & his præſertim, qui iam offenderint, ut uoluntate propria abiecta, uel odii potius illius, de quo ante dixi mucrone tranſuerberata, nihil agant aliud, niſi quòd mandata Dei loquantur, non habere arbitrium mentis ſuæ putent, ſed operarios tantùm ſe intelligant diuinæ uoluntatis: quod minatur Deus, timeant: quod poſtulabit, tribuant: quod immiſerit, ſuſcipiant: qua ire iuſſerit, eant: quæ relinqui mandauerit, abijciant: & demum, quæ præceperit, exequantur. Multi profitentur ſe ſe mortuuos eſse peccato, qui deinceps inuident, cupiunt, rapiunt, ambiunt, ſuperbiunt, iraſcuntur, quorum nihil mortui faciunt, nec facere poſſunt. At rem tam neceſſariam, tamque utilem re ipſa non nudo tantùm nomine habere oportebat. Fruſtra teritur corpus inedia, fruſtra facultates bonorum eleemoſynarum gratia exterminantur, niſi ſenſus motuſque mentis noſtræ ſæculi carniſque blanditiis immoriantur. Cogitandum aſſiduè crebraque meditatione uoluendum, quàm uanum, quàm inutile, quàm fœdum, quàm inſanum peccare honorum, pecuniarum, uoluptatis cauſſa: contrà, quàm honeſtum, nobile, fructuoſum ſequi toto pectore Deum, qui uirtutum omium fons & origo, qui tum ſingulis, tum uniuerſis hominibus tot & tanta dilargitus eſt, quanta & difficile eſſet cogitare, & arduum enumerare dicendo: moriamur ergo nobis metipſis: denuntiemus amicis & familiaribus noſtris nos eſſe mortuos, uitam noſtram totam iuxta Pauli ſententiam in Chriſto abditam & incluſam manere; ſi quærant, illic inuentores, eoſque ut idem faciant, adhortemur. Cætera multa, quæ proponuntur ad ſalutem, partem eorum differre, partem omittere poſſumus, hoc unum à peccatis reſipiſcendi & Deo ſe ſe ipſum iungendi ſtatim & neceſſariò arripiendum; & omni ſtudio amplectendum, ita ut nunquam dimittamus, ſi modò, qui nunc terrigenæ ſumus, cælicolæ aliquando fieri cupimus: & ueræ illius immortalitatis immenſis perfrui gaudiis cogitamus.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS,

IN FESTVM PASCHATIS DIEM ORATIO.

TANDEM illuxit & ad nos redijt ille dies, qui Paschatis nomine signatus ad meliora assiduè transeundum docet, & gratissimarum nobis rerum memoriam instaurat, & qui dies Domino dicatus octaua quaque luce renouatus gratissimum sui conspectum mortalibus exhibet & ostentat. Nulla rerum mentem inficere hoc tempore molestia debet nulla aliqua esse cura, quæ conturbare possit. Et animum, & uultum, & sensus, domosque totas exhilare oportet, & clarissimum hunc diem diuino donatum munere cum coniugibus & liberis omni lætitia & comitate celebrare. Nam si immortalitatem animorum nostrorum auidè complectimur, deque ea re tam libenter credimus, & audimus, quòd adueniente fato extingui meliorem nostri partem nollemus: non minore lætitia, ac gratulatione spem resurrectionis corporum nostrorum hodierno die oblatam retinere debemus, atque haud scio an prope maius istud debeat esse gaudium: propterea quòd animi nostri perenniter uiguerant, nec ad interitum peruenerant, corpora autem à morte fœdata corruptionem induerant, quæ ad officia uitæ reuocari proponuntur. Quòd si ante actis diebus propter memoriam Dominicæ crucis ingentem animo dolorem hausimus, ac in acerbissimi luctus mœrore uersati sumus, piæque lacrymæ squalentia per ora fluxere, miserantibus nobis, quòd innocens & æterna persona mortalium caussa, & alieni sceleris nomine tam grauia tamq; acerba pertulerit. Vberem meritò & summam ac inauditam lætitiam afferre debet is dies, quo Christus amor delitiæq; nostræ inferno iam exhausto ac perdito à sepulchro uiuum se efferens de uicta morte triumphauit. Fides, quæ moriente Domino unà cum illo dececerat, nunc pariter cum eodem reuixit, & quam fœda & infamis crucis mors abstulerat, hanc ingens & inauditum nouæ resurrectionis miraculum retulit atque etiam auxit, uberioremque multò & ornatiorem effecit. Quodque quadragesimali ieiunio palluimus, nunc largioris uictus

remissione

remissione uti possumus, quin etiam ubi lucere cœpit, in sanctissimis delubris, inter ipsa nitentia altaria, ante augustissimas diuorum effigies cœlesti pabulo saturati sumus. Ac mihi quidem cùm festa omnia summa religione ac pietate colenda uidentur, quorum initium non mortalium cogitatio, sed diuina iussio attulit, tum maximè istud quo ad sacratissimæ mensæ dapes admissi sumus, sanctissimum ac religiosissimum uideri debet. Quod si quotannis summo atque eximio studio ac apparatu, atque ingenti populorum concursu Hierosolymis quondam hoc tempus Hebræa gens celebrabat, quò hostias offerre in templo & sacrificare, & agnũ per domos solemni more manducare solebant: quanto nos ardore succendi, quanta animi pietate impelli oportet, apud quos uera omnia extiterunt, quorum illi simulachra tantùm ac formas tenebant: quin etiam sanctissimi iam ante Prophetæ, quum istum diem aduenientem præuidissent, exultauerunt, ut eximium & salutarem futurum. Nos qui prehendidimus & tenuimus, quo mentis iubilo, qua spiritus dulcedine, quæ nunc gesta sunt, conuenit uersare atque contemplari. Hic dies ingentem attulit lætitiam Angelicis choris, hic sanctis Patribus de inferno lacu eruptis; hic Mariæ, hic Apostolis, discipulisque Domini; hic infinitis alijs Christi cultoribus summa pietate præditis, cum quibus nos decet gaudia copulare, non de re gesta solùm, sed de illorum quoque gaudijs uoluptatem capientes. Mihi uerò non uos tantùm & reliqui fidei alumni, sed animata cuncta & inanimata, quæ oculis menteque circunspecto, commouere se lætitia, & in gaudium quoddam prorumpere uidentur: rident templi huius parietes, hæ aræ, ridet cœlum, ridet aër, iste purissimus, ridet ipsa quoque tellus uernans iam florribus, Sol quoque ipse, qui moriente Domino obscurior factus est, mihi nunc uidetur solito fulgidior illuxisse. Neque uerò ego in hoc cõuentu, qui & dignitate amplissimus, & frequentia celeberrimus, & iudicio eruditissimus est, mihi nunc assumo, ut explicem, quæ in resurrectione Dominica sunt gesta, quemadmodum incesta & perfida Hebræorum gens sepulchrum Christi lapide, lapidem custodibus munierit, ut terremotus factus, perterriti illi discesserint. Angeli mulieribus cadauer quæritantibus se ostenderint, resurrexisse nuntiarint quomodo deinde Christus ad Apostolos processerit, contrectandumque sese præbuerit, atque etiam cum eisdem sessitarit, cibumque unà sumpserit, quò ad omnia certiorem nouatæ uitæ fidem facerent: hæc enim iam uobis Euangelica lectione innotuerunt. Attendere tamen licet, ne quis à quopiam ficta, uel temerè credita posset criminari, iccirco & à pluribus uisum Dominum IESVM, & ab eodem plurima ueræ resurrectionis argumenta allata. Ille enim qui tam admirabile opus uno tempore effecerat, uariè hæsit fidelium cordibus, & mulieribus quidem cito, maribus tardius resurrexit. At mulieres illæ, quæ cito crediderunt, sibi multùm, posteris parum consuluerunt. Apostolorum & discipulorum cunctatio, & curiosa disquisitio calumniantium ora obstruxit, effecitque, ut nihil erroris

ris

ris interuenire poſſe uideretur in cauſſa tam diligenter ab illis cognita & explorata. Ipſum nanque Dominum quoties uiderunt? quoties audierunt? nonnulli etiam tangere uoluerunt. Non poſſum hoc uobis narrare planius, quàm ipſa Euangelica prodat lectio. Venit (inquit) Ieſus & ſtetit in medio eorum, & dixit. Pax uobis. Ego ſum, nolite timere: Et quum conturbati & conterriti illi exiſtimarent ſe ſpiritum uidere, dixit eis: Quid turbati eſtis, & cogitationes aſcendunt in corda ueſtra? Videte manus meas & pedes, quia ego ipſe ſum. Palpate & uidete, quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, quæ me uidetis habere. Sed huius quoque rei Ignatius, qui tertius à Petro Antiochenam rexit eccleſiam, in epiſtola ad Polycarpum Smirneorum Epiſcopum præbet teſtimonium (quemad modum à Hieronymo quoque relatum eſt) Aſſerit nanque ſe Chriſtum in carne uidiſſe etiam poſt reſurrectionem, & unà affuiſſe cum Petro & alijs, quum dixit. Ecce me. Palpate & uidete, quia non ſum Dæmonium corporale. Et ſtatim tetigerunt eum, & crediderunt. At non ſemel, ſed ſæpius id factum, ut dixi. Illorum ergo obtutus, noſter obtutus fuit, noſter etiam auditus, noſter quoque attactus, ſi quidem per ea, quæ tunc geſta fuere, tantæ rei neceſſariò credendæ fidem hauſimus certiorem. Hæc eſt gloria fidei noſtræ, quòd is, qui in æternum extinctus credebatur, tertio reuixit die, tanquam non mortem, ſed ſomnum induiſſet. Mortuus eſt, quia uoluit, ſurrexit, quia potuit: quorum alterum immenſæ clementiæ, alterum inuictæ uirtutis fuit, utrunque fuit in eius poteſtate. Ipſe iam antea ad diſcipulos loquens dixerat. Poteſtatem habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam. Mortuus eſt quando uoluit, cuius rei argumentum eſt, quòd quum emiſit Spiritum uoce magna exclamauit, quòd hi, quos infirmitas ad mortem compellit, facere nequeunt: uirtute ergo propria poſuit animam, rurſus eadem uirtute recepit. Hanc reſurrectionem ueteres Prophetæ cecinerunt: nam in Pſalmorum opere legitur. Ego dormiui, & ſomnum cœpi, quoniam Dominus ſuſcepit me. Quid? Putamus Dauidem regem eundemque Prophetam, ſicut magnum aliquid pronuntiaſſe, quòd ſomnum cœperit, & deinceps exurrexerit, quòd quotidie contingit omnibus, ſtultè profecto ita loquutus fuiſſet, niſi ad corporis mortem, eiuſdemque reſurrectionem illa uellet referre, quæ tranſpoſitis nominibus ſub imagine ſomni & exurrectionis dicuntur; nec de ſe illa loquitur Propheta, ſed per eum hanc uocem emittit homo ille, quem Dei uerbum ita ſuſcepit, ut unà cum eo fieret Deus. Et alibi idem Propheta ex eiuſdem perſona loquens. Propterea lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea, inſuper & caro mea requieſcet in ſpe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum uidere corruptionem. Hic apertè canitur deſcenſus Chriſti poſt mortem ad inferos, ut non ſit illic futurus perpetuò, utque corpus eius in ſepulchro iacens more cæterorum cadauerum non corrumpetur. Non mortuum colimus, quod olim infideles religionis

religionis

ligionis nostræ hominibus exprobrabant, sed uerè uiuentem, imò ipsius uitæ auctorem, qui facilius de sepulchro mortuus, quàm alius de lecto surgeret soporatus. Non expressiore ullo signo Christi diuinitas comprobata est: Veteres Prophetæ alios quosdam, at non se ipsos, & illos non in perpetuum, sed ad breue quoddam tempus à morte reuocarunt. At se ipsum Christus restituit iam mortuum in perpetuam uitam, quod effici non potuisset, nisi ab eo, qui Deus planè & homo fuisset. Hinc quærentibus quandoque Iudæis, ut manifestissimum aliquid afferret Christus, quò se filium Dei ostenderet, ad futuræ resurrectionis miraculum illos reiecit, insinuans id tunc magis, quàm proloquens apertè: dixit enim quod nullum traderet signum, nisi Ionæ Prophetæ, qui triduo beluæ præcordiis retentus, postmodum integer effusus est. Rursus soluerent templũ illud, quod triduo ipse reficeret: De templo autem corporis sui ille dicebat. Ionas uerò ita fuit in uentre Ceti, ut depositum & non præda esset: Sic Christi corpus terræ utero receptum fuit, ut custodiretur ad breue quoddam tempus, non ut etiam absorberetur. Triduo antea pendente in cruce Domino Iudæi caput agitantes dicebant. Si filius Dei est, descendat nunc de cruce & credimus ei. Noluit descendere, quod poterat, ne conuitiorum dolore commotus, uideretur illud fecisse. Nunc quid possit, ostendit, nam quàm facilè non moreretur, nisi uellet, qui iam mortuus, ubi uoluit reuixit? uoces insanas Iudæorum antea patientia, mox potentia superauit. Ostendit se Dei filium, non de cruce surgendo, quod illi quasi uicto illudentes poscebant; sed quòd est admirabilius, de sepulchro. Apollonius Tyanæus, quem è gentibus quidam ausi sunt impiè Christo domino comparare, ob mirabilia quædam, quæ fertur effecisse: Is apud illos tantus, tamen non solùm se ipsum, sed ne alium quidem quenquam in pristinam uitam reposuit. Sed quid unius Apollonii memini? Nunquam in gentium literis legi, quenquam Deorum suorum ope ab inferis retractum, sicut in codicibus nostris Dei summi inuocatione à Prophetis & alijs sanctis uiris factum legimus. Orcum irremeabilem esse dicebant, & Plutonem inferorum regem inexorabilem, ut quenquã remitteret, & priori uitæ redderet: quanquam Plato finxit quendam reuixisse, finxit uerò, ut ex eius persona narraret, quæ apud inferos fieri ipse putabat; maximum certè opus resurrectio, soli diuinæ potentiæ assignatum. Hæc paucis isto in sæculo contingit, quæ in fine sæculorum omnium omnibus dabitur, ut forsitan inferius disseretur, Deo maximo illud peragente, Dæmonum autem, aut alterius cuiusuis potestas ad eam rem concipiendam, inualida est penitus & inepta. Sed, ut ad Christi resurrectionem redeam, uidetur ille non subobscuris tantùm sermonibus, sed apertis prædixisse sæpius Iudæis, quòd morte illata, in diem tertium resurgeret. hinc illa addita custodia sepulchro usque in tertium diem, ne ablato cadauere resurrectio fingeretur. At prænuntiata explens ille tam uiuus de tumulo hodie prodijt, quàm olim de matris utero, tam & si in-

ter

ter illam natiuitatem & hanc resurrectionem plurimùm differat: natus enim cum mortali corpore doloribus obnoxio, resurrexit cum immortali & incorruptibili, quod opus solius est Dei. Nunquam id antea factum: nunc primùm humanum corpus immortalitate circunfulgens apparuit, & in conspectum multorum oculis se dedit: ergo clarissimè nunc diuinitatem ostendit suam, & spem etiam resurrectionis corporum egregiam nobis tetendit. Hebræis tanta in re, quid faciant non habentibus, neque se rectè explicantibus. Nam si factum affirmant, quod nos factum pleno ore asseueramus, diuinitatem Christi resurgentis & mortem ipsam, ut ita dicam, perdentis agnoscant necesse est, sin negant, quod facere uidentur, reddant Christianis petentibus & omni conuitio efflagitantibus cadauer, imò re tunc recenti proferre, & uulgo ostendere debuerunt: nam ne clam surripi, uel apertè eripi possit, tumulum obsignauerunt, horribiles armatorum custodias circundederunt. Accidit peroportunè, quòd nemo antea illo sepulchro conditus fuit, ne qua dubitatio nasceretur, quisnam illorum ibidem sitorum surrexisset. In petra etiam excisum illud monumentum, nam si humatus Christus fuisset, exacuentes ingenia Hebræi fingerent fortasse discipulorum quosdam subterraneos ad tumulum egisse cuniculos, suffosaque humo per occultos meatus auertisse. At enim milites (inquiunt) illic positi nobis renuntiarunt ipsis dormientibus uenisse discipulos, & clam corpus tulisse. O` præclaram uestram responsionem Hebræi, risu publicitus eiiciendam. Quid est hoc? Dormientes testes producitis. Verè ipsi magis dormiebatis, quum somniculosis hominibus custodiam delegastis, nunc etiam stertitis, qui postulatis iis credi, qui in somnio uisos sibi discipulos in sepulchro uersari retulerunt: nam uigilantes, ut dicitis, illa non uiderunt. Quid præterea illa uolunt sibi linteamina & sudarium illic relictum? An non facilius potuit à discipulis, si furtum meditarentur, corpus uinctum unà cum linteis auferri, quàm moram sibi ipsis nectere in soluendo? quum furum sit properare, ne deprehendantur. Adde quòd ne facilè quidem forsitan fuisset auelli linteamina à corpore myrrha & aliis unguentis delibuto, sicut erat tunc mos Iudæis sepeliri. Tota igitur res commētitia nullo probabili clauditur exitu, quòd si de fraude discipulorum adhuc querantur, mirabor, si misericordia ducti in illos animaduertere noluerunt, qui inuisum cadauer tot custodiis septum furto amoliti dicerentur. Quam pro se uocem potest ueritas fundere clariorem? Christum mortuum esse omnes uiderunt: nam mors eius publicè spectaculū præbuit. Itaq; nō possūt Iudæi dicere, quòd clā alicubi uiuus occultatus morte simulata triduo postea tanquā rediuiuus prodest, quin etiā sepultum fuisse, negare non audent. Nam Iosephus & Nicodemus uterque ex hebræa gente, ambo iusti, ambo cogniti, illud pietatis munus impleuerunt, denique ipsi, ut sepulto custodiam addiderunt, mox die tertio sepultus resurrexisse palàm nuntiatur. Quid facere oportebat eos, qui fidem eleuare huius resurrectionis uellent? Nonne

proferre in medium cadauer sepulti, qui de uulneribus, deque tot plagarum uestigijs facilè agnosci potuisset, uel si qui furto subduxisse uiderentur, nonne tanti criminis reos ad magistratus suos producere, iudicio persequi debuerunt? Cur non compulsos ipsum fateri furtum, atque adeò prodere, ludibrio habuerunt, uel potius exterminarunt? Quum nihil horum hi fecerint, qui religionem istam extinctum iri cupiebant, quod facilè factu fuerat, quum ciuitatis essent Principes, & magistratus obtinerent: res ipsa indicat resurrectionem uerè factam, cui nemo aduersariorum, nisi nudis uerbis repugnare ualeret. Cur autem id diligentius exquirere & examinare noluerunt? Illud profectò in caussa, quòd timuerunt, ne hæc resurrectio, tanto certiorem fidem caperet, qnanto uehementiori studio explorata fuisset. Itaque silentio & obliuione eam tegere & paulatim euanescere malebant; sed non id passi Discipuli, non Apostoli, qui iussi à Domino fuerant hanc resurrectionem cunctis gentibus prædicare. Testimonium ferebant illi undique, quòd Christus resurrexisset, nam post crucem, postq; triduanam sepulturam uiderant uiuentem: Res autem euenit ipsis contrà, quàm putabant, quin perpessi sunt, quod perpeti solent plerunque hi, qui diuinæ prouidenttiæ reluctantur: nam per quæ reluctantur, ijs prouidentia sibi locum facit: sicut in his, quæ circa Ioseph olim gesta fuerunt, apparet. Venditus fuit à fratribus ne illum adorarent: at ea uenditione factum est, ut adorationi præuisæ esset locus. Sic isti nolentes resurrectionem fingi, monumentum signauerunt, custodes adhibuerunt: at ea fuit caussa, ut nullo modo ficta uideatur: nam si neglectum fuisset, & incustoditum cadauer, potuissent altiloquo sermone dicere fuisse illud furatos discipulos & occultare, idque illis fuisse facilè non signato lapide, nullo adhibito custode. Nunc tam diligenti solertia armantes se aduersus discipulos, nihil in illos obijcere ualent, & relinquitur illud factum, ut resurrexerit Dominus, cui rei latissimum Apostoli & certissimum perhibebant testimonium, ut potè quod ipsi uidissent & tetigissent: & quanuis uniuersa non crederet multitudo, crediderunt ex Iudæis tamen plures, nam quum Petrus Apostolus concionatus apud eos esset de hac resurrectione, uno die tria hominum millia, altero quinque millia ad Christum conuersa sunt. Iosephus quoque Hebræus, qui uel ijsdem temporibus, uel non multò post fuit, in duodeuigesimo antiquitatis Iudaicæ libro Iesum fuisse Christum in lege prænuntiatum fatetur, eiusdem prædicans resurrectionem: nam hoc maximum miraculorum omnium fuit, idque Christi diuinitatem potissimùm, ut dixi, ostendit: commodius fuerit ipsius Iosephi uerba recensere, describens nanque ea, quæ in Iudæa sub Tiberio contigerant. Fuit (inquit) ijsdem temporibus IESVS sapiens uir (si tamen uirum eum appellare fas est) Erat enim mirabilium operum effector, & doctor eorum hominum, qui ueritatem libenter audiunt. Multos quidem ex Iudæis, multos etiam ex Gentibus sibi adiunxit. Christus hic erat. Hunc quum accusatione primorum

morum nostræ gentis uirorum Pilatus in crucem egisset, non deseruerunt hi, qui prius eum dilexerant. Apparuit enim eis tertio die iterum uiuus, prout hæc & alia plura de eo stupenda Prophetæ diuinitus efflati prædixerant. Videtis ne quemadmodum iste doctrina & ingenio præstans inter Hebræos ueritate compulsus, non potuerit tacere aduentum Christi, & quomodo eiusdem resurrectionem palàm asseueret, quam etiam præuisam dicit & Prophetarum ore prænuntiatam. Dicebant Apostoli Christum resurrexisse: Dicebant unà cum his plures alij, qui uiderant: (nam ut alias eius manifestationes omittam) semel uisus est plusquam quingentis fratribus simul, res occultari nullo modo poterat, credita ab his tantùm, quibus datum fuit desuper, ut crederetur. Hanc Christi resurrectionem, quod maximum est miraculum, & fidei nostræ caput, tanti fecit ecclesia, ut Iudæorum sabbatum remouerent, & primùm hæbdomadæ diē, quo Christus resurrexit, summis cæremonijs, summaque animi pietate omnem per annum celebrari mandauerit: hoc enim die ad templa properamus, Euangelicam repetimus lectionem, cœlestique intersumus sacrificio. Donique festum hunc diem læti agitamus uacuis animis omni seruili opere remoto; nec mansit uetus nomen: nam qui erat gentibus Solis dies, nos qui illum Domino consecrauimus Dominicum appellamus: ut uel ipsa appellatio nominis nobis diem ipsum commendaret. Nihil æquè Apostoli post mortem Christi prædicabant, quàm hanc resurrectionem. Quomodo quod dicebant incredibile uideri poterat Iudæis? penès quos Pharisæi optimum & populare sacerdotum genus hanc corporum resurrectionem ponebant. Saducæis tamen reclamantibus, ita ut nō mediocri inter se odio iracundiaque certarent. Nobiscum commodius agitur, quibus non quiduis, sed aliquid unum pro certo tenendum. Etenim ut multa alia, quæ sunt magna, pulchra, admirabilia, ita & carnis nostræ resurrectionem fixo & immobili dogmate profitemur: & quod alijs pugna fuerat, nobis fidei est articulus. Num etiam Philosophorum aliquis lumine utens rationis, de hac resurrectione uerba fecit? Democritus quidem fertur & plerique alii, sed premitur Democritus conuitio Philosophorum urgentque in primis illum omnes hac interrogatiuncula, cur non resurrexit ipse? Vellem idem Philosophi adessent, ut intelligerent aduersus Christianos nihil hac argumentatione conclusum. Christus caput & norma fidelium resurrexit: idem nos sectatores, & qui huius capitis membra sumus, exspectamus. Quemadmodū Christus hominibus similis effectus est olim mortali in corpore assūpto, sic homines similes efficientur postmodum Christo immortali in corpore reasumpto. Homines nasci & mori notissimum erat, quod assiduè cernitur, resurgere nunquam morituros difficillimè credebatur, quia exemplo carebat. Ecce præcessit Christus in hac resurgendi uia. Ille corpus ostendens gloriosum erutum de mortis laqueis dicit omnibus dandum, quod sibi ipsi iam dedit. Si simulachrum, si exemplum tantæ rei quæritur, non deest. Mor-

tuus est Christus post multos, resurrexit ante omnes. Quid ita? quia quod cuncto humano generi naturæ lege impendebant, satis erat quandocunque subire. Sed quod effici non potest, nisi diuina ui & fieri non posse multis uidebatur, eratque si fieret, magnum & gloriosum, id ipse Princeps opere impleuit, nec mirùm uideatur, si ipse primus sit tanto donatus munere, quoniam ipse quoque primas laborum omnium & dolorum partes tulerat, ut humanum genus à peccatis erueret, & ab exilio ad patriam reuocaret. Legimus Apostolum Paulum, quum Euangelicum semen per orbem terrarum spargeret, ut fidelium multitudine tanquam segete efflorescente illam deinde tam pretiosam annonam in cœli horreo collocaret. Sed illum Græciæ oram peragrantem legimus Athenas florentissimum disciplinarum omnium domicilium diuertisse. Illic uir cœlesti doctrina imbutus cum Philosophorum gregibus pedem dicitur contulisse. Idem ad populum productus nouas res audire cupientem, quum Christum à Deo missum pro mundi salute diceret crucifixum, hunc uerum esse Deum & colendum asseueraret. Athenienses mirari, & Paulum dicere nouorum Dæmonum inuentorem, nec iniquo tamen animo talia audiebant assueti colere multitudinem Deorum? At ubi unumquenque consurrecturum è tumulo, & ad carnem suam rediturum, atque ita ossibus, neruis, uenis compaginatum, artuatum denique, ut tunc esset futurum ostendere cœpit, enimuerò subsannabant alii, & simul discedentes de hac re, te (inquiunt) aliàs audiemus, alij contineri non poterant, quin stomacharentur, uel apertè irriderent. Homines Græci humana tantùm luce præditi hanc nouam corporis instaurationem non tulerunt: nos sacer Dei populus diuinis præmoniti oraculis, quanuis mortalem carnem circunferimus, de eius tamen immortalitate præsumere audemus: Etenim quòd collapso cadauere nobis uidetur esse cinis in sepulchris, id humana est caro Dei notione: non enim mirandum est, quod perito unum, aliud imperito uideatur. Veluti si quis rudem aliquem & imperitum adduceret inter eos, qui uenas montium rimantur, increparet forsitan illos, quòd terræ effodiendæ gratia tantos exciperent labores, at qui effodiunt, non terram, sed auri, argenti, uel æris metalla eruere se intuentur. Sed non quicquid tantùm de humanis corporibus in puluerem collapsum est: Sed quicquid ignis rapuit, fera absumpsit, humor eliquauerit, aurarum spiritus exhalationibus collegerunt, reddetur omne Deo summo qualia ea sint internoscente, & singula quæque ad loca propria conglobari iubente. Arduum opus prorsus si ab homine ac non ab omnipotente Deo factum diceretur. Mirum uidetur si emortua corpora ope diuina sublata in ueterem formam redigantur. At arbores uidemus excisas iterum pullulare, & easdem hieme aridas, uere ineunte reuirescere, quis credat nisi usu edoctus malum, quod sterile uiderat inter pruinas, mox alio tempore ueluti ubertate quadam iuuentæ reuocatum iri: quod primùm gemmis turgescet, deinde ornabi

tur

tur floribus, uestietur & frondibus, postremò pomorum fœtu exuberabit, atque ita in pristinam redit faciem solitumque nitorem. quòd si hæc mirà resurrectionis species in arboribus humani uictus caussa inducitur, quo tandem studio uitam corporibus nostris elapsam Deus redditurus est, & pristinam speciem concessurus? Quid granorum semina, quæ mortali manu sparguntur in agros, non'ne prius putrefiunt intra ipsius terræ uiscera & corrumpuntur, sed uiuificantur postmodum: nam radices primùm emittunt, in uirentem herbam deinceps consurgunt, & in segetem mox efflorescunt, & tandem in aristarum culmos euadunt, & per tot circuitus exhibent se grana, qualia prius fuerant: nec minor de humanis corporibus cura Deũ tenebit, nec plus naturam per se infusam rebus, quàm se ipsum ualere patietur. Et forsitan id rationi uidetur consentaneum, ut animis propria reddantur corpora, è quibus ui detrusi eiectique fuerunt: animorum enim proprium est hærere corporibus: ad hoc enim creati fuerunt, ita etiam primo tempore collocati: urgentur deinceps fatali quadam necessitate deserere suas sedes, destituere carnis societatem, poscit animorum caussa, poscit, ut aliquando eò restituantur, unde decedere coacti sunt. Nullum enim uiolentum, (ut quidam *dixit*) perpetuum. Hinc aliud quoque argumentum futuræ resurrectionis ducitur, si quidẽ ponimus, quod negat nemo, quòd sapiens hoc & solers & prouidum animal, quod homo uocatur, non ex animo solo, nec ex corpore solo, sed ex utroque simul iuncto constituitur, equitis instar, qui pariter ex duobus idest ex uiro insidente & equo componitur. Si igitur animis à corpore iam seiunctis corpus iterum non reddatur, non erit amplius homo ille, qui prius fuit, iam dimidia tantùm ex parte animal istud relinquetur: quod si absurdum est dimidiatum esse animal & non integrum, societatem carnis animis restitui dicendum: quemadmodum & equum latrocinio ablatum quilibet diceret equiti restituendum, ut munere ille suo fungatur. Falsum igitur illud magni Poëtæ, qui quum morientem quendam in acie bellatorem describeret, addidit: In æternam clauduntur lumina noctem: imò quisquis ille fuit, si modò fuit, pristinis aliquando hauriet oculis lucem, quin etiam cruorem omnem in acie fusum recuperabit. An non persuasum est uobis capillos capitis uestri esse numeratos, sicut Euangelicus fert sermo? Si capilli numerati sunt, puto facilius in numerato esse ossa, & dentes, & reliquas corporis particulas: frustra autem numeri ratio haberetur, si aliquid ita pereat in corpore, ut non idem reddatur. Saluator de inferno loquens dixit. Vbi est fletus & stridor dentium. Erunt igitur illic corpora animis iuncta. Ego enim nunquam uidi aut audiui, quòd animus dum nudus spiritus est fleat, aut dentibus strideat. Veniet (inquit Saluator) hora, in qua qui in monumentis sunt, audient uocem filij Dei, & procedent. Audient scilicet auribus, procedent pedibus. Cætera scripturarum testimonia quid refert colligere, quum uulgo nota sint, & tam clara etiam & aperta,

ut nec mea nec alterius interpretatione indigeant. Nonnulli tamen ex nostris hominibus è Philosophorum scholis prodeuntes huic uno articulo de corporum resurrectione tardius adhibent fidem, quam negant naturalibus rationibus comprobari, quasi potens sit usque eò Deus, quò ad naturæ rationes, quas ille rebus indidit, ferant, & eisdem finibus & cancellis circunscriptus sit, de cuius uirtute & immensitate illud uerissimè dictum est, Deum esse locum omnium, & omnia non esse locum Dei. Hîc tu mihi quæris rationes plausibiles, & ad naturæ partes ualde accommodatas, quibus ostendatur futurum, ut resurgant corpora. Quid? si nullas habeo, ideo ne minus erit resurrectio? quàm multa herbarum & radicum genera, quàm uaria animantium membra ad medelam apta & leuationem ægritudinum? quorum tamen caussa & ratio, si disquiratur, nulla inueniri potest. Fontes perhibentur esse nonnullæ admirabili natura, quarum una in Aphricæ ora meridie gelida, sole oriente & decedente referuescit. Altera quicquid mergitur lapidescit, & ad silicis rigorem perducitur. Fuit & tertia in Dodone, quæ incensas faces extingueret, extinctas incenderet, his de fontibus plures auctores tradidere. Quis scit, uel scire potest unde hæc fiant, & plurima alia, quæ diuersis in locis miranda conspiciuntur? Illis nos uoluit uti Deus, caussas, quæ illa mira parturiunt abdidit, sed nulla caussarum ignoratio facit, quin uim suam illa retineant & prodant, Nec ob hanc ignorationem commouemur, ut ea falsò literis prodita opinemur. Similiter resurrectionem à Prophetis præuisam, sacrarum literarum eloquio exhibitam atque monstratam amplecti debemus, etiam si in illius prospectu deficiat omnis humana ratio. Nam si naturam intelligimus occulta & ignota mortalibus uia progredientem multis locis, magnis in rebus ad mira quædam peruenire. Cur non hoc magis ui diuinæ uoluntatique tribuatur? Etenim tanta res, quanta resurrectio uidetur, humanam rationem ut uincat, diuinam nunquam superabit. Cœlum terram, mare, oculorum acie, at quomodo quum antea non fuissent, subito emerserint, ne mentis quidem lumine uidemus: Vnde enim hæc deducta? quomodo fabricata dicemus? quum nulla materia præiaceret, nulla rerum forma species'ue extaret. Hæc cœli tanta pulchritudo, quam interdiu sol flagrantissimo lumine incendit, & noctu uarij astrorum splendores exornant, quibus effici potuit machinis, ferramentis, uectibus, ministris, sunt hæc tam uasta & grandia, ut humanis nequeant examinari ponderibus. Ne sit igitur cœlum, nec terra, nec mare, nec mundus denique sit ullus, quoniam hoc opus, quomodo & unde tam repente emerserit, nescimus, quum antea non fuisset. Nemo ea hominum fieri uidit, nemo ratione perspicere ualet, quomodo de nihilo aliquid effici potest. Quòd si dicis solo Dei uerbo condita, sicut sanctæ scripturæ docet auctoritas, & fides habet cunctorum, assentiar libenter, & illud addatur posse Deum eodem illo uerbo corpora mortua excitare, & ad ueterem formam reuocare, si quidem maius est nulla subiacente materia omnia condere,

condere, quàm quædam condita, mox dilapsa componere, & ad partes suas reuocare. En illud est, quod sæpius est dictum, & uerissimè dictum, nos non tam magnis quàm nouis & insolitis commoueri. Hanc orbis speciem, hunc ornatum, hæc elementa nemo ab ipso summo Deo facta miratur: maximum sanè opus & admiratione dignissimum, sed huic assueuimus. At ubi resurrectio corporum proponitur ab eodem formanda Deo, admiramur, & forsitan tunc animis pendemus, non quòd maior sit res hæc resurrectio, quàm illa fabrica: sed quia alterum iam factum est, & assiduè oculis occurrit, alterum nondum contigit uidisse. Cogitate quàm iniqui æstimatores rerum sumus, & quàm absurda sæpius fiant. Nam ut communem resurrectionis caussam relinquam, si nunc unum aliquem eorum, qui à uita desierant, reuixisse dixero, idque possim ostendere, quantum id uideretur omnibus? quàm admirandum? quanta omnium prædicatione celebraretur? quum tamen interim tot homines, qui antea non fuerant extare, & uitæ limen ingredi nota dignum non ducatur: & tamen operosior uideri debuit hominis creatio, quàm instauratio. Ego ingenuè fateor mihi magis admirabile uideri, quomodo humanus animus, qui omni prorsus caret materia, huic tam graui terrenæque moli potuerit illigari, quàm quomodo dissipati illi, (ut ita dicam) numeri, qui compositione sua hominem antea faciebant, rursus ad eandem ueterem summam explendam redire cogantur. Facilius quippe fuerit semel institutum opus contexere, quod defluxerat, quàm diuersissimæ substantiæ res duas nodo uno copulare, & tamen istud, quia assiduè fit: (homines enim nascuntur quotidiè) contemnitur: alterum de resurrectione, si fieret, magnum quiddam & præclarum uideretur, & si minoris sit operæ, quia rarò factum. Nos autem (si sapimus) recto utemur nunc iudicio, æstimabimusque artificis potentiam & magnitudinem, non ubi fiunt noua, sed maxima: deinde illud uidebimus eum, qui maiora præstiterit, posse minora, ubi uisum fuerit, præstare. Quanquam hîc mihi uideor errare uerbis, qui de Deo loquens facilius aliud, & aliud difficilius, maius opus & minus pono: habet enim Artifex iste latissimam potestatem nullis circunscriptam finibus, ut eadem facilitate ab eo cuncta tractentur: Solo enim nutu tractat, & annuere non opinor difficilè, nec impossibile quicquam, quod ille posse uoluit. Verùm illud est: nos enim uitioso quoddã more ex humana facultate diuinã sæpius metimur: modica, breuia, angusta, temporalia conferimus his, quæ sunt maxima, latissima, immensa, æterna. Videmus inter ipsos homines quantùm periti distant ab imperitis, nam quod illis facilè est factu, istis non modò difficilè, sed impossibile redditur. Similiter à uiris plurimùm distant pueri, quia quod ipsi præstare nequeunt, ac ne cogitare quidem possunt, illi præstant facillimè: Sic quodcunque impossibile est hominibus, id facillimum Deo, imò uerò nõ sic, quia maiore interuallo distat ab hominibus Deus, quàm inter homines ab imperitis periti, & à pueris uiri. Occurrat igitur

illud de resurrectione cogitantibus non fieri illam humana ui, sed diuina, quæ specimen sui præbuit in condendo hoc opere uniuerso, quo continemur in creandis cunctis animantibus, quæ uidemus. Simon magus, qui baptismo suscepto crediderat, postea à fide desciuerat, contendit Romæ cum Apostolis Petro & Paulo resurrectionem mortuorum prædicantibus, nec contendit modò uerbis, sed etiam libris super ea re editis. Verùm ut Dionysius tradit in libro diuinorum nominum, dementissimè sentiebat, quamuis sapientem se existimaret: non enim oportet eum, qui rectè sentiat, manifesta sensuum ratione pugnare contra omnipotentissimam rerum caussam, sed omnia ei concedere, ubi de uoluntate non dubitatur. Est resurrectio quidem mortuorum contra naturam hanc scilicet rebus creatis inditam, sed non contra diuinam naturam: ipsi enim nihil contrarium. Habet resurrectio sufficientem sui demonstrationem, immensam scilicet promittentis potestatem. Omnes inimicos Christus suis subijciet pedibus, siue homines sint hi, siue Dæmones, omnes perduelles domabit: nouissimum autem omnium hostem mortem destruet. Enimuerò animi non impiorum modò, sed illorum quoque, qui splendidè uicerunt mundum, & nunc fœliciter cum Christo regnant, mortuorum hominum sunt, nullus inuenitur, qui non spoliatus fuerit corpore, quem denique mors non uicerit; omnes tyrannidi adhuc mortis subiiciuntur, hanc prosternet, euellet, dissipabit Christus redditis unicuique propriis corporibus. Sic hostis hostem gloriosè uincit, ubi illum iugulans spolia ante amissa recipit. Poterat Christus mortem sistere, eiusque cursum frœnare, & efficere ne quenquam post eius crucem attingeret, sed quò magnificentior splendidiorque foret uictoria, permissa est mors absorbere omne mortale genus, ut sic deinceps ex eius rictu omnes eruerentur. Maioris enim uirtutis iam ab hoste captum atque detentum se explicare, prosternereque iam uictorem, quàm intra psæsidia castrorum stantem, aut loco tuto se tenentem incolumitate potiri. Peccatum Adæ corporis mortem (sicut nostis) cunctis intulit. Hoc peccatum quum Christus morte sua deleuisset, tandem mortem quoque, ut opus ipsius peccati soluet, nec plus Adæ peccatum, quàm sui gratiam ualere patietur, ergo resurgent pii & impii receptis suis corporibus: sed pii ad præmia, impii ad pœnas: licebit his, qui uocati sunt ad æternam uitam, illo die splendidè exclamare. Vbi est mors uictoria tua? Vbi stimulus tuus? Christi morte mortua es ò mors, certè iam in nos nihil habes imperii, non iam amplius tui iuris sumus. Et ita quidem nostra habent se dogmata. Quòd si ad Philosophos ueteres res reuocatur, eorumque iudicio standum asseueratur, dico id fieri minus oportere, quoniam illos à diuinorum mysteriorum cognitione procul positos fuisse scimus: & nihilominus si humanam consulamus rationem, probabile magis, quod à nobis, quàm quod ab illis dicitur, uideri debet. Excellentissima auctoritate inter Philosophos Pythagoram & Platonem fuisse constat, & posteriores

riores, qui horum disciplinam tenuerunt: reliqui horum splendore obscurantur. Isti animos hominum post mortem elapsis aliquot annorum spacijs asseuerarunt reuolui in alia corpora atque alia, non hominum modo, sed etiam bestiarum, & hunc circuitum assiduè procedere, ut ex uiuentibus fiant mortui, & ex mortuis uiuentes. Suscipiunt isti isti in hoc quæstionis genere, id quod difficillimum est animos scilicet reuerti ad corpora, reliquum est, ut discutiamus hoc suscepto, utrum credibilius sit reuerti eos ad propria semel, an multoties in aliena. Sed quis tam mentis inops, ut non uideat concedendum magis esse, ut suum, quod deposuerant repetant, & regrediantur unde discesserant, quàm ut quicquam noui moliantur, idque honestius, ideo potius credi debere, præsertim quod hoc diuina oracula, illud ora protulerunt humana. Aristotelici hanc corporum resurrectionem nulla ratione concoquere ualent. Putant necessariò consequi: mortuus est, igitur non reuiuiscent, quoniam à priuatione non sit reditus ad habitum. O` stultitiam singularem, hoc argumento contendere aduersus Deum, qui sæpius cum per sanctos suos multos, tum per Dominum Iesum cæcis uisum, surdis auditum, mutis loquelam, claudis gressum, & mortuis demum (si hoc audire expectant) uitam reddidit. Prælusit ille (ut mihi iam uidetur) resurrectioni omnium futuræ, dum quosdam è mortali hac uita elapsos in eandem restituit uitam, & pristinum eis munus resignauit. Mortuum (inquit) semel est corpus, ideo non resurget, imò nisi mortuum fuerit, non resurget exemplo frumenti, de quo antea dictum est, quod in terras sparsum moriatur prius necesse est, ut in lætam segetem resurgat. Memini, quòd quum olim adolescens, de his, quæ in fide traduntur, uerba facerem cum Aristotelico quodam homine erudito & prudenti, dixit ille nobilem, grauem, elegantem sententiam, dignam, quæ in quolibet conuentu audiatur, ideo eam uobis notam esse cupio: Dixit enim non oportere, nec debere, nec fieri omnino posse, ut ad fidei mysteria naturales rationes adducantur: proprijs enim & suis argumentis unamquanque rem esse exquirendam & demonstrandam. Hæc autem diuina, quæ à mortalium sensibus posita sunt procul, percipi & cognosci diuinitus uel applicatione puræ & castæ mentis ad Deum, uel sacræ scripturæ testimonio, quæ prodita fuit ad tardiores quosque edocendos. Quicquid illic tradatur de Deo qualecunque sit, id pro certo tenendum, quoniam nihil refert utrum Deus loquatur, an is, qui Dei correptus fuerit spiritu. Deum autem pro arbitrio quæcunque commouere, flectere, inuertere, qui omnia condidit, cunctis insidet rebus, qui de se uniuersa pendentia uidet. Ad hunc modum, quem solidum esse & uerum & germanum censebat, dixit fidei dogmata inuestiganda, errare autem & delirare, obliquoque & deuio itinere progredi, quicunque his manufactis ad illa uolunt deuenire, possumus tamen, (inquit) in his etiam diuinis naturæ pariter adhibere significationes, sicut doctissimi olim patres fecerunt, sed non ut illis innitamur, uerùm

quò facilius ueluti quibusdam gradibus scandentes ad maxima illa tollamur. Insunt nanque in rebus his creatis similitudines quædam diuinorum illorum mysteriorum, sed rudes & impolitæ, & imperfectæ denique, uerùm ab his imperfectis ad perfectissima illa scandere ualemus, nam si in naturalium rerum progressu mira quædam effici sæpius cernimus, quid de diuinis existimandum? Hæc illum dixisse memini, mihique persuasit, etenim neminem nostrum ad tam diuina tamque altè petita mysteria per somnum euehi posse, aut quòd de Ganimede Poëtæ tradunt, raptu Aquilæ conuolare perspicuum est. Opus est proiecto corpore, contemptisque terrenis assiduè meditari diuina, hisque toto seruire pectore, demum diuino numine afflari, sic forsitan ea per nos ipsos inspicere quoquomodo possemus. Si tales sumus, rectè est, sin aliter, habenda his fides, qui inspexerunt, ne incredulitatis pœnas luamus, quæ enim excusatio obtendi poterit? Nos de his, quæ longinquis in oris posita non conspeximus ipsi, aliis credimus, qui uiderunt, & quamuis sint talia, quæ à regionis consuetudine procul abhorreant, adhuc tamen talibus fidem nostram mandare æquum putamus, nec solùm nostrorum, sed etiam alienorum corporum sensibus plurimum scientiæ nostræ additum fatemur, quid de his, quæ animis sentiuntur: est enim etiam illis suus sensus, unde sententia nomen accepit, nonne sanctos uiros audiemus? quorũ mentes diuino collustratæ lumine illa maxima & admirabilia perspexerunt, nec perspexerunt tantùm, sed sicuti solent orbem peragrantes, quæ noua & singularia penès exteras nationes apprehenderunt, scripto persequi, & memori manu notare, sic illi, quæ flante Deo acceperant, uel in illo clarissimo uniuersitatis speculo deprehenderant, literis mandauerũt. Resurrectionem corporum Prophetæ prædixerunt, Apostoli prædicauerunt, quin Christus ipse pollicitus est: Illud uerò iam opus non uerba, quòd prior ipse exempli gratia resurrexit, & cum eo unà plures. Hæc sacris mandata literis credere dubitamus? si testimonia hominum accipimus, quantò magis diuina, quæ grauiora firmioraque sunt? quòd si de præteritis futura æstimare uolumus, sicut illa iam impleta sunt, ita & ista implebuntur. Quicquid ad Christi conceptum, natale, uitam, mortem, resurrectionem, ascensionem pertinet, prædictum est antea & impletum credimus; prædicta sunt ecclesiæ tempora, quòd reges & populos primùm iratos haberet, mox fauentes. Vtrunque impleuit, & Martyrum infinita pœna, & quæ sequuta est orbis ad fidem conuersio, prior ætas pro idolis aduersus Christum, posterior pro Christo aduersus idola pugnauit. Non tacuerunt prophetæ, quòd ecclesia domestica hæreticorum seditione laboraret, quod nunc etiam fieri oculata tenemus fide, prædicta quoq; corporum resurrectio in mundi clausula, uenturumque iudicium, quo digna dignis tribuentur: & boni bene, mali malè excipientur: tam id nõ deerit, quàm nec priora defuerunt. Si quidem eiusdem spiritus afflatu pronuntiata sunt omnia. Ergo resurrectionem corporum crediderunt,

qui

qui nos præcesserunt fideles, & credimus, qui nunc sumus, & credent postmodum, qui consequentur. Hæc resurrectio credita effecit, ut minus timerent Martyres in eculeos, in ardentes laminas, in ungues ferreos, in flammas, in cruces, in quoslibet demum cruciatus ire. Videbant enim santissimi illi, nunc etiam fœlicissimi, quò d corpus proprium, quod tunc patebat ad laniatum carnifici, aliquando reciperent, non incolume modò, uerùm etiam grandi dote ornatum, & eò ornatius, quò tetriora fidei caussa perferrent. Huius resurrectionis fides illud etiam præstat, ne in charissimorum morte nimio mœrore defluamus. Quis uestrum non aliquem sibi charissimum defunctum eluxit? Hic parentes, propinquum alius, alius amicum: nemo non alicui morienti lacrymas doloremque suum præstitit, atque haud scio an non rectè: non enim amisistis, sed breui temporis curriculo à uobis dimisistis. Nostis nanque animos nostros post mortem superesse, & immortales manere. Caro eadem illis aliquando reponetur, ita, ut nihil desideretur. Quamobrem eosdem habebitis, eosdem suis rigentes neruis, propria obductos cute uidebitis. Non enim mors corpus occidit, sed medium tantùm quoddam spacium occupans priorem eius futuramque uitam discriminat, quasi somnus quidam nocturnus inter hesternum crastinumque diem coniectus. Itaque inualuit in ecclesia consuetudo de sacris ducta literis, eos, qui de hac uita decesserunt, dormientium uocare nomine, quasi iterum cum corporibus ad uigiliam alteram suscitandi sint. Gentes quoque olim de mortuis pari sermone utebantur, ut dicerent eos somnum cœpisse, sed eum unicum atque perpetuum: non enim resurrectionem expectabant. Tale illud est, quod legitur penès Virgilium.

Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.

Et apud Horatium illud quoque lego.

Ergo Quintilium perpetuus sopor Vrget.

Rursus alius Poëta cecinit

Nox est omnibus una dormienda,

Huiusmodi plura in Gentium literis reperiuntur, quæ tamen minus propriè ab illis dicuntur, nam si nulla est corporum resurrectio, & erepti semel sensus corporis nunquam restituuntur, non est dicendum homines in morte obdormiscere, sed animo tantùm superstite animal ipsum concidisse: sed si ad proprium redditurus est corpus quicunque hinc à nobis discesserit cum immortali animo, ita ut pristino more copulatus uigeat & sentiat, tunc uerè existimandus ille non occubuisse moriens, sed dormisse, tanquam sensus corporis non fuerint ei erepti, sed ueluti somno intercepti, & consopiti. Hinc Saluator in Euangelio, de puella mox suscitanda dicebat: Non est mortua puella, sed dormit. Eadem significatione dixit. Lazarus amicus noster dormit, sed uado, ut à somno excitem eum. Apostolus Paulus, idem quod ipse nunc proponebam persequens,

censet non esse lugendos mortuos ob spem resurrectionis, eosque dormientes uocat. Nolo (inquit) ignorare uos fratres de dormientibus, ne contristemini, sicut & cæteri, qui spem non habent: Hæc in epistola priore ad Thessalonicenses. Alijs locis passim uocat mortuos sub dormientium nomine. Et Christum appellat primitias dormientium in resurrectionis mysterio, quòd primus omnium resurrexit. Interest tamen inter hunc somnum & uigiliam, quam quotidie induimus, & id quod tunc fiet, quoniam hæc duo nunc alternant, & sibi ipsis inuicem succedunt: nam de somno ad uigiliam, & de uigilia ad somnum transimus; at ubi semel cum corpore reuiuiscere, & reuigilare (ut sic dicam) cœperimus, nunquam deinceps amplius dormiemus. Vos igitur ad sepulchra adhuc flebitis? non facietis, si memineritis illa esse cellaria, è quibus charissimorum rediuiua corpora proferentur. Hoc sic habere, uel unum illud, quod circa Iob gestum est, acutè cernenti ostendit: nam quum huic uiro Deus ob singularem patientiam eorum, quæ antea possederat, duplicia omnia reddidisset, oues, camelos, boues, asinos, & reliqua, filiorum tamen numerum non duplicauit, sed eundem restituit, quasi quos prius habuerat non amisisset, sed ad resurrectionem præmisisset. Nemo tamen existimet commnni uita tunc uiuendum esse, & unicuique ad lares proprios & sua ueluti postlimnio quodam esse repedandum, sicut olim in terra Mediolanensi contigisse dicitur, nam illic quidam lætali ægritudine detentus, quum impelleretur à Monachis, ut propriam domum eorũ ecclesiæ legaret, negauit se facturum, quia nollet, quum resurgeret aliena tecta, mercede habitare. Hæc ille aut credidit, aut finxit credidisse, cum summo omnium, qui aderant risu. Quando igitur hæc fiet resurrectio? quid'ue tunc agetur? Non obscurum est id euenturum in ipsa penè temporum conclusione, quandoquidem non multò post uniuersus hic rerum status, totusque mundus, uelut rogo illatus ardore deflagrabit, tunc uiuorum & mortuorum Iudex Apostolico Senatu comitante Christus sedebit. Illo tempore, quum resurrectio corporum desinet mira uideri, quoniam æquè omnibus continget, ad beatissima cœlorum præmia iusti & pij uocabuntur, reliqui impij, nocentes, qui aut in se, aut in alterum, aut in eum, quem sibi iratissimum præsentem facinorum uindicem uidebunt Deum, iniusti quicquam perpetrauerint: nec ea crimina pœnitendo deleuerint, æternis flammis incendijsque tradentur. Dubitate etiam nunc si potestis resurrectionem futuram, nam quum ad diuinum iudicium uniuersis spectantibus progredi necesse sit, nonne idem homo exhiberi debebit? equidem quum nouissimum illud tempus ante oculos pono, exhorresco: fiet enim tunc acerrima discussio de singulorum factis atque dictis: non enim quæretur, utrum huius urbis domus, quas ueluti testas quasdam ad nos contegendum compegimus, saluæ futuræ sint, sed figulus ipse rebus omnibus nudatus in extremum discrimen pertrahetur: ne illud quidem poscemur, ut dicamus, cur cœ-

lum contrario motu aliter atque astra feratur. Cur flumina perpetuo cur su manantia, per multa terrarum spacia in mare deinceps omnia tanquã in immensum laticum quendam uentrem diffundantur: quæ sidera in cœlo, feræ in syluis uoluantur. Illud dicendum potius quàm pij, quàm religiosi fuerimus, quot pereclitantes fame saturos dimiserimus, quot teximus nudos, quot collegimus uagantes, quot subleuauimus iacentes quot demum egenos opis & consilij, fraterna charitate recreauimus. Multa nũc honorant, quæ tunc forsitã grauiter premẽt, ueluti diuitiæ, genus, amicorũ cunei, populi fauor, magistratus, imperia, ingenij uis, memoriæ fœlicitas, doctrina ingẽs, & exũdans eloquentiæ fons, hæc inquã tunc fortè lædant, quibus nunc iuuari uidemur, quia uel ea malè cœperimus, uel non ita usi fuerimus, ut oportebat, & diuina eloquia flagitabant. An putatis, quòd in illa turba gloriabuntur sic homines? Ego in sæculo agens tot iugera terræ possedi. Alius, at ego Philosophus excellens. Tertius, at ego, quod superat omnia: Pontifex maximus fui. Nemo hæc pro se efferet, nisi dum haberet, spectauerit in his, & Dei laudem, à quo suscepit, & hominum salutem, quibus auxiliari tenebatur. Olim fuere multi, & nunc forsitan sunt nonnulli, qui diuinam de rebus auferũt prouidentiam, uel de ea malè existimant, dum uident mansuetè, & castè & iustè uiuentes calumnijs premi, inuadi, torqueri, diripi, lacerari, & eorum plurimos uix necessarium uictum habere; sæpe etiam morbo longo & graui macerari, & demum omni carere subsidio. Et è diuerso maleficos & pollutos homines planeque flagitiosos affluere diuitijs, deliciari, nitidis uestibus amiciri, longam clientulorum cateruam post se trahere, magistratus gerere, multa à regibus dona pruilegiaque referre. Hæc ubi uiderint, indignabundi exclamant. Vbi nunc est prouidentia illa? Vbi iustum iudicium? Sobrius & innocens malè agit, intemperans & scelestus fœliciter. Hic uenerationi est omnibus, ille contemnitur, hic uarijs fruitur uoluptatibus, ille summis affligitur angoribus. Horum omnium sic clamantium ora obstruit supremus ille resurrectionis dies, in quo & lætissimis iusti præmijs, & tristissimis iniusti afficientur supplicijs. Non enim res humanæ æstimandæ sunt solùm ex his, quæ in hac uita contingunt, sed ex illis multò magis, quæ in altera, propterea quòd diuturnior est, uel potius fine omni carebit. Præsentia sunt iustis uiris certamen & ueluti stadium quoddam angoris luctusque plenissimum. Futura uerò, quæ? nihil tale, sed horum contraria, præmia, coronæ, gaudia, honores. Itaque oportet illos ut athletas hîc & in sudore, & puluere, & æstu multo, & uarijs in laboribus ærumnisque uitam agitare, & cuncta perferre uiriliter; existimantes pro his immensa sibi reposita fore munera & stemmata. Si quos uerò impiorum conturbat præsens & momentanea fœlicitas, hi perpendant quales & quantas in posterum daturi sunt pœnas. Enimuero & hîc uidemus fures, latrones, siccarios, falsarios, prædones, antequam ad Iudicem trahantur, multis perfrui delicijs iam locupletes &

abun-

abundantes ex aliorum calamitatibus effecti: at ubi uincti audiunt Iudicis sententiam, & extrema excipiunt supplicia, miseros illos & infœlices iudicamus. Sic qui nunc uidentur fœliciter agere impiè uiuentes, ubi unigenitus sederit Dei filius nouissimo die, cunctosque mortales ante illud horribile tribunal adducet: cernemus istos falsa nunc fœlicitatis opinione corruptos, summis calamitatibus ærumnisque premi, dum cunctorum exortes bonorum in flammas proiicientur sempiternas. Nemo unquam extitit tam uehemens diuinæ prouidẽtiæ accusator, qui non apertissimè tunc intelligat cuncta consilio gubernari, quum uiderit rectissimo iudicio & iustos post graue certamen coronari, & impios post illicitas uoluptates affligi. Hoc præstat cuique nunc intelligere, ut iam uideat, quid magis expediat, & simul ne audeat impium quicquam aduersus Deum proferre: nam rem factam stultus etiam intelligit, tunc quum nihil admodum prodest intellexisse. Illud uerò egregium, quod nihil omnino latebit eorum, quæ aut ritè aut perperam dicta fuerint, gesta, cogitata, palàm erunt omnia, etiam illa, quæ in tenebris & solitudine tractantur. Quid ita? quia non peregrina aduersus nos proferentur testimonia, sed nudati ipsi ante omnium ora sistemur, unusquisque conscientia sua tantùm pro tegmine quodam utetur: non uacabit tunc alia de re disceptare aut alteri suffragari: caussam inspiciet quilibet propriam, & de ea solicitus erit. De Iudice dictum est: Iudicabit enim iste resurrectionis nostræ auctor, & qui in ipsa resurrectione nos tam longè præcessit, demum, qui & homo pariter et Deus est, cuius sanè iudicium nemo aut pecunia corrumpet, aut acumine circunueniet, aut mendacio fallet, aut ui perfringet. O miseros illos, & plusquam dici potest miseros, quos premet conscientia sui ipsius accusatrix. Illo supremi Iudicii die miseri illi & infœlices fugient uultum iratissimi Iudicis, nec tamen effugient; nihil erit in illis, quod non horrore, formidine, trepidatione quatiatur, nusquam consistere poterunt, pauebunt undique: ne furorem quidem diuinæ iræ, quo torquebuntur, audebunt deprecari, ac ne optare quidem, ut remittatur. Quid deinceps fiet, quum Iudicis tanti ore in loca ultima, tetra, formidolosa detrudentur præmij loco pro facinoribus susceptis? ubi uberrimi fletus & lamenta sonant immensi doloris, ubi supplicia nec modum nec tempus norunt, ubi nulla fatigatio, nec tormenta, nec tortores tenet, nec tortus deficit: quid hîc aliud, quis dixerit, nisi in uita illa mortem esse acerbissimam, morte tamen carentem. Hoc triste est & seuerum quoddã orationis genus, quo forsitan tam læto & celebri die uti non debui: quanquam nõ omnia protuli, quæ infœlices peccatores in infernis perferrẽt, nam uel illud pessimè eos uret, quòd uidebunt se à conspectu Dei longè latèque proiectos uero bono caruisse & in æternum carendum esse. Sed iam desino. Illud admoneo sic fingendos nunc mores & componendam uitam, ut non quolibet resurgentes, sed non nisi in bonorum grege collocemur: hoc enim ualet non solùm ad fugiendum molestissima illa, ue-

rùm

rùm etiam ad aſſequendum beatiſſima. Nam ſi in bonorum parte ſteterimus, illud primùm aderit, quòd uenientem Iudicem non modò non metuemus, ſed inter nubes ſublati tenuatis corporibus in occurſum eius ueniemus. Attendite nunc & conſiderate, ut inualidus & imbecillus humani corporis ſit ſtatus: quem morbus deijcit, uis & ferrum labefactat, mors diripit, labor atterit, dolor affligit, fames ac ſitis aſſiduè uexat, ipſa denique dies poſt medium ætatis culmen imminuit, ac per ſingula penè carpit momenta. quid hæc craſſitudo terrena, num mediocriter in corporibus offendit? quæ ab omni luce muta, tarditatem motus conſequuta, in imum deprimit, ut nos, quorum gratia hic mundus & cœleſtis ignium ornatus effectus eſt, ne ſideribus quidem, quantùm ad corpora attinet, ſimus pares, quæ immenſo fulgore nitida & leuitate ipſa ſublimia incredibili celeritate mouentur. At Beatorum corpora ubi conſurgent, ſi ſplendorem quærimus, ſole ipſo lucidiora, ſi ſubtilitatem, uim aſſequentur ſubtiliſſimorum corporum; ita nec erunt oneri, & per quælibet denſa facillimè introrumpent, quid dicam de agilitate, propter quam penè ſubitò, ac penè ſine temporis interuallo uniuerſum cœli ambitum tranſmittent, ut ſtultum ſit tigridis curſum, ſagittarũ auiumque uolatum, & ſi quid his fugacius, conferre. Ad hæc nihil laborioſum, nihil aſperum, nihil contumelioſum patientur, nec ullo cibo potu'ue egebunt, quo corporis ruina fulciatur, quia incorruptibile fuerit & immutabile, animi tantùm noſtri cibum & potum requirent, qui fuerit illis in Deo paratiſſimus, hoc reficientur, de hoc uluptatis fonte potabunt. Non celebrabuntur nuptiæ, quia nulla noua proles ſupponenda fuerit nemine moriente, & omni humani generis numero ad ſuã ſummã perducto. Poſtremò nulla intercurret uetuſtas, quæ pulcherrimus corporum illorum ornatus dilapſus occidat. Illa erunt corpora cœli digna habitaculo, illo ſe gaudebit animus domicilio collocari. Eſt natura quidem inſitus amor nobis erga corpus, isque minimè nequit auelli, adeò ut ſanctorũ animi Dei intuitu iam beati adhuc appetant carni ſuæ ſociari, illiusque ueluti reddito connubio lætitiam ſuam perfici. Nunc uerò quis noſtrum odio corpus ſuum proſequitur? Non enim ſi minus illi indulgemus, & laboribus aſſuefacimus, id ullo fit odio, ſed ut corpus ipſum obſequijs animi reddamus habilius, quòd ſi etiam ſunt, qui dicant ſe malle omnino carere corpore: ij non ſentiunt, quod loquuntur: non enim corpus, ſed imbecillitatem huius & grauitatem deteſtantur. nam ſi interrogarentur an corpus agile, nullis obnoxium offenſionibus habere uelint, ſcio, clamabunt omnes id eſſe, quod optabant, tale autem reſurgentes habebimus in iuſtorum partem traſlati, quale ne poſſemus nũc quidem uoto melius optare & ſermone fœlicius depingere. Vidi pleroſque mirari corpus cuiuſdam mulieris, quaſi omnem pulchritudinis legem teneret. Tale olim Venus habuiſſe dicitur, quòd quum Momus culpare non poſſet, ne tamen & ipſa ſine reprehenſionis morſu diſcederet,

eius fertur culpasse sandalium. Helenam Iouis & Ledæ filiam tradunt fabulæ mulierum omnium fuisse pulcherrimam, ut meritò propter tantam pulchritudinem Asia atque Europa uenerint in certamen, diutinoque bello conflixerint. Sed quid hæc pulchritudo ad illam, quam iustorum recipient corpora illo ipso resurrectionis suæ die? Non'ne quicquid pulchritudinis hîc in corpore haberi potest, uile erit & exiguum, & turpe quodammodo, si ad ingentem illam beatorum corporum pulchritudinem cõferatur? Si cui pulchritudo curæ est corporum, istam præuidere animo & prospectare debet, & dare operam diuinis parendo nunc mandatis, ut postmodum resurgens in se ipso assequatur: non enim magnum est aliena mirari bona, sed magnum, ipsum ea possidere. Rectè loquutus est, quicunque dixit, omnia diligentibus Deum cooperari in bonum. Corpus mortale, quale nunc nos gerimus, & si sit oneri, adiuuat tamen gloriam nostram, dum in tali corpore uirtutis opera exercemus: mortuum nihil uiuat, sed exonerat animum, quem premebat, suscitatum delectabit, nec amplius oneri erit: nam regentis animi imperio facilè obsequetur. Sunt nonnulli, qui in proposita resurrectionis materia quæstionibus se se inuoluunt & impediunt. Quomodo (inquiunt) infantes, qui decesserint? Quomodo iuuenes? quomodo senes resurgent? an una in ætate omnes? Ergo recipiunt aliud, quàm quòd fuerunt, uel si in diuersis resurgunt ætatibus, erit in infantibus & senibus aliquid infœlicitatis. Dicendum his ex sacræ scripturæ testimonio, quòd in ætate perfecta erit resurrectio, pulcherrima nanque futura sunt Beatorum corpora quemadmodum dictum est. Nihil indecens his fuerit aut ineptum, quin si qua antea fuisset deformitas, hæc auferetur, nec dici potest recipere eos aliud, quàm fuerunt, si qui in infantia uel senectute discesserint, in iuuentute resurgent, quoniam senes iam antea iuuentute fuisse constat. Infantibus quoque aderat iusta illa ætatis magnitudo ueluti in semine, licèt nondum per articulos temporis euoluta. Quo præterea (inquiunt) dentes si nihil cibi molendum? quò stomachus si nil concoquendum? quo genitalia si matrimonia non ineunda & proles non suscipienda? quasi uerò non præmij id sit loco, quòd is membrorum officijs carebimus, quæ nunc etiam multi probi uiri nituntur non implere, uacantes ieiuniis & castitati. Nec existimandum ea corporis membra fore superflua, quæ faciunt ad uitam & figuram humani corporis: nam eos etiam, quibus execta sunt genitalia minus habere spiritus, & uigoris, & facilius extingui perspicuum. Quærunt quid opus sit dentibus, stomacho, intestinis, genitalibus, si neque cibis, neque concubitu utemur? Ego contrà quæro, quid opus fuerit cibis & concubitu, si resurgent incorrupta corpora, & iustam sortita magnitudinem, & humanum genus quoto numero constare debuit, hunc fuerit assequutum: ut delectemur (inquit aliquis) atque ita his delectationibus beatitudo illa perficiatur: hoc nimirum est illud, quod hanc pugnam commouit, quia plerique nimis corporis sensibus dediti sumus, & nullas

ferè nouimus uoluptates præter eas, quas corpore percipimus, in quibus hæc ciborum & uenereorum uoluptates præcipuum obtinent locum. Quapropter Iudæi & Sarraceni harum uoluptatum copiam resurgentibus suis pleno ore proponunt. Nihil de uanitate huius sententiæ dicam, nisi quòd ridiculum est quærere corporeas oblectationes, in quibus nobiscum animalia bruta communicant: ubi expectantur maximæ aliæ uoluptates, quæ nobis cum Angelis fuerint communes. non enim etiam Angelos imperfecta dicent frui beatitudine, propterea quòd careant uoluptatibus, quas sensus corporei ministrant: certè melior & ordinatior uita esse debet illorum Beatorum, quàm ea, quæ hîc ducitur. At uitiosum est nunc cibum uel concubitum ob solam oblectationem, ac nõ alterum petere corporis sustentandi, alterum prolis substituendæ gratia: natura enim his in rebus, quæ necessitas uitæ huius requirit, uoluptatem immisit, ut hac illecti agamus quæcunque agenda sunt in talibus, non autem ea nos agere uoluit, ut uoluptuemur. Et ut summatim dicam harum rerum actio non instituta fuit propter uoluptatem, sed uoluptas propter actionem. Itaque temperantiæ uirtus in his elucet, qui abstinent ab escis & uenereis, nec plus appetunt quàm quantùm fas ratioque permittit, quòd si ita abstinemus tanquam hæc altero in sæculo habituri copiosius & paratius, iam nulla esset uirtus temperantia, uel non esset syncera uirtus si quidem hac ratione & impudica castitas, & gulosa essent ieiunia. Et de his quidem satis. Vellem datam mihi fuisse longiorem temporis moram perscrutarer omnes quæstionum sinus, discuterem libenter singula & pro uiribus explicarem. Nunc missa facio, ne abuti uidear aurium uestrarum facilitate. Multa enim iam dicta sunt, uidendumque, ne tædio sit orationis prolixitas, sed quicunque hæc & talia quædam (incidunt, ut uerè fatear, in quæstionibus plurima) scire expetit, ne in errorem dilabatur, aut hæresim, ne'ue animum suum in rebus leuioribus agnitum ad hæc excutienda minorem incassum delasset: Theologos censeo adeat, qui nimis acri studio hæc sibi inuestiganda duxerunt, quibus etiam multa diuinitus innocuerunt. Non enim hæc tanta humani ingenij luce perspici possunt, & tam multa ambiguè & obscurè in sacris literis elata sunt, ut non mediocrem curam, diligentiamque requirant. Atque ego haud sum nescius, quia initio orationis meæ dixerim omni iucunditate hunc diem esse celebrandum, quin multi domum reuersi obruant se uino & epulis, præsertim quòd tam diu à carnium esu abstinuerunt, atque ita accipiant se iucundè uixisse, perinde atque illi, qui quum ornatè intellexerint procedendum esse festo die, auro atque purpura nunc fulgent, quasi uerò magnum sit ornari eo, quo & simulachra manufacta teguntur, & parietes uestiuntur. Verus est enim hominis ornatus uirtutum quidam decor, qui in animis positus non nisi animo cerni potest. Vtinam mortalium oculis pateret, non tam hunc externum & aduentitium quæreremus nitorem, quem & si ego non aspernor, in uiris præsertim summæ dignita-

tis, uberioris fortunæ, attamen intelligendum est, si tam sacrato die mundi lautique corpore esse debemus, id in animis multò potius requiri. Nunc etiam priores illos appello & rogo ne me existiment uentris & gutturis patrocinium suscepisse: & si iucundè dixerim modo esse uiuendum: intelligo enim iucunditatem esse suauem quandam animi motionem, nihil sanè ad corporis sensus attinentem, quam lætitiam & gaudium & uoluptatem appello, propriè an secus, nihil ad nos, neque ad hoc tempus: Grammatici uiderint, quorum est superbissimum, ne dicam uentosissimum iudicium, qui ne tam bono quidem die à litibus abstinuerunt: illud inter se certantes, an Pascha uel phase dici debeat, quum tamen apertè diuina scriptura multis locis eorum ferulas contemnat, mihi satis est, quòd uel hoc, uel illo nomine transitum significari intelligo, siue quia Christus de morte ad uitam transierit resurgendo, seu ueteris festi nomen retinere placuit, quod quum Christus est passus, celebrabat Iudæorum gens ob eius temporis memoriam, quo Mose duce Aegyptum Pharaonemque fugiens medium pelagus siccis uestigijs altrinsecus retentis fluctibus perambulauit, & ad alias orbis partes penetrarit. Rex ipse Aegyptiorum profugos insequens eodem pelago coëuntibus rursus aquis cum uniuersis copijs interceptus sæuitiæ & arrogantiæ suæ meritas pœnas dedit. Hieronymus autem hoc nomine ab Hebræis factum illud notatum putat, quòd quum Angelus Domini percuteret primogenita Aegyptiorum, uidens tinctas agni sanguine Israëlitarum fores, eos pertransierit, nec unà cum cæteris percusserit, hoc caussam nomini dedisse ille autumat, quod sacræ quoque nos docent literæ. Habuistis per quadragesimale hoc tempus, quod iam effluxit, diuini uerbi concionatores, homines & religione & sacra doctrina imbutos, qui sæpius detonarunt, & aduersus multorum delicta uelut ense stricto infrenduerunt, ego nihil huiusmodi nunc facere meditor, audebo tamen uos ardentes, ut spero, ad ueram uiuendi normam & rectum uirtutis iter adhortari pro frequenti consuetudine horum temporum, quibus multi inueniuntur nihil facere & omnia præcipere. Etenim si homines muneris huius tuendi gratia natos esse & in lucem editos constat, ut Deum toto pectore diligant, uerissimum bonorum omnium fontem; cur non id implemus, quum id fieri nostra intersit? & eò magis, quòd ab illo ad hanc præclaram uim amoris excitati sumus, qui nostri caussa carnem induerit, uersatus sit in terris, & aræ crucis se ut hostiam obtulerit, peccataque gentis sustulerit. Si nos tam mirè dilexit Deus, cur nos malumus amare mundum? si amare piget, saltem perspecto illius in nos amoris igne libeat redamare. Ille salutem nobis dedit, semel cum uniuersis, quum humanum genus peccato originis oblitum, & Dæmonum constrictum cathenis supplicio uulneribusque suis redemit. Postea singulis sæpius atque adeò nuper, quum peccantes, & diuina illius mandata contemnentes, quia ingemuimus, & confessi sumus, respexit in gratiamque recepit, neque illorum, quæ impiè

impiè admiſimus memorem fore pollicetur, atque adeò non memorem, ut cœlum etiam daturus ſit. Si pergimus lædere, ſi redemptos adhuc peccare iuuat, quæ tanta improbitatis, turpitudinis, inconſtantiæ poterit eſſe defenſio? Etiam ne cœlum ab illo oblatum recuſamus? O` cœca mortalium pectora. O` Dæmonum artem. Cœlum inquam & antiquam illam ac beatam patriam pādentem iam ultro limina, & ad ſe ſe uocantem ſpernimus; & his falſis, caducis, mortalibus bonis inhæremus. Nonne etiam hodierno die Christus animi noſtri tecta ſui præſentia luceque inuiſere dignatus eſt, hoſpitemque ſe nobis præbuit? hoſpitem dico? imò & in epulum ſe ipſum dedit. Rem ſanè nouam, atque omnibus ſæculis inauditam: matres pleræque filios, quos in utero laborantes enixæ ſunt, non ſuis, ſed aliarum nutricum uberibus tradunt alendos. Non ſic Dei filius, non ſic, ſed quos ipſe in baptiſmo genuit ſibi filios, hos proprio paſcit corpore & ſanguine, ut eos ſibi quàm maximè coagmentaret. Non illum mouerunt ſordes peccatorum noſtrorum: uenit antea cum peccatoribus mortali in corpore manducare, nunc immortalis factus uenit à peccatoribus manducari. At qui ita uenit manducari, ut ſit idem conuiua & conuiuium: comedens, & comeſtus, comedit nanque is cibus epulatorem ſuum: & non ſe illi, ſed illum ſibi aſſimilem reddit. Hoc eſt purum & immaculatum corpus, quod ſummæ illius diuinitatis eſt particeps, quod in terris agens multa edidit miranda, quod humanum antea mortuum genus uiuificauit, quod inferorum ora abſtruxit, & cœlorum ianuam fidelibus reſerauit. Quanto igitur munere affecti ſumus, quòd id nobis in cibum præbuit? Iam uerò, quòd à mortuis reſurrexit, quid aliud facit, quā quòd monet, ut nos itidem à uitijs reſurgamus. Videte quàm inter hæc non multùm interſit, & ſi non eſt mei propoſiti conferre cauſſas, ſed ille impijs aduerſus patibulum corpore ſuſtinuit; nos grauiorem animorum mortem induimus à uero bono auerſi. Ille exanguis mandatur tumulo, ſatellitibus circunſeſſus armatiſque cuſtodibus. Nos grauitate uitiorum inferno addicti, ab impia Dæmonum multitudine obſeſſi tenemur. Vnū remedium ſalutis, quod Paulus ad Romanos ſcribens, præcepit, ut omni ueteri nequitia reiecta nouum hominem induamus, & unà cum Chriſto reſurgamus. Antea terrena & mortalia cogitabamus, nunc diuina meditemur, & in diuinis ſemper ſimus, quamque mentem ambitio inflauerat; odium efferauerat, luxuria coinquinauerat, hæc eadem caſtitati, patientiæ, humilitatique dedatur. Incontinens erat aliquis, nunc eſt pudicus: Auarus, nunc eſt miſericors: Inflatus, nunc humilis: Truculentus, nunc manſuetus. Hic facta eſt reſurrectio, illius ſcilicet futuræ præuia. Sed ita reſurgere conemur, ut nunquam poſt hac cadamus, ideſt peccemus: Stipendia enim peccati mors. Si reſurgemus à peccatorum morte, immortalis ſit hæc reſurrectio, quemadmodum & Chriſtus ad immortalitatem reſurrexit, & noſtris quoque in corporibus immortalis futura eſt reſurrectio. Vbi audimus ab Apoſtolo nouum hominem

induendum, intelligamus multam illic uitæ mutationem magnamque innouationem requiri. Ego ab obsequio sui ipsius, indulgentiaque discedatur. Seruiamus Paradisi gloriæ, denique nihil æstimemus antiquius rectitudine & sanctitate uitæ. Sic imis relictis supera petemus. Sic resurgenti Christo associabimur. Sic illo nouissimo die corpora, iampridem posita humique demandata, mira specie pulchritudineque decorata reducemus. Immortales toti effecti sumus diuino munere, siue animos spectare libeat, siue corpora, & utrique parti immensæ dotes additæ, quicquid autē ægri & mali acciderit, id culpa acciderit, propterea quòd iniustus terrenorum commodorum amor fœdaque corporis uoluptas sui scabie illexerint, nosque haud repugnantes duxerint ac deprauarint. Aliis gentibus & nationibus ignaris diuiuæ legis, nec respicientibus in tanta præmia, quid'uis dicere & facere, facilius conceditur; nec mirandum si postmodum contingent iis tristia, quibus extra ecclesiam stātibus non est salus. Populum uerò Christi aberrare fas non est, quem Dei sapientia instruxit, nec præcipitari ad infera decet, cui supernæ regiæ fores patent. Vos autem, qui huc conuenistis, quos nam dicam? Num animantia rationis expertia? Mentiar. Barbaros? qui possum in hac urbe genitos? at infideles? contumeliosum esset ita uocare. Contra habetis summas, ut opinor, gratias Deo, quòd homines genuerit, quòd in Italia, quòd in fide Christi: sed quid refert, si deterius infidelibus, imprudentius Barbaris, immanius beluis uitam agitamus, nec cogitamus quàm fœdum, iniquumque sit homines natura genitos inhumanos scelere inueniri, & fideles Baptismo effectos ingenio esse infideles, & in Italia natos præter leges fasque agere, & Christiani demum nomine retento Christo opere resignasse. Resurgamus ergo à uitiorum sepulchro quot quot peccatores sumus, atque ita duplicis resurrectionis diem festum agitabimus: unius, quæ in animis nostris, alterius, quæ in beatissimo Christi obtigerit corpore, bina hæc erunt gaudia, fient trina cogitantibus, quòd resurrectionem hanc animorum nostrorum illa postmodum gloriosa corporum sequetur, quæ in extremis mundi huius ruinis, æterno illi & specioso cœlesti triumpho animos corporaque simul consecrabit; & quia perfectissima illa erit resurrectio, unicus tantùm eius festus dies, sed perpetuus agetur. Sed iam cessandum est, finisque orationi nostræ imponendus, si prius pauca quædam, quasi de fama mea dixero. nam si antiqui Oratores ingenio maximo præditi, usu & exercitatione robusti, & ad forensis dictionis genus penè facti, quum morralium caussas agerent, sæpe metu exalbuerunt, atque omnibus artubus contremuerunt. Ego, qui non tanta eram peritia, & qui diuina, & quæ in diuinis erant maxima, tractare instituebam, iustius commoueri debebam, & de rei ipsius euentu animo pendere, ne temere tantam caussam, quantam nemo unquam antea populari oratione attigit, ingressus uiderer; nisi fortasse magis confidere potui, quòd non ut ueteres illi cupiditate laudis, aut alicuius pecunia aut gratia adductus, huc uerba

facturus processi: sed quia & pietati meæ & religioni uestræ conuenire credidi, si quam materiam huius diei celebritas requirebat, hanc ipse oratione exponerem, auribusque uestris infunderem. Nec me tamen eius latebat profunditas & amplitudo, sed hoc, quod terrebat, ne tantum munus susciperem, idem, si susceptum minus commodè explessem, spem ueniæ pollicebatur: quod enim magis uenia dignum, quàm ingentia complecti uoluisse & nequiuisse? Est etiam in honestis rebus eisdem magnis conatus probabilis, quamuis ad summum non perueniatur, nec sanè tam læto tempore in tanta animorum uestrorum hilaritate quicquam infausti, ac sinistri à uobis mihi fuerat metuendum, quod etiam re ipsa sum expertus. Vobis enim magnæ agendæ, maiores etiam habendæ gratiæ, quòd quam diu uolui & potui dicere, me ipsum benignè & diligenter audistis. Quæ dicendi potestas si sæpius fieret doctoribus uiris, meliora noscceremus, quàm nunc noscimus: animosque nostros facilius à uitiorum labe teneremus.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS,

De fuga sæculi & religionis studio, SEV DE CHARITATE DEI, Ad nouitium monachum.

LIBER.

VVM humanæ uitæ cursus bipertito findatur, alijs humana, alijs diuina tractantibus, quorum unum in turba fit, frequentiaque populorum, alterum soli tudo persequitur, non possum iudicio tuo non exi miè gaudere: qui id posterius uitæ genus sequutus es, quod & salubrius, & fructuosius & portuosius, & quod (ut uerè dicã) dignitate & amplitudine meri torũ maximè antecellit. Nam Cisterciensis ordinis Monachus effectus reiecto retrorsum cũ ornatu uano delitijsq; fallacibus sæculo, iure contempsisti mortalia, quando immortalitati eras natus: iure affectas cœlestia, postquam terrena tibi non debentur. Quòd si in sæculo elucerent iustitia, pietas, fides, religio, continentia, liberalitas, fortitudo, reliquæ uirtutes, laudabile foret te humanis relictis ad diuina con tulisse. Nunc eò fœlicior, quòd offusis undique tenebris, dominante latè uitiorum turba, non prudenter tantùm optima suscepisse, sed etiam hæc quæ sunt pessima ac prope deplorata, diffugisse uideris: qua enim in ciui tate, qua in gente uideas probitati, industriæ, pudori, rectis artibus relictum esse locum? Non'ne ambitio, scelera, fraudes, atque doli uirtutum præmia occupauerunt? quàm immensam uideas hodie feruere in princi pibus quibusdam auaritiam? nec solùm ut sua tenacissimè retineant, ita ut nusquam ullum liberalitatis uestigium appareat, quod tamen ipsum quoquo modo concedi possit, sed etiam prædonum in modum rapiunt, quæ possunt. Illud facilius toleratu, quòd quæ non possunt, fœdo affectu concupiscunt. Quid non erit illis uenale, penès quos officia omnia & ma gistratus appenso palàm auro distribuuntur. Si Principes tales, quid de comitatu sperandum est? aurum enim ubi imperarit, nunqnam ægre fer ret, si in eius curia argentum iudicabit. At crudelitas quanta? Non'ne

offenso

offenso qualibet de caussa Principis animo carceres, cathenæ, tormenta sonant? exilium imminet & publicatio bonorum? Quid de ecclesiarum dicam pastoribus, quos in suis ouibus nihil deceret, nisi pascua & cubilia meditari, at nonnullos uideas, qui præter lac & lanam in ipsis nihil quærunt: sed clericorum quoque reperiuntur plures, qui non mediocriter student numismati, nec mirum, admonet crucis imago, quam deuotè complectuntur: ecclesia capere aurum dicitur, non ut teneat, sed ut eroget, honesta sanctio: quid enim honestius esse potest ea lege, quæ clericum iubeat moderato uictu contentum, reliqua in egentium usum conferre? hanc legem amplectebantur, antiquitus penè omnes, ut non lex illorum hominum esse uideretur, sed temporum, quid nunc? ualet hæc lex penès quosdam, quos ut in magna laude pono, sic improbo eos, qui sacras opes uel custodiunt tenaciter, uel absumunt turpiter, Hæc quæ dicta sunt de Pincipibus urbium & ecclesiarum pastoribus & reliquis Sacerdotibus, non de omnibus dicta intelligi uolo, sed de quibusdam duntaxat, sicut posui: nec ea de caussa ordines insector, licèt cupiam eos, qui delinquũt ad monitos emendari, cur autem insecter? Stultum est enim ob quorundam delicta totos ordines summa ratione institutos exterminari uelle. Non etiam de me quisquam conqueri potest, si generaliter uitia carpo: nam generalis sermo neminem tangit, nisi eum, qui de se prius fateatur, & talem se esse agnoscat, quod quum fecerit, conuenit ipsi meliora sectari, non alium accusare: Denique (ut dicam cum Poëta quodam)

Hunc seruare modum nostri nouere libelli,
Parcere personis, dicere de uitijs.

Sed iam istis omissis spectemus reliquos. Vos uos appello Virgunculæ, quæ in teneris adhuc annis crinem fingitis & uultum, & oculorum flagrantiam circunfertis, & libertate sermonum congaudetis, quæ hæc cura placendi alienis uiris? Cur non pudicos mores potius persequimini, qui magis placerent incorruptis animis? sed uos eos non geritis incorruptos, nec habitat in uobis uirgineum pectus, ideo pudorem proiecisti, & significatis inuitas & nolentes pati castitatem. Has, quæ incestos amores de tenero meditantur ungui, quisquam credat maritis iura thori intemerata seruare? Erat matrum officium imbuere filias optimis & castissimis moribus: hoc enim non solùm eis profuisset, uerùm etiam uiris, quibus nupsissent: nec solùm uiris, sed etiam liberis, quoniam fieri uix potest, ut iusta soboles degeneret à uirtute parentum. Nunc per quot gradus ruina deuoluitur, dum illæ teneræ adhuc & sequaces ad omnem fingentis habitum malè instituuntur. Multa tunc peccant, & hinc magis progrediente ætate, ubi matrimonio fuerint copulatæ. Non illis lex dicta est ulla, nec maritus unus, nam eum, qui legitimo nodo copulatus fuerat, uos fide pacta matronæ destituitis. Aut enim pretio palàm dato superatis, aut clanculum imponitis, aut in eodem hæsitantem luto contemmnitis. Vidi non nullas fœcundiores calices uiris sedulò propinare, quo illos uino deponerent,

rent, & putres oculos ad arbitrium illuderent. Ludus nunc uidetur Virgines construprare, adulterijs nuptas inquinare, quoniam tam crebrò patrantur, ut hæc quodammodo licere existimentur, peccantium multitudo peccandi licentiam subministrauit. Vtrum detestabilius nudum ambulare, an stupra & adulteria committere? nemo dubitat, quin hoc illo peius, & tamen sponte audet nemo nudus ambulare ignominiam ueritus: stupra uerò & adulteria committere audent omnes, nec audent modò, uerùm etiam exoptant. Vnde hæc uarietas? nisi quia consuetudo nuditatem corporum non admittit, recipit autem stupra & adulteria, quæ adeò in quotidiano sunt more, ut penè pudeat ea non admisisse. Et de his quidem, quæ cum fœminis geruntur, minor querela, sed maiora portenta ubi mares mutuos in amplexus inardescunt, quum inter ipsos nullam natura corporum copulam esse uoluisset. O` miseram puberum illorum conditionem, qui masculi nati fœmineæ sortis patiuntur uices, & peragunt nihilominus secundum id etiam, quod nati sunt, quomodo hos appellem nescio, nisi quod ambiguum quiddam in illis cerno. Sunt penès Grammaticos nomina, quæ illi incerti uocant generis, propterea quòd masculinum & fœmininum suscipiant genus, sic isti inter homines in incerto ponendi uidentur genere, utraque sede prostantes, & utrobique uersatiles, dum & auersi maribus succumbere & aduersi fœminis incumbere norunt, nec dum tamen ad extremum uenit libidinis scabies, quum alia supersint impudicitiæ exempla, tetriora quidem & turpiora, quàm ut pudenti lingua liceat nuncupare. Sed ne diutius singulis nimis immorantes prolixiorem edamus tractatum, tendamus ad reliqua. Volo enim iam scire, quibus nam artibus diuitiæ comparentur. Licitum est iure ciuili contrahentibus se inuicem circunuenire, & quod pluris sit, minoris emere, & quod minoris, pluris uendere: num id tamen officium boni uiri est? minimè, imò ne leges quidem id permittunt, si calliditate quis & dolo alterius deceptus fuerit, quæ præterea hæc est peruersitas non agere, quod probetur, captare tantùm, si in aliquo humanæ leges ocij conseruandi caussa conniueat. Decebat quidem hominem uel hoc ipso, quòd homo esset, non inferre alteri homini iacturam, nolle quicquam iniustè in se nec in alium admittere: sed (O` nimis acrem, nimisque uiolentam diuitiarum cupiditatem, imò uerius. O` nimis stultam diuitiarum admirationem) Vix reperies ista tempestate, qui contrahentem secum nolit ferri præcipitem, imò qui non in errorem si possit impellat, nihil iam in hominum commertiis bona fide geritur, nec quid æquum bonumque uelit, spectetur; sed quid in præsens utile apparet, quisque augere queat rem familiarem. Non pudet humanæ societatis iura diuinasque simul leges uiolare: id nascitur omne ex immodica (ut dixi) diuitiarum admiratione. nec mirum si quicunque constituerunt sibi solùm illum finem, ut plurimùm habeant, nihil deinceps referre putant unde habeant. Dicitur mercatorum explorata esse fides, attamen

quàm multa isti inculcant mendacia lucelli sui caussa. Si quid appendendum est & metiendum, ut in eo ipso fallunt? Hæc fraudem & fallaciarum germina in tantam eunt latitudinem, ut per singula discurri nequeat. Quis enim singula hominum & artificia & negocia memorarit, etiam si mille corda cum totidem linguis habeat? omnibus, qui arripere nequeunt, antiquissima semper cura fuit fallere: si qui autem rapere possunt, minus curant callida commenta. Ergo, aut ui, aut fraude res geritur, præterquàm à fœneratore. Nam hic non fallit: non enim dissimulat improbum se quæstum petere, sed profitetur, ac ne dissimulans quidem lateret, uim autem nullo modo adhibet, ut qui de mutuo dando soleat rogari, ac ultrò peti, & tamen ob fœnus magnam ad se se trahit pecuniam, fit celeriter multarum ædium & plurium fundorum dominus. Non locatur nunc quidem argentum mutuum fœnore palàm, uerùm huiusmodi contractus, ut nihil, aut non multùm differant à fœnore. Emptio, conductio, depositum celebrantur, atque inter hæc tam præclara naturæ nomina, dum aliud uerbis agi uidetur, grauiores re ipsa usuræ extorquentur, & egentium facultates miserorumque absorbentur. Ita lepidè se rem quærere putant, quasi usurarum nomen ac non factum ipsum sit detestabile: quærunt etiam prouidi uiri, qua ratione usuræ prohibitæ: non enim æquum erat illorum iudicio. Si Euangelica lex præcipit, si delapsus in terris Deus illud edidit ueritatis oraculum, gratuitum fieri pecuniæ mutuum oportere: quid quæris amplius? non tanta te cohibet auctoritas, rationem magis flagitas. Quid ergo? tu te hominem arbitraris, qui ex alterius hominis necessitate tam auidè prædaris? quantò illud æquius, recipe quod dedisti, nihil amplius, & beneficium tuum incolume maneat. Quòd si non tam, quid humanitas suadeat, quàm quid natura postulet considerandum est, isto acquirendi modo non minus natura uiolatur, quàm humanitas: non enim natura nummus nummum parit, ac ne ob id quidem inductus, ut pater fieret, sed ut commutaretur pro rebus, & pretium esset omniũ distrahendorum. Multæ prohibendi caussæ, sed haud scio, an maxima illa sit & iustissima, quòd pecuniæ usus sub fœnore menstruo uel annuo non subleuat, sed atterit potius inopiam. Itaque ubi ornatum aliquem patrimonio uideris usuris se subiecisse, (licet enim uidere quotidie plurimos,) insusurrare ei id potes, quod Flaccus in amatorem detorsit. Ah miser quanta laboras Caribdi, res omnis abit à se exulatum, non ad lenonẽ, (ut Plautinus ille conqueritur adolescentulus,) sed ad auarũ diuitem. An leue auaritiæ crimen ducam, cuius nomine rei capitalis diuino in foro damnamur? Quodque Apostolus Paulus non inferiori loco & ordine inter peccata duxit, ut plerique uulgari sensu, sed altius ille incedens opposuit primo præcepto decalogi, quo alienos habere Deos uetamur, dum auaritiam idolorum astruit esse seruitutem. nam quod quisque amat uehementius, plenoque animi affectu, id illi est Deus, præcipuè autem illo sermone uidetur Apostolus notare eos, qui-

bus non usus placet nummorum, sed forma, nam qui signata numismata, qui monetata æra altius animo suo inseruit, quasi religio sit illis carere, quid aliud quàm idola, idest, simulachra & sculptilia uenarari credendus est? quemadmodum autem idolatra non audet idolum suum tangere, nec mulctatum eum capite aut aliquo membro uidere uult, sed eius potius cultum exaggerare conatur: sic nonnulli ubi semel æra signata arcis incluserunt tanquam idola auaritiæ suæ, non audent deinceps manus inijcere, ut utantur; nec imminuere audent ea, sed summa addita assiduè augere moliuntur. Iam uerò quid nephanda pecuniæ cupiditas pariat, longum esset memorare, & fortasse superfluum, quis enim uberrimam mali messem de huius cupiditatis semine surgentem nescit? Quo enim proditiones spectant? quo latrocinia? Quo iniusta iudicia? Quid porrò sibi siccæ & uenena uolunt? Quid testamentorum suppositiones? Quid falsa testimonia? nempe cogit in hæc mortalia pectora auri sacra fames, ut Poëta dixit, quæ si nulla esset istis temporibus, ne crimina quidem essent illa, quæ passim uigent: effecit hæc uesana plus habendi libido malis cuncta replens, ut ciuitates nihil ad habitandum solitudine sint meliores. Decreueram de furto tacere, sed commouit me quino capite prodiens monstrum: Primum est furtum simplex, quod est paupertatis cuiusdam & indigentiæ. Proximus huic decus & titulus summatum peculatus, sequitur durius longè & grauius sacrilegium, quartus pastoralis ipse abigeatus, ad extremum plagiatus, ut non sit mediocriter mirandum, uel dolendum potius uni improbæ rei tot nomina, tot gradus, tot capita addita, atque inuenta fuisse. Faciunt hæc, ut sibi prosint, sed num prodesse est se ipsos perdere, & in extrema dimittere supplicia? Quid enim ait Euangelium? Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. Horret animus hanc tractare sententiam, & hunc uersare dicendo locum. Nam si in ignem mittetur sterilitas, quid sibi speret rapacitas? si sic ardebunt, qui desides nullum fructum extulerint mortalibus, quid recipient, qui proximis damna & pauperiem per fraudes intulerint? Si iudicium sine misericordia reddetur in illos, qui non fecerint misericordiam, quid erit eis, qui fecerint & sæuitiam? Si maledicti uocabuntur extremo iudicij die, qui esurientem non aluerint, qua asperitate notabuntur, qui maleficio ipsi & scelere pascuntur? Si in æternum ire ignem iubentur, qui nudum non uestiuerint, quomodo: qui uestitum nudauerint excipientur? Hæc cogitat nemo uel uanè chartis Euangelij illita credunt. Itaque si ullo unquam sæculo, hoc certè magna prædandi cupiditas humanis pectoribus insedit. Nonnulli illud afferunt pro excusatione se parum quid rapuisse, quasi uerò uoluntas non sit in crimine. Nemo modica contentus est præda, sed eam nihilominus intercipit, ne frustra maiorem expectet: quicunque inuadit æs alterius, libentius aurum & argentum diriperet, si possit. Spolians latro uiatorem pauperem quantò auidius grassaretur in diuitem, si eius sibi fiat copia? Quæ

deinceps est hæc excusatio accusatione digna?Ita ne uerò diluitur crimen non ex propria innocentia, sed si ostendatur modicitas delicti, & dicatur alios peiora fecisse?Rectè sancti & religiosi uiri admonent à leuibus cauendum esse peccatis: nam si leue etiam peccatum sit, non tamen nullum, leuè quippè comparatione dicitur grauioris, atque haud scio an leue dici possit, quod contra diuina præcepta admissum animam interimit, æternisq; tradit incendijs.Ita enim quod interdicitur,transgredi mors est,sicuti facere,quod iubetur est uita. Visu & gustatu nihil uidetur esse leuius aut inanius. Veruntamen ille primus generis nostri parens in sublimi cōstitutus Paradisi sede, quia uetita gustauit, in hæc ima detrusus, seque & posteritatem totam magnis incommodis affecit. Vxor uerò Loth, quia respexit unde uetebatur, uersa est in salis statuam. Non igitur tam ponderandum est quantum sit, quod præcipitur, quàm quantus sit, qui præcipit, & ita intelligetur præceptum nullum, quamuis minimum neglectui habendum. Nondum opere completur scelus, & iam animus de cogitatione fit reus: quòd si cogitatio tenetur in crimine, quid ubi uel modicum additur opus, dicendum? quicunque fratri dixerit, fatuè, damnatur de sententia Saluatoris. Si sermo non est innoxius, quomodo securus quispiam impellet manu alterum, & de loco detrudet? quantò minus licebit colaphum incutere? quantò adhuc minus ungue cutem lacerare? & quum hæc, quæ uidentur esse leuia, atrociter puniantur, quid fiet grauioribus, quæ passim admitti à singulis conquerebar? At si priuatis peccatur in domibus, respublica saltem commodè administratur. Age, expedi, qui ciuitatum status, quæ forma rerum publicarum. Nulla Italiæ ciuitas, quæ in factiones non sit secta duas, quarum uera pudet referre nomina: sed perinde res est, ac si alteri albos se dicerent, alteri nigros discretionis notandæ caussa. Esset bonorum ciuium illud agere, ut patria opibus firma, copijs locuples, laude gloriosa, uirtute esset honesta. Isti uerò tristissimis contentionibus & grauissimis odijs inter se afflictantur, & alteri alteris superesse cupiunt, ut queant arbitrio suo res ducere, nec certamina ista æquitate ulla, sed funeribus exilioque multorum sæpius diiudicantur. Nam qui armis plus pollent, ex aduersarijs alios necant, tanquam nimis tardante lethi necessitate, alios expellunt profugosque esse iubent, tanquam angustus ibi sit ad manendum locus, atque ita summam rerum tenentes libertate populis erepta licentiam facinorum omnium fautoribus suis tradunt. Vidi quandoque in ora aliqua factionem alteram eiectam,quid facerem non habebam; ingemui tamen, carebat nobilis urbs magna nobilium parte, carebat populosa ciuitas magna popularium manu, hoc qui è rep. factum dicunt, illud quoque dicant fieri ex usu nauis, ut dextrum sinistrumque remigum latus inter se concertent, utrum ipsorum remis impellere nauigium debeat, quasi cōmodius agatur alterutris eiectis, & non si in remigando conspirarint. At qui tantùm prodesse concordiam, quantùm obesse discordiam dictū

est sæpius, & forsitan ab omnibus cognoscitur. Illud tantùm dicam breuiter, melius esse paruæ ciuitati, quæ concordes habeat ciuium animos, quàm magnæ, quæ discordijs agitetur: illa enim crescet assiduè, & è parua fiet magna; hæc imminuetur in dies, & è magna uertetur in paruam. Illa sufficiet ciuibus, hæc deficiet. Quodam tempore Athenienses, qui tunc Principes erant terræ Græciæ, ciuilibus seditionibus & domesticis malis afflictabantur. Venit ad eos Leo quidam Bizantius à ciuitate missus, Philosophus (ut aiunt) egregius, cuius tamen corpus nimia adipe mirum in modum exuberauerat. Itaque ubi suggestum conscendisset legationis exponendæ caussa, mirari primùm populus formam hominis tam obesi, & in tantùm dilatati, postea tacitè cum gaudio spectare, tandem cachinnos tollere, quo animaduerso, ille, quid est inquit Athenienses? quid ridetis? An quòd in hoc homine tantam corporis copiam uidetis? at qui domi uxorem habeo bis tanto corpulentiorem, quàm ego sim, cõcordes tamen lectulus unus ambos capit, discordes, ne domus quidẽ tota. Parum ne declarauit uir prudens in tempore coniunctis animis quælibet grata & magna, disiunctis ingrata omnia & irrita fore: at tantùm hoc discordiarum malũ, quod efficit angusta quæcunqeu, etiam quæ latissima sunt, reperire nunc est undique in ciuitatibus. Quid hæc bella à Carolo & Francisco potentissimis Regibus iandudum suscepta, nec dum confecta, quam calamilatem, perniciem, miseriam, tum singulis, tum uniuersis non intulerunt? Credo uidisse Deum scelera delictaque nostra, & uelle, ut posterior quæque hora antecedente sic calamitosior. Tunc irarum nubes collectæ ab his, quos modò memoraui regibus, in hac Italiæ parte discissæ sunt, & increpuerunt hybernum. Etenim uastati agri, urbes direptæ, ædificia incensa, fana spoliata, uirgines ingenuique pueri uiolati, alij uitam pretio redemerunt, plures gladio finierunt; uidit hæc ætas tot mala, ut ludus uideatur fuisse superiorum temporum calamitas, & si plura quis dixerit, adhuc tamen superesse sibi sentiet orationem, uincit omnem sermonem procellæ magnitudo. Hac miseranda bellorum sorte, quæ iam per tot annos uisceribus insedit, huius cisalpinæ Galliæ pulchritudo deformata est, fœcunditas exhausta, robur excisum. Non agam argumentis, sed ut in iudicijs solemus, testes citabo. Testes igitur sententiarum mearum Mediolanum, Papia, Alexandria, Nouaria, Asta, Comum, urbes olim florentissimæ, nunc penè urbium cadauera: Videmus prostratas passim domos, uacuas ciuium uias, incultos horrere agros, feracium camporum desertas latitudines, rara stabula, pauca pecora temerè oberrantia & agrestium inopiam. Superfudêre se quondam Italiæ, tum uariæ, tum feræ gentes ab extremo orbis cardine reuulsæ, quæ per multarum sibi urbium excidia has sedes parauere. Si reuiuiscerent tempora illa perpessi, similem ferè nunc Italiæ squallorem agnoscerent. Illud uerò egregium, quod bello aliquando ex his oris depulso & transalpes immisso, ualida pestis consequuta est, quæ plures extinxit, nec pepercit his, quibus bellum

lum pepercerat. Supereſt annonæ penuria, quæ minimè defuit, quæ res ſanè indicat tantos uitiorum adoleuiſſe morbos his in regionibus, ut ad illos obterendos non ſufficeret unum hoſtium genus, ſed plures fuerint diuerſo in genere immittendi: ruunt omnia, ut ruant peccata, quæ tamen in plurimis, non niſi cum uita extinguuntur, nulla ex pœna emendatio, imò quaſi ex calamitatibus malitia hominum prouocetur, creſcit quotidie, quod puniatur. Denique nihil mitigat malatiam noſtram, nondum tot flagellis meliores effici poſſumus, magis autem nolumus. Non defuerunt, nec deſunt quidam uiri ſancti, qui populos quotidie admoneant in concionibus, & exhortentur, ut ſe à ſceleribus reuocent, & continentiæ, iuſtitiæ, pietati, reliquiſque uirtutis tradant partibus, ſed non audiuntur. Illi uerò contempti ingemiſcunt: quorum ſanè gemitus Deum pulſat, qui ſtatim prouolans contemptores legatorum ſuorum corripit acerbius immiſſis triſtibus, nec aliter agitur, quàm ubi pedagogus nihil proficiens ad monitionibus in puero uocat nutritium, uel patrem, qui deinceps ſeuerius puerum aggreditur, & docet illum malo ſuo, quanti ſit padagogo non parere. Ergo egregiè ipſe & ſapienter feciſſe putaris, quòd ut tantam hãc ſcabiem & colluuionem morum ac temporum uitares, in monaſterij clauſtra declinaris: laudarem etiam, ſi feruidas arenas, ſcopuloſas rupes, denſiſſima nemora uaſtæ & ſpacioſæ ſolitudinis perſequutus eſſes, ne hæc, quæ fiunt quæque impendent, uidere uel audire cogaris: quanquam altior quædam (ut arbitror) ratio mentem impulit tuam, ut te totum monaſticæ uitæ mancipares. Illud enim inſtitutum eſt tuum, ut humana ſepoſita ratione Angelicam uitam duceres in terris, ideſt quantùm fieri poſſet te à corpore ſagregares, mentiſque acie Deo copulares. Etenim Philoſophi ipſi profitentur ſapientem, ſi liceat totam uitam in contemplatione poſiturum. Nam reliqua, quæ ſibi uendicant homines, ſunt illis penè cum mutis animantibus & rationis expertibus communia, in quibus ſi non uirtutes ueræ & ſolidæ, inſunt tamen ſimulachra quædam uirtutum, ut in Leonibus magnanimitatis, in Elephantis prudentiæ, in apibus ciuilis ſocietatis, in turturibus uolucribuſque quibuſdam temperantiæ. Quis non miretur feras, dum longioris inopiæ metu eſcas recondunt, & latibula parant in plures exitus diſparentia uitandi periculi cauſſa? at ubi inter ſe ipſas dimicant diſſidio hoſtili, non'ne norunt ſua tela? norunt diſſidentium partes? nec ſua tantùm callent commoda, uerùm etiam hoſtium aduerſa? ſciunt occaſiones legere & temporum & locorum, per quæ aduerſarius facillimè uim patiatur. Denique negabimus ſimile aliquid rationis illis ineſſe, quæ ipſos homines inſequentes uarijs ſæpius artibus illudunt. Sed hoc intereſt, quòd anima tota beluarum proiecta ad corporis ſenſus affectu quodam cœco ducitur impellente tãtummodo natura ad uitam tuendam & propagandam, & ad alia quædam famulantia uitæ officia. At hominis mens per ſe tota erigitur, quemadmodum & corpus, cuius non eget aſſiduè inſtrumento, ut placita, & concupita ſpeculetur, quin potius elu-

ctatur

ctatur cum sensibus ipsis & natutæ corporis repugnat. Itaque hoc propriũ uidetur hominis frui mentis acie, quàm diutissimè, quæ sola diuina est in nobis. Sed ad quid, & quomodo hoc proprio nostro bono utemur? Venit enim in mentem Anaxagoræ, qui Solis uidendi caussa natum se dixit. Inflarunt alij resonantius, qui se in hanc uitam uenisse asserebant, ut totius mundi spectaculum caperent, ei usque & quæ in eo essent, uias, progressus, rationes non ignorarent. Hæcque primorum Philosophorum erat prouincia, ut perspicerent unde quæque orirentur, quo'ue recederent, studioseque siderum traiectiones, magnitudines, interualla notabant, & quæ Poëta ait decantata in conuiuio, hæc persequebantur.

Vnde tremor terris, qua ui maria alta tumescant
Obicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant.
Quid tantùm oceano properent se tingere soles
Hyberni, uel quæ tardis mora noctibus obstet.

Laudandi sunt omnino antiquissimi illi sapientes, qui Philosophandi uiam nullius antea uestigijs impressam cæteris aperuerunt, non tamē per spexisse uidentur totum id, quod perspiciendum erat: nam quum constans rerum ordo perennisque earum uicissitudo admonere posset, non hæc fortuitò nata, sed arte quadam & sapientia perfecta, alterum illum mundum, qui in mente sedebat artificis, ut meliorem isto & digniorem contemplari potius & magis celebrare debuerunt. Deinde cogitandum erat, si hæc tanta, quantus ille, qui fecit, quoniam nemo artifex est, qui non simulachris suis & operibus sit longè præstantior. His gradibus peruenire ad Deum potuerunt, sine quo manca est omnis cognitio ignorato rerum Auctore & Moderatore. Nam ubi res iam apparet, & uenit in medium, non solùm quærendum est quomodo facta sit, sed primùm quis fecerit, deinde quare & quorum caussa fecerit. Tum illud est postremum, ut quæratur quomodo: caussa enim, quæ respicit facientem, & cur quod que fiat, præcedit dignitate & tempore eam, quæ circa materiam uersatur & formam. Res perinde se habet, quantùm ad istos Philosophos attinet, ac si quispiam in solitudine aliqua inter nemora & arenas sub dio diutius educatus nunquam domum uidisset; ostensa deinde sibi maxima & ornatissima domo cum ministris plurimis uarij generis & artificij, quales solēt esse Principum & Regum domus, existimet, se scientiam domus tenere, propterea quòd sciat domum illam è cæmentis, lignis, lapidibus, auro, marmore compactam: & eius domus membra alia esse rotunda, alia quadrata, alia oblonga, alia triangulata. Sed cui non apparet hunc magna ignoratione domus teneri, si hæc duntaxat sciat? nesciat autem, quo consilio constructa sit domus, quis construxerit, uel construendam mandauerit, quis præsideat domui, quis regat familiam, quis illic cuncta disponit, & pro arbitrio quæcunque conuertit, hæc inuestiganda sunt omnia & per noscenda ei, qui scientiam domus profitetur, turpis autem est ignoratio si nescit, & turpior adhuc si adeò nescit, ut quum uideat illic homines & iumenta

iumenta certis fungi ministerijs, certis quoque locis & temporibus pute illa casu fieri, & nulli domino seruire. Eiusdem ignorationis rei tenentur Philosophi, qui illud modò nouerunt mundum hunc elementis quatuor constare, & quid sola, quidque sibi ipsis commixta efficiant, tenuerunt: sed præsidem mundi & rectorem Deum non intellexerunt, qui hæc tanta, tamque mirifica opera, prouidentia excogitauit, uirtute constituit, ratione perfecit, nunc eadem spiritu sustentat, potestate moderatur. Adeò autem non intellexerunt, ut uel hæc ab æterno sic stetisse credant, uel nata fortuitò. Mundanum hoc (inquiunt) opus magnum atque præclarum, fateor, sed multò tamen maior & præstantior, qui condidit & moderatur, quæ sunt igitur partes meæ? hæ, ut opinor, non ut opus ipsum tantùm sequar & admirer, sed illud magis, ut artificem ipsum, qui infinitis partibus dignitate, præstantia, uirtute cuncta antecedit; præsertim quum opus hoc, quod admirantur cum eximia significatione erga homines beneuolentiæ procrearit. Illud quanti est, quod regit, sustinet, portat, moderatur? An parua res est regere & moderari? non in domo certè (ut aliquid de his minoribus inducam) ac ne in nauigio quidem. Num si isti Philosophi nauigarent, nauem tantùm amplecterentur, propterea quòd summo esset artificio fabricata, ac non potius humana ingenia unde illa ortum fecisset. Quid si secundum cursum tenuissent? remotissimas gentes adiuissent? spectaculum multarum magnarumque rerum cœpissent? tunc in honore nauem haberent, quod illius ornamentis nauigassent, tanquam nunquam animaduertere potuissent, quis fuisset ille, qui quiete sedens medios inter fluctus clauum temperasset, rectam nauem præbuisset: id fecerit Poëta is potius, qui in exilium actus à Cæsare summis attollit præconijs nauem, qua deuectus ponti subijt ostia: nihil ingeniis hominum aut operæ tribuit, cui omnia erant tribuenda, sed Poëtis concedi quidlibet potest, quorum unum est opus hominum aures canendo mulcere. Isti autem sapientiæ studium professi turpiter aberrarunt, dum mundano affiguntur operi eo dimisso, qui nutu temperat, qui uerbo portat omnia, cui soli reuerentia omnis & gratia debetur. Quanquam tenuiter nimis mihi nunc agere uidear, qui Deum uniuersa regentem comparem rectoribus domus uel nauigii: nam paterfamilias, qui in domo regit pars est familiæ, cuius est caput; similiter gubernator nauis pars est nauigantium: non enim extra nauem positus moderatur. Isti ergo rebus his continentur, quibus præsident, Deus autem nulla pars est mundani operis, ita continet omnia, ut non contineatur; ita intra res est totus, ut extra eas etiam sit totus: nullo includitur rerum factarum ordine, sed supra mundum est, & supra omnia, quæ condita sunt: nec uno tantùm contrario differt à reliquis rebus, quòd hæc creata, ipse increatus, sed aliis plurimis: nam hæc mutabilia, ille immutabilis, hæc finita, ille infinitus, hæc temporalia, ille æternus, hæc composita & multiplicia, ille incompositus & simplex; quomodo igitur dici potest istos Philosophos cœpisse

cœpisse rerum notitiam ignorato eo, qui non dico pluris est, quàm reliqua omnia, sed qui solus uerè est omnia: nam cætera quodammodo non sunt, si illi comparentur, à quo effigiem suam & speciem sumpserunt, sicut pictus homo quodammodo non est, si pingenti comparetur, uel ei cuius imaginem præfert. Etenim quum recipiant creata omnia motum, finem, tempus, mixtionem, non potest eorum natura, nisi manca esse, debilis, impura, imperfecta, quæ si aliquibus magna uisa est, id contigit ignoratione eius, quod uerè est magnum, uelut argentum uideatur magni inter metalla esse momenti ei, qui ignorat aurum: at prolato auro eiusque splendore & pretio perspecto nonne uile quiddam argentum existimabit? Similiter lunæ & reliquorum fulgor astrorum potuit magnum quid nobis uideri, si candentissimus solis orbis perpetuò latuisset, nunc ista ad illum collata splendorem omnem suum, & quicquid antea dignitatis & gratiæ habuerant, amittunt. Sed iam missos Philosophos faciamus, à ueritatis documentis alienos, aduersus quos longius & ualidius instituerem certamen, si starent, ac non iampridem fugati campo cessissent. Nunc ad te unum mea tendit oratio, qui stemmata familiæ tuæ amplissimæ tanquam magnam ignobilitatem, & florentes diuitias, quibus abundabas, tãquã summã paupertatẽ contẽpsisti, quò nobilior fieres uirtute, & ditior morũ sanctitate: quæritur enim illud in primis in eo, qui se religioni addixerit, uitæq; monasticæ, ut quantũ humana patitur imbecillitas, Deũ mente sequatur, huic totis uiribus hæreat, totis uisceribus diligat. Hoc ut assequatur, cogitandũ quanta Dei sit maiestas, uirtus, præstantia, dignitas, potentia, qua de re nũc aliquid breuiter perstrinxi; nam plura dici potuerũt uberius. Sed nihil æquè prodest ad inflammandum diuino amore pectus, quàm si crebrius & attentius cogitemus, contemplemurque, quanta ille munificentia, largitate, bonitate tractarit humanum genus. Nostri caussa supernè cœlum extendit, Solem & Lunam & tot flammantes siderum oculos accendit: terram solidauit, aërem tenuauit: mare diffudit, immotas quatuor anni temporibus leges dedit. Iam uerò animalia omnia siue ea repant, siue gradiantur, siue natent, siue uolitent, usibus subseruiunt nostris: nam uel eorum carnibus uescimur, uel uestimur uelleribus, uel dorso uehimur, uel medemur morbis de ipsorum membris, uel uenatu corpus exercemus. Quid de arboribus dicam? quarum nulla est, quæ uel non cibos suppeditet, uel umbram, uel odorem, uel liquorem, uel materiam ad ignem, aut fabricam. Idem sermo maneat de herbis, quæ opitulantur remedijs contra morbos, & pabulo contra famem. His additi flores colore & odore præcipui ad uoluptatem & ornatum, nec nõ & gemmarum auri & argenti nitor. Hæc quum ad humanos usus parauerit & protulerit summus ille parens, nonne eum summo generis nostri amore teneri dicemus? At ipsum hominem, cuius caussa reliqua condita, quantis muneribus instruxit & ditauit? Mitto præstantiam formæ uniuersi corporis, partium singularum, oris articulatum & distinctum sonum,

fabulatricemque linguam. Illud quanti est, quòd homini mentem dedit, qua & cogitare, & ratiocinari, & uisa effingere, & species rerum percipere, & reminisci ualeret, in quibus elucet similitudo eius, qui dedit. Cur ad id processit? non enim homo conferre aliquid potest Deo, quo sit ille beatior, sed bonitas eius diffluebat. Excutiat quilibet diligenter caussam ortus sui, hoc est unde habeat hoc ipsum, quod homo sit, & prodierit animal mente pollens, & uideat, si inuenerit aliam caussam præter hanc, quam dixi diuinæ bonitatis, sed non inueniet: nam hactenus, quicunque aliquid aliud dixerunt, ridicula dicere uisi sunt. Bonus igitur erat Deus, nemo autem bonus eius ipsius boni, quod in ipso est, inuidet alteri, sed commune facere paratus, hoc ille commotus effigiem suam nobis impressit, mentisque ornauit lumine, quo sanè munere non aliud potuit esse præstantius. Quid enim tantùm est in terris, quod cum humanis animis conferri queat? quorum ea uis est & potentia, ut præsentia intelligant, præterita meminerint, præuideant futura, quorum in reliqua animantia luce illa diuina orbata cadere nihil potest. Multarum quidem rerum sensus nuntios habemus & ministros, sed cunctorum arbiter animus, qui qualia sint, & quomodo se habeant, quæ sensus accipiunt & renuntiant, diiudicat adeò, ut eos sæpius coarguat falsitatis. Nam solem ipum iudicat infinitis partibus esse ampliorem, quàm uideatur, cuius etiam radiata species & rotunda uideri pulchra non posset, nisi pulchritudinis antea notas quasdam & leges comprehensas animo perceptasque teneremus: sed reliquas quoque eius efficientias, quas annuo ille cursu conficit, cognouimus. Reliqua animantia splendorem uident solis, sentiunt calorem; sed quis præter hominem noscit, quòd sol sit? quis perspicit quantam utilitatem & gratiam rebus afferat? hæc luna est; quis uultum huius mutabilem breuissimumque cursum explorauit? Hoc est cœlum; quis circuitum eius, ortusque cœlestium signorum atque obitus contemplatur? hoc est mare; quis nauigandi rationes in eo inuenit? hæc est terra, quis cultui & sationi aptam animaduertit? hic est ignis, quis eum infinitis usibus applicauit? Hæc omnia nonne à ratione, quæ diuinitus nobis collata fuit, profecta fuere? affinitas igitur & cognatio quodammodo nobis contracta est cum Deo propter rationis præstantiam, quam ille hominibus non inuidit, quod quum ita sit, quomodo tantam Dei bonitatem præterire possumus negligendo, ac non inducimur potius redamare colendo? Quid, quod idem uoluit humanæ mentis claustra libertate, firmare, quam nec ferrum, nec ignis, nec Dæmon ullus, nec Angelus diuellerent, uinci, inflecti, detorqueri hominis uoluntas, nisi à se non potest: sola sui arbitrium tenet & moderationem, nullis necessitatis uinculis astricta, omni nexu soluta. non cogit ad aliquid immensus ille pater, sed hominem in manu reliquit sua, quò rectè factis proposita iure essent præmia, & supplicia peccatis. Hic iterum recurrit affluẽtia diuinæ bonitatis, quæ nuda hominis delectatur uoluntate, quã idem

primo excitauit, deinde ope sua comitatur, nam ubi ad opus arrectos uidet, præstò est, adiuuat, nec deserit impigrè laborante, sed statim auxiliaturus occurrit. Ipse enim Deus cassæ uoluntatis ex alto miseratus affectum impartitur uim hominibus cœlestem, & in alijs quidem distillat, quorum scilicet perexigua in rectis operibus uoluntas, at quorum dilatatum propositum, in his pleno gurgite redundant fluenta uerarum magnarumque uirtutum de cœlo ubertim diffusa, ita ut non ipsis solis sufficiant, sed ad alios quoque nec finitimos modò, sed etiam longinquos perueniant; sed non quemadmodum in re gerenda uoluntas est à nobis, perfectio operis à Deo, sic quum peruenitur ad ferendum præmium, uoluntas dicitur esse nostra, opus alienum, sed suscipimus à Deo pro utroque præmium, idest pro uoluntate bona & opere bono, quia præsidium ille suum nobis non imputat, nec improperat, quod dedit, sed perinde coronat in nobis sua munera, ac si nostra essent merita. Eum igitur, qui tam longè fluit in muneribus & præmijs, hoc est in tribuẽdo & retribuendo, qua prosequi beneuolentia oportet, si modò ingratitudinis culpam effugere decreuimus? non enim si referre gratias non possumus (nam non eget nostri ille, sed nos illius) ideo non conuenit non habere, quas possumus, & non aliquas amoris uices rependere. Amat nos Deus, præuenit beneficijs, prouocat ad amandum, tum his, quæ dedit muneribus tum maioribus alijs, quæ daturus est: cur in amore non respondeamus? præsertim, quàm id non illi, sed nobis profuturum sit: nec hoc etiam ille appetat sua caussa, sed nostra: ipse enim summum est bonum, nullius egens, cui uno tantùm amoris nodo copulari possumus. nam amor ipse præsertim uehemens & flagrans tantæ est potentiæ, ut animam appetentem, in rem, quæ appetatur, ualidissimè inducat: & ita connectit, ut penè cum amato amans unum atque idem efficiatur. Coniunctio igitur est hominis ad Deum, quæ hîc amoris ui fieri incipit, postmodum in cœlo perficietur, quum iam non in ænigmate illum, sed sicut est, spectabimus: non erit illud bonum Dei, sed hominis sic speculantis, sicut nec bonum est lucis, sed oculi, quòd oculus eam uidet, nec bonum est fontis, si quis de fonte biberit, sed bibentis. Ergo Deus uel hoc, quod iubet se præ omnibus diligi, maximè ostendit, quòd nos diligit, quum dilectione nostra nihil illi, sed nobis omne bonum acquiratur. Est enim ille huiusmodi, ut præcepta sua ad nostram quietem, salutem, gloriam componat, ac ne sua quidem, quæ à nobis proficiscuntur, in suum usum conuertit. Non dubito quin superiora omnia crebrò meditata atque uentilata, qua decet animi pietate, excitent in nobis amoris flammam erga Deum, quẽ cognoscimus beneficiorum testimonijs magnam erga nos amoris uim & copiam profudisse: nam quemadmodum ignis igne, sic amore amor concipitur. Quòd si patrem colere, uenerari, diligere denique debet filius, non solùm quia genuit, uerùm etiam quia multùm amat, quantò magis à nobis amandus est Deus, qui nos tam summo amore dilexit, etiam antequam

tequam essemus? Nec dum tamen proloquuti sumus, quod primum esse debuit, quemadmodum mortalem hominis naturam suscipere uoluit salutis nostræ caussa, qua in re æstus quidam diuini amoris erga homines ostenditur, quòd altitudo illa & immensitas ad infima hæc nostra & angusta uenerit, ita ut esse id uellet, quod nos sumus. Ita'ne uerò ad humana descendit Deus? Quid in caussa? nihil habeo, nisi, quod illud quæsiuit, ut homo ascenderet ad dinina. Videbat humanum genus regno cœlesti depulsum, illuc reuocare eos uoluit uerbo, exemplo, morte denique sua. Deus homo factus est, magnum uidetur. An magnum, quia durum, sed existima, quod amabat, & nihil amanti durum, quid deinde? Factus ille homo, sic inter homines uersatus est, ut unus de multis: nam nullo ditior fuit, aut potentior, attamen præcepta salutis aperuit, regnum cœlorum docuit: mysteria legis ueteris impleuit. Postremò ut labem humanæ genti inditam deleret, se in cruciatus sponte dedit. At quos cruciatus? Reuolue quæso animo speciem Domini morientis. Aspice confixas manus utrinque stillantes cruore. Aspice terebratos pedes, quos beati rigat sanguinis unda. Aspice cruentum pectoris latus immiti apertum cuspide: quomodo autem tanta & tam tetra mortis imago inuasit fontem uitæ? horret spinea uallatum caput corona, defluit fessa ceruix, squallent regiæ genæ, arent diuina labia, reliqua corporis nudata membra liuent flagellis. Hæc cur suscepta, nisi ardore humanæ salutis? hunc ne obsecro ardorem existimas leuem fuisse? an uerò tantùm, ut dicendo nequeat explicari? quis enim pater filio dedit unquam tale, ut culpam eius fluuio sanguinis luere uellet? Hic non iam sua Deus, sed se ipsum pro nobis impendit. Omnia illa supplicia debebantur nobis, quæ in se recepit. Quis non existimet ferrea illorum esse pectora, quos sacer ille cruor tanto ardore profusus commouere nequit ad amorem Domini, qui tanta pro se tulerit? Etenim si friges, rimare perforatum Christi latus, & tantæ pietatis pectus ingredere, & quum uideris totis uisceribus & præcordiis ardere humanæ gentis salutem, illius appulsu calesces. Magnum beneficium est, quòd creauit nos Deus, mauis, quòd redemit, non solùm quia nascimur sine sensu, conseruamur cum uoluptate, ut inclitus ait Orator, sed quia nascentibus uitã tribuit, redemptis beatam uitam. Hìc nos met ipsos nobis tradidit, illic se ipsum dabit: hìc militia est, illic militiæ præmium. Quòd si homo debet se totũ Deo, quia ipsum fecerit. Quid addet pro eo, quòd refecerit. Non enim tam facilè refectus, quàm factus, fecit illud uerbo Deus, sicut reliqua omnia: sed in reficiendo multa dixit, atque adeò gessit, & eò deuentum, ut dura plurima & acerba perferret. Magni igitur existimandum refectionis beneficium, tum quia per se summum est, tum quia summa erga hominis Dei charitate profusum: hoc tam præclaro redemptionis munere humanam naturam non modò extulit ille iacentem, uerùm etiam amplificauit, cuius esse pretium uoluit & præmium. Non Angelos & Archangelos (inquit Apo-

 stolus)

stolus) sed humanam naturam apprehendit, in quo duo maxima fecit,& quòd ipse in imam humilitatem se detrusit, & hominem ad summam sublimitatem euexit: Est enim ipse caput omnium fidelium, quod sanè caput tantùm est, ut supra omnia excelsa longo interuallo collocatum sedeat ad dexteram parentis; & illud omnes Angelicæ turmæ uenerentur. Quamobrem quæ tanta illa erit ignauia si tantùm caput negligimus, aç non in ipsum potius totis amoris uiribus feramur? Non debet autem uideri redemptionis beneficium minus,propterea quòd redempti cum uniuersis sumus: nam non ideo minor contingit salus, nec æquum est aliorum saluti inuidere: quanquam (ut egregie ait Chrysostomus in commentarijs ad Galatas), non recusasset Christus eadem perferre, uel si unus tantùm esset redimendus, pari namque charitatis iure singulos amplectitur, quo uniuersos, neminem negligit, cuius rei argumentum præbet ouis illa de Euangelio, quæ à nonaginta nouem aberrarat: hanc unicam non contempsit pastor bonus, sed quæsiuit, inuenit, & inuentam gaudens collo imponit,& ad pascua sua reportauit. Et subdit Saluator similitudine hac proposita, nolle patrem cœlestem, ut uel unus de pusillis pereat. Victima quidem pro tota oblata est natura,& sufficiebat omnibus seruandis, sed tamen non est usui omnibus, sed ijs tantùm, qui credunt, & uitam puram, integram, piamque prosequuntur. Sed non modò quum blanditur muneribus & allicit pollicitationibus Deus, uerùm etiã quum minatur, terret, irascitur, percutit, amor in caussa: quoniam cupit esse sal uos. Nos illum sæpius offendimus peccatis obuoluti, & quiduis potius, quàm sanctissima eius mandata implentes. Auersamur uocantem. Ille quemadmodum feruidi amatores solent, qui & si contemnuntur ab his, quos diligunt, permanent tamen, nec ab amore recedunt, conatur de uios ad se retrahere. Itaque benigno frequenter afflatu mentem commouet, ut redeamus, sæpe etiam peccandi occasiones surripit,nec his conten tus mittit sanctos uiros ueluti legatos, qui increpat, moneant, minentur, & demum adhortentur, ut præteritorum pœnitentiam agamus, & in posterum melius uiuamus. Quòd si hæc despicimus omnia, ne sic quidem desistit, sed flagella admouet, si forsitan in his resipiscamus. Non nunquam, ut amans nimio æstu percitus conqueritur, merita proponens sua, quò duritiem flectat nostram, & ad mutuum amorem impellat, quale illud Micheæ ore prolatum aduersus Hebræum populum. Popule meus quid feci tibi? aut in quo te contristaui? Responde mihi. Num quia eduxi de terra Aegypti, & de domo seruitutis liberaui? & reliqua, quæ sequuntur. Terroris autem uerba sunt plurima: ueluti quum de omni ocioso uerbo reddendam rationem dicit: & ei, qui uel fatuum fratrem appellarit, gehennam proponit. Iustum autem terret, quum acerbissimi fœneratoris more sortem se ab eo cum usuris exacturum minatur; proposita similitudine serui illius, cui talentum fuerat commissum, idque defoderat. Diuites uerò quomodo percutit? dum ait, Facilius esse camelum ingre

di per foramen acus, quàm diuitem in regnum cœlorum: dum illos duos ueluti contrarijs ex partibus introducit, epulonem diuitem, & mendicum Lazarum, & quid in uita & post mortem utrique euenerit, describit. Horribiles sermones, attamen salutis nostræ caussa suscepti ne præcipites eamus. Nemo potest dicere se non cohortatum, non præmonitum, non bene comminatum fuisse. Subseruit gehenna quodammodo humanæ saluti, dum plerique eius metu temerarias frœnant cupiditates, & ad ipsum salutis auctorem reuertuntur. Multùm ualet in humanis animis cōminatio: multùm suppliciorū terror: multùm illla admonitio: hîc est fouea serua, ne incidas. Quū cuperet Deus saluam fore Niniuem, misit Ionam, qui eius euersionem prædicaret. Hoc Niuitæ audito mutarunt uestem, fleuerunt & ieiunarunt, conuersi sunt ad Dominum, & non perierunt: tantarum fuit uirium illa prædictio. Ex quo intelligi etiam potest quàm solicitè cuncta tentet Deus peccantium gratia, nolens eos perire: & de terroris quidem uerbis hæc dicta sint, quæ certè ab amore proficiscuntur. nam ne pater quidem filio semper blāditur, sed si uidet ruentem, terret & minatur; & ubi his nil proficit, uirgæ quoque non parcit. Illa sunt uerba solantia, quòd quicunque dederit in nomine eius calicem aquæ frigidæ, recipiet mercedem. Credo quòd magis recipiet mercedem dans calidam, ubi lignorum sumptus accedit: quantò adhuc amplius quoties quis non de flumine aut puteo, sed de penu aut arca dederit. Illud etiam non parùm oblectare potest, quòd si dimisserimus peccata fratribus, nostra quoque se nobis dimissurum pollicetur. Et quòd si quis fratrem conuerterit ad salutem, utriusque animam saluabit. Hæc omnia ut dicat & faciat Deus, impellit amor, qui non iccirco in partes scinditur, quia ad plures deferatur. Fertur enim totus in singulos, quos genuit: nam mortales parentes, si unicum habent filium, amant acrius tanquam cordis sui oculū; si alter additur, ut duo sint, iam ueluti bipertita cura amant minus singulos: si quatuor erunt, multò etiam minus, sin alicui quinquaginta contingant liberi, ueluti Priamo & Danao, tunc necesse est tenuari amorem tot riuulis diductum: & hæc quidem mortalibus contingunt, qui aliundè capiunt amorem, Deus autem ipse amor est. Si igitur frangi, scindi, diuidi Deus potest, eadem opera & amor eius potest, quod quoniam nephas est dictu, sequitur, ut unumquenque quem diligit, toto amore foueat: at immenso quidem si toto, quoniam & ipse immensus est. Adde quòd hunc tantum amorem non negociorum occupatio interpellat, non requies, non somnus, floret semper, uigetque nec unquam ueluti fatigatus remittitur. O diuine amor, quem semel iure complexi nunquam dimittamus. Tu cuncta de nihilio creasti. Tu fœdera pacis mundo seruas. Sine te res ipsæ subsistere nequeunt. Magna hæc, sed illa maiora, quòd Deum homini copulare, quòd supplicijs tradere, quòd cruci affigere potuisti. Effluis tu quidem liberè de fonte diuini arbitrij, sed eo impetu & tàm copiosè fluxisti, ut torrentis in morem ui quadam rapi uidearis. Hæc & talia quæ

dam mi pater curricula erũt meditationum tuarum, cum his habitantem pernoctantemque curis ciuitas omnis colemus. Vt enim miseros & infœlices dicimus, quos aut libido mulieris, aut ambitio honorum, aut pecuniæ cupiditas incendit: Sic fœlices illi, quorum præcordia Christi amor præacuto iaculo uulnerauit, hi nihil animi sui caussa gerunt, sed omnia referunt ad nutum diuinæ uoluntatis, quam quocunque trahat, aut retrahat sequuntur; quod etiam mortalium amicitiæ pariunt, ut nulla sit distractio, sed summa sit & omnis inter duos plures'ue mutuò amantes consiliorum, uoluntatum, studiorumque consensio. Etenim mulier flagrans amore uiri sic mores, opinor, temperaret suos, quemadmodum se illi posse probare confideret, ne si offendat, diuortio excludatur: sic animus hominis erga Deum succensus, omnia persequitur, quæ illum uelle arbitratur, ne si secus fecerit, diuinus ipsum fauor deserat, non diuitias quærit, quibus affluens ornetur, non opes appetit, ut colatur à multis, non gloriam, ut à cunctis laudetur, non honores, ut præter cæteros conspiciatur, non corporis uoluptates, ut per eas dissolutè lætetur. uident sanctissimi uiri maioris esse uirtutis talia contemnere quàm quærere, præsertim quum illa & si non semper, at sæpius, quod si non sæpius, at certè plerunque sunt instrumenta uitiorum. Cauentq; illud in primis, ne uberior ille & uehementior erga Deum perceptus amor uitietur, si uel paululum in hos riuulos humanorum commodorum diffluere cœperit, quinimo maiorem adhibentes cautionem, quũ præsentium rerum illecebris & specie sensus deliniri posse uiderentur. Optimum factu uisum est sæculo relicto, intra monasteriorum septa se se concludere, sicut ipse fecisti: aut eorum uitam uastitati solitudinique terrarum mandare, quod ueterum Monachorum institutum fuit. Sic ne si illa quidem uiderent, facilè eis posse carere intelligebant. Est enim ferè tota oculorum libido. Corpus restabat, quod neque abijcere, neque relinquere ualerent, quippe, quod sit animi ipsius ueluti uas quoddam & receptaculum. Illud ergo, quia insolens esse potest & petulans in carnis motu, ieiunijs, uerberibus, uigilijs, frigore, æstu, & alijs crucis partibus frangunt, ut tam malè habitum affectumque corpusculum, uix audeat insultare, & sibi quicquam molle ac delicatum deposcere: quemadmodum enim Tarquinius priscus, quum capitolium summo Ioui consecrare uellet, multitudine Deorum repletum, concedentibus tum cæteris dijs Ioui, Terminus & Iuuentus de loco migrare nollent, postquam eijcere illinc non potuit, simulachra eorum depressit & obscurauit, ut uix apparerent: eadem ratio est istorum, qui mentem cõsecrant Deo tanquam templum, ut quos eijcere nequeũt motus carnis, turpes & lasciuos, hos comprimant, deijciant, obscurent, & quodammodo extinguant. Si quis (inquit Saluator) uult uenire post me, tollat crucem suam & sequatur me. Suam (inquit) noli dicere quorundam more, Christus mortuus est pro me: nihil mihi superest agendum: possum quomodocunque uiuam, consequi uitam æternam. Fallax

spes,

templum

ſpes, nam propria quoque crux unicuique tollenda, qui in partibus uelit eſſe Chriſti: quod ipſum quoque Paulus admonet. Quicunque (inquit) Chriſti ſunt, carnem ſuam crucifixerunt cum uitiis & concupiſcentijs ſuis. Dic dic illud. Chriſtus mei cauſſa mortuus eſt, & ego pro illo mori debeo. Chriſtus quæcunque mei cauſſa dixit, fecit, pertulit. Ego quoque ut uicem reddam, omnia illius cauſſa dicere, facere, perferre debeo. Duæ cruces: una Chriſti, communis electorum omnium: altera uniuſcuiuſque propria: iunge duas has cruces, & quæ crux Chriſti eſt, fiet tua: & quæ tua eſt, fiet Chriſti. Hæc una ſanctorum uirorum eſt prouincia, hic totus mentis eorum cardo uerſatur, ut cohibitis peculiaribus, domeſticiſque affectibus, omne ipſorum uelle & nolle ad diuini ductus regulam referatur. Iſtud eſt enim humanos ſenſus deponere, diuinos induere. Quòd ſi orationibus precibuſque infinitis, multoque fletu profuſo & ipſius Dei beniguitate & miſeratione aſſequantur, quæ tanta calamitas, tanta laborum uis mentem eorum poterit à propoſito reuocare? quin cruciari, uri, torqueri Dei cauſſa optabunt, ut in tali certamine fortitudinis, patientiæ, conſtantiæ palmã referant: ſed & quæcunq; accident illis incõmoda, & aduerſa (cui autem non accidunt?) hæc ſibi importata diuinitus arbitrãtur, tanquã tentamenta uirtutũ, quò indies proficiant, uel ut luant in ſæculo pœnas admiſſorum, quas alia in parte, alio in tempore duriores haurire erat neceſſe. Hinc læſi iracundia non efferuntur, quin oſoribus ſuis potius opera benignè faciunt, non irritantes peccantium nequitiam, ſed piè magis ſubleuantes, & ad pœnitentiæ fructum, ſi fieri poſſit, adducentes. Quòd ſi etiam ingrati erunt hi, in quos beneficia maxima contulerint, adeò non ægreferent, ut etiam noua impendere non deſinant, quòd ſi ægrè, diceret his Deus: Si fratres ueſtros, quos ut ſimulachra quædam mentis meæ ſpirantia effinxi, quorum etiam ſcelera cruce deleui, ut ſpem caperent cœleſtis hæreditatis potiundæ, uos illos re, oopera, conſilio iuuiſtis, mercedem laborum & benefactorum ueſtrorum ab hominibus expetentes: quid uobis leuius? Sin mea cauſſa omnia, nihil illorum feciſtis, ego me uobis gratum uel gratiſſimum potius præbebo. An ego beneficiis, liberalitateque uincor, qui tanta & tam multa antequam rogarer dilargitus ſum uobis? plurima etiam & maiora (niſi uos non uultis deſides capere) daturus. Qualem in me ingratitudinem, qualem paupertatem denotaſtis? quoniam me dimiſſo beneficiorũ ueſtrorum gratiam ab alijs repetitis, ac non à me potius, *qui illa* impendi per uos uolui, & uniuerſa hæc nomina cum uſuris *de me* exigere. Mea certè dona influunt uberrimè in ſingulos homines, *&* dum hîc in ſæculo agunt, & ubi illud reliquerunt. Hæc cœleſtis *eſſet* parentis oratio, qua pro beneficijs in homine hominum genus *collatis* à ſe cuncta expectari iuberet. Illud enim intelligendum eſt, ſecundum Deum diligendum eſſe proximum, ſicut nos met ipſos. Proximi autem appellatio hîc homines quoſcunque complectitur, propterea quod exiſtimandum eſt non eſſe alienos,

lienos, sed ueluti necessitudine quadam coniunctos eos, qui nobiscum eiusdem rationis sunt participes, eandem incolunt terram, eisdem terræ uescuntur frugibus, eundem habent dominum, easdem cœperunt leges, & ad eadem bona inuitantur. Non igitur iactandum illud Comici. Quis tu es? Quis mihi es? proximus sum ego met mihi. Imò nos esse proximos oportet quibuscunq; eiusdem naturæ cõsortibus Dei caussa, qui obliquè quodammodo ex humanis actionibus uidetur referre emolumentum, quum rationali animanti, quo ille præcipuè delectatur, auxiliamur, quod aliquando possumus, & non nocemus, quod semper possumus. Homines ille uehementer amat, quos & condidit, & redemit, & quorum caussa omnia hæc molitus est. Itaque uult unumquenque nostrûm in dilectione cuiusque secum concurrere. Hinc ille ad Petrum ecclesiæ principem. Si me amas, pasce oues meas. Imitatur eos, qui uehementi tanguntur amoris affectu erga quempiam, dicuntque pro eo ad alium. Si hunc diligis, me ipsum diligis: quicquid huic auxilij tuleris, mihi tuleris. Ergo id agendum, ut quancunque possumus opem proximo feramus. Illa sunt magna, in quibus præter cæteros addicti Deo locupletes exercentur, uestire pauperem in nuditate, alere in fame, suscipere in peregrinatione, eximere in captiuitate, fugienti latibulum, cœco ducatum, debili subuentionem præstare. Terræ quoque ueluti fidæ parentis gemio inhumatum hominis cadauer condere, non in postremis misericordiæ partibus ducitur, postquam abijt ille, qui sui ipsius curam gerebat. Est autem adeò præstans figura humani corporis, quæ quondã domicilium ingenio præbuit, ut non conueniat expositam feris uolucribusque pabulum præstare. De huiusmodi operibus Paulus Apostolus quum loqueretur, usibus inquit, sanctorum communicantes: ita enim dictum ab Apostolo, ueluti talibus uiris non deceat, quasi indigentibus stipem præbere, sed cum illis censum quodammodo habere debeamus communem. Deinde addidit, hospitalitatem sectantes, quasi non satis sit hospites ad se uenientes colligere, nisi etiam solicito animo undique perquirantur, & tanquã fugientes apprehendantur. Tantùm ille requirit in fidelibus misericordiæ affectum. Nonnulli in ueteri lege patres, dum hospitalitatem undique sectantur, nullum prætereuntes uiatorem, inciderunt in Angelos humana uelatos specie, & eos inscij hospitio exceperunt: fœlici sanè casu, nam perinde contigit ipsis ac piscatoribus solet, qui & si piscium duntaxat gratia rectè iaciunt, nunquam tamen aurum extrahunt & alia prætiosa. Sed hæc, ut dixi magna: Illa maiora, quæ non ex arca, sed ingenio eruuntur, iccirco magis ad plures pertinere possunt, solari afflictum, dubitanti fidele consilium dare, errantem in uia peccatorum dirigere ad portum salutis, hortari, monere, impellere, minari, agere denique omnia, & uerbo, & opere, & exemplo, ut homines contemptis terrestribus istis & corruptibilibus bonis, desertaque uitiorum semita, hæreant diuinis iussionibus, & uitæ æternæ desiderio teneantur. Etenim si

solemus

solemus non amicum modò diligere, sed etiam omnia, quæ illius sunt, & ea præcipuè, quibus ille magis gaudet, Deus, qui à nobis eximiè amandus est, nihil tam in rebus suis ducit & habet, quàm humanos animos ueluti sigilla & simulachra suæ mentis. Quid in his appetit? Illud scilicet, ut uitam exigant in omni innocentia & sanctitate ad se ipsum conuersi. Hæc sunt uirentia pascua, quæ ille gregi suo proponit. Humanos ergo curare animos, & prouidere ne pereant, ne scabie malæ conscientiæ premantur, ne uitiorum ut luporum inuadat in illos multitudo, ne Dæmones ouile Ecclesiæ obambulantes nocturnorum instar furum crudeliter corripiant, domumque suam abducant, ueri & sancti Pastoris munus est, & uiri amantis Deum. Maius demum opus, homines collapsos ad æternam conuertere salutem, quàm cœlos erigere ruentes, quia hominum gratia cœli conditi, & cœlorum conditor, ut salutem hominibus daret, in dura multa & grauia se se ipsum demissit: hæc imitatio diuini operis salutem hominibus ministrare, quicunque Deum amant, cupiunt eos quoque, quos ille amat, fieri saluos: huiusque rei gratia, nullam operam, nullum laborem recusant. unicum est præceptum amoris ut diligatur Deus: illud secundum, quod huic est simile, ut diligatur proximus, ex hoc superiore fluit, illius caussa & origo in primo est. Denique hæc est summa mandatorum, tenentem caput, reliqua membra conseruare. Magna legum caterua, magna uirtutum, sed hæc omnia una Dei & proximi charitas includit. Si hæc tenetur, om nes leges superfluunt, si deseritur nullæ leges satis esse possunt, hæc si aderit uirtus, nihil deesse de reliquis uirtutibus: sin abfuerit, nihil chorus cæterarum uirtutum poterit prodesse. Hinc Apostolus Paulus, quum contra carnis opera fructum spiritus commendaret, fructus inquit, spiritus charitas est, gaudium, pax, longanimitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, castitas. Ecce quomodo Architectus ecclesiæ in fructu spiritus posuit charitatem, idque à capite, quoniam ab illo reliqua religata penderent. Idem Apostolus adeò affectus hominum uoluit sibi ipsis esse inuicem connexos, ut iubeat flere cum flentibus, & gaudere cum gaudentibus. Quamobrem si quem uiderimus uirtutibus ornatum, aut honoribus auctum, congratulandam illi fuerit & hilaritatis signa ostendenda: Sin afflictum calamitate pro sceleribus etiam suis, ingemiscendum, quòd talem promeritus fuerit pœnam subleuandusque alloquio & consilio & dolore animi nostri, omnisq; misericordiæ affectus impendendus, & illi quodammodo collaborandum. Hoc enim deposcit charitas, lætari uerò in aliorum pœnis inhumanum est, & odiosum, & prouocans diuinam contra se ultionem. nam Dominus quoque mortalis iusto puniens supplicio seruum, si conseruorum alium quempiam uiderit in risum effusum, indignatur, & in illum iram transfert & uerbera. Et quoniam cœpi perfectam uiuendi formulam inducere, quam quicunque sequetur, nusquam (ut opinor) aberrabit, illud etiam addam, oportere confidere diuinis pollicitationibus, & be-

ne animatum ſperare de magnis præmijs in illa mundi arce capiendis, atque ita fortiter cum perfecto atque abſoluto uirtutum munere iter uitæ arreptum decurrere. Operæpretium eſt itidem odiſſe uitia, nam quantò magis ea quis oderit, eò uehementius uirtutis bonum è regione poſitum adamabit. Nec exiſtimandum eſt minus peccata diſplicere Deo, quòd ſerius ea punit, quia quò ſerius, eò durius, propterea quòd neglexerit peccator pœnitere, quanquam non poteſt dici id fieri ſerò, quod bene & ordine fit: ratis enim cuncta aguntur ordinibus in illa æternitate diuini conſilij, quod uſque eo uoluit redundare, unde iuſtitiæ ſatisfieret, ut filium ſuum Vnigenitum terris immitteret, qui culpam à prima radice contractam, quam nemo hominum poſſet eluere, ipſe humanam indutus carnem fluuio ſanguinis aboleret. En iterum dico: (non enim tanta res ſatis pro dignitate dici poteſt) magna uis charitatis effuſa eſt, quum inita fuit ratio pellendi Dæmonum Tyrannidem, & à laqueo peccati expediendi humanum genus: detinebamur à fœdiſſimo hoſte captiui omnes, peccato ueluti prœlio ſuperati. Benedictus Deus, qui nos priſtinæ reſtituit incolumitati, ſed quibus conſiliis, quo genere telorum pugnatum eſt? quibus artibus & dolis? Nullo ne ſtratagemate in capiendo hoſte uſus Imperator noſter? Ille diuinitatem ſuam ſub humana ſpecie occultauit, tum ualidum illum & atrocem crucis fuſtem bellator accerimus tanquam equum conſcendit: ſpineam coronam ueluti galeam indutus, illi non inermi modo, ſed & confixa manu multo cruciatu ferendo auſpicio ſuæ deitatis Dæmones pepulit, imperioque orbis denudauit, ſibi mortem hauſit, nobis uitæ clauſtra patefecit; ut difficilè ſit de impietate eorum, prout cauſſa poſtulat, dicere, qui ubertatem amoris tantam de ſtipitè crucis manantem percipere nõ curant. Hæc & alia plura eodem pertinentia ſæpius retractans in hanc cogitationem deducor, ut præclarè tecum actum putem, quòd monaſterii clauſtra ſubieris, ideſt contemplationi diuinorum te addixeris, idque non tibi, ſed Deo aſcribe; cuius benigno erga te flatu eò ueniſti. Nihil ille maius in terris poſuit, quàm mentem ſuo cultui deuotam & mancipatam: ut enim ſi muliercula quædã ancillari fungens miniſterio, Cæſari connubio iungeretur, efficeretur Auguſta non ſui merito, ſed uiri, & in illo culmine conſtituta radiis corruſcans maritalibus immenſum gauderet: ſic humana mens per ſe minus potens ſublata ueluti quibuſdam pennis diuinarum meditationum, ubi uinculo charitatis ſummo illi & æterno bono ueluti ſponſo cuidam iuncta fuerit: tanta in dignitate locatur, quantùm nunquam uidimus, tanta perfunditur uoluptate, quantùm percipi poſſe nuſquam ſuſpicati ſumus. Monachatus (crede mihi) præſtat antiquitate ordinibus quibuſcunq; religionis ergo inſtitutis, exceptis clericis, hunc primum inter Chriſtianos inuenit neceſſitas fugiendi infidelium ſæuitiam, mox utilitas oblectatioque celebrauit, Nihil enim animo puro contemplatione dulcius, contemplationis autem ſolitudo eſt comes, uel nutrix potius. Secedebant ueteres illi

Christianæ pietatis studiosi, & in syluis atque inter spelæa ferarum, (ut inquit ille) uitam agitabant, ut contemplationi liberius uacarent nullo interpellante, arbitrantes in turbis & hominum frequentia Deum minus inueniri posse, nec temerè à solitudine illa in urbes remigrabant, nisi, ut; in urbibus eandem facerent solitudinem, idest multos in idem uitæ traherent institutum, & in easdem arenas antraque perducerent. Et hæc quidem in Aegypto Syriaque olim fiebant. Nunc penès nos Monachi in urbibus & agris passim occurrunt, quorum qui sunt probatissimi, captant silentia nemorum & tectorum, ut ibidem obeant contemplandi munus uacuo animo atque soluto, quod sanè munus, qui negligit inter Monachos Monachus, non est in officio, & huic timendum, ne in deteriora prolabatur. Nam qui præstantiam, dignitatem, uitutem, bonitatem Dei non contemplatur, is naturam diuinam non intelliget, nec quid ualeat, uelit'ue Deus cognoscet, nam sicut non uideas id, in quod oculorum aciem non direxeris, sic nec intelligas, nisi in res ipsas, quæ ad intelligendum præstò sunt, mentis aciem infixeris. Quod si non intelligit, ne amat quidem: est enim principium & fons amandi cognitio, quum incognita impossibile sit appetere. Ergo si Deum non amauerit Monachus, quid potius in amore sequetur? quandoquidem ea uis est animi, ut sine appetitu nequeat subsistere, mihi uidetur, quòd amabit tunc se ipsum obsequiosè & indulgenter, sensuumque motus sequetur: quæ res generat omnem intemperantiam & cupiditatem, ex quibus uitia & peccata nascuntur. Necesse igitur si peccata deuitare uelit Deumque pernoscere, contemplationem, ut colat, sine qua illa esse non possunt, eiusq; omissionem turpem, indecoram, flagitiosam esse, putet. hoc propositum Monachi uel solum, uel præcipuum mentis iungere aspectum sæpissimè cum summa illa & ineffabili luce, quod sanè suauissimum est pabulum, sed nec ullam inuenies rationem melioris uitæ: quid enim præstabilius, quàm humana delinquentem sectari diuina? Quid magis lucrosum, quàm reiectis terrenis inhærere cœlestibus? si spectaculum mundi, & rerum, quæ in eo uoluuntur, ita detinuit Philosophos, ut pro eo abijcerēt quascunque corporis uoluptates, & simul externa omnia commoda deseserent, hac una capti scientiæ dulcedine: quid faciendum his, qui Deum omnis fœlicitatis, beatitudinis, bonitatis auctorem sequuntur? Quicunque ergo te à talicontemplandi munere auocant, quod multos facere uideo propinquos tuos, ij te à uero perpetuoque bono auocant, ad quod te contemplatio deducit. Si negant, similiter faciunt, ac si quem fodere & iacere fundamenta prohibeant; & dicant se illi tecti potestatem non abstulisse. Proponunt nobilitatem & diuitias, quibus florebas, quasi tu solus diues & nobilis, sæculi perfuga ad religionis castra deuolaris: aut turpe sit tali uiro cingulum Christi suscepisse, eaque res maculam afferat generi tuo; aut quasi parum compertum esset hæc ornamenta diuitiarum & nobilitatis, quæ gloriolam in uulgus redolent, non fuisse multis caus-

ſas ad interitum potiusquàm ad ſalutem. At enim concedere dicunt, ut Chriſto ſeruias in ſæculo manens, hæc ratio, quæ pro ſuis utuntur partibus, aduerſus ipſos conuertitur: nam quum de re conueniat, ideſt de ſeruitute Chriſti, cui te addictum eſſe, paciuntur: quæ tamen ſeruitus quo libet regno eſt potior, minus honeſtè poſſunt de conditione ſeruiendi recuſare, præſertim qum in ſæculo poſitus uix id poſſes. Multa enim hîc impediunt, multa reuocant à ſancto propoſito: plura uidere contingit, uel audire, quæ laceſſunt ſenſus ad ſpem improbæ cupiditatis. Nunc ſolitarius effectus & ſilentio humana tranſmittens, nihil uidens, audiens'ue eorum, quæ in ſæculo geruntur, frueris animi placidiſſima pace, quæ te ad maieſtatis Dominum crucifixum deducere poteſt, cuius imaginem induis quodammodo, ubi te ſæculo nudum mortuumque præbes. Omnis tibi prærepta peccandi materia in his, quæ ad ſenſus ſpectant: non fœminam uides, non pecuniam tractas, non litigas, nõ conuitia audis, non emis, non uendis, nõ locas, non conducis, non permutas, non præcario rogas, non rogaris, demũ nemo tibi quicquã exhibet negocij, nec tu alteri faceſſis, quod niſi turpium cogitationum moleſtia conflicteris Dæmonum aſtu excitata, nulla pugna maneret, quæ manet tamen, ut de inimiciſſimo, & infeſtiſſimo hoſtium genere iuſtiſſimũ agas in patria triumphum. Non enim ſolùm aduerſus carnem & ſanguinem (inquit Apoſtolus) ſed aduerſus ſpiritales nequitias nobis eſt colluctatio. & manifeſtè dictum eſt à Petro, quòd aduerſarius ueſter Diabolus circuit tanquam Leo rugiens quærens quem deuoret. Et à Satana tentatus eſt ipſe Dominus: & idem Dominus ad diſcipulos ſuos. Expetiuit uos Satanas hac nocte cribare tanquam triticum. Legimus etiam in Euangelio, Diabolum miſiſſe in cor Iudæ, ut traderet Dominum. Et in actibus Apoſtolorum dixiſſe Petrum Ananiæ. Quare tentauit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui ſancto. inſtant, urgentque aſſiduè ſuadelis, ut ad aliquid pertrahant illicitum, ſed impreſſione, ui, impetu, clauſtra uoluntatis humanæ perfringere nequeunt. Formidoloſus ne hic hoſtis, an contemnendus potius? cuius omnis uis eſt in ſuadendo, qui uincere non poteſt, niſi uolentem. Illi tamen plus aſſequuntur ſi ſuaſerint, quàm ſi ui cogerent, idque poſſent, quoniam ui cogens corpus, ſuadens etiam animum capit. Vigilandum igitur & acriter reſiſtendum prauis eorum ſuggeſtionibus & machinamentis, nam oberrant aſſiduè & omnes tentant aditus, ut corrumpant, & è bonis ſeruis malos, & è malis faciant deteriores. Quòd ſi ſalutem aſſequi non poſſumus, niſi per ſummam cuſtodiam & pugam, quomodo qui quæſtuoſis uacant negociationibus, quomodo qui delitijs indulgent, non oportet magis ac magis periclitari? Non inficias tamen ierim quin ubi quiſpiam maioribus effulget uirtutibus, illum Diabolus acrius urgeat & impugnet: non enim alia ratione conuertit ſe contra Adã in Paradiſo conſtitutum, niſi quòd illum multa dignitate uidit conſpicuum. Nec tamen in hoc certamine, quod aduerſus tantam beſtiam ſuſcipitur

ſcipitur

ſcipitur, deeſt nobis Dei præſidium, imò ipſe totum bellum conficit, contentus nos ea in pugna ſtudij aliquid & laboris attuliſſe, ut habeat unde præmia tradat ampliſſima: perinde ac ſi noſtra opera totum bellum fuiſſet confectum. Non ſecus hîc fit, quàm ſi Rex aliquis cupiens filium ad triumphum perducere, ipſe totius belli curam ſuſcipiat, & omnia moderetur. Interim uelit filium cuncto exercitu ſpectante procurrere in hoſtem, & iacula quædam intorquere, ut hinc uictoriam illius faciat, iubeatque triumphare. Similiter nos uult Deus repugnare Diabolo, prompto ac ſolicito animo pro honore ſuo noſtraque ſalute, ipſe deinceps illum deiecturus & fugaturus, & nos poſtremò ueluti ſtrenuos milites ad præmia uocaturus. Præmia autem non qualia in ueteri lege, terra, lacte & melle fluens, longæua ſenectus, numeroſa ſoboles, frumenti uinique copia, pecudum armentorumque fœcunditas, nihil huiuſmodi, ſed adoptio in filios, cum Chriſto fraternitas, hæreditatiſque cœleſtis ſocietas, demum beatifica illa diuini conſpectus ſublimitas. Quæ ſanè tanta ſunt præmia, ut pro illis uel unico die fruendis rectè centum millium annorum labores ſuſtinerentur. Facilior autem foret uictoria, ſi hic hoſtis apertè ac non ſæpius ex inſidijs pugnaret: nam uel obtentu uirtutis ad impietatem occultè trahit, uel ſuadet contemptum minorum delictorum, ut ab eis paulatim ſerpens ad grauiora deducat. Ecce riſus immodicè effuſus leue aut nullum forſitan delictum eſſe uideatur, ſed ab immoderato riſu fit gradus ad ſcurrilitatem, à ſcurrilitate ad detractionem, à detractione ad conuitium, à conuitio ad grauiora denique crimina; quæ humanis etiam legibus atrocius puniuntur. Pleriſque caſtitatis mundicies placuit, nec malè quòd placuit, ſed quod nimium placuit, adeò, ut auſi etiam fuerint in cæteris matrimonia damnare: ſicut etiam nonnulli alij dum nimis abſtinentiam ad eſu carnium probarent, illum omnibus interdictum crediderunt. Dolere de peccatis neceſſe eſt, ſi uolumus ſalutem aſſequi; ſed non tantus debet eſſe dolor, ut ad impatientiam & diſperationem ueniæ impellat, quod multi perpeſſi ſunt, hoc aditu idolatria quoque priſcis inducta temporibus: nam dum uiri quidam magni & potẽtes multitudini gratioſi uiui & mortui pluſquam oporteret, honorarentur: factum eſt deinceps, ut ſimulachra eorum fingerentur, & ipſi in Deorum ordine collocarentur. Hæc omnia antiqui ſerpentis uerſutia contigerunt, quam tu, ut opinor, uitabis. Ipſe pauca hæc ex multis exempli cauſſa memoraui, ut tu deinceps toto genere perſpecto de his, quæ ad te pertinent, particulatim cogitares. Scio de bello aduerſus Dæmones, deque eorum fraudibus plurimam haberi à ueſtris orationem. Perſuadeo mihi te in hoc tuo Tyrocinio nondum prauas animi cupiditates fregiſſe atque extinxiſſe: fieri non poteſt, quin uehementius impugneris recordatione, præſertim prioris uitæ & antiquarũ delitiarum. Sed reſiſtendum eſt acriter, & quemadmodum hi, qui Hieroſolymæ muros ſub Dario inſtaurabant, una manu opus faciebant, altera telum geſtabant, quo irruentes hoſtes propulſarent, Sic & tibi faciendum

dum utrunque, ut aduersus uitiosas cupiditates pugnes, & in diuinis exerceari. Non enim omnia iniusta & infesta suggerit Diabolus, sed multa illorum à nobis proficiscuntur: hoc ipse (ut opinor) sentis: non tot infrugiferas & nocentes educat herbas tellus, quot & quantas concipit humana mens noxias & pestiferas cogitationes: quæ in ipso semine elidendæ sunt, ne quid deinceps deterius contingat. Verùm ut redeam ad id, quod in hoc meo sermone fuit propositum, postquam ostensum fuit Christo omnino esse seruiendum, rectè id uitæ genus à te delectum dico, quod præstantissimè id efficere ac præstare potest. Nam, quum quilibet hoc unum proponere sibi debeat, ueluti ultimum actionum suarum finem, ut Deum toto pectore, totisque uiribus diligat, & eadem dilectione ferueat in proximum propter Deum: tu ut istud melius consequerere, non solùm tibi præcepta legis, uerùm etiam consilia euangelica seruanda putasti. Præcepta sunt, sine quibus non contingit illa dilectio: consilia, cum quibus tutius & perfectius contingit. Quantò enim magis cæterarum rerum imminuitur cupiditas, tãtò feruentius fertur affectus in Deum, & in illum quem is summè diligit proximum. Nec aliò sanè spectant assiduæ lectiones, crebræ uigiliæ, continuata ieiunia, nuditas corporis, durum cubile, extrema paupertas, nisi ut contemptis terrestribus bonis sola amentur cœlestia: castitas non præcipitur, sed suadetur: appete coniugium, minus amaueris Deum, melius igitur abijcere, quoniam (ut inquit Apostolus) Qui sine uxore est, solicitus est, quæ sunt Dei, quomodo placeat Deo: qui autem cum uxore est, solicitus est, quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. Idem maneat de honoribus, diuitijs, delitijsque omnibus sermo, ut qui hæc persequantur, necesse sit eis minus amare diuina. Si cui proposita esset una corporis ualetudo secunda, huic profectò necessariò sumendus cibus: nam sine eo non contingeret ea, quam exoptat ualetudo. Quid si idem appetat frui pleniori ualetudine, & in ea cogitet firmius permanere? huic scilicet obseruanda sunt plurima, quæ illi medicinæ ars suggeret. nam nõ quemlibet cibum sumet, sed non nisi eum, qui iussus fuerit, & certas exercitationes corporis præstitutis temporibus suscipiet, & alia aget, quæ periti artis iniunxerint. Hæc ad te refero, qui in diligendo uitæ genere, non quæsisti necessaria, sed quæ essent meliora. Nam si satis fuisset tibi amare qualitercunque Deum, poteras domi manens, tuisque perfruens opibus, præcepta legis seruare, quæ in medium proposita sunt omnibus. Sin autem cogitasti firmius & feruidius, atque adeò fœlicius amare, tibi non solùm seruanda sunt, quæ imperantur necessariò quibuslibet, sed ea etiam, quæ paucis suaderi possunt assumenda, ut uoti compos reddaris. Relinquenda domus, destituendi affines, sermo familiarium deserendus, diuitiæ repudiandæ, honores ablegandi, nihil de connubio meditandum. Si uis perfectus esse (inquit Saluator ad eum, qui se cuncta legis mandata implesse iactauerat) Vade & uende, quæ habes omnia. Cur, ut habeam mihi pretium? Non: sed

da pauperibus. Durum id quidem, sed nondum hoc satis: subiicit enim: ueni, & sequere me: qua uia? qua ego scilicet gradior, patientiæ, paupertatis, castitatis, humilitatis. Denique, ut hunc concludam locum. Si id, quod alto animo exaggeratoque fecisti contemptis amplissimis opibus & reiectis, uiderem à te leuitate iuuenili & ardore inconsulto susceptum, hortarer tamen, ut ad quam uiuendi normam semel animum applicuisses tuum, in ea permaneres, fortiterque cuncta ferres, etiam si uiderentur atrocia nimis & acerba: quoniam tanta in re tuenda tibi esset dignitas, & constantiæ seruiendum. Nunc autem quum nihil feceris, nisi maturo iudicio, re bene explorata, cedat ueritati opinio, & querulas amicorum molestias iusta animi tui iracundia repellat. Ego enim, & si dum nobiscum esses, redderer ex consuetudine tua lætior, & consilio prudentior, & opera fructuosior, denique magnam spem præsidiumq; rerum mearum in te uno florentissimo & nobilissimo collocassem, quem sciebam amicitiæ leges, tum exactè nosse, tum diligenter seruare, tamen sic cœlestem hæreditatem capiam, sic Christo tecum frui liceat, ut tibi faueo meliora sequuto, post habita ratione commodi mei, ita ut iam uitæ tuæ singulariter ducendæ spe cogitationeque delecter. Quæ enim illa aderit uirtutum caterua, dum Christum conaris imitari, uestigioque eius affigeris? Tu noctis mediæ curriculo, tu in lucis crepusculo, tu ad primam diei horam, ad tertiam, ad sextam, ad nonam, tu uespere, tu in ipso noctis uestigio diuinas laudes cœlestis pica decantabis. Te cum Deo magis, quàm cum hominibus colloquentem rarus sermo, crebra oratio delectabit. Hoc sanctissimo orationis thure aram uirtutum, quam in tuo pectore diuino numini strues, quotidie adolebis. Te longiori noctium spacio lectio magis quàm lectus detinebit. Tu nihil iniuria, misericordia multùm mouebere. Tu obedientiæ iugo colla submittens alterius uoluntati potius obtemperabis, quàm sequeris tuam. Tu pauperiem colens, nihil habebis tuum, nec habere uoles, sola locuples uirtute. Tu carnis petulantiam, tu libidinum stimulos ieiunijs franges, uerbere coercebis. Mirùm fuerit uidere Christum in pectore tuo cubantem, nunc quietè, nunc disserentem sublimia cœlorum mysteria. Mirùm perspicere animum tuum nauis instar inferius clausum ad terrena, apertum autem à summo, & patentem ad cœlestia. Quid? ubi oppressis corporis sensibus contemplari cœperis? quomodo tunc deorsum non fereris, sed sublimia cuncta pura mente lustrabis? quomodo Dei assistens conspectibus, beatificeque illius lucis radijs percussus, non cœlestium illorum gaudiorum gustum aliquem captabis? At ne hîc quidem omni uoluptate aurium oculorum'ue carebis, nam quòd suburbana inter prædia cellulas uestras tenetis, mirè uos oblectabunt lapsus auium inter frondes, & cantus, tum purissimi fontis speculum, & immurmurans riuus, & lasciuissimæ arborum comæ, prataque insuper uirentia depictis ornata floribus, ex quibus non dubito, quin uos maximè afficiant purpurei,

qui

qui colore referunt Christi uulnera: possunt itidem ad purum candidi san tissimæ Dei genitricis Mariæ admonere, quæ uita talis fuit: nam etiam dum illic fueris, retinendus animus erit in custodia bonarum cogitationum, & ut inter herbas uaganti in singulis penè passibus uiperini Dæmonum allapsus timendi: Memor quid & quantùm inter supernas Paradisi delitias callidissimus serpens in primos generis nostri parentes potuerit. Sed & cœli ipsius siue diurnus, siue nocturnus conspectus memoriam diuinæ magnificentiæ reuocare potest, cuius illa ipsa est sedes, tot flagrantium siderum radiata luminibus. Denique quicquid occurrerit sensibus id cœlestium mysteriorum cogitationes commouebit. Omninoque illud tenebis Cratetis Philosophi, qui intra mentis penetralia nunquam cum homine improbo colloquendum esse, dicebat. Non enim amat nos Christus semibonos, uel consortem alium perpeti potest: magno nos emit, ut solus haberet. Itaque ubi in mentis nostræ regno uidet qualemcunque locum Diabolo traditum, indignabundus abscedit, & totam ditionem aduersario relinquit. Hanc firmissimam habeo caussam, cur multi labantur Monachorum, quia per multa & uaria uagantur animo: nam ad opes, ad potentiam, ad pecuniam, uel ad alia quædam animum inflectunt: unum uerò præcipuum, ad quod cætera dirigant, non habent. Omnium autem actionum & menditationum finis tibi erit propositus, una res, de qua tam multa diximus, charitas scilicet Dei: in hanc cætera omnia respicient tua in hoc ueluti immobile signum omnes mentis diriges sagittas. Multa uaria & diuersa agit & tentat medicus, nec ad multa tamen, sed ad unum respicit, bonam scilicet ualetudinem, & firmum corporis habitum. Quid Ductor exercitus, quanta parat, miscet, aggreditur, molitur, unum & ille spectans, hostium scilicet uictoriam: sic & tua multa, quæ ages, unum erit, quia uno fine clauduntur: qui autem multa agentes ab uno recedunt, inutilem exitum forsitan & pestiferum sortientur. Narrat Dionysius Areopagita in libro ecclesiasticæ hierarchiæ ritum, quem primum Christianorum ecclesia seruabat initiandis Monachis. Inter cætera solenne fuisse scribit, ut sacerdos initiandum Monasticæ uitæ interrogaret, num uellet uitæ diuisibili renuntiare. Hoc ego dum legerem, solicitus aliquandiu fui, quam uitam uocaret ille diuisibilem: sed tandem occurrit diuisibilem uocari uitam, quæ per uaria funderet hominem negocia: huc illuc raperet, qualem obeunt sæculo utentes. Sed non solùm diuisibili uitæ utrum renuntiaret interrogabatur, sed diuisibilibus quoque cogitatibus & affectibus, idest, qui per diuersa illum distraherent: Sic etiam tum cognoscebatur Monacho per uaria non esse uagandum, ut in professione Monasticæ uitæ hoc ipsum polliceretur, quod etiam in Euangelio indicauit Saluator dum Mariam intentam contemplationi diuini uerbi plus laudat, quàm Martham satagentem circa frequens ministerium. Porrò, inquit, unum est necessarium: Sed nec diuisum hominem amat Apostolus, dum deterrēs à connubio in prima ad Corinthios inquit, ut proxi-

Vita diuisibilis

mè

mè retuli. Qui sine uxore est, solicitus est, quæ sunt Domini, quomodo placeat Deo. Qui cum uxore est, quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, & diuisus est. Vides qualiter homini coniugato exprobret quodammodo diuisionem Apostolus quasi amorem, quem unicè debet Deo, cum uxore partiatur. Quæ ego omnia idcirco disserui, & longiore sermone protuli, quod allatum mihi erat, quàm tibi gratum essem facturus, si scripsissem ad te aliquid confirmandi animi tui caussa, in susceptaque sententia roborandi. Feci quod potui, lapidemque omnem ad eam rem tenendam, ut dicitur, admoui: nam initio sermonis memoranda temporum & morum iniquitate, eò tetendi, ut docerem te monasteriorum inclusum latibulis mala plurima & præsentia & impendentia declinasse. Deinde altera parte ostendere uolui, etiam si bona essent, quæ reliquisses, te tamen melioribus adhæsisse: siue enim sæculi fluctus impotens ferre animus in cœnobio, ueluti in portu quietis anchoram iecit, siue ad opes collatas respiciens, quæ magnificum te facerent possessæ: magnificentius putasti illi decedere religionis studio, utraque ratio proposito tuo confirmando ac retinendo aptissima. Neque tamen ego dum Theologica illa tractarem, uolui ego riuulus tantulæ aquæ fluentis meis pelagus uestrum inundare, quando, quæ ipse properanter, & ueluti præteriens aspexi, tu quotidie à peritissimis esses auditurus, & è libris sumpturus, & usu periclitaturus. Sed nescio quomodo traxit me rerum ordo, serpereque cœpit longius sermo meus, quàm putaram: & quum tam ualde delectarer ipse in scribendo, putaui etiam tibi non iniucnnda fore ad legendum. Si profecimus aliquid lætabor, tollensque ad cœlum manus gratias agam immensas cœli Domino, qui tantam uim infuderit scriptioni isti, ut potuerit nutantem labentemque mentem tuam in re minimè pusilla confirmare. Sin actum est nihil, quoniam immorari omnino & immori proposito decreueras melioribus certioribusque argumentis ductus: Laudabo hanc præclaram & egregiam animi tui inductionem, nec minus gaudebo, quando in amicissimo uiro satis neruorum, satis præsidij in se ipso ad religionis susceptæ cultum tuendum cognouerim.

MARCI ANTONII
NATTAE ASTENSIS,
DE VITA PERFECTA
ORATIO.

DICTVRVS de Monachis, illud primùm egregiæ eorum laudi ascribo, quòd non sermonibus sed uita ostendunt omnibus, qui æternam fœlicitatem adipisci student quid agendum, quodque iter ingrediendum sit: nam quum reijciant, quantùm fieri potest externa commoda, & corpus uariè affligant, quò expeditius ad uirtutis usum habiliusque reddatur, illud ueluti in commune proponunt, magnas subeundas molestias, magnos exanclandos labores, ut ad magna fœliciaque præmia perueniatur. Non enim hos uiros Deo plenos id facturos credibile est, nisi facere expediret. Ausi sunt è gentibus quidam hanc sententiam ueluti præclarum quiddam circunferre: optimum homini esse non nasci, proximùm, quam citissimè aboleri. Videbant humanam uitam omnibus fortunæ telis esse obiectam: uidebant timorum stimulis, dolorum cruciatibus, laborum molestijs, libidinum facibus agitari; hinc humani generis primordia deflebant, hinc se materno utero tanquam inscribi noluerant, & abradi quamprimùm cupiebant: quæ sententia, quàm inualida sit uel illud indicat, quod sibi parum constat: nam si hi, qui non nascuntur, non sunt, & optimum est illis non esse natos, id quod non est, dicunt esse; & (quod maius est) tradunt ei optimum esse. possunt ne sibi ipsis magis repugnantia proferre? non enim intelligi datur, quomodo non dico summum, sed uel paruum bonum insit ei, qui non sit: nam si inest, illum esse oportet tanquam excipientem, quod infunditur. Deinde mollis hæc & delicata sententia nihil neruorum & roboris tribuit animis ad tolerantiam malorum, per quam uirtus humani pectoris magis explendescit. Ad hæc qui se homines natos conqueruntur, illud molestè ferunt se simulachra esse diuinæ mentis, se ingenio, rationeque pollere, sibi colloquij uim, sibi urbium societatem, sibi uariarum artium inditam disciplinam, sibi denique traditam uiam æternæ beatitudinis comparandæ. At ea aspera est uia, ea scilicet gratia, ut uirtus animi prodeat, exerceatur,

nam

nam uirtus nullis tentata periculis, nullis examinata difficultatibus pondus non habet: sed inane quiddam & cassum esse, dicetur. Ergo aduersus istos humani generis extinctores clamant Monachi non uoce, sed opere, homini optimum nasci, non si in corporeis uoluptatibus & in omni abundantia fortunæ molliter & eneruatè uixerit, nulla interpellante asperitate: sed si ab adolescentia humilitatis iugum sponte exceperit, & pietatis studio multa tulerit acerba: hoc itinere perueniri ad cœlestia præmia, quæ nulli constituta sunt, nisi acri bellatori: cunctis enim mortalibus colluctandum cum fortuitis casibus, cum uitiorum illecebris, cum antiqui serpentis insidijs: quam sanè colluctationem nemo ritè diffugiat, nisi si fugiendum est uincere, & uictorem conspici cum fulgida corona. Hæc præclarissima Monachorum uox, quam tacentes profundunt ad eos, qui non uerba, sed rem inspicere solent, excitare potest quoslibet. (de his etiam loquor, qui à Monastica ratione procul absunt,) ut molesta difficiliaque multa, quæ humana circunfert uita, non absque diuino nomine, non modò æquo animo excipiant, uerùm etiam parato, quasi per hæc sit iter ad præmia, quæ fideli cuilibet in cœlesti regno pro paruo finitoque opere, infinita immensaque persoluuntur. Nos etenim, qui sæculo utimur, & si grauia sæpe toleramus, non grauiora tamen, plerunque quàm Monachi, qui ieiuniorum, uigiliarum, orationum, paupertatis, afflictionis, luctus principem locum tenent: ideò etiam finita uia splendidam admodum & magnificam, multisque claram gemmis referent coronam. Volo autem intelligi me sermonem habere de his, qui uerè sunt Monachi: nam multos hodie nouimus, qui amictu, & alio externo cultu, & magna cæremoniarum frequentia Monachos uideri se student, quum tamen eorum more à uetere illa Monachali dignitate atque austeritate absint longissimè: horum cupiditate, auaritia, arrogantia, libidine magna legitimo illi Monachorum nomini calumnia imposita est. Veruntamen scio, quòd si quis uerum Monachum proprijs obduxerit coloribus, is simulachrum perfectissimæ uitæ ostenderit, quod bene nosse pertinet ad eos etiam, qui nec propositum Monachi, nec institutum sequuntur: nam quum cognouerint, aperteque perspexerint, quis sit ille perfectissimus humanæ uitæ status, intelligent simul, quem gradum ipsi teneant: ne forsitan per inscitiam ima pro mediis, uel media pro summis habeant, Accedat & illud, quod optimum quoque unusquisque ad imitandum sibi debet proponere, quia fieri potest imitatione optimi, ut indies proficiat, & ad summum euadat: quòd si uiribus destituatur, studiũ tamen illud tendendi ad optima laudabile est. at is, qui deteriora ad imitandum sibi sumpsit, creditur ascendere noluisse, & potuisse forsitan altiora, si ea tentasset. Nihil enim prohibet in sæculo agentem, si non in cunctis, at aliqua saltem ex parte, id quod in Monachorum eminet uita, æmulari. Igitur facturus operæpretium mihi uideor, si accuratè orationem descripsero, quam olim Monachum Bonifacium talibus de rebus

habuisse ferunt, hominem non sanctitate modò uitæ insignem, Deoque plenum, sed qui etiam scientiarum omnium artibus nobilitatus non minus humana studia, quàm diuina teneret. Is exoratus semel à Monachis, qui frequentes de industria conuenerant, ut formam cunctis uitæ melioris proponeret, quam formam inquit? cuius uitæ? nam si telam alterius cuiuspiam uitæ texere uoluero, uelut principis, uel patrisfamilias, uel agricolæ, satis ineptè, si placitura alijs uobis exposuero; sin illius, quæ ad nos spectat, satis superfluè, post multorum literas, quibus Monachi munia descripta sunt. Neque ego sanè uelim, aut debeo præcipere aliis, quæ & si scientia fortasse, moribus nondum apprehendi exemplo prius loquendum est cætui, deinde ubi res tulerit, sermonibus. Tum qui aderant seniores, at qui (inquiunt) res nunc tulerit. Vides ipse multis locis collapsam Monachorum disciplinam, quæ forsitan opera nunc tua restitui poterit. Trahuntur innumeri ueluti torrente quodam malæ consuetudinis ad pecuniam, & alia professioni huic non satis apta: alij dubitant, quid expediat, nonnulli quid liceat, & quorsum sit progrediendũ. Tu uerò legitimas illas Monachi partes nos edocueris, ut qui in his diutius fueris uersatus, & nihil ferè aliud tota uita commentatus. Neque uerò uir omnium prudentissimè nos, quos charos habes, ad libros relegaueris, nulla ea caussa est, ut uelis aures nostras, & hæc fratrum pectora nomini tuo deuotorum, uocis tuæ fructu fraudare. Primùm pauci ad libros adeunt, non omnes literarum studia tractare norunt. Deinde quàm multa confusa in quibusdam & obscura, & repugnantia interdum, ut sæpe melius fuerit talia scripta non tetigisse. Tum etiam illud, quòd non tam commouent paginæ spiritu, & actione carentes, quàm uox & uultus solet ardentis in oratione & fulminantis uiri. Adiice huc, quòd si quid à magistro paulò obscurius fuerit prolatum, uel à discipulo minus perceptum, demum occurrat aliquid, in quo hæreat auditor, licet adire, & percunctari, & de quibusdam planius edoceri, & se se à dubitationum laqueis eximere: his enim omnibus opportunam operã commodat magister. A' libro nihil tale expectes, qui nunquã cõmutat, uocem sed eadem semper dicit, nec si quid interrogaueris, respondet. non enim profert uerba, sed uerborum imagines: quamobrem rectè dictum est de libris, illos mutos esse magistros, ut melius sit quandoque ab illis recedentem, quærere alios loquentes, quantò etiam melius eloquentes: quòd si magister eloquens petendus nobis fuit, neminem te potiorem habeamus. Finge, quos nos esse uelis: Si ignari, doce ignaros, si prudentes, inflamma prudentes. Nam quod postea subiecisti exemplo uitæ prædicandum esse omnibus, id libenter agnoscimus, sed inter exempla hoc quoque, quod quærimus positum, prædicatio scilicet uocalis regni cœlestis, quod & à Christo, & à cæteris magna cura solicitudineque munus impletum est: petimusque à te, ut hoc exemplo prædicationis, quæ uiuæ uocis instrumento profunditur, tantam Monachorum multitu-

dinem id sitientem atque exposcentem erudire ne graueris. Nequaquam (inquit Bonifacius) sic fieri oportet. Ignoscite quæso timiditati meæ. Vos etenim mihi onus iniungitis, quod non modò tollere, sed uel paululum attrectare quiuis prudens perhorrescat. Nam quum Monachalis uita apex sit cæterarum, hanc ad ultimam sui speciem normamque redigere, quantùm est? scio si id possem, nihil pulchrius aut perfectius ostendi ualeret. Sed & ætas uestra, quæ multa est: & scientia, quæ summa & auditorum conuentus, qui futurus est maior, haud uulgari orationis genere tractari se uolent, unde autem id mihi? Itaque petitionem hanc uestram comprobare nequeo: sed ne uultus quidem mihi hic uester placet, qui in quibusdam nimis deiectus, in alijs etiam est minax. De uultu quæror? quale autem id interpreter, quòd uniuersi corporibus me circun statis, tot ualidi imbecillum senem, non missuri, ut uidetur, nisi uotis uestris obsequutus fuero. At indignum fratres uestra gloria, si indicta pertrahor caussa ad tam graue munus, nec excusandi fiat potestas, & non liceat obtendere saltem seniles hos annos, qui non corporis modò, sed animi quoque robur fregerunt. Quòd si cogere, uim afferre mens fuerat, miror ueteris moris oblitos, nam quum Monachos austeriori uitæ disciplina conspicuos, Christoque, ut ita dixerim, fœtos Episcopi ad Sacerdotium uellent protrahere publicæ utilitatis gratia, succinti pluribus Diaconibus & ministris occasione qualibet comprehendebant; & summa solicitudine os eorum teneri iubebant, ne elabi cupientes per Christi nomen, ut mitterentur, adiurarent. Hæc erat forma inuitos & reluctantes ordinandi. Quanquam talibus rebus beatus Hilario frangi non ualuit, cuius iter, quum à frequentibus Palestinæ populis obsideretur. Vir autem sanctus solitudinis amore flagraret, ubi precibus abitum non impetrauit, ad minas uersus. Moriar inquit ante pedes uestros hoc loco, nisi mittitis, non diutius spirantem habebitis, iam iam cadaueris huius sepulturam uobis relinquam. Hæc & talia loquens senex turbatiori fronte feruidas scipione discutiebat arenas: cunque cibo abstinuisset usque in diem septimum: moti tanta mentis peruicacia hominem missum fecerunt. Hoc ego non tentaro, sed quod imponitis negocij, humillimè potius deprecabor. Vnum illud uobis expromere possum desiderium meũ: quo iam diu flagro. Vtinam ad fidei nostræ incunabula & nascentis ipsius ecclesiæ primordia reuolueremur, quo tempore quenquam è grege nostro nequam inueniri uix fas erat. Diffundebatur Christianum nomen per omnem ætatem, sexum', ordinem, omnia Christicolæ impleuerant, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra, tribus, decurias, palatium, forum, curiam: templa sola reliquerant idolorum cultui mancipata: & tamen infinita illa multitudo omni studio religioni seruiebat, uno fratrum nomine censebatur, quæ hodie ad paucos uestri similes redacta sunt: at præcipuum erat temporum illorum studium antelucanos cœtus habere, peruigilias totarum noctium crebro duceres, non solùm ad

canendum

canendum Christo, uerùm multò magis ad collationem disciplinæ, qui mos si perenniter teneri potuisset, non incuria & obliuione mores delapsi fuissent. Interrogauit aliquando Christus discipulos, quem esse illum crederent, quorum unus Petrus apertè se indicauit. Tu es (inquit) Christus filius Dei uiui. Vnum hunc sermonem, quem extulit piscator, tot innumeri uiri sequuti sunt, quem tantùm abest, ut mutauerint in uita, ut uitam ipsi suam ne mutaretur, proiecerint. nullis unquam irrogatis supplicijs tyranni illud delere potuerunt, quid gladios, compedes, carceres, cathenas, rotas, eculeos, caminos, sartagines, flammas, uncos, cruces, bestias, & mille alia commemorem? quibus adijciebantur corpora fideliũ: tenuit uerbum Petri aduersus hæc inuictam patientiam, deque crudelitate & sæuitia tyrannorum gloriosè triumphauit. facilius fuerat pharetram exhauriri tormentorum, quàm filium Dei non habere in se credentes: exquisitior quæque crudelitas illecebra erat maior sectæ, ubi plures cadebant impiorum manu demissi, illic uberior credentium exoriebatur seges. Etenim spectantium animi mouebantur, & intra unum quenq; obloquens tacita cogitatio hæc erat, nisi uero niteretur Euangelium, nunquã tot homines deuotis corporibus astarent: nemo profectò tam ardenti, tamque alacri animo uaderet in in mortem, nisi pro meliori uita uideret se moriturum. Hæc cogitabantnr, & talibus testibus signantibus, quæ dicerentur proprio cruore inducti mortales caussæ se ipsos iungebant, & qui alios miserati fuerant cadentes, mox & ipsi eodem nomine cadebant. Magnum esset dicere quanto ardore illa gererentur, nam non uirilis modò, sed infirmus ille fœmineus sexus adeò pro fide concaluerat, ut dilaniatis corporibus Christum faterentur: non acerbitate suppliciorum, non spe retinendæ uitæ adduci poterant, ut uocem & actionem obliquarent. Iam præclarum erat Cathecuminorum uidere constantiam, qui fidei candidati nondum ad eius honorem ingressi, pro ipsa tamen fide ad supplicia uolentes trahebantur. Sæua aliquis putaret illa esse tempora, ego uerò beata iudico, quando crebro Martyrum uictimæ feriebantur, quando cruentas illorum funerum exequias miserando affectu Christi plebs prosequuta ad ecclesiam mœrens reuertebatur. Omnis tunc illa quidem multitudo lugebat, sed omni risu & cantu luctus ille erat fœlicior. Hic terror, hæc flamma, quæ aduersus Christianum nomen exarserat, attulit initium Monachatui nostro, ut de hoc etiam aliquid tanquã præteriens dicam. nam nonnulli, ut fugerent sæuitiam illam, & ne uiderent, quæ fiebant, in solitudinem concesserunt, sed quod primùm necessitas inuenit, mox utilitate rei perspecta uoluntas celebrauit. Itaque pluribus confluentibus illustre Monachorum nomen redditum, mirante sæculo ausos esse homines relicto omni humano cõmercio solitariã uitam inter feras agitare. Nam præruptas rupes, nemora, antra, arenas incolebant, & tantùm delectabat eos solitudo, quæ terret cæteros, ut quò horridior esset regio & desertior, & minus humanis passibus peruia, eò libentius

bentius ueniretur. Magnis erat in delicijs præterfluens riuulus uicinus tecto, qui potum præstaret & huic iunctus palmæ stipes, qui folia in uestem, & baccas in cibum proferret. Cæterùm in sacris hymnis & canticis & meditatione diuinorum tota ducebatur ætas, corpus erat neglectui, at acerrimo studio excolebant, quod in illis cœleste fuerat atque diuinũ. Itaque hæc uita, quæ uidebatur ferarum esse socia, quantùm tunc lucem intuebatur? quibus intererat cœlorum arcanis? & quàm ualde beato Angelorum consortio fruebatur? Vellem ut ad initia sermonis huius redeã, desiderio inspiciendæ tantæ uirtutis, uel illis me natum temporibus, uel hæc nostra illorum esse simillima, quibus facere homines optima, quàm dicere aut audire mallebant. Quanquam non noua quidem instituta uituperanda sunt, si quis in eis rectè permanserit, uetera tamen istis antepono. Hîc quum tacuisset Bonifacius. Tum illi, Non est istud desideria nostra restinguere, sed incendere: quantum antiquitantis in te est? quantum exemplorum? Expone igitur nobis qualia uetera illa fuerant, uel hæc noua, qualia esse debeant, effice ut fruamur aliquando ubertate doctrinæ tuæ. Da hoc precibus nostris, ad quas officio iusto impellimur, da multorum fratrum indigentiæ, da charitati Christi omnia grauia & dura ferendi: attẽde, quòd cõserui Christi, quòd commilitones Monachatus sumus, quorum salua pietate commoda reijcere haud potes. Cur igitur dicturum non polliceris? quid hæres optimè, quòd suspexisti cœlum, nam hinc tibi descendet auxilium, quod si pertinaciter nos reijcis, non afferemus tibi quidem uiolentas manus, nec te ore clauso ad suggestum pertrahemus, illicque ad dicendum constituemus; sed tamen minamur tibi ne illud frustra de minis dixeris, iacula orationum nostrarum, rogabimusque prostrati Dominum, ut te uerbere aliquo admoneat, quantum mali sit fraterna desideria, præsertim talia frustari, & forsitan tunc intelliges, quàm bellum sit sponte facere quod oportet, & non compulsum: nam post plagã suscipere id uoles, quod nũc recusas. En minæ, en tela, quibus cõficieris, nisi caueris. Ad hæc Bonifacius. Nihil est (inquit,) quòd miremini me in maiorũ gesta oculos mentis intendere: equidem nihil libentius facio uel ad animi requiem, ad ad fructum. Videor mihi peregregiam morum picturam cernere, sed eam ueluti euanescentem uetustate, cuius formam non modò ijsdem coloribus reponere, sed uel extrema lineamenta ducere, arduum puto. At enim urgetis uos, ut genus ipsum aggrediar Monasticæ uitæ, uel quale olim fuerit, uel nunc esse debeat, & nisi id fecero, mihi & Deum, & Orationes, & spicula minitamini, quibus configar: hæc profectò uis est, & magna quidem, nam maiori ui utitur, qui terret animum, quàm qui manum inijcit corpori. Sed & charitatem ad me allegastis & commilitium Monachale, ueluti Oratores quosdam placitos & facundos, quibus religio sit quicquã denegare. Concedendum est igitur, ut opinor, & faciendum quod petitis: malo enim uoluntati obsequens uestræ impudentiæ notam subire, quòd

quòd supra uires onus sustulerim, quàm si recusaro, uideri non satis pius & ab humanitate alienus. Et quoniam melius est sumpto ad cogitandũ spacio paratius dicere, diem ad eam rem commodo uestro sumite: nam tunc copiam mei faciam, & loquar ut potero, studioque uestro permotus senectutis meæ imbecillitatem uincam. Si ueri & perfecti Monachi uitam uiuerem, uel saltem tantæ laudi proximus essem, cupiditatibus uestris plenius responderem; & possem tunc apertius legitimi Monachi partes ostendere. nunc à uobis illud petendum uidetur, ut quum rem tractare cæpero, animum tunc magis meum, quàm rem ipsam emetiamini, simul cogitetis me tantum munus non appetiuisse, sed à uobis impositum sustinuisse. Ita fiet, ut si quid deliquero, facilius ignosci possit. Veruntamen, quoniam omnia, quæ ad Monachos spectant, uno sermone explicare impossibile, uidendum est uobis, quid de illis potissimùm me loqui uultis. Tuum sit arbitrium (inquiunt) de quibus loquaris, modò de magnis. At ego (inquit) de paruis, angustis, humilibus cogitabam, quibus tamen credo uos magnopere delectari. Quid enim tam paruum, quàm paupertas secum pauca ferens? quid tam angustum esse potest, quàm ieiunium modico saturum apparatu? obedientia quid humilius, quæ suam uoluntatem alienæ semper inflectit. In horum & similium sermonum stadio decurret eloquutio nostra, nisi uos aliud quid censetis, quod quoniam annuitis, illud etiam respiciendum, num his quoque Deus annuat, sine quo non modò tanta res perfici posset, sed ne minimi quidem muneris ulla pars rectè attingeretur. Rectè mihi nunc uideor alium ad dicendum sumpsisse diem, quia interim orationibus me uestris penès Deum humillimè fusis iuuare poteritis, idque à uobis uicissim, ut faciatis peto; rogandus quippe est Dominus, ut illo die adsit, & sacro spiritus afflatu ita linguam moderetur, ut ea dicantur, quibus æterna uita salusque animis pariatur, charitasque in illum nostra feruentius incendatur. Non respiciat ille ad delicta mea, sed ad postulata uestra: nam & si ego idignus, qui de tanta re loquar, uos tamen forsitan non indigni ob tantum studium, qui audiatis. Nec mirum (ut opinor) fuerit, si orantibus uobis aliquid tunc proficerem dicendo, detque mihi ille uim cotis, quæ & si inhabilis sit ipsa ad secandum, habile tamen ferrum ad sectionem reddit. Antea terrebatis me orationibus uestris, & earum mihi iacula minabimini, nisi obsequerer. Nunc postquam obsequor, nulla caussa est, quin ijsdem protegar armis, quibus antea, ut aduersarius petebar. nam quantum his ualeatis iam professi estis, nisi forsitan cupitis magis lædere, quàm iuuare, & ultrices tantùm copias, non etiam auxiliatrices habetis. His ultrò citroque iactatis, quum prædestinatæ dictionis fama, ut fit, percrebuisset, rumorque celebris Bonifacij nomen circunferret, de quo certi erant homines ætatis non modò suæ, sed multò superioris Monachos cunctis laudibus anteire, dubij utrum sanctior, an doctior accidit, ut plurima Monachorum turba ex omnibus ordinibus, ex omni

ni

in prouincia conflueret in diui Secundi delubrum Calendis Septembribus. Eo die ferunt Bonifacium magna quædam & pulchra de Monasticæ genere uitæ disseruisse, quæ nos à quibusdam, qui interfuerunt Monachis studiosè excepta, si non ijsdem uerbis, at paribus sententis transposuimus, ut nihil grauiorum rerum præteritum appareat: nihil non suo ordine relatum. Asserebant enim, qui hæc nobis tradiderunt Bonifacii uerba, quamuis longo post interuallo, eorum adhuc auribus insonare, uultum loquentis & gestus omnes adhuc in oculis esse, quò fit, ut uberius illum & ardentius multò & explanatius dixisse putem. Nos sicut potuimus iisdem uestigiis institimus, nolentes orationem pluribus profuturam perire: quod profectò accidere necesse erat, nisi literarum monumentis custodita ab obliuionis interitu uindicetur. Ergo quum editiore loco Bonifacius consedisset ingenti Monachorum auditorio circunfuso, oratione de more præmissa, magna auiditate audiendi, magnoque omnium silentio illum in hunc ferè modum loquutum accepimus. INTER magna & multa admirabilia summa Dei bonitate indulgentiaque mortalibus concessa uirtus principem & excellentem locum tenet, ut nemo unquam tanta & tàm incredibili floruerit facultate dicendi, qui omnes eius laudes pleno satis ore potuerit enarrare; si quidem uirtus illa est, quæ sicut nominis sui sono indicat, omnia uertit in tutum. Hæc humanarum mentium meritum, animorum iubar, sancti propositi neruus atque robur iubet repudiatis illecebris uoluptatum unumquenque tendere, quo spirante Deo uocatur: hæc eum, quem insederit, ad ingentia facta perducit, nec uires animi remollescere sinit. Hæc cœlo demissa beatitudinem non huius sæculi, sed ipsius cœlestis regni donat suis cultoribus: & ducem se præstat ad eam uitam, quæ mortem omnem nostram absorbet. Quid autem melius, aut elegantius cuiquam hac in uita contingere potest, quàm si rectè suo fungatur munere? id autem à uirtute petendum. Virtus enim hominis (ut isti asserunt naturalium rerum inuestigatores) nihil est aliud, quàm habitus quidam, quo homo bonus est, & opus suum rectè perficit, atque absoluit: sicut nanque oculus bonus est sua ipsius uirtute, efficiturque per eam, ut bene uideamus. sic humanus animus bonus est sua ipsius uirtute, efficiturque per eam, ut bene uiuamus idest iustè, rectè, officiosè. Itaque hortor ego uos dilectissimi fratres, ut hanc amicam uobis & familiarem reddatis, huic studeatis: nullum præterfluat tempus sine ualida atque forti uirtutis tractatione. Quod si diligentius explorare uoluerimus, qui simus ipsi, unde uenerimus, quò tendamus, ne tum quidem liquidò apparebit mediocri uirtute nos contentos esse debere. Cur enim Monastica claustra adiuimus? Cur solitariam hanc stationem captauimus? Cur societati & collegio sanctorum fratrum intexi uoluimus? Cur religiosam induti uestem? Cur illa tria solemnia uota professi? si ueluti plebs & uulgus hominum uiuimus, si nihil aut non multùm uitæ merito distare ab his cogitamus, quos sæculi fluctus &

exundantium negociorum turbines excipiunt atque exercent. Alia illorum, alia nostra ratio est. Illi mortalium operum procurationẽ suscipientes satis habent aduersus uitia uirtute duce superiores euadere. Nos impigro magis gradu uirtutem sequentes, postquàm diuinis tantùm insistere uoluimus, non uitia tantùm atterere, sed etiam ab omni affectuum terrenorum contagione animum expedire debemus: oportet nos, quamuis in carne locatos, carnis oppugnare naturam, ut quiduis potius, quàm homines uideamur, non honorum splendorem, non laudum præconia affectare, non odore, non sapore, non tactu, non pulchritudine corporum capi, ludos, ioca, conuiuia, familiaritates deserere: ad omnia denique suauia & iucunda, quæ mundus effert, animo esse lapideo. At qui uidemus nobis terras, nobis maria, nobis solem, uniuersamque astrorum choream inseruire. Quid ergo? quum cœlestium natura nobis suggerat famulatum, terrenis abstinebimus? & hæc blanda & speciosa, quæ circunstant undique tanquam non sint, inimica manu repellemus? Sed uidendum est, ne secundum inferiorem hominis partem, quæ tenera admodum & mollis est, hæc & dicantur & cogitentur: nam excitato homine, qua parte arduus est totus, idest uirtus resedit, quæ eo pluris est, quò plura contemnit. nunquam profectò præsentium rerum specie deliniti caussam nostram deseremus, nec fit tamen quin uideam, quàm difficilè sit hos motus, quos natura assiduè suggerit exuere. Illud etiam difficilius mores deponere, quos alio uitæ genere assuefacti aluimus, qui robustiorem habent uim & tenaciorem, quàm natura, propter pristinam familiaritatem. Difficilia hæc atque adeò difficillima, negat nemo, ueruntamen quò durior fortiorque aduersarius, & quò armis munitior, & quò uiolentius lacessit, ubi summa uirtute & fortitudine repellitur, uictoriam lætiorem facit, & splendidiorem coronam capiti uictoris intexit. Ergo paupertati summum honorem habebimus, cuius custodiæ solemni nos uoto mancipauimus. Alij molibus iactis & effosis montibus terras æquoribus, æquora terris inserant, erectisque pyramidum fastigiis usque ad sidera, humum cœlo imputent, ueluti naturæ domini: nihil sanè hæc ad nos, qui comperto tenemus Monachum non experimentis, sed detrimentis potentiæ crescere. satis habet Christi famulus, si cutis nuditatẽ uili tegmine uestiat, & famem qualicunque cibo soletur: nihil aliud quærendum. quid ita? quia turpe est, non modò impium charitatẽ mentis semel Christo desponsam, ad hæc inferiora detorquere. Ita ne uerò portionem affectuum nostrorum ponet sæculum cum Christo? quid postea? cum dum ne fuerit ad arbitros communi diuidundo? negatis. Scilicet dignitatis caussa partitor erit Christus, & quum ex possessione affectuum nostrorum modicum sibi quid sumpserit, reliquum sæculo dependet. O temporum deflendam miseriam, pudet dicere, dicendum est tamen. uideo ex grege nostro nonnullos diffisis cordibus ac in diuersa diductis, qui ubi paululum religioni operam impenderint, mox reliquis temporibus

honores ambiunt,uel pecuniæ ſtudent. Hos ubi ad aram acceſſerint diuinorum ſacramentorum, litare dixerim Domino ſemicordes. Hos puto dimidiatam uotorum ſuorum hoſtiam adducere: at holocauſtum ideſt totum & integrum cor hominis depoſcit ille cui obtulimus, & ægreferet partim ſibi, partim opibus humanis tradi, quas prior ipſe reiecit. Miſeri profectò,qui in paupertatis domo ante nudati ora crucifixi diuitijs obuoluuntur, religionem etiam improbæ cupiditati prætexentes, tanquam pium ſit Monachos pecunia abundare: at huc ſecularium ferri uota uirorum, quis neſcit? quæ ſi pariter Monachi proſequuntur, non ſæculum deſeruiſſe illos,ſed uerius commutaſſe dicemus. Ita enim accidit,ut qui ſæculi copijs de relictis nudi & expediti ad monaſteria cõfugerant Chriſto nudo militaturi, mox ueluti nuditatis pudeat, omnibus ſæculi molibus opprimi ſe uelint, oppreſſiq́ue lætentur. Ego ſi quantùm Chriſtus,quantùm cæteti ſanctiſſimi uiri paupertati tribuerint, explicare uoluero, uix hic dies ſermoni ſufficiet, certè plurimùm tribuerunt,nec tamen facilè inueniuntur, qui ſequantur. Fateor enim me aſſiduè pauperes quæſiuiſſe, ut me illis coniungerem, nec tamen adeò multos inueniſſe. Veruntamen quoniam infiniti ſunt undique pauperes, non in monaſterijs modò, ſed in urbibus, uereor ne quiſpiam uidens me in tanta pauperum turba pauperem quærere ſtomachetur; niſi prius expreſſero, quem ego pauperem amo, & quem inter ipſos pauperes quæro. Illum ego quæro pauperem, qui diuitias in paupertate non appetat,ſed ipſam paupertatem animo amplectatur. rarus hic occurrit, nec facilè inuenitur: nam reliqui fortuna pauperes,animo ſunt diuites,quos totos dies noctesq́ue id agere uideas, ut rem quærant, licèt eorum propoſitum euentus ſæpe deſtituat. at in ſæculo talia agitari, ubi mercatores & negociatores conceduntur, non eſt mirandum, ſed quicunque in monaſterijs inhiant diuitiis nihil reueriti monaſticam ſanctitatem alieniſſimam profeſſione à talibus, ii proculdubio qui abiiciendi ſunt, quòd & in ſe ipſos crimine,& in alios peccant exemplo. Scio olim nonnullos Aegypti, Syriæque Monachos fuiſſe, ut nunc loquimur, proprietarios, nec mirum: nam nec tunc in commune omnes uiuebant, ut ex uita Hilarionis patet inuiſentis ſingula Monachorum habitacula, quorum aliquod,niſi habuiſſent propria, non eſſet inter exempla illud relatum de duobus Monachis, parco altero, altero liberali. Itaque uidentur habuiſſe quidam illorum domos, agellos, uineta, hortulos, hos fateor fuiſſe Monachos, ſed minores tamen Monachos, ſi animum quoque adiecerunt terrenis iſtis poſſeſſionibus. Nihil tale Antonius, nihil Macarii, nihil is, de quomodo memini Hilario, nihil illi alii plurimi, qui hoc unum habebant opus fiſcellas texere,non ut diuites eſſent,ſed ut uacuum ab orationibus tempus honeſta aliqua ratione tranſigerent. Illos uerò prædiorum poſſeſſores laudari non comperio, quibus quid tum licuerit,quid'ue profecerint, uiderint ipſi. Nobis ne ſi uelimus quidem id conceditur, qui paupertatis cuſtodiam uoto profeſſi ſumus. Nihil pri-

uatim prædiorum capere & retinere potestis: in commune diuites estote sicut Apostolici quondam uiri, quibus commune magnum & uberrimũ prædium erat ipse Deus, hoc de prædio immensas cœlestium bonorum fruges metebant. Ausus est Hieronymus de clericis loquens dicere non posse habere eos partem domini, qui quicquam haberent præter dominum, quod si accipimus, quid fiet his Monachis, qui ita dominum habere uolunt, ut per eum habeant cætera; rogantur à Deo diuitiæ, quasi ipsius Dei possessio parum locuples sit. Hæc & alia quædam non audeo uobis impingere, qui adestis, quos equidem opinor pro ingenii rectitudine à turpi lucro auersos. Veruntamen, qui à peccatis maximis, quæ liquidò peruidentur, declinare scitis, ne leuioribus in rebus capiamini prouidete. Moneo prædicoque, ne in cellulis uestris auro quicquam illitum, aut purpura tinctum, aut ebore tersum teneatis, nihil habere uelitis uel materia uel arte rarum. Eliciunt retenta hæc & assiduè spectata amores nostros, impediuntque quantumlibet leuia & modica esse uideantur, ne tota animi libertate æternæ illius pulchritudinis contemplationi seruiamus. Scio quosdam maximas copias & diuitias, plurimaque alia ornamenta, quibus affluebant, abiecisse, ad monasteria uersos. Arsennicos quosdam & Pammachios intueri te diceres, qui è summis uitæ delitijs ad Christi duritiem descenderant. Animaduersum est deinceps minutarum rerum amore percussos, uerbi caussa liberculi cuiuspiam, aut picturæ, aut stragulæ uestis, & cæterorum talium, propterea quòd illis cultioribus utebantur, quàm quantum oporteret. Quid est hoc? Tu mihi extructos diuitiarum montes contemnis, deinde per arenulas auri guttas sectaris, nihil hoc omnino habet consequentiæ, nihil rationis, ut grandia præteruolans pusillis hærere debeat. Veruntamen propter imbecillitatem humani ingenii pusilla etiam amoueamus, quæ paulò libentius spectantium oculos detinerent. Itaque si me audire uolueritis, puri erunt cellularum uestrarum parietes, puræ imagines, purum grabatum, purum oratorium, omnia rudia & uilia exiguo ære parata, sine amittendi metu, sine furtiuæ manus pauore, illudque etiam rationis habebitis, præsidio sæpius uel ad uitam, uel ad ualetudinem tuendam necessariò carendum esse, idque ubi contigerit, magni muneris loco ducendum. Magna laus & præclara nulla rerũ iniquitate permotos ad diuinæ bonitatis obsequium armatiores inueniri. Tales Christus milites peramans cogitur eosdem affluentia diuinarum uirtutum ditare. An licuit Flacco illud iactare.

Quanto quisque sibi plura negauerit.

A Diis plura feret.

Christianus uir religioni addictus non existimauerit bene nudum atque inopem esse oportere, qui se tegere atque ornare Christo uelit? qui enim unquam bonorum è grege nostro aliter senserunt siue docti, siue adeò indocti? Quanquam illud Doctorum gratia non supprimo, licere illis supellectili librorum abundare ad suum & aliorum usum; reliqua alta pau-

perie

perie inundentur. Nudos (dicendum est sæpius) nudos facultatibus bonorum esse oportet, quia hoc modo, & eum, quem diligimus, gratius imitamur, & eum, quem metuimus, facilius uincimus. Quid enim crucis nobis exhibent uexilla, nisi nudum Christum, quem suis insequi uestigiis debemus. & quid magis horret Diabolus, quoniam ipse rebus exteris nudus inuenitur, quàm si uidet cum æque nudo sibi fore luctamen: nam si quem in ueste apprehenderit alicuius terrenæ cupiditatis, hunc facilè deiecturum confidit. Fœlix igitur paupertas, per quam & hostiles insidiæ uitãtur, & cœlestes diuitiæ comparantur. At corpori quid faciemus altissimũ castitatis propositum proteruis motibus inuadenti? Non enim sicut externarum rerum pompam & delitias diffugere ualemus, ad nuda & inania monasterii habitacula, ueluti ad cautes & saxa exilii quodam iure delati: sic pari ratione corpus deserere possumus, quod hominem, dum homo est, secum trahit. Num manus forsitan sibi met inijcienda? & mors asciscenda extra ordinem nullo proposito? nam si animum de corporis statione extrudere properamus, ne sordibus obuoluatur, aut impudicitiæ, aut auaritiæ, quid assequimur tamen? quum & si antea purè se instituisset, hoc ipso tamen, quod malo exit more, sordescit. Rectissimè dictum est non oportere de uitæ huius statione discedere, nisi quum legitima potestas, quæ huc immiserat, reuocarit. Sunt ista, ueruntamen nihil prohibet habitantem in corpore frangere petulantiam carnis, & frœnare furorem satellitis huius libidinosissimæ. At arma expetimus, quibus frangamus, seu frœnum iniiciamus: magnum prœlium, durum ineundum certamen, cum atroci hoste res est: qui medullis uisceribusque penitus inclusus sensus intimos titillat omnes, delinimentis & illecebris miris cum omni suauitate affluentibus: & ecce tetra & impura inuadit imago uoluptatum, quæ præter oculos animæ feruntur trepidantis ne feriatur, uel scutum præbeto, quò iacula hæc lasciuiæ repellantur. An ego dilectissimi uelim nudos uos & inermes obiicere certamini? Nempe arma Christi milites quæritis, rectè quæritis, pugnare uultis cum impuro aduersario, strenuè uultis, cupitis acerrimum hostem debellare, gloriosè cupitis: sed quas armorum petam officinas? quæ præcepta dem pugnandi? quam spem porrigam uincendi? si libido luxuriæ ea esset, quæ iacula ferri acie munita intorqueret: ego scuta uobis ærea comparassem, galeasque tremulo cono insignes capitibus uestris indidissem. Nũc quũ lasciuis & mollibus pugnat iaculis, uos ex aduerso duritiem uictus & asperitatem opponite: nam & cilitia induenda uobis, & ieiunia continuatis mensibus ducenda, & flagra inferenda, algoris & æstus iniquitas subeunda: præstat esse uiros, ut arma hæc pondere grauia, tractatu aspera aduersus insolentiam tam nequam hostis expedire ualeatis: hac ratione clauus clauo retundendus, deposcit sæculi delitias caro, sicuti eius ingenium fert, ego illam inter Christi spineta pertraxero, uerbere laniaro,

ieiuniorum languoribus afflixero, pessimis modis accipiam, tum demum frontem mihi audeat tollere meretriciam, doleat continentiæ caro, ne arrideat luxuriæ: in tantum tamen doleat, ne opprimantur uires illius, sed frœnentur: hoc enim tantùm quæritur luxuriæ fluxa substringere: quemadmodum citharam citharædo, nauem nauclero, bigam aurigæ: sic carnem animi imperio subditam esse oportet. Quid si illud præcipio ac mando, ut mulierum consortia declinetis? (non enim possum dicere fugiatis, ne speciem animantis huius detestari uideamini) num ab institutis patrum uidebor longius abire? quorum plerosque solitudini addictos scimus, ne muliebrem quidem pallam spectare uoluisse, tantus illos castitatis Zelus momorderat. Vellem adessent matronæ ciuitatis. Illis meo iure præciperem, ut Monachos ad se crebrò commeantes repellerent. at sancti sunt uiri, sermone forsitan & amictu, nam opere, qui credere possumus? quoniam qui sanctitati student, quantùm licet ac fas est, fœmineas formas deuitant: memores iam pridem fuisse dictum, quod urit fœmina uidendo, ergo ut ab igne cauent, ne cum eis commorentur diu: nam quemadmodum ignis non tàm lædit tactu, quàm mora, sic muliebris forma uix offendat, nisi oculum figas, & hæreas aspectu, & multo detineas sermone. aliud est enim colloqui fœminas paucis semel, aut iterum pro delati negocij facultate, aliud frequenter inuisere, & tenerras apud aures longis ambagibus sonitare. Licet (inquiunt) rectis oculis fœminas intueri, & nihilominus animo cœcum esse ad libidinem: lubrica oratio, quæ multos sæpe fefellit, quum putarent animi libidinem extinxisse, quæ fuerat consopita. remoueantur ergo oculi ab illici uultu quantùm fieri potest, ne dormiens animi libido excitetur: ualidius tentatura rationis uires, quò diutius quieuit, nec de oculis tantum præceptum sit, sed de reliquis quoque corporis partibus, ut illis alter sexus ignotissimus sit uoce, tactu, loquutione. scimus sanctissimos uiros dixisse, atque adeò scriptum reliquisse, inter caussas, quibus interdictum est fœminis, ne Dei uerbum publicè prædicarent, illam quoque iustam, quòd earum sermo inflammaret: quantò hi magis priuata colloquia leuioribus de rebus cum fœminis sumpta improbarent: & quantò dicerent periculosiora? Quid de tactu dicam? Reprehensum ab Abbate Monachum teneo, qui aduentantem mulierem collata dexrra excepisset, quum ille excusans diceret sanctam fœminam, sanctiores (inquit) eritis seiuncti, quàm copulati. Vides terram & aquam elementa duo, pulchra specie, usu iucunda, commisce paululum utraque, lutum creant, & nihil tum his inquinatius. Arsennium Abbatem insignem sanctitatis nomine uirum conspicata nobilis genere mulier insequuta est, ut colloqueretur, & cum homini sanè improuisò incidisset, conturbatus ille dicere incipientem uersis passibus dereliquit, clamare à tergo & uociferari mulier ut consisteret, uelle Deũ rogari. Tum ille. Libens inquit rogabo Deum, ne te posthac uideam, ne'ue meminerim te mihi unquam cohæsisse, sic Peon Antonij discipulus,

lus, multis à forore fatigatus precibus, ut se graui morbo affectam inuiseret, clausis oculis tanquam fenestris quibusdam foras ferentibus illuc duci uoluit à puero, ne dum iret, rediret, alicuius muliebris illecebræ occursu caperetur. Nos, qui omnibus horis muliebri oculos conspectui damus, nihil tale timemus: ac ueteres illi patres. cur? an quia minus uirtute ualemus? Nolite posthac mirari audientes plurimorum fratrum lapsus. Paulus Apostolus dixit. Fugite fornicationem: nos non fugimus ex Apostoli præcepto, sed cominus pugnamus aduersus carnis libidinem, qua in pugna plures cadunt, quum alij fugiendo superiores euadant: magnam (mihi credite) fratres res ista recipit cautionem, ut pudicitia, ueluti sub signo gemma infracta teneatur. Ille nescio quis in comœdia senex, qui thesaurum domi condiderat, ubi cum uicino fabulans in uia audisset quasi ferri crepitum, nam forsitan operarij à quodam cōducti hortum in proximo fodiebant, exanimatus intus se recipit, inspecturus, an res salua sit: sic uobis non minori solertia excitanda mens, ubi quid blandum cogitationibus uestris insonuerit, ne lenocinia uoluptatum subrepant, ueluti suffosis cuniculis ad extrahendum Monasticæ continentiæ opes: nam regredi tūc intra nos ipsos oportet citissimè, & breuis saltem ille sermo proferendus, quis hic fodicat? hei mihi si diripior. Diuites sæculi ægrè ferunt uersari egenos in suis domibus, illosque, quantùm possunt, abigunt, non quòd pro comperto habeant furis animo eos uenire, sed tamen quia egestas suspitiosa est, propendent animo in eam partem, quæ cautior est: sic & uobis non minus suspecta esse debent mulierum ora, ne alliciant ad se, & prædentur diuinum illud propositum castitatis, itaque expellenda procul. Nos itidem si puerum districto astantem gladio uideamus, statim accurrimus, & uel reluctanti gladium extorquemus de manibus, etiam si nondum uulneratum cernamus, cogitantes quàm facilè possit uulnerari; denuntiamusque sub mutu uerberum, ne posthac illum attingat. Congruentiori ratione idem seruabitur ubi Monachum intentum uidebimus muliebri pulchritudini: nam statim acclamandum, & curandum, ut desistat, neue iterum attrectet: quoniam non leue periculum est, ne uulneretur, mentemq; tumultu repleat, & per oculos adulteria concipiat. Nec dicat mihi ille, non sum uulneratus adhuc, nam præterquam id incertum est, nec facilè credi possit attestationi tuæ, ego id non specto, an uulnus acceperis, sed quàm in procliui sis, ut accipias: non enim extra humanam naturam aleamque es constitutus: non tam mendicitas diuitijs ingestis incenditur, quàm libido diuersitate sexus animaduersa inflammatur. Aspera sit licèt & ferrea Monachi uita, tamen tam se rectè mentis uestigiis lubricam prosternit carnis uoluptas, ut uix à lapsu defendatur, ne dum forinsecus occasiones quærendæ sunt, quò procliuius ruamus: hac in re, (si me consisiliario utis uutis) tuta etiam pertimescetis. Vberibus ocij turpia cogitationum ali dicunt, ideo ne uacua mens sibi quicquam fingat illorum,

uobis inte ntius aliquid operis semper fuerit moliendnm. Præceptum est Sapientis in Ecclesiaste, ut opinor, seruos in opere habendos, ne ocio corrumpantur. Vtile & egregium præceptum, quod uobis quoque seruandum est. Et ne forsitan aliquis uestrum dicat se excusans, & cæteros: quid hoc ad me? Monachus sum, seruum non habeo. Imò tu quoque habes, & hi omnes: an non tibi sicut omnibus corpus est traditum? hoc tuum seruum esse dico, huius enim seruitio utimur sub animi dominatu, hic pessimus fuerit seruus, si delicatè uixerit & ociosè: ergo labore & opere assiduè terendus, ne uacet turpibus cogitationibus, ne fœdum corporum complexum, ut naturale quoddam bonum asciscens, corrumpatur, uel te potius dominum suum corrumpat. Sed de castitate hactenus: hæc enim secundo loco resedit, quam solemniter religiosam ingressuri uitam nuncupauimus. Superest obedientiæ uotum, quod germana quadam societate rectè antecedentibus copulatur: nam postquam externarum rerum magnificentiam ornatumque despeximus, item & sensuum suaues iucundasque motiones afflixim us, restat modò, ut liberum mentis nostræ arbitrium summittamus. Horum unum paupertatis, alterum castitatis tuendæ cura dedit: reliquum obedientiæ susceptio præstabit. Appetit unusquisque naturæ impulsu excelsus præstansque uideri, ad imperandum magis, quàm parendum paratus. Et quoniam libertas est posse in his plurimùm, quæ decet posse, hac libertate uehementer omnes gaudent, sententiamque suam & operam unusquisque cupit admirabilem uideri, & cæteris præferri; sed hæc agant liberi. Nos seruitium Christi sumus, nobis erepta uoluntas, & in alienam ditionem collata. Quid enim elegantius; quid ornatius dici, aut cogitari potest? Quæris de me num uelim concionari ad populum, num declamare aduersus hæresim quandam, num præstò esse proximo opem meam imploranti; num aliquo iter habere. Respondeo: præsulem meum sciscitator quid uelim. Tu ergo quid uelis ignoras: & alius est mihi adeundus pro te? Ita inquam. An ille arcana tui cordis nouit? minimè, sed quod uult ille, efficio, ut ipse uelim: nã postquam semel dedi me in manus præsulis mei, & cum tanta obedientia illi me supposui, cum quanta lutum subest figulo, cera fictori, quacunque ille ducit, sequor; nec alias imagines reddo, quàm quas illa manus mihi impressit. O obedientiam præclarissimam uirtutum omnium, quæ tuo utero larga demittis sanctissimæ humilitatis fluenta. Tu Monachum doces iudicia propria extinguere, maiorum cedere præceptis impellis, ut se prosternat deiiciatque omnibus, nihil se scire, nihil intelligere arbitretur, nisi aliundè acceptum ac traditum. Nunquam qui ad quamlibet rem sibi demandatam obtemperandum existimauerit, & se alienis neruis, ut lignum mobile ducendum putauerit. uana tolletur ambitionis aura, nunquam sua magnifaciet, nunquam de principatu contendet. In fratres quoslibet humillimorum impensam conferet officiorum, maiores colet, æquales uerebitur: eos, quos infra se positos credet, (uix

tamen

tamen credet) altiori honore prosequetur. Porrò quum liber sis, subijcere te alterius potestati, & formam serui induere propter Deum, quid aliud est, quàm eum imitari, qui quum omnium Dominus esset exaniniens se habitum serui sumpsit, & obediens factus est usque ad mortem, mortem autem crucis. quod si tam gloriosum exemplum non moueret, tamen illud urgeret, quòd nullus hominum cœtus, nulla societas, nulla resp. nulla domus consistere potest, nisi maioribus pareatur. Quamobrem aut dissoluenda monasterii idest Monachorum habitacula, aut si retinentur, obedientiæ iugo colla submittenda, & cogitandum, quòd non modo inter omnes, sed supra omnes congruit Monachis humilitatem ordinemque seruare. Spectabit igitur Monachus in cunctis ad præfectum suum, & tam se ei docilem præbuerit & sequacem, ut uel breuissimo nutu ab eo gubernetur, eat, maneat, redeat, uigilet, psallat, sacrificet, comedat, lauet arbitratu Abbatis sui, nihil horum à se impetret, neque tamen omni uo luntate Monachum penitus denudamus, ne animalis ritu agi putetur; sed eum hac præcipua & excellenti uoluntate armamus, qua toto animi affectu in Dei amorem feratur. Vita nostra per singula ducitur momenta: non enim est tota simul, sed eam totam simul obtulimus quodammodo Deo, ubi pollicitatione solemni nos astrinximus, quòd in hoc omni uiuendi spacio reliquis præteritis ei soli seruiemus, ipsum quæremus, ipsi hærebimus, ipsi amoris uinculo innectemur. Hic est ille amor, qui finis est actionum omnium & cogitationum nostrarum, tria hæc, paupertas, castitas, obedientia, ideo suscipiuntur, ut hunc amorem foueant, nutriant, excitent, corroborent. nam ubi externas res, corporis sensus, mentis arbitrium, nos denique metipsos abijcimus, negligimus, abiuramus, unus tantùm relinquitur, qui ametur Deus, fortius in hunc uidetur amor noster ruere, quo in aliorum curam ueluti riuulis quibusdam minus deducitur: sed totus simul & conglobatus in illum rapitur, uel nos potius rapit. tunc enim ueluti extra nos facti iungimur menti ei, quem tam ardenter amamus, & in quo quodammodo uiuimus: nullum maius uinculum, quàm uoluntarius amor, præsertim si uehemens fuerit & incitatus. Quòd si diu ersorum solicitabit turba negotiorum, elanguescet ille & dissipatæ animi uires segnius ad diuina consurgent. In quo qantus est nonnullorum error, qui in monasteris non tantùm suas, sed alienas etiam partes obeunt; non satis habent uersari intra fines muneris destinati, sed solicitudine exeunt in prouincias alienæ sortis, uariisque negociorum anfractibus animum sponte addicunt, quasi sine illis nihil rectè geratur. Sciscitantur, auent audire, uel de legato quopiam an corradi potuerit ab hæredibus, quomodo & quorum opera exactum, cui oneri tollendo contributum. De communium præterea prædiorum cultura, de fructuum dispensandorum ratione infinita est quæstio. nec uerò claustris tautùm hæc cura clauditur monasticis, sed proruens ad urbana exit ciuium multorum negocia, detrimenta interim non leuia su-

ſcipit diuinæ charitatis flamma. Vobis ſi quicquam proficere cogitatis, maxima ſolitudinis & ſilentij cura ineſſe debet; quæ duo pariunt orationem, non hanc quidem orationem, quam pſallendo fundimus, collectis ex ordine uerbis, & animaduertentes, ne quid prætereatur: ſed illam inquam orationem, qua compreſſis corporeis ſenſibus attollimur ſpiritu principiq́ue illi ueritati copulamur. Dicite obſecro, non linguæ, non pedum frœnare uultis officia, oberrare iuuat, ubi libet greſſibus & ſermonibus, & quomodo intenti familiaritatibus hominum & locorum diuinæ hærere poterimus neceſſitudini orationibus perenniter fundendis? Sunt qui uel, ut placeant, uel ut animum relaxent, obuios quoſque detinent profluis uerborum agminibus; ridicula iacere ſtudent, atque hunc morem, (proh dolor) plurimi iam damno profectus noſtri aſciuimus. habet ipſa lingua facillimum motum, quum in udo ſit poſita & ueluti in lubrico, ideo initio motus eius compeſcendus, quia ſemel incitata ſtare neſcit. Nihil autem tàm facilè mentis emollit neruos, quàm hæc ſermonis proluuies, nihil æquè ſolit rigorem Monaſticæ diſciplinæ, quàm hæc incitata linguæ uolubilitas; quæ itidem peccatorum comes eſt. hinc multorum perit profectus, ut non ſentiatur, adeò ſuaui ueneno capiuntur. Alij ſunt quidem ex alio quodam imperitorum ordine, qui frequentiſſimè urbem permeant, uel ſi nihil aliud poſſunt, ſaltem ſingula monaſteriorum loca hirundinis more luſtrant quotidie, uerentes, ne ſi uni hæreant cellulæ anguſtiſſimæ totos dies ac noctes, illis obiiciatur, quòd incolant uiuentes ſepulchrum. Eſt omnino uiuacis hominis corpus mobile non uno loco circunſcribere, ſed quid menti fiat, quæ gyris illis & erroribus capta uariis cogitationum formis illudetur? excurret ad ſpectatas ſpecies, quarum implicabitur ardore: hoc quum agetur, quæ uincula innectentur circunfluæ menti? qui clauus erit iſte, qui fluctuantis animæ motus cœleſtibus cogitationibus affiget? Quæremus etiã cur ueteres patres orationibus innixi tam familiariter Deo aſiſterent, ueluti cœli iam municipes, ac non cogitabimus illos ſilentio & ſolitudini addictos ſolis ſe inſeruiſſe diuinis. nam quum ſqualida & uaſta capeſſerent eremi loca, garrulum forſitan propter fontem incolebant, non ipſi garruli erant, feras per patula curſitantes forſitan ſpectabant: non ipſi curſuram exercebant, raros homines ad ſe uenientes quamprimùm dimittebant, non ipſi ultrò multorum amicitiam appetebant.

Rarus ſermo illis, & magna libido tacendi.

Si quando loquendum erat, loquebantur de ara crucis, de cœleſtis Hieroſolimæ diuitijs, de ſummi regis beneficentia, de bello aduerſus Diabolum, deq́ue eius inſidijs; demum de talibus, quibus ipſi unà cum auditoribus proficerent ad pietatem: quædam etiam de ſcripturis ſanctis ſibi ipſis inuicem proponebant & audiebant: eorum autem, quæ gerebantur in urbibus, magna ipſos obliuio ſeu potius ignoratio tenebat. Quid plura? à rebus externis, à corporis cura auerterant ſe ipſos, animũ

totum

totum ab omni mundi fuligine purum detersumque in unum effundebāt Deum ueræ uitæ fontem, æternorum bonorum auctorem, hunc quærebant, cum hoc consistere cupiebant. Ergo simul ac collibuisset, mentem illic affigebāt, nihil erat negocii; spiritu sublato persequi eum, quem unicè diligebant: non satis habebant tenebras effugisse sæcularium rerum, si starent in crepusculo, & ueluti sub dubia luce nimbosi cœli, sed toto die & plena diuinitatis luce perfrui cupiebant, quantùm tamen hîc consequi datur. Eadem nobis ratio tenenda, eadem uestigia persequenda, si quid Monachi professione dignissimum est, implere auemus. Non eremum quidem persequuti sumus ac illi, tamen perfectione sanctorum operum non longè à talibus uiris, si uolumus, recedemus. Pythagoras maximam silentii curam habuit: nam sectatores suos tacere in quinquennium, postea non nisi necessariò, nec pluribus, quàm quot opus esset, loqui iubebat. Illud etiam erat in præceptis, ut intus manerent. Aegypti sacerdotes (ut Hieronymus refert ueteres sequutus auctores) nunquā è templo discedebant, sed illic assiduè commentabantur, rerum caussas & siderum rationem inquirentes. hoc quum illi facerent humanæ sapientiæ studio, quid nobis faciendum est, qui infinitam Dei sapientiam apprehendere cogitamus, uerbo uirtutis suæ omnia portantem? Num tamen distractos uelim uos uidere assiduè, silere semper, prodire nunquā? minimè, sed ad tempestatum rationem uelim uos actiones uestras tanquam nauigia moderari, quod ipse eremicolæ, de quibus antea dixi, factitarunt. Etenim unusquisque intra se sic agat, ac loquatur. Ego monasteriis conditus, quò urbis oculos diffugiam, introrsus tamen adhuc recedens monasterijs itidem latebo, at prodibo in apertum conspicuus omnibus, ubi animarum salus & fraterna charitas depoposcerit, societatem hanc ingressus sum institutam, ut ad Dei opera unanimes confluamus, tali tempore dilapso mecum ero, solitariæque uitæ amabundus. Linguam teneo ueluti cymbalum & æs tinniens, quò personem diuinas in laudes, cauebo ne sacrum hoc instrumentum ad prophana transducam. Hæc seruemus fratres, ut custoditis officiorum uicibus conditi & aperti, soli & sociati, loquaces & silentes inueniamur, atque hanc quidem pulcherrimam ducemus morum concordiam in tam dissona actionum uarietate. Cupimus omnes quantùm in hac uita fieri potest Deum uidere: meminerimus dictum esse. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum uidebunt. Cor igitur ab omni inquinamento uitiorum, & omni sæcularium rerum desiderio mundandum: & ubi id adepti suffragante Domino fuerimus, nondum ab opere cessandum, sed id agendum, ut mundities retineatur. Nemo tam est mundus, quin adhuc cum mundum uidere uelim: hoc non iam præterita respiciens dico, sed metuens futurum. Veluti si æream statuam ab omni ærugine detersam & iam splendidam spectarem, hortarer adhuc statuæ dominum, uideret ne statua æruginosa sit. Et dicente illo se statuam ab omni ærugine nuper mundasse & iam

fulgere: responderem me non monere de ærugine, quam iam absterſiſſet, ſed de ea, quæ intus latens erumpet in poſterum, ſi deſes fuerit, & diligentia in abſtergendo defuerit. Similiter non deſino uos monere, ut ſi abſterſa ſunt omnia inquinamenta omneſque ſordes, ne ea res deſidiam uobis pariat, ſed excitet diligentiam: aſſiduè nanque purgandum cor, purumque ab omni rerum ſæcularium appetitione reddendum, & proſpiciendum omnino, ne qua deinceps mala illinc cupiditas erumpat. Volo dicere aliquid amplius. Non ſatis eſt Monacho accepta & parta bona tueri & retinere, niſi ſtudeat augere, & cumulare aliis maioribus, pergat ire quotidie (ut dicitur) de uirtute in uirtutem, ſi dixerit, ſufficit, actum de illo eſt. Etenim humana mens, uoluntas, cogitatio, uarias ſemper recipit morum agitationes, uno loco conſiſtere nequit: non domum, non hoſpitium inuenit ullum commorandi, ſed in mortali uitæ huius ſemita, ueluti perpetui curſoris fungitur uice. Itaque ubi non tendit ad optima, ad peſſima contendit; ubi non progreditur, retrograditur; ubi non proficit, deficit; denique deſinit eſſe bonus, dum negligit fieri melior, ſemper autem fieri melior poteſt, quum nullus finis futurus ſit inſequendi ſummum illud bonum, quod & ipſum ſine fine eſt: quum ad ulteriora tendentibus contiuuò oſtendatur, quod adiici prioribus poſſit. Hoc Apoſtolus ſentit Paulus, dum nos iubet, non retro reſpicere, ſed aſſiduè in anteriora ire: ac ne mirandum quidem id accidicere Monacho, quod omnibus contingit artificibus. Iſti nanque ſi parumper ceſſant ab opere, deteriores fiunt artifices, atque omnia eorum retro labuntur.

Non aliter, quam qui aduerſo uix flumine lembum
Remigijs ſubigit, ſi brachia fortè remiſit,
Atque il lum in præceps prono rapit alueus amni.

Vt quidam Poëta cecinit. Hinc illa pictoris uox, quæ poſtmodum in prouerbium uenit, ſe nunquam ſine linea diem duxiſſe. Quamobrem uigilandum eſt ſemper nobis fratres, & intento undique animo circunſpiciendum, ab oratione non modò ceſſandum, ſed feruidus quotidie inſiſtendum; quoniam maximus ille Monachorum hoſtis Diabolus nunquam ſomnum capit, ſemper eò tendit, ut Monachum de propoſito uel gradu deijciat: non enim ille primo tentat ab oratione abducere, ſed ſuggerit, ut remiſius oremus, deinde ubi id ſuaſit, tum illud, ut minus frequenter atque ita paulatim Monachum carpit, ut parua uel nulla cura tangatur diuini operis: & ad extremum Monachum eſſe non ſinat. Nouit quòd ubi Monaſticæ diſciplinæ rigor uel paululum ſoluitur, humana ſibi indulget imbecillitas, & aſſiduè labitur longius, in deterioraque imprudens prouehitur: ideo tentat primò leuiter, mox grauius, & iam inclinatos in grauiſſimam demum ruinam impellit. O peſſimum hoſtem omni animi prouiſione repellendum, niſi forſitan timendum non putatis, quia oculis corporeis non uidetur, at ea de cauſſa magis eſt formidoloſus, quia præuiſum hoſtem facilè erat cauere. Is autem hoſtis, non modò non conſpicitur,

tur, sed etiam sub amici persona fallens, & ueluti partium nostrarum fautor dolosa sæpius suggerit consilia ad perniciem trahentia: cuius documentum præbere potest commnnis omnium parens Adam, quem sub melioris spei obtentu decepit, & ab his, quæ in manibus erant bonis detrusit. Non'ne etiam pietatis specie Ieptam induxit, ut propriam filiam immolaret, nephariumque illud sacrificium Domino offerret. Alium impulit quendam, ut manu tangeret arcam ruenti similem: alium ut sacrificaret potius, quàm quòd cœlesti oraculo iubebatur, impleret. Videte quanto cum hoste sit certamen, qui & improuisus & ex insidijs salutem nostrã petit, atque ita ex insidijs, ut non insidiari sæpius, sed auxiliari credatur. Sed quorsum hæc tam multa de Monachi uita? ut admoneamur scilicet officij nostri, quod si præstiterimus, rectissimè erit, sin aliter, pespicuum est quid euenturum sit: ut mihi non sit nunc necesse tristè aliquid dicere uel ominari: uulgus hominum religiosos nos uocat, non quò sæculares uiri plures piè uiuentes non sint ipsi quoque religiosi, sed id commune nomen attributum nobis, qui religionis studium præter cæteros professi sumus, & in eo ipso nos oportet excellere. quòd si irreligiosè uiuimus contra id, quod profitemur, & monasticæ uitæ fert institutum, quanto odio digni sumus? qui non in re leui, sed maximè graui, non uni aut alteri, sed cunctis penè ciuibus, non sermone, sed factis, non semel aut iterum, sed per omnem uitam mentimur. Meritò quis nos magis auersetur, quàm in sæculo peccantes: illi enim magis stant in lubrico. Nobis diuino munere suppeditata sunt omnia, quæ à peccatis retrahant, & ad sanctitatem uitæ pertrahant. Nos nanque sæculi negocijs desertis in tenui uictu & cultu uitam agitamus, quotidie diuinas literas tractamus, sacros psalmos resonamus, exempla sanctorum spectamus, & quod maius omnibus, Deo patri hostiam illam placentem quotidie sacrificamus. Si hanc sanctitatis aram, si hanc sacram militiam, si hanc stationem atque uigiliam ab Imperatore cœlesti creditam nobis atque commendatam impiè uiuendo prodimus, quæ turpitudo maior? quod supplicium tanta turpitudine dignũ inueniri potest? Hactenus aspera quadam & rigida uia progredientes tanquàm inter dumeta iter fecimus, dum Monachi uitam plenam laboribus & ærumnis depinximus: quamobrem uereor ne multos magni incœpti & diuinarum rerum pertæsos animus destituat, ueluti ingressi uitã fuerint omnis suauitatis expertem. Quid faciam? soler ne uos? & fluctuantibus in salo tranquillam littoris stationem ostentem? Magnum hoc spe duci quietis & dulcedinis sibi parandæ, hoc laborum molestiam, hoc curam mentis leuare potest, quid ergo? credemus fratres sanctissimorum uirorum uitam nulla conditam dulcedine amarulenta omnia experiri? Scilicet doctus ille uir & eloquens, ex disciplinæ cuiuspiam tractatione & ex meditatione dicendi, suauiter animum eius commoueri sentiet, ut reliquas oblectationes rerum & temporum respuat: delinitus una uoluptate studiorum liberalium, Monachum, qui disclusus corpore Deum apprehenderit

hend erit solius animi sensibus, nullos iucunditatis fructus perspicere dicemus? An circi & scenæ gaudia, ut magna celebrabuntur propter spectacula ferarum, gladiatorum, fabularum, & multiplicium aliorum certaminum. In ipso diuinitatis spectaculo, quod mera effundit gaudiorum fluenta, nihil prægustabimus nectaris illius, quod post mortem plenius & abũdantius hauriemus. Quæro etiam quid deterius in homine? quæ feculentior sit pars? Corpus inquies, ergo corpore sentiuntur magnæ sæpius uoluptates. In animo uerò idest nobilissima hominis parte non longè maiora uersari existimabimus gaudia, quum secedit ille in loca pura fruiturque sedibus sacris. Vt enim initio conuersionis magnum ineundum sit sæpius certamen aduersus sæculi carnisque illecebras, ingemiscendumque sit frequenter, ac flendum, clamandum orationibus ante Iesu pedes humillimè effusis, tamen ubi paululum assuefacti huius generis pugnæ terrena neglexerimus, serpereque cœpit cœlestium amor, tunc non parua stillabit dulcedo ob præsentiam æterni numinis: nam profusis exultabunt gaudijs, quorum purificata mens cæteris contemptis ardenter Deo inhæserit. sicut enim qui terrenas sequuntur uoluptates, dulciores suauioresque percipiunt illas, præualido corpore, quàm infirmo, sic cuius purgatior erit mens ab omni asperitate & sorde sæcularium rerum leuigata, effuso in se magis diuino bono uehementius gaudebit. An insuauem arbitrer illius uitam, qui quotidie fruitur contemplatione uerorum æternorumque bonorum? tantùm abest, ut sit insuauis, ut nulla maior humana in uita contingere possit suauitas; rectius crederetur inesse fastidium illic quàm ullum mœrorem: quanquam ne fastidire quidem quisquam illa bona possit: ita enim saciant, ut desiderium sui assiduè relinquant. Qua in re quantùm differant à sæculi bonis animaduerti potest. nam sæculi bona in propatulo posita, mortalium uota sui specie irritantia, ubi possessa fuerint & pertractata, mox sordescunt, languidiore tenentur affectu, quàm quo quæruntur: angustiora sentiuntur, quàm ut affectus humanos explere queant. contrà accidit his, quæ solo mentis intuitu capiuntur bonis, nam hæc recondita sunt quodammodo & latent, nec obuia humanis affectibus eos statim lacessunt, sed difficulter inspiciuntur, difficilius etiam quæruntur: at ubi parta fuerint & possidentur, dulciora in dies & maiora sentiuntur: sola homine digna existimantur, sola saturant, sola dum habentur, adhuc habendi magis desiderio torquent. Sed quò obuertere se possunt sancti uiri, ut non illis læta omnia occurrant, atque iucunda. Num solitudo eremi, aut monasteriorum amara fuerit illis, qui Christi, Mariæ, Angelorum colloquio quotidie fruuntur? qui non sunt putandi eo loci degere, quo corporibus locati, sed quo mentem intenderunt? Num paupertas humana conterreat diuites cœlestium bonorum? Num ieiunia diuino pastu saturos? Num uestimentorum squallor clarissima uirtutum luce fulgentes? Sed quid hæc commemoro? quum gloriæ ducant sibi, si pro religione stantes probro & dedecore fuerint opertĩ: dulcedini, si Chri

sti

sti caussa acerba tolerauerint. Nihil æquè quondam peramabant sancti uiri, quàm patientiam corporum exercere, & ostendere populis per uulnera, dolores, & acerbam mortem, uerum id esse, quod prædicabant. Obstupescebant homines uidentes eos studiosè in illa ruere supplicia, quod passim tamen initio nascentis Ecclesiæ fiebat, quia sacro afflati furore ueluti ebrii ferebantur, ut potè, qui totas diuinæ charitatis lagenas ebiberant, atque exsiccarant: parum uidebatur, si mors non esset in pœnis, nisi etiam mortis esset illis crudelitas in delitiis. quanta cupiditate Apostolorum Principem Petrum crucem excepisse credendum, Domini membris prius ornatam? Quanta Germanum Petri Andream? qui ueritus ne populi misericordia descenderet de speciosissimo illo & pulcherrimo pœnarum trophæo exorauit Dominum, ut inter illa supplicia expiraret. quid Ioannes uirginitatis flore insignis, Apostolatu nobilis, & Euangelij præconio sublimis, num feruentis olei lacum expauit? num deprecatus est supplicij genus acerbissimum? quanuis fortis Christi athleta ingurgitatus illic non adustus, sed unctus emerserit. uos tamen in illo & reliquis, qui ad supplicia delati præsidio cœlesti ueniam acceperunt, non plagas aut uulnera numerate, sed mentem appendite ad durissima quæque paratam: nam hoc etiam ægreferebatur à plurimis, quod cupientibus perpeti uesanam tormentorum libidinem non licebat. Illi præ martyrij decore influere quaslibet pœnas aduersus se optabant, principum indulgentiam detestabantur. Videbant sibi nihil eripi posse à Dei caussa seiunctum: erant enim Christi mancipia, quæ si ferro, uel quouis alio pestifero cruciata perdebantur, Christo perdebantur, idest inueniebantur. Facit hoc omnino uehemens amor, ut hominem non sinat sui ipsius esse, sed eius, quod amatur. Nihil sic amans inspiciat aliud, nisi quid uelit amatus nulla sui ipsius habita ratione. Hæc persequitur, hæc curat, hæc amplectitur sola, tanquam non in se ipso, sed in illo uiuat. Hoc non dissimulans Paulus dicebat. Viuo iam non ego, uiuit uerò in me Christus. & hoc idem in alijs impletum fuisse ostendit, dum ad Colossenses scribens inquit. Mortui enim estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in Deo. & ad eadem Corinthios cohortatur, ad quos iterum scribens, illud protulit. Pro omnibus mortuus est Christus, ut qui uiuunt, non iam sibi uiuant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est Christus & resurrexit. Ignatius Antiochenæ Ecclesiæ tertius post Petrum rector, quum sub Traiano principe damnatus esset ad bestias, & ea de caussa Romam uinctus traheretur, scripsit in itinere epistolam peregregiam ad Romanos, cuius uerba ad ea, quæ nunc agimus pertinentia, quoniam digna uisa sunt tanto uiro, digna sacræ mentis ardore, digna Christiani nominis triumpho, memomoriæ mandaui. Ad hunc enim modum loquutus est. De Syria usque ad Romam pugno ad bestias die nocteque ligatus cum decem Leopardis, idest militibus, qui custodiunt, quibus & cum benefecerim, peiores fiunt. Iniquitas autem eorum mea doctrina est, sed non iccirco iustificatus sum.

Vtinam

Vtinam fruar bestijs, quæ mihi sunt præparatæ, quas oro ueloces esse mihi ad interitum, & ad supplicia, & allici ad comedendum me, ne sicut ad aliorum Martyrum non audeant corpus accedere: quod si uenire noluerint, ego uim faciam, ego urgeam, ut deuoret. Ignoscite mihi filioli, quid mihi prosit, ego scio, nunc incipio Christi esse discipulus, nihil de his, quæ uidentur desiderans, ut IESVM inueniam: ignis, crux, bestiæ, confractio ossium, membrorum diuisio, & totius corporis contritio, & tormenta Diaboli in me ueniant, tantùm Christo ut fruar. Hoc Ignatiano sermone fratres nihil ne deprehenditis de ardore patiendi sanctorum uirorum ad Christi dilecti ora per supplicia commeare cupientium? atque ille quidem sic scribebat: at ubi ad rem uentum est, non ferociter minus leonibus se exhibuit inanibus, quàm loquutus fuerat, quorum rugitu præ accepto, Frumentum Christi (inquit) sum, dentibus bestiarum molar, ut mundum farinæ in me sit. Faciebant hæc & his similia, qui regebant ecclesias, quorum propositum inferioris etiam ordinis uiri insequebantur: Frequentes enim erant, qui pro Christo animam effundere cupiebant, sed & multa Monachorum millia, ut de nostris quoque dicam, eadem tulerunt, quum ne solitudo quidem aliquando à percussorum furore tuta esset. Vt semel finiam, infinita est copia Martyrum, & digna quidem Imperatore Christo spōte se se pro eius nomine & gloria deuouentium, quibus quum amara dulcia uiderentur, ipsa dulcia quanta fuisse creditis? Credunt homines, si piè iustèque uixerint, se ingentia immortalitatis præmia percepturos, sed credunt: nullo enim sensu id nouerunt. Sperant in regno cœlesti maximam beatitudinis copiam præstò futuram: sperant ferrei, uel stulti potius uidetur abdicare uiuentem sibi præsentia bona, & futura sperare post uitam. Itaque tentationis huius pondere sæpe curuatur animus: rursus sacrarum scripturarum auctoritate & Spiritussancti aura crebescente sustolitur. At si interrogabis eos, qui puri ab omni contagione terrenæ sordis mentis aciem in superna intenderunt, diuinamque illam lucem intuiti sunt, quid sentiant de præmijs cœlestibus, de gloria sanctorum, ne tantulum quidem dubitationis penès se suboriri dicent, quin uerissima sint, quæ in fide traduntur: clamabunt se spiritu euectos beatitudinem illam, & si non plenè, nec inuolucris reiectis, attamen utcunque uidisse, nec uidisse tantùm, sed breui quandoque osculo exosculatos fuisse, mox huc regressos, quòd corporum statio, cui fuerant assignati, diuturniorem moram non ferret. hæc sanctorum securitas talibus oppignorata muneribus quantam alacritatis uim, quantum secundæ auræ flatum rectissimis studijs adijcere potest? Etenim penès cæteros rudis & informis fides, at penès hos fixa est & optimè delineata, iustamque effigiem tenet. Quod si oportet summatim & cum contemptu inuidiæ uerum liberè dicere, omnis mortalium fœlicitas, si cum hac conferatur, quæ puris percipitur animis in contemplatione cœlestis boni, summa infœlicitas dici potest; omnia, quæ

suauitate

ſuauitate prima ſunt ſenſibus, luctu & miſeria pleniſſima ſunt, ſi cum hac ueniant in contentionem. Nullius ingenium, cogitatio, eloquentia explicare poteſt, quantus & quàm purus, quanque ſuauis ſit riſus animæ illius, quæ cœlum ſibi promiſſum luſtrans, quotidie diuinæ lucis radijs perfunditur. Ille quiſquis eſt eo raptus, ſenſit ſibi aliquid plus homine contigiſſe: magna quædam ſpeculatur, magnis fruitur delitijs, à quibus relapſus in hæc noſtratia, luget quidem de tanto deſcenſu, ſed ſpe tamen interim delectatur magnifica, quòd nec cuiquam alteri uidet longiorem in hac uita moram, ſed iam iamque exeundum, & ad illa ſuprema gaudia, quæ prægustarat ſibi ueniendum, & egregium arbitratur in æternam illam fœlicemque curiam non ut hoſpitem & aduenam receptum tunc iri, ſed ut notum iam & familiarem. Quid? quòd qui perfectioris uitæ culmen aſcenderunt, circa ſe tranquilla cernunt omnia, quæ ſunt apud alios turbulentiſſima? Non enim teneras carnis cupiditates iam temperantiæ ui reprimunt, ſed illas penitus obliuiſcuntur. non ſupra dolorum & periculorum metum animum agunt, ſed omnino quid metus ſit, neſciunt. non ſuperbiam, non arrogantiam, non auaritiam, non inuidentiam frangunt, ſed uitiorum iſtorum uim ab his multis antea prælijs debellatam iam non nouerunt. non affectus ad uirtutes impellunt, ſed à uirtutibus impelluntur ad affectus: non iam ſub lege degunt, ſed ipſi lex uitæ efficiuntur. Iuuat nunc illud exclamare Poëticum.

O Monachum pretioſa quies, ò gaudia ſolis
Nota piis, dulcis furor, incorrupta uoluptas.
Ambroſiæque Deum menſæ, quis talia cernens
Regibus inuidiat, uel quæ meliora ſequetur?

Eia agite fratres excitemus ſomno diſcuſſo uirtutem mentis, & ſurſum ſpectantes eijciamus affectus, qui deorſum ferunt, ſolum IESVM ſpectemus fontem dulcedinis & ſuauitatis, huic ſeruiamus uni, cui militant creata omnia, imò qui ea creauit, huius aures fletu, gemitu, ſuſpirijs circunſonemus, donec miſericordia excitus ſe totum medullis oſſibusque noſtris infuderit. An ſi illi animam nudam obiecerimus, nihil ſæcularium affectuum tollentem, non reſpiciat? non tegat, aut ueſtiat? non cœleſtium bonorum diuitiis, non ſe ipſo ditabit? non adeò efferus & immanis eſt Deus iſte, non tam miſerorum precibus infeſtus, non tam optimorum uotorum auerſator. Illum ſalutis, illum fœlicitatis noſtræ cura tenet. Aſpicite aſpicite crucem illam clariſſimum pietatis clementiæque ſuæ monumentum, qua de ſede flagrantiſſimi amoris, ſi facem intorſerit mutuo corda noſtra torrentem, quid præclarius? quid glorioſius? quid lætius? Etenim tunc, quanuis terris hærebimus corporeum induti tegmen, quadam tamen ex parte beatitudo cœleſtis uoluptasque ſequetur, quæ plena fuerit, ubi nos poſito corporis huius uelamine domicilio exceperit ſuo diuina ſapientia, ne-

FF que,

que, ut nunc uelatam, sed nudam se nobis spectandam contrectandamque præbebit, dulcissima illo tempore inundabunt undique gaudiorum mella, tenebræ tunc luce, labor quiete, seruitus libertate mutabuntur.

MARCI

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS, DE POËTIS LIBER.

SAEPE numero mecum agitaui, num de Poetarum laudibus aliquid literis mandarem. Nam si id facerem, laborem meum reprehensoribus non cariturũ arbitrabar. Sunt enim quidam, qui infimam & leuissimam omnium artiũ Poeticam arbitrantur. Propterea quòd deliniendis tantùm auribus nata & inuenta sit. Alii parum utilem prædicant, quia inuentis iam rebus utitur. Nam siue Poeta carmen condat de diuinis, siue de naturalibus, siue de moralibus, hæc ab artificibus aliis petat, necesse est: à sua hoc tantùm habet arte, ut ea ad numerum & certam pedum compositionem loquatur. Veruntamen quum hæc, quæ contra poesim afferuntur, considero, in eam sententiam discessi, ut existimarem bonos Poetas non esse sua laude, quæ semper magna fuit, priuandos. Quis enim tam rudis & ignarus rerum omnium, qui non intelligat humanos animos uehementius carmine concitari? Quis tam fero atque immani ingenio, tam è saxo dolatus, ut non moueatur Poetarum cantu? quomodo porrò dicitur Orpheus primæuos illos mortales è syluis ad urbes, è ferino uictu ad ciuilem transtulisse? nonne carmine? nam Poetam fuisse constat, ut potè musa matre natum: sacraque Bacchi ex Aegypto in Græciam attulisse, & his homines intiasse. Tres Poetas Theologos extitisse longè ante Troianum excidium proditum est: hunc scilicet Orpheum, Linum, & Museum; qui ideo Theologi dicti sunt, quòd canerent laudes Deorum, & ad diuinum cultum rudes tum & feros homines inducerent: & hortarentur omnes una intra mœnia coire, & legibus certis uiuere. Illud etiam uenerabiliores facit Poetas, quòd afflatu diuino correpti in fundendis carminibus putantur: hinc dicebat unus ex illis.

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo,
Impetus hic sacræ semina mentis habet.

Cæterarum rerum studia & arte & doctrina & præceptis quibusdam constant,

ſtant, ſoli Poetæ non cura fiunt, ſed natura prodeunt, nec humano adiuti labore; ſed diuino correpti furore excitatur. Habere numen creditum eſt illos, nec niſi cœleſti ſpiritu afflatos in uerſum urgeri. Hinc ſibi uatum nomen uendicarunt, quo nomine etiam origo carminis commonſtratur. nam metri inuentum eſt eorum, qui primi mortalibus oracula futurorum euentorum canebant: ante hos non erat carmen, illi numero uerſuque fata Regum populorumque euoluebant, ſic Sybillas, ſic Pythiam Delphicam, ſic alios Deos ueteres oraculis ſuis uentura prædixiſſe accepimus. Imitata eſt furioſam tranquilla ſapientia, nam quicunque philoſophandi ianuam cæteris aperuerunt, Philoſophiæ dogmata uerſibus profeſſi ſunt, Parmenides, Zenophanes, Empedocles, & apud nos Lucretius. Præcepta etiam uitæ quidam uerſibus tradiderunt: quoniam, quòd numero & ad conſonantiam quãdam ordinatam procedit, libentius diſcitur, & fidelius retinetur. Vitia quoque temporum Poetæ notauerunt: inde Satyræ initium duxerunt, quo in opere latini ſoli floruerunt. Non igitur ortus carminis humilis, non nuper inuentus, non uſus eius mediocris, ſed uetuſtus & in magnis ſemper rebus ſublimibusq; uerſatus. Hæc omnia diſertiſſimè complexus eſt Horatius in arte oſtendens poematis initium & creſcentem progreſſum. Iuuat carmina ipſa ſubiicere, ut oſtendatur quantùm carminis dignitas ualeat ad rem demonſtrandam, & quàm facilè in auditorum animos influat. Ille igitur ſic cecinit.

Sylueſtreis homines ſacer, interpreſque Deorum
Cœdibus, & uictu fœdo deterruit Orpheus,
Dictus ob hoc lenire tigreis, rapidoſque Leones:
Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa mouere ſono teſtudinis, & prece blanda
Ducere quò uellet. fuit hæc ſapientia quondam
Publica priuatis ſecernere, ſacra profanis,
Concubitu prohibere uago, dare iura maritis,
Oppida moliri, leges incidere ligno.
Sic honor, & nomen diuinis uatibus, atque
Carminibus uenit, poſt hos inſignis Homerus
Tyrthæuſque mareis animos in Martia bella
Verſibus exacuit. dictæ per carmina ſortes,
Et uitæ monſtrata uia eſt, & gratia Regum
Pieriis tentata modis.

Sed quid mirum Regum gratiam Pieriis tentatam fuiſſe modis? quum ipſe Deus Omnipotens laudes ſuas & nominis gloriam carminibus celebrari uoluerit: & ſpiritum ſuum ſacrum canentibus infuderit. Etenim, ut Arator ait, qui Apoſtolorum geſta perſequutus eſt carmine.

Metrica res ſacris non eſt incognita libris,
Nam pſalmos plyrici compoſuere pedes,

Exame-

Exametris constare sonis in origine linguæ
Hieremiæ luctus, Iob quoque dicta ferunt,

Quanta autem sit carminis dignitas, uel ex eo indicari uidetur, quòd nemo (quantum mea fert opinio) soluta oratione uteretur, si assiduè uersus fundere posset, & idoneos haberet auditores, nisi fortasse ex nimia sui excellentia satietatem & fastidium procreet affluens uersuum effusio. certè ipsa soluta oratio, licèt non sit numerus, gaudet tamen esse numerosa: & ita ea magni & præstantes Oratores usi sunt, non mulcendarum auriũ tantùm caussa, sed quia uehementius pellunt & feriunt animos, quæ numerosè, quàm quæ temerè, & ut accidit, dicuntur: idque propter cognationem quandã, quã humanus habet cũ numeris animus, adeò, ut quibusdã animus numerus dicatur. Naturale est autem similibus excitari, dissimilibus lãguere. At auctoritas Poetarum quanta? Mihi semper excellens fuisse uidetur, quod uel illud indicat, quòd magni sapientesq; uiri, quũ ipsi Poetæ esse nolent, Poetarum tamen carmina scriptis suis inseruerunt. Apostolus Paulus diuinorum assertor mysteriorum; in hac eius magniloquentia adducit uersiculos Græcorum Poetarum, & penès Athenienses in Areopago Arati uersum protulit. Plato & Aristoteles summi Philosophiæ uertices quoties Homeri & aliorum Poetarum citant carmina ad comprobationem sententiæ suæ? Quid dicam de Hieronymo & Augustino, & aliis sanctarum literarum interpretibus? Nonne idem factitarunt quominus mirãdum est ueteres Iuriscõsultos in eorum responsis & disceptationibus sæpius usos Poetarum testimoniis. De honore autem, quem reges habuerunt Poetis (quoniã de hoc Horatius admonuit) plura possẽ cõmemorare. Sed è pluribus pauca dixisse sufficiet. Euripidem insignem tragicum Poetam Archelao Macedonum Regi charissimum fuisse cõstat, qui, quum fortè periisset discerptus noctu (ut aiunt) à canibus, ossa Pellam domicilium Regium iussu Regis translata sunt: & quum Athenienses sæpius per Legatos petiuissent, ut sibi ciuis sui reliquias in patriam referre liceret, eorum preces repudiauit. Menandrum in comico socco magnum ab Aegypti & Macedoniæ Regibus sæpius per Legatos & classe petitum fuisse, testatur Plinius. Scipio Africanus, qui cognomento suo tertiam orbis partem à se deuictam declarat, tanti fecit Q. Ennium Poetam, ut eius statuam sepulchro suo imponi mandarit. Homero autem mortuo tantum honoris tribuisse Alexandrum accepimus, ut eum sub puluino semper haberet: nec in bello lectionem eius intermitteret. Idem quum uidisset nuntium quendam ad se festinabundum accedere magna (ut uidebatur) cum lætitia: quid (inquit) renuntiaturus es? An Homerum reuixisse? Inuenerat inter spolia Regis Darii arculam materia & opere pretiosissimam, & disceptantibus amicis, cui nam rei esse usui possit. Tum ille. Donetur (inquit) Homeri uoluminibus. Notissimaque eius uox ad Achillis tumulum. O fortunate, qui laudis tuæ præconem Homerum habuisti. Idem iam antea in direptione Thœbarum Pindari familiæ tectis

q́ue ob Poetæ honorem pepercerat. Virgilio & Varo Latinis Poetis multa tribuisse Augustum Cæsarem, illud ex Horatio ostendit, dum in epi sto la ad eundem scribit.

At neque dedecorant tua de se iudicia, atque
Munera: quæ multa dantis cum laude tulerunt:
Dilecti tibi Virgilius, Varusq́ue Poetæ.

De Varo quantus fuerit in carmine iudicare non possumus, quoniam hodie nihil eius extat. Virgilium autem doctissimum Poetarum nostrorum & elegantissimum nouimus, quem sic dilexit Augustus, ut quum ille testamento cauisset Aeneiden suam cremari ueluti rem imperfectam, eam magis Augustus uiuere uoluerit contempto Poetæ præcepto, contemptaq́ue legum auctoritate, quæ defunctorom uoluntates impleri iubet. Silium etiam & Statium insignes Poetas à Domitiano ad summos honores prouectos fuisse non ambigitur. Denique Romæ Poetas summo in honore fuisse, illud non leue est argumentum, quòd Musarum templum in urbe antiquitus extructum fuit, magnoq́ue in cultu habitum, existimatumq́ue eos agrestiore fuisse animo, qui à Musarum consortijs tanquàm à gratijs abessent. Collegium Poetarum in urbe institutum auctor est Valerius, qua in re illud memoriæ prodidit. C. Cæsarem dictatorem in illud collegium cooptari uoluisse, & fuisse Accium Poetam, qui uenienti Cæsari in collegium nunquam assurrexerit, quum se in arte superiorem esse confideret, & in illo conuentu non opes, sed ingenium spectari putarent oportere. Sed quid hæc? quum non modò Reges & Imperatores Poetas ornauerint, & carminium studia adamauerint: uerùm etiam carminibus pangendis aliquando incubuerint, sicut de hoc Augusto, Nerone, Nerua Adriano, multisq́ue alijs accepimus. Cur autem Reges & cæteri summates uiri non in honore haberent Poetas, quorum carminibus uidebant eorum gesta celebrari, nemo ferè est, qui gloriæ amore non tangatur, qui non expetat memoriam sui nominis fore diuturnam. Ornarunt ipsi Poetas, sed ab illis ipsi quoque uicissim ornati sunt. Nam (ut inquit quidam)

Non magis expressi uultus per Ahenea signa,
Quàm per uatis opus mores animiq́ue uirorum
Clarorum apparent.

Quot & quales uiros, & quàm ætate sua gloriosos uetustas obruisset, nisi eorum memoriam à temporis iniuria, Poetarũ sedulitas eripuisset. Aeterna esse debebant, quæ summo labore gesserant & industria: Sed quid fieri potest?

Tempus edax rerum, tuq́ue inuidiosa uetustas
Omnia consumitis, uitiataq́ue dentibus æui
Paulatim lenta consumitis omnia morte.

Accessere Poetæ, qui immortalitatem gestis sommorum uirorum pollicerentur, eandem scilicet, quam sibi ipsis & carminibus suis promittebant, hinc illud natum est.

Fortunati

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori uos eximet æuo.

Operis quoque sui æternitatem prædicat Ouidius.

Iamque opus exegi, quod nec Iouis ira, nec ignes,
Nec poterit ferrum, nec edax abolere uetustas.

Et reliqua, quæ sequuntur. Eodem impetu fertur Horatius

Exegi monumentum ære perennius,
Regali situ pyramidum altius,
Quod non imber edax, non aquilo impotens,
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series & fuga temporum.

Neque uerò Poetas ita commendo, ut omnia eorum uera esse dicam, fabulis delectantur plerunque, sed fabulosa pro fabulosis habenda sunt uel potius cur ea ficta fuerint inquirendum, & ad ueritatem (si fieri potest) res redigenda: qua in re Palephatus operam suam præstitit. Legendi etiam cum delectu, si qua contraria bonis moribus uel religioni asserunt, & putare eos more hominum peccasse, uel temporibus, quibus nati sunt seruisse, dum Deorum furta & flagitia commemorant: rectè Plutarchus, qui Poetas ex urbe bene instituta non expulit, sed quemadmodum audire oporteat, ostendit libro super ea re edito. non enim censuit genus totum repudiandum propter quosdam, qui in plerisque fœde lapsi sunt, quum in potestate nostra sit, quicquid in eis utile est amplecti, mala autem repudiare. Demum si Poesis ab omni peccato sit pura, cur non admittatur? hoc an sit talis, iudicet non tam Grammaticus, quàm Philosophus. Meo autem iudicio. Si Poesis fuerit non effœminans animos, sed uirilis, si non lasciua, sed casta, si non uitijs fauens, sed acuens ad uirtutem, hæc utilis etiam esse poterit reipub. Platonicæ, quam ille seuerissimam in libris suis sibi ipsi confinxit. Eos autem, qui minoris faciunt Poesim, propterea quòd rebus iam inuentis utatur, latet se magnam laudem tribuere Poetis. Nam ut utatur Poeta rebus iam inuentis: attamen ea altiori stylo & magnificentiore & iucundiore portat. Plerunque etiam uberiore, eadem tractat, quæ alii tradiderunt, sed non eodem modo & forma. Tenens summam rei ab illis traditam alio utitur uerborum genere, diuersis sententiis, & nouis dicendi figuris, denique ingeniosè cuncta illuminat, hæc non parua sunt, nisi forsitan parua existimetur laus boni Architecti, & statuarii: nam hi Artifices materia utuntur alibi importata, sed forma est ab illis, quod pretium rebus facit. Addunt etiam iidem obtrectatores Poeticen parũ ecclesiæ Dei utilẽ, obliti hymnos sacros, qui numeris & ordine pedum constant, inter Sacerdotes cantari. Cur? nisi, ut attollatur animus facilius ad diuinorum contemplationem. Videmus etiam inter missarum solemnia carmina quoque recitari, in quibus de industria elaboratur, ut par sit membrorum mensura, & clausulæ similiter cadant, atque desinant, quæ consectaria uel sequelas uulgo uocant, quod

posteriora

posteriora prioribus in fine uocum consonent, & quodammodo sequantur. Veteres quoque Ethnici choros instituebant, qui sacros canerent hymnos, ubi placare Deos, uel ab his sibi concedi aliquid cupiebant. Quo circa ab insigni Poeta in laudem Poetices illud prolatum fuit.

Castis cum pueris ignara puella mariti,
Disceret unde preces, uatem ni musa dedisset?
Poscit opem chorus, & præsentia numina sentit,
Cœlestes implorat aquas docta prece blandus,
Auertit morbos, metuenda pericula pellit,
Impetrat & pacem, & locupletem frugibus annum,
Carmine Dij superi placantur, carmine manes.

Næ igitur inutilis fuerit poetice, si tanta à Dijs impetrare potuit. Sed & illud quoque spectandum est. Multi multa scripsere uersibus non dico de leuibus, sed grauibus. Opianus de piscibus, Macer de herbis, Aratus de sideribus. Scripsit Georgicas Hesiodus, & eius imitatione penès nos Virgilius. In re medica infinitum esset dicere quot & quales uiri morborum remedia uersibus prosequti sunt. Non uideo si hæc, quum soluta oratione proferuntur, sunt utilia ecclesiæ, cur inutilia reddantur addito numero, & uberiore uerborum fluxu ornatu. At iucunda sunt, non ideo tamen fit, quin etiam proficua sint, iucunditatem autem proficuam, & in inuidiam, & iniustum odium uocare, cuius tandem est prudentiæ? quum id, quod delectat, non solùm teneat & docilem reddat, sed etiam nutriat magis atque pascat. Adde quòd Oratori quoque Poetarum lectionem plurimum conferre ueteres existimauerunt, quòd ab ijs & in rebus spiritus, & in uerbis sublimitas, & in affectibus motus omnis, & in personis decor peteretur. Illud certè uidebant uim Poetarum esse uehementiorem, quem enim unquam Oratorem audiuimus, sic ualuisse acerbitate sermonis, ut inimicos ad laqueum & sui ipsius necem impulerit? quemadmodum de Archilocho, & Hipponacte proditum est. Quod si tantùm Poesis potest ad perniciem, quantùm ei ad salutem (si uelit) licebit. Dicam autem nunc unde fit, quòd quidam clamosius insurgunt in Poetas: nam stomachantur in eos, uel quòd elati hoc Poetæ nomine ambulant inflatius, quasi omnia teneant, quum pauca admodum sciant: uel quòd turpia, flagitiosa, fœda carminibus suis intexunt, uel quòd mali Poetæ, uerbis & sententijs parum ualidi, aut non seruantes metri legem, quos sæcli incommoda Catullus nũcupat, hos ego Poetas laudare nec possum, nec debeo; imò nota censoria inurendos dico, & interdicendum, ne quid scribant. Tantùm autem abest, ut hos Poetas nuncupem, ut ne eos quidem Poetarum digner nomine, qui exiliter scribant: nam se hoc quidem uocat nomine Horatius, quòd humili sermonum stylo utatur.

Neque enim concludere uersum
Dixeris esse satis: Neque si quis scribat, uti nos,
Sermoni propriora, putes hunc esse Poetam.

Ingenium, cui sit, cui mens diuinior, atque os
Magna sonaturum, des nominis huius honorem

Quæritur in bono Poeta, ut sententijs sit egregius, uerbis nitidus, translationibus magnificus, figuris iucundus, grandis & canorus carmine, & ita plerunque esse debet. Variat tamen sæpius aptans se rebus, quas tractandas desumpsit. Vt enim mundi huius facies non una est, sed uaria, nam cœlum ostentat, mare, sidera, terras: hîc uallibus depressus est, illic collibus supinus: alibi planicie distentus, hirsutus syluis, nitidu floribus, excultus gramine, squallidus arenis: aridus scopulis, liquidus fluminibus riuis, lacubus: denique diuersis constat partibus, & hæc ei uarietas conciliat gratiam & decorem. Similiter Poesis uaria est, & multiplex, nunc familiaris est lectori quotidiano utens sermone, nunc elata incedit altissonis uocibus, nunc breui tendit ire circuitu, nunc latissimè expatiatur, nunc magno fertur impetu torrentis in morem, nunc placidius fluit, blanditur, terret, minatur, inuidiam, amorem, odium concitat, & quemcunque animi affectum res postulat, inducit, & ut ille inquit, Modò me Thebis, modò ponit Athenis. Nec tantùm separatis agit hæc partibus, sed interdum simul pulchrè commiscet, hæc omnia quid plura? non hæc Poesis, sed pictura loquens uideri potest, hæc & si illi sunt communia cum oratione soluta, tamen hoc habet Poesis propium, quod eadem magnificentius dicuntur, & illuminatius, & translatis uerbis audacius: habetque hoc Poeta admirabile, quòd quum sit numero deuinctus, eadem tamen ornamenta persequitur, quæ ab Oratore adhibentur, tantùm altitudine præstet unus altero, ut Poeta quasi equo inuehi, Orator pedestri sermone uti dicatur. Oderunt etiam nonnulli Poetas, quasi maledicum genus, ut potè, qui non parcant personis, sed nominatim quoslibet carpant. Sint quidam Poetæ tales, sed plures sunt boni, quorum carmina ab omni obtrectandi studio pura sunt: non igitur hos illorum caussa odisse debemus, & fatuum est putare omnes Poetas ijsdem gaudere. Carpere in uniuersùm uitia hominum & temporum concessum est, non autem in hunc uel illum suspitiones uel crimina ingerere: iniustum id enim & periculosum: iniustum, quia non debet quicquam alteri objci, ubi non liceat iudicio se defendere & crimen refutare. Periculosum, quia læsi carmine quandoque se ipsos manu ulciscuntur. Illi autem pro re leuissima uerborum, grauissimas luunt pœnas. Notum illud Alcibiadis, qui Eupolim Poetam, à quo notatus fuerat in comœdia, nauigantem adeptus, in mare deiecit. Quum penès Romanos Neuius Poeta in Metellos recitasset in scena uersiculum huiusmodi.

Fato Metelli Romæ fiunt consules.

Respondit ei Q. Metellus, qui tùm fortè Consul fuit, alteto senario.

Dabunt malum Metelli Neuio Poetæ.

Is etiam Neuius in Scipionem Aphricanum inuectus est. Demùm ob maledicentiam in Principes Romanos à Triũ uiris in uincula coniectus est,

& in carcere aliquandiu habitauit: ubi fabulas etiam aliquot ſcripſiſſe dicitur. Poſſem huius ſuperiotis ætatis exempla alia inferre, quibus oſtenditur, quòd qui pulſarunt alios carmine, ipſos deinde uerberibus & uulneribus pulſatos fuiſſe. Sed omitto, quia facile eſt cuilibet, qui ſanis modò ſit moribus, ab hac maledicendi ſcabie temperare. Etenim maledictis certare cum infimo, ſordidum: cum pari, anceps: cum ſuperiore, furioſum. Solent, qui de artificibus quibuſdam conſcribunt, memorare eos, qui in arte claruerunt. Sic oratores memorat Cicero, pictores Plinius, grammaticos Suetonius, eccleſiaſticos ſcriptores Hieronymus noſter: quem ſequutus Gennadius poſtea alios addidit. Similiter commemorandum nunc eſſet, qui & quales olim Poetæ fuerint, & quibus floruerint temporibus, & quale carminis genus ſectati ſunt. Sed quoniam de Poetis latinis id factum eſt ab alijs diligenter, iccirco tanquàm præuentus quieſco, nec ſanè qui hoc ignorauerit, multam faciat iacturam, ſed ſi neminem eorum legerit, aut imitari neglexerit. Illud forſitan deterrebit aliquos ne uelint fabricandis carminibus incumbere, quod

Mediocribus eſſe Poetis
Non homines, non dii, non conceſſere columnæ.
Vt gratas inter menſas ſymphonia diſcors,
Et craſſum unguentum, & Sardo cum melle papauer
Offendunt, poterat duci, quia cœna ſine iſtis,
Sic animis natum, inuentumque poëma iuuandis
Si paulum ſummo diſceſſit, uergit ad imum.

Ego uerò ſatis eſſe cenſeo proximos eſſe primis, ſed proximos non longo interuallo: quia in re opus eſt natura & ſtudio, quæ duo ſunt: utrunque adeſſe debet, alterum eorum non ſufficit, nam, ut inquit Idem Horatius, qui mediocritatem in Poetis improbat.

Ego nec ſtudium ſine diuite uena.
Nec rude quid proſit uideo ingenium: alterius ſic
Altera poſcit opem res, & coniurat amice.

Magna certè res eſt Poeſis, magnum opus, in quo duo maxima concurrere debent, quibus omnia conſtant, ars ſcilicet & natura: ſed natura primas fert partes, ars ſecundas: nam & ars ipſa quoque ſtudet naturam imitari. Non inficior, quin adeſſe oporteat ſtudium, diligentiam, aſſiduas uigilias, operis amorem: Sed iſta parum afferunt in Poeſi, niſi naturæ etiam beneficio adſit ingenium uelox, potens, acutum, diues imaginibus, & inuentionibus præclaris, muſis denique amicum, & ad numeros propenſum, ità, ut carmen quodammodo ſponte fluat. Tale quid fuit in Homero Poetarum Principe: cuius ea animi fuit altitudo, ut nec diuitias, nec honores, nec opes, nec alias ſenſuum illecebras quæreret, ſed cuncta negligeret præ uno carminis fabricandi atque canendi ſtudio: inde tale prodiit opus, in quod cæteri mortales perſpicerent, ueluti omni numero abſolutiſſimum ſignum, nec imitari ualerent. Hoc oſtendit Homerum

ſacro

ſacro furore fuiſſe percitum, quòd neglectis omnibus ſuis utilitatibus ſoli Muſarum ſtudiis incumberet: quod optimè uidit Plato in Phedro, qui hoc facit furoris genus laudabile, quo Poetarum mentes rapiuntur. Negat ſine hoc furore poſſe ualidam Poeſim conſiſtere, quicunque illo remoto humanæ fidens prudentiæ poeticas pulſarit fores, inanem reuerti: furorem autem uocat commotionem uehementiorem mentis à Deo profectam, qua animi neglectis inferioribus ad ſuperna rapiuntur, & altius efferuntur: quod Poetis contingere uidemus, quibus penè ſolis conceditur.

Currus & equos, facieſque Deorum
Inſpicere: & qualis rutulum confundat Erynnis.

Et talia quædam mirifica, quæ eorum carminibus memorantur. Itaq; meritò dixi ab initio Poetas laudandos & uenerandos eſſe, tanquam diuino afflatos Spiritu, & ueluti artificum genus quoddam non humano ſtudio effictum, ſed de cœlo delapſum. Fatendum eſt autem uerſus eos, quos olim Fauni, uateſque canebant, ut Cicero inquit, ruditer fuiſſe compoſitos: erant autem pleraque eorum ad religionem pertinentia; & diù permanſerunt, quia mutare non licebat: deinde, ut humana ferè omnia à paruis progreſſa initijs incrementum ſuſcipiunt. cultior proceſſit Poeticus uerſus, demùm ad eam maieſtatem & elegantiam peruenit, quam hodie intuemur. Eia agite ò iuuenes, quibus literarum ſtudia cordi ſunt, Poetas diligenter legite & euoluite, & ſi quis è uobis affluit ocio, & ingenio polleat poetico, carmen quoque amabile condat, delecta mategeria, in qua dignum ſit elaborari: hoc enim & ſpectantibus afferet utilitatem, nec aliis modò, ſed ipſi quoque artifici iucunditatem. Nam ſi quæ arte efficiuntur, delectant artificem, eiuſdem quoque laudis Poetica maximè eſt particeps. O`dulcem illum furorem, quo impellimur in muſarum ſacra adyta O`incorruptam uoluptatem. O`gaudia his tantùm nota, qui experiuntur. Quis tam inſanus uel ferreus, ut te ò ſummum mentium Poetica decus uituperare audeat? quis non potius ſummis attollere debeat laudibus? Tu Regum & populorum geſta canis. Tu cœlum penetras, & ad Omnipotentis uſque Dei ſolium pertingis. Tu multorum memoriam in longum æuum prorogas. Te uetuſtam origine: utilitate frequentem, iucunditate aſſiduam, omnes, qui non agreſti, ſed urbano ſunt ingenio continuè uenerantur.

MARCIANTONII NATTAE ASTENSIS,

IN METRA SVA POETICA PROOEMIVM.

SCIO antiquissimos illos & probatissimos uiros, qui & maiorum rerum procurationem suscipere & grauissima quæque literis comittere audebant, solitos nonnunquam ad poeticen descendere, & uersus ducere, non quòd affectarent laudem dictandi carminis, sicut hi, qui principem tali in re operam sumentes, poetas se & haberi & dici cupiebant. Verùm qnoniam non in ocio ocium querebant, sed oblata quiete suauissimam ingenij agitationem meditabantur; inuitati metri elegantia & uenustate eò se transferebant: & nunc uersu amores suos decantabant, aut quemlibet alium animi affectum exprimebant, interdum laudes summorum uirorum attingere, & poscente materia graue aliquod carmen deducere nitebantur. Fortasse quispiam arbitrabitur oratoriam loqutionem & poeticam diuersæ cuiusdam esse facultatis. Iccirco unum atque eundem hominem non æquè bene utranque tractare posse. Ego contra uideo plerosq; & in hac et in illa facultate excelluisse: nec apud sublimes Latinos tantùm et Græcos, quorum et ditior est sermo, & affluentior, & rebus omnibus beatior; sed & apud nostros in hac infima quotidiana uulgarique lingua, nec excelluisse olim tantùm, sed & hodie excellere, nec id mirum uideri debet. Nam si agri alias alio tempore fruges efferre possunt, si eædem arbores, ubi se induerint in diuersa pomorum genera, multiplices fructus edunt: Cur non hominis ingenium, quo & illa efficiuntur, uaria ex se gignet in studijs? & multiplicia? & destincta? Me certè iuuat quum perspicio doctrinarum opera ex ingeniorum adytis eruta, nunc lege metri constricta in orbem circumagi, & certis gradibus insistere, nunc soluta & ueluti numerorum exuta compedibus liberius excurrere, & quò ferat impetus uagari: quorum unum oratoris est, alterum poetæ, utrunque autem eiusdem hominis, qui utroque studio teneatur. Ac si uerum uel dicere uel audire possumus, finitima admodum & coniuncta est & cognata poesis orationi. Nam & uerbo-

uerborum ſuppellex ferè eadem, & ſententiarum idem reperietur ornatus: diſtant uerò, quòd oratio libertate pedum diffuſior non niſi delectu adhibito in ſermonem deſcendit. At poeſis conſtricta numerorum modo licentius ſupergreditur: & pro arbitrio magis uerba contorquet, nec tàm apta deligit, quàm iucunda conquirit. Quorſum hæc? ut intelligatur me imitatione ſummorum uirorum aliquando idem feciſſe: Ego enim iuuenis adhuc, Poetis euoluendis admodum intentus fui: mouebat me carminis dignitas & uenuſtas, quæ penès bonos poetas Græcos & Latinos ſumma eſt. Nec mirum uideri debet, ſi ut multi, & ætatis feruore & calentibus adhuc Poetarũ ſtudijs adductus ſum, ut tentarem quid in eo genere poſſem. Itaque ſi proſæ faciendæ magis forſitan idoneus eſſem, tamen ad hæc Poetica conuerſus, ubi per ocium licuiſſet, commoui me plerunque heroico gradu, & ad numerum aptè uerba ceciderunt. Accedente poſtmodum grauiore ætate & negociorum multitudine retroceſſi: neque nunc iam ſenex huiuſmodi aliquid meditor: non quòd Poeticen contemnerem, de cuius laudibus quandoque ſcripſi, ſed quòd grauiora ſtudia, aliaque ad uitæ cultum neceſſaria nullum carminibus locum reliquerunt. Attamen quæcunque olim luſi, nunc palàm facere decreui, quia nonnullis eodem poetico furore correptis placere poſſe, exiſtimaui. Natura enim affert, ut ijs, qui eodem morbo collaborant, & ſimiliter mouentur, faueamus. Cæterum illud Virgilianum ſi dixero.

Et me fecere Poetam
Pierides, ſunt & mihi carmina.

Arrogans uideretur. Ego enim ſerias addixi lucernas iuris ciuilis ſciẽtiæ, nullus unquam me ab hac dies, nulla uox remorata eſt, quod ex reſponſorum libris, quos edidi, ex magiſtratibus, quos geſſi & gero, ſatis elucet. Poetam dici non mereor, nec affecto, ſicut nec affectaret ille ſe pictorem uocari, qui unum aut alterum, aut tertium opus effinxiſſet; quanuis abſolutiſſimè id peregiſſet. Et quoniam ſuperius facta eſt mentio Pieridum, quæ alio nomine Muſæ uocantur, poſſem de Muſis poſtquam ſermo nobis eas obtulit, & de carminibus agitur, plura dicere. Nam & de origine earum quæritur, & de nominibus, & de numero, deque earum duce Apolline, & quomodo antiquitas eaſdem uelut Deas quaſdam poeſis & cãtus ſtudioſis uoluit præſidere: ſed prætereo, quoniam res longiorem deposceret orationem. Illud non omitto, Muſarum nomen non ſolùm pro cantu, ſed etiam pro humanitate, doctrina, & literarum ſtudio accipi, nam rudes & illiteratos homines, nullum cum Muſis habere commerciũ, uel à Muſis auerſi dicuntur: Sed ſcientia pollere Muſas quarumlibet rerum atque memoria, uel illud indicat: quod finxit ipſas Antiquitas Iouis & Mnemoſynes eſſe filias. Hinc eas etiam Mnemoſynas ideſt memorias uocat Auſonius, & Iouem ſcientiſſimum eſſe tradit Homerus: ob idque, quòd plura ſciret quàm fratres, ait regnum cœleſte obtinuiſſe. Et Virgilius in inuocatione Muſarum illud protulit.

Et meministis enim diuæ & memorare potestis.

Ego uerò si in hoc uersuum meorum opusculo aduoco Musas in auxiliū carminis (sicubi inueniar id fecisse) non superstitione gentium eas adesse uelut Deas quasdam cupio, quas constat (si aliquando fuerunt) mortales fœminas fuisse, tùm canere solitas, tùm in aliis eruditas: sed ingenium, scientiam, eloquentiam, memoriam aduoco, quæ ab unico uero Deo proficiscuntur, qui solus Pater est luminum. Hoc etiam sedulò caui, ne qua lasciua, turpia, impudica, fœda carminibus meis immiscerem, quod etiam apud gentes improbatum est, quæ hac ratione mihi uidentur Musas finxisse Virgines, quòd deceret Poetam pium esse, & castum & pudentem, & quasi Virginali uerecundia, ab omni immunditie & corruptione procul. Scite igitur Lucianus: penès quem Cupido cum matre colloquens, & ueluti Imperii sui reddens rationem, asserit se Musas à suis iaculis intactas relinquere, propterea quòd modestiam earum, grauitatemque, & assiduam simul magnarum rerum meditationem reuereatur, & mira insuper cantus dulcedine mulceatur. Prudenter etiam Virgilius, qui quum infaustum illum Aeneæ & Didonis cogressum describeret, illud tantum attulit.

Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deueniunt.

Vlterius progredi noluit, reliquum malens suspitionibus nostris relinquere, quàm ipse dicere, & fœditatem aliquam legentium oculis ingerere. Sed de his satis, & fortassis nimis multa. Non enim soluta oratione uagari propositum fuit, sed metra Poetica afferre, quod genus literarum iucundius esse solet.

De Mago.

QVI naturæ causas arcanaq; cœli
Mente agitas, nec scire nequis, te docte precari
Cogor, opemque tuam dubiis exposcere rebus,
Adsis, quidq; petam (nec erit mora longa) docebo.
Carmina si cœlo spargantur dira sereno.
Heu uideas toto gradientes aëre nimbos,
Tum ferruginea cœlum subtexitur umbra,
Impiaque æternam sperant sibi sæcula noctem,
Ipse diem luce incendens, clarusque coruscis
Phœbus equis, tegitur caput atra nube, polumque
Inficit, & magicos haud uult spectare susurros.
Nec meliora intempesta sub nocte feruntur,
Sidera nulla micant flammis, tum candida Phœbe
Lumine læta, uomens fraternos cornibus ignes

Thessalica cœlo ad terras traducitur arte,
Atque ita carminibus rerum natura nouatur.
Stare amnes, uiridesque solo decedere syluas,
Et uideas toto gradientes æquore montes.
Deque suis alios segetes discedere in agros,
Excitosque imis manes uolitare sepulchris.
Neu uates finxisse putes, Aegyptia quondam
Tonsa (quis hoc credat, nisi sacra uolumina ferrent,
Astruerentque fidem) serpentis sistitur ore,
Tergaque conuoluit squamosa ac sibila mouit,
Quæ uis uerborum tanta est? cur Dæmones instant
Humano generi, atque oculis illudere certant?
Et uitiare artus audent, & uertere mentes?
Redde istis causas, terrent me monstra magorum
Chare Pater, sic sis sanctorum in cœtibus ingens,
Sic tua se subdat præcordia ad intima Christus,

Hilario.

IGNA recenseri præclare imitamina uitæ,
Perpetuo digni celebrari carmine patres,
Qui recti meritis tranarunt æthera, quique
Infudere diem cœca caligine mersis,
Grandia sed magnis post commemoranda Poetis
Prætereo, Aonio uixi procul amne, nec inter
Aspicio nigros hederam mihi serpere crines,
Quicquid erit, spacio circum breuiore uagari
Fert animus, nec multiuagos trahet orbita cursus
Tu Princeps, Tu purpureis da lora quadrigis,
Carpere iter iubeas, mox fessos excipe currus.
Nobis Astensi est genitus Hylario terra
Corpore fusus humi tacita, sed mente petebat
Aethera, congressusque Dei, & consortia nota
Sanctorum: Hinc pectus placido succensus amore,
Hinc sperare audax, æternæ & fidere uitæ.
Ergo ubi mortales rursum deuectus in auras,
Ingentique super labentia pectora motu
Excutit, arrexitque comas, & lumina cœlo,
Fata canit, moresque & uitæ incommoda uoluit.
Ora ardent uatis, nec iam mortalia uerba,
Et maiore sono atque augustis faucibus afflans.
Tum terræ affixos homines sustollit in altum,

Et

Et patriæ reddit ciues, cœloque reponit,
Hunc inquit Solem Deus edidit, astraq; , & omnem
Ornatum flammæ, quanto præfulgidus ille
Hos lucis fundens radios, quod cernitur omne
Ipse creat, templique sui Deus ipse sacerdos.
Aeternas animas dedit, & calcare iubemur
Hoc mortale solum, flammantiaque astra tueri,
Namq; abiecit humi pecus omne in gramina tendẽs,
Ast hominem arrexit, cœli, qui pabula semper
Carperet, atque sui signauit lumine uultus.
Quin etiam proprio mortalem sanguine culpam
Abluit, & mortis uictor cœli alta reclusit,
Aereaque aduersæ confregit limina portæ
Omnipotens, pudeat rursus peccasse redemptos
Mortales, ultroque uocantem auertere Olympum.
Hæc patria: hæ nobis sedes, hinc ducimus ortum.
Huc repetit, cunctosque accersit sacra Dei lex:
Degeneres ne iuuat spirare? hoc uincite Ciues,
Hoc prohibite, nefas, æui sit cura futuri.
Ingenium in nobis uiget, & cœlestis origo,
Quam fœdare malum est, sed nos haut ducimur istis,
Non amor ipse Dei cordi est, non fulgida uirtus,
Sed scelera atra regũt, quæ nã hæc? fraudesq; rapinæq;
Iræque, insidiæque, oculorum & multa libido.
Blanda tenent, quæ prima malus sibi suasuerit ardor.
Exclamare iuuat mihi nunc, quod Persius olim,
O` curuæ in terris animæ, & cœlestium inanes.
Fœlices, quibus alma datur mandata tueri,
Qui mente affixi superis, fratrumque saluti
Corpora proiecere, & inanis sæcula curæ,
Non epulæ, nec amor uesanus torquet habendi,
Pascuntur baccas, in potum, fluminis haustus
Sufficit, intextum tegmen dabit ardua palma,
Oblectant uarijs halantes floribus horti,
Et quæ prole grauis frondosa attollitur arbos,
Purior eletroque cadens per deuia Riuus,
Hinc uolucres lapsu per frondea tecta canoro.
O` secura quies, non diuitias alienas
Expectant, quibus alma suas natura ministrat.
Neu segnes iaceant, molli fallentia lino
Retia, uel calathos agresti uimine nectunt,
Septenasque die dulci modulamine laudes
Ore canunt, niuei tanquam inter sydera cicni,

Et uideas tendentem aliquem de more supinas
Ad cœlum palmas, non ullos ducere gestus
Inflexa ceruice, putes è marmore signum.
Tantus amor, tanta est orandi gratia diuos.
Hæc primi monachi fecere, atque inde minores,
Quis syluæ hospicium, & squallentes puluere campi,
Rupis & abscissæ silices, collesque maligni,
Soli etenim ductare ausi procul urbibus æuum,
Et turbam fugere, & toto se auertere seclo,
Ipse ego quid potius complectar & insequar ultro?
Talibus en fateor multùm mea pectora flecti,
Moribus exemploque uirum speculoque teneri,
Vos miseri, quò uota trahunt? quó'ue impulit auri
Regnorumque sitis? quò uentris prona uoluptas?
Ille sui famam succedens nominis, atris
Hinc facibus tinctus cædemque ac bella ministrat,
Huic mercis cura, & mendaci callidus ore
Rem parat: Ille uorat, censumque in uiscera mergit,
Hic gemmis radians sordet mox numine uerso,
Iudicis at supplex odit reus ora uerendi,
Multis occulto crescit res fœnore, multis
Ambitio atque aurum locupletes præstat honores,
Conductique reis uendunt periuria testes.
Vrit amor, torquent niueæ laudata puellæ
Pectora, porrectæque manus, oculique micantes,
Heu heu, quòd formæ capti labentis amore,
Delectant terreni artus moribundaque membra,
Et pecudum ritu commisto corpore fœdus
Coniugij, & certæ prolis confundimus ortum.
Ast ubi digressus membris calor ossa reliquit,
Tartara habent, cœli fulgentis trudimur oris.
Num saturare queunt mortalia? quæ sitis auri
Expletur? pacem'ue dabit, quæ copia rerum?
Sola quia Deus est, atque alti regia cœli.
Hæc uates (neque enim grauior spes ulla salutis)
Humano generi uoluit noctesque diesque,
Nunc placdè incendit, dictis nunc carpit amaris
Post hæc fata canit, uenturi haud inscius æui,
Spirantisque Dei perfusus lumine uultum.

Veris tempora.

IDIMVS O'Princeps læta inter pocula uatem
Egregium & clarum meritis, qui tempora lauro
Velatus, fulgens ostro, & testudinis aureæ
Intentans neruos, tales dabat ore loquelas,
Impulsasque sono cunctorum arrexerat aures.
Fugit hyems, redeunt primæui tempora floris,
Purior orta dies campis, auræque tepentes
Aspirant: uiridi tellus se gramina uestit:
Nudatæque ferunt syluæ iam frondis honorem,
Iam gemmas trudit palmes, iam falce premendus,
Et duræ facies terræ renouatur aratro.
Nec non densa comis arbos umbracula tendit,
Lilia nunc commista rosis, uiolæque leguntur
Pallentes, nunc puppe secant immobile marmor,
Ecce autem gracili modulatus arundine carmen
Hirsitus pastor niueas agit ante capellas,
Ille per dumos pendent de rupibus altis
Arbuta tondentes, & concita flumina potant,
Cum Sol altus agit currum, nec dum imminet undis,
Sub noctem nam cogit oues, numerumque reducit
Dux gregis, innixus baculo, uel stipite querno,
Nec minus interea cœlo uolat ales aperto
Huc illuc pennis trepidantibus, & modo cantus
Ore premit dulces, modo ludit in æthera giris,
Nunc fingit nidos, aut natis colligit escam,
Ac propriis ut certa forent signanda diebus,
Ipse Deum genitor descripsit quatuor annum
Partibus, & iussit sua per uestigia uerti,
Vndique se tollunt pubenti semina uere:
Fundit humus latè flores, mox stringit aristas
Torrida, proque suis gratatur frugibus aestas.
Nec pater Autumnus non fœtu exuberat anni,
Poma manu carpunt, & lectas collibus uuas
Agricolæ exportant, nec non corilosque nucesque
Castaneasque ferunt syluis, iustissima donec
Ipsa sibi reparat uires iam fessa ferendo
Tellus, & gelidis requiscat septa pruinis.

Nympha-

Nympharum chorus.

CARMINA scribentem mirabere, & ocia molli
Ducentem uersu, at ludo, mentem'q; reflecto
Intentam, & dicor magnorum exempla secutus:
Nec me adeò hinc cupio spectari, ullos'ue lacesso
Aonios uates, nisi quid magno ore sonandum,
Ingentemque tuæ laudis conuoluere molem
Expediat, toto tunc ducam carmina nixu
Altius insurgens, maioreque numine fultus,
Primus ego solemne tuum per carmina nomen
Audebo celebrare, sacrisque intexere chartis.
Primus ad Astra feram radiantia, nec tibi nulla
Aut leuis ingenio quæretur gloria nostro.
Te memorant sacris studiis atque artibus auctum
Ingenuis, belloque ferunt præstare gerendo,
Seu sit opus gladio niti, seu uertere fraudes,
Adde quòd egregias urbes, pelagoque potentes
Imperio frœnas, quid Gallica pectora dicam
Pulsa? quid Heluetium immitem, mortique paratum,
Erectumque manu bina de gente trophæum.
Vim diuinam animi, atque ardentia facta nepotum
Quicunque accipiet, mirabitur, inclyta dicet
Sæcula, quæ genuere uirum. Sublimis in ostro
Ipse mihi uideor medias incedere gentes,
Atque tuis dare per populos spectacula rebus,
Conueniunt celebres, captant mira auribus acta,
Oraque uersa uirûm pendent dicentis ab ore.
Interea tenui sectabor carmine rura
Pastorum, & celsa pendentes rupe capellas,
Et liquidos gregibus fontes & gramina riuis
Sufficiam, lætisque intexam uitibus ulmos,
Pabula læta canam, aut Veneris memorabimus ignes,
Scilicet & cœlo & terris uis regnat amoris
Sponte sua: Cedunt uolucres, armenta, feræque,
Humanique animi pudor & reuerentia morum,
Cur non & gracili complectar carmine Nymphas,
Quis nemora & rupes & stagna liquentia curæ,
Nam uidi, gressusque Diarum sæpè sequutus,
Quasque fauere uelim, nunc compellabimus ultro.
Princeps. quæ fandi doctissima cymodocea,

Cui notæ herbarum uires, quæ sidera seruat:
Tum præstans citharæ neruis atque arte canendi
Melpomene; hæc delecta Deo, qui tempora uoluit,
Scire uetusta potest: nec eam sua sæcula fallunt,
Mores, & studia, & & populos, & prœlia nouit,
Sæcula, progeniesque uirûm, atque exordia mundi.
Nisæe, Spioque, ligeaque, Phillodoceque,
Ornatu similes, diuerso at lumine formæ,
Et succinta manu spargens hastilia Xantho
Venatrix, Iudensque Opis lasciua sub undis,
Quæ placida sub fronte nigrantes torquet ocellos,
Lidia, & effusæ partu Lesprotides uno,
Par facies, par forma: parique cupidine florum,
Altera sed tedas iam dudum experta iugales,
Cydippe, & Drymo, & Clymene maturior æuo,
Atque ornata comam lauro uiridante Thalia,
Astaque pulchra, sed ante alias pulcherrima phyrne
Flauentas proiecta comas per candida colla,
Ceu Sol cum spargit radios, modo contrahit alta
Nube premens, talis si in nodum colligit aurum,
Ore flagrans roseo nymphas supereminet omnes
Arrecta ceruice, uomunt & lumina flammas
Sidereas, frontique aspirat mollior aura,
Iuncta choro Dryadum, qualis cum clara cadentes
Excipiens stellas tenebris aurora fugatis
Emicat, effundit'que iubar toto aurea cœlo,
Auro intertexto molli uelantur amictu
Membra decora Deæ, celeri nunc concita carpit
Arua fuga, aut gradiens florentes poterit herbas,
Densis tecta comis altæ nunc arboris, & nunc
Dulcè canit uitreæ consistens margine fontis,
Atque aliquis iuuenum magno succensus amore
Insequitur, nymphæque legit uestigia, donec
Conditur in tenebras cœlum surgentibus astris.
Nec tamen in noctem requiescit pectore. Fœlix
Qui nescit flammas, uixitque ignotus amori.

Epitaphium.

VPER agros lustrans ferali inducta cupresso
Marmora conspicio, accessi, causamq; locumq;
Admirans nosco, atq; oculos per singula uoluo.
Non ego phœbeus uates, nec carmina fundo
Musarum auxilio, sed si Princeps mihi solus
Ipse aderis, referam tumulo, quæ lecta notaui,
Et fortasse feram nonnullum in carmine nomen:
Nanq; ferunt fama Asinium Hieronymo Adurno
Extincto ingenti, uitali & lumine functo,
Post luctum & gemitus, postquam feralia duxit,
Post consanguineis quam struxit manibus uram,
Multa quidem, sed & hæc trepida tunc mente loquutũ,
Suspensumque fuit tumulo post nobile carmen.
Eloquar? an tanta hæc tacitus memoranda relinquam?
Interitu nam cuncta tuo cecidisse feruntur
Magnanime Heroum, uix sol immittere flammas,
Vix fulgêre polo mortalibus astra uidentur,
Occidis ante diem, uiridique extinctus in æuo,
Redditus heu serò patriæ, quam funere linquis
Festino, quæ nam ciues fortuna reuiset?
Heus Genua ingenti luctu concussa, quid ultra
Inuenies, quod ames? quis tanta laude superbam
Afficiet posthac? quo te iactabis alumno?
Tecta gemunt, mæstis onerati uocibus agri,
Nunc fora uasta silent, legumque examina pendeat,
Nec quicquam incusat superos generosa iuuentus,
Flent mæsti, mussantque patres, squallere uideres
Templa Deûm, & nullis ornatas torquibus aras,
Vndosumque sonat latè mare, & æquora fundo
Sollicitat, fluctuque fremens petit astra tumenti,
Et fera uentorum rabies immurmurat auræ.
Cuncta rapis moriens solatia: quid tua uirtus?
Quid nostræ ualuere preces? fata obuia duras
Exercent leges, dolor undique tollitur ater,
Te bello Insubres durum genus, almaq; Manto,
Roma sacerdotum domus, & Ferraria luxit,
Quique undas colit Hadriacas, Arnique fluenta.
Non ego cuncta loquor: uires iniuria luctus
Debilitat, nec habet neruos nunc copia fandi,

Nec ſublime queunt uates inducere carmen:
Tu tamen interea cum Dijs fœliciter æuum
Exigis, & clari famam uirtutibus imples
Nominis, æternum tua quod poſt fata relinquis,
Martis eras ſpecimen, nec non Parnaſia Laurus
Grata tibi, poteras dicendo inuertere mentes,
Atque armare manus, mox ſoluere pectoris iras,
Te ſummus coluit paſtor, Rex magnus amauit,
Et datus Auguſtas ſapiens Orator ad aures.
Quid memorem, ut Latii uindex arma undique regum
Excieris, ſuperas Alpes, amneſque ruentes,
Aeratas ducens acies, dum frigida torpet
Bruma gelu, & medijs canum caput exerit aruis.
Iam uero inſignes pugnas partoſque Triumphos,
Mox ſquallenti auro effingam, uel marmore leui,
Et faciam plenos ſpumanti ſanguine riuos,
Fuſaque per campos immania corpora ferro.
Ipſum inſtare manu, ruere agmina barbara retro,
Conuerſoque fugam tentare per æquora tergo:
Tum uinctæ ſtabunt gentes, tum denique fundens
Purpureum ore iubar currum ſublimis habebis:
Et circum auratis ludens uictoria pennis,
Innumerique uirum plauſus; ſuccedere tectis
Incipiet pompa hæc decoris, tunc protinus æra
Verbere pulſa ſonum uacuas diſpergere in auras
Sublimem incipient, ſimul ore infrendet aheno
Machina fixa rotis, gaudebunt pectora matrum.
Hæc excuſſa dabo molli ſpirantia forma:
Inſtituamque pios celebri certamine ludos
Ad tumulum, fuluum ponens uictoribus aurum,
Et niueum Mironis ebur, laurum'que uirentem,
Hi curſu, aſt alij luctando, cœſtibus illi
Decernent; & equis belli ſimulacra ciebunt,
Inque tuas ibunt certatim carmina laudes
Egregij uates: ſed enim uenerabilis aræ
Frondenti inſiſtens, magnis de more ſacerdos
Libabit diuis, huic pura in ueſte miniſtri
Sacra canent, crebris ſcindentibus aëra flammis.
O qui mortales linquens nunc aurea calcas
Sidera cœli, ades, & nos omine reſpice dextro.

In Natale

In Natale Domini.

SI uatem diuina licet conſcribere, dextræ
Chriſte faue, & celſo ſurget tibi pagina uerſu,
In'que tui aduentum & geniti cunabula tota
Mente ferar, non iam molles euoluere luſus
Addecet, aut uacuis dare mentibus Herculis acta,
Seu Martis Venerisque dolos, Troiæque labores
Infandos, & quæ perhibent mendacia graij,
Ipſe crucem dextra geſtans fœlicis oliuæ
Sacra canam, per ſancta pedem myſteria ferre
Incipiam, & ſummo mens aſpirabit olympo.
Floreat almus ager latè dum auguſta canentur,
Et ſileant maria, & murmur uos ponite uenti
Immodicum, Auratoque magis Sol luceat òre.
Ordiar à Maria. Hæbreæ hæc fœmina pubis
Inſignis Regi ſuperûm ſe addixerat alto,
Et placuit pietate & uirginatis honore,
Non aurum, nec opes, ſceptrum, imperium'ue petebat,
Aſt humiles uoluit curas ſublimia temnens,
Templum auguſtum ingens ſolymis, idq; omnibus unũ
Iudæa de gente uiris fulgebat in auro,
(Clarum opus) argentique micabant lumine ualuæ,
Sed multo pecudum tellus perfuſa cruore.
Hæc domus alta Dei, nanque hic & uerba precantum
Accipere, & dare proiectis oracla ſolebat,
Et ſacris aderat, iuſtiſque in tempore uotis:
Hic ancilla Dei iam tum puerilibus annis
Aſſuerat, famulamque dabat, longe intima cordis
Flagrabant, pietaſque operis ſuccenderat ignem,
Sæpe dies, dum mente Deo coniungitur, ibat.
Vltima labentis uoluuntur tempora ſecli,
Quum Deus affectans hominum fulcire ruinam,
Collapſumque genus miſeratus, inania cœli
Atria dum luſtrat, ſubit illi dedecus ingens,
Serpentiſque doli, uulguſque, quod exulat oris
Innocuum patrijs, & gens fraudata triumpho.
Hæc delere parans ſepſit ſe Virginis aluo
Immenſus, tulit illa utero, quem geſſerat olim
Corde Deum, & nomen genitricis filia cœpit,
Ilia nec intacti labefecit clauſtra pudoris,

Quamuis iuncta toro, mater sine seminis haustu
Facta, uoluptatis motu non tabuit atro,
Sensit onus nullum, nulloque excussa dolore
Virgo uterum, mox quem peperit reuerenter adorat,
Admiran siubar effusum radiosque micantes,
Et pueri formam lucem sub nocte cientem.
At non marmoreis subsistunt tecta columnis,
Non auro effulgent postes, aut ære politæ,
Nec puer effultus generoso uellere serum,
Sed stabula alta domus, iacet in fœnilibus infans,
Afflatu fotus bouis & sociatus asello.
Quis pompam insanam credat? dominator olympi
Dum studium damnaret opum, sic uenit egenus.
Ecce manus, (neque enim superi miracula condi
Tanta sinunt) pastorum adit, & mox regis honores
Impartit puero propter iumenta cubanti,
Angelicusq; super pictis exercitus alis
Obstrepuit, pro pace bonis mortalibus orta,
O Nox, læta trahis, quæ post te secula, salue.
Cuius in aduentu solemnia prisca fatiscunt,
Et trepidant delubra, & partu Virginis horrent,
Quin etiam fixo radians stella aurea crine
Barbara corda uirum trahet, & uestigia ducet,
Signa sed immenso data quis miretur olympo?
Cætera mota loco? naturæ hic uertitur ordo,
Factus homo Deus est: & Virgo fœmina mater
Prædicta implentur uatum, tum manibus imis
Lætitia affulsit sperant sibi tradier astra,
Credo equidem, dabitur patefactum limen olympi
Cernere, & excussos ærato è cardine postes,
Nec longum sanctorum animæ loca tetra coletis,
En Deus in terris genitricis fusus in ulnis,
Qui mortale genus collapsum ad sidera tollet,
Iste dabit noua secla puer, dominabitur oris
Omnibus, ipse feret uestigia sicca per undas,
Rursus, agent animæ se in corpora, languida surgent
Membra operi, tantum imperij fert ille; tenebris
Qui demum exactis uitæ aurea dogmata condet,
Vexilloque suæ depellet tristia mortis,

In passionem

In paſsionem eiuſdem.

QVVM ſubit illa dies, quà uaſti rector olympi
Sponte ſua incubuit fato, turbæ'que furentis
Verbera ſuſtinuit, luſus, iram'q; minas'que,
Affixus'que cruci, gemitus tunc tollitur imo
Corde, rigant mœſtum lachrymarum flumina pectus.
Nanque parens primus dia in regione locatus,
Quæ patribus quondam Paradiſi nomine dicta eſt,
Illic uer lætum, campos quoque purior æther
Excipit, & fulgent æquantia ſidera Phœbum,
Flumina lactis eunt, pendent de ſentibus uuæ
Purpureæ, duræ'que ferunt mella humida quercus,
Tum Zephyri pennis mulcentes lenibus auras,
Fuſaque per campos uitreæ uada limpida fontis,
Hoſpitijs uolucres paſsim frondentibus ora
Soluere, condenſis'que pecus colludere ſyluis,
Ipſe inter tantos pater ut deductus honores;
Qui fuerat tenues, è limo arrectus ad auras,
(Nec mora longa fuit) fregit mandata uerenda,
Serpentis'que dolo, monitu'que (heu) coniugis auſus
Carpere poma manu, & uetito guſtare palato,
Auſus, & ad ſuperos reditum crudelis ademit,
Nam noua poſteritas traxit contagia fraudis,
Auditæ è ſummo uoces, tum uiſa moueri
Ima ſoli, & foribus conſtridere limina uerſis,
Mœret opem implorans patrijs gens exul ab oris,
Nemo hominum æthereos cœli conſcenderat axes.
Ille amor, illa Dei pietas haud fabilis ulli
Soluere triſte nephas parat, & ſe deuouet aræ,
O nos ignaros rerum, acceptæ'que ſalutis
Immemores: Nobis Deus in mortalia fuſus
Membra, polos aperit, uitæ'que beatius æuum,
Ipſe, ſed heu moritur fato confectus acerbo.
Ecquis erit uates, triſtes, qui euoluere caſus
Sufficiat, quamuis hederæ pallentis honore
Tempora nexa gerat, magno'que ſit ore, ſano'que
Non'ne uides torto laceratum uerbere corpus?
Liuentes'que genas? Tibi enim tibi maxima regum
Vallatum ſpinis caput, & diadema cruentum
Impoſitum, uiridi mox fixus ſtipite, nudus
Tolleris, atque lacer gemina inter crimina pendes,

Ecce pedes, sparsæ'que manus de uulnere fœdo
Sanguineas spargunt guttas, & liquitur atra
Tabe cruor, patet ausoniæ quoque cuspidus ictu
Pectus, & effundit fluuium mistum'que cruorem.
Quin etiam oblata est ori (ne tristia desint)
Spongia felle tumens, nostram at sitit illa salutem.
Prætereo quæ uerba pio tunc fuderit ore,
Distractos comites ac cætera transeo gesta,
Quæ uulgata nimis, terras'que immissa per omnes.
Qualis eras ah Virgo parens, quum infanda uideres
Supplicia, & quanto præcordia concita luctu,
Fessa iaces. Nunc prona crucem moritura tenebas,
Sanguineum captans stillantem è stipite rorem.
Vt'que olim cecinit senior, transfixit acuto
Pectus amans gladio, atque imis dolor ossibus ardet,
Martyrium immensum sine sanguine, tollite luctum,
Atque piæ matris moueant tormenta dolor'que.
Tempore quamquam illo sublimia corpora mundi
Haud commota parum, luctus quoque signa dedere
Immoriente Deo. cæca caligine Phœbus
Abdiderat se se, & Lunæ tum expalluit orbis,
Illa etiam (ut quidam perhibent) quum tota decoro
Fulgeret uultu, uisa est se iungere fratri,
Insolitas'que uias carpsit (miserabile dictu)
Hinc lux omnis abit, tenebræ'que sequuntur inertes.
Aeternam'que sibi metuit gens impia noctem.
Summa'que terrarum insolito concussa tremore
Aequora, nutabant syluæ colles'que supini,
Et uada salsa, amnes fluuio inuexere salubri,
Tum uererum simulacra uirum iam corpore functa
Longum uisa queri, & squallentes promere uultus,
Ossa'que sanctorum ruptis errare sepulchris,
Obstrepere horrendum uetus ara, & scindere uelum
Humanos fletus referam? quin plurima circum
Agmina funduntut diuum, qui nuntia portant
Summa leues, Olli lachrymis ficta ora rigabant,
Affusi'que cient alarum uerbere planctus,
Ferreus est, qui non tacita pietate mouetur
Nec Christus pater est illi, nec rite fidelis,
Ipse crucis lignum complectar, & oscula figam
Vulneribus, quæ fulgentis cœli atria pandunt,
Ipse dabo supplex fletum, & miserebor amantis,
Nam fluuio antiquum crimen lauit ille cruoris,

Ante

Ante tamen legis mandata edixerát, ante
Tradiderat se ipsum mensæ, ritumque sacraret.
Solus ego? at potius multorum hæc pectora tangunt.
Atque aliquis spectans crucifixum talibus infit,
Christe decus cœli faueas adsisque precanti,
Morte tua uiuo, tuaque hæc per uulnera seruor,
Sed delicta premunt, proprius quæ conficit error
Corruptus blandis, ignosce, dabisque salutem
Ecce iterum nobis, bonitas tua fertur in hostes,
Et lapsos reuocare solet, te consequor ultro,
Nec si uita mihi pro te ponenda, relinquam.

In Resurrectionem.

VNC spirare Deum incipio, nunc pectus anhelum
Feruet, & immensum iam concipit æthera mente,
Illuxit'q; comæ, labra & sacer ignis adussit,
Ne polluta darem, aut squallentia carmine ferrem
Iam mihi nescio quid uideor sublime tueri,
Quæ nam hæc pompa frequens? Christus rediuiuus ab orco
Ecce u enit, fulget'que suo post funera uati.
Impositum tumulo est corpus, sed mortis acerbæ
Depositum non præda fuit, nunc uenit in auras.
Aspicio uolucres diuos, quibus ignea flagrant
Lumina, & albenti corpus uelatur amictu,
Anteuolant, pennis'que secant fulgentibus auras,
Pars pedibus plaudit choreas, pars carmina neruis
Elicit, ac dulci non cessant psallere cantu,
Lætitia'que fremunt, & ouant Osanna canentes
Vt'que aliquis clara præfatur uoce, resurgit,
Alleluia sonant socij læto ore sequuti.
Ecce latro, qui sorte cruci tunc fixus atroci,
Nunc circum radiis undantia tempora uoluit,
Hunc delicta uidens Christus sua se'que fatentem
Hanc'que fidem admirans, dextra conuersus ad illum,
Mecum hodie lustrabis ait magna atria cœli.
Sed nunc signa præunt fœlicia, cerno coronam
Insignem spinis, rutilum uomit illa nitorem,
Non iam pœna, sed extat honos, tot ab ignibus ardet,
Non Bacchus dedit, ipse Deus sibi texuit orbem.
Tum terni claui, & splendenti lancea ferro
Emicat; his Christus mortalia damna rependit,
Auditum, sitio, circum dum spongia fertur,

Verberaque insonuere sacro perfusa cruore,
Et iam seraphici graditur decus ordinis ingens,
Ore ardet rubro, & iactatis calfacit alis,
Candenti similis ferro, quod tingitur unda,
Qualis ubi ostendit terris se martius ardor,
Dum rutilos spargit radios, iactatque cruentas
Ore faces, turbant urbes, tunc Cæsar anhelat
Sæuus in arma magis, bellumque exsuscitat ardens,
Italiæque procul detrudit finibus hostem,
Haud secus ignescens flammis tunc Angelus ibat.
Flecto genu, fert ille humero uenerabile lignum,
Ingentemque crucem tollit. Hæc Dæmonas arcet
Hæc sibi colla Ducum & populorum ingentia facta
Sternet, & à Gadibus latè extolletur ad Indos,
Et qua sol oriens, & qua ambit littora Nereus,
Supplicium seruorum olim, nunc nobile signum,
Fœlix tam dulci, quæ strata est pondere, & aulæ
Aetheriæ regnum fœlix, quæ retulit arbos.
Gloria quanta Dei, quam secum & tristia portant,
Ipse crucem pœnamque suam uestiuit honore.
Currus adest fulgens, recto temone rotisque
Volucribus, biiugique fremunt ad fræna leones,
Nuntius humanæ pacis missæque salutis
Gabriel hos flectit, magnique auriga triumphi,
Et modo frœna premens gemmantes explicat alas,
Nunc cursu campis quatit afflans naribus ignem,
Iamque ducis formam uideo fulgere, nouumque
Eructare diem, & lucem succrescere cœlo,
Argumentum ingens fandi. Nam à morte recepit
Se Iesus, uictorque uenit, stat cominus axis.
Ille habet ossa sua & neruos, membrisque cohæret,
Et terrena animam passim per uiscera fundit,
Ostentatque pedes, fixasque ad uulnera palmas,
Nec non confossum latus exuit, illa salutis
Pignora quum tueor, dulces mittentia flammas,
Non mihi frigus habet pectus, non cura fatigat,
Pace fruor, mentique iugor succrescit in horas,
Haud aliter, quàm quum sub luce cadentibus astris
Carpere si qua rosas uirgo uelit, illa iacere
Vda uidet folia, & concluso hæc orbe teneri,
Ast ubi purpureis aurora inuecta quadrigis
Imminet, assurgunt paulùm, spectantque supinæ,
Tunc & hiant, funduntque comam, patulumque decorem
Ad

Ad solis fingunt radios, color enitet ollis
Aureus, atque rubent latè: Tum candida Virgo
Postibus occiduas diuum fixura corollas
Vngue legit, gratis complentur odoribus auræ.
At quæ sectentur uolucrem læta agmina currum,
Qui, cœlum & terram torques Deus, hiscere uatem
Da pater, atque faue, tuus O nunc spiritus afflet,
Perque means hominis pectus diuerberet auras.
Post hac pulsa dabo meliori carmina plectro,
Si uictrix patria, & ciues spolia ampla referrent,
Tunc ego gesta ducum, ac mauortia dicere facta
Aggrediar, fusum'que canam sub mœnibus hostem,
Rapta'que signa manu, postrata'que cœdibus arma,
Et quod quisque uirûm dextra sit fortiter ausus,
Consilio'ue bonus, seu iuuit callidus astu,
Ipsa oculis exposta palàm spectata'que uirtus
Attollit se se, & numerose uatibus ultro
Funditur, haud paruo ore canunt, sed protinus afflant
Pectoribus immensa, & carmen ducitur ardens:
Ingenii angustis iaceam quum finibus, at tunc
Assurgam, & uersus mihi fas tractare sonantes.
Nec minus ingrediar magni si Cæsaris acta,
Verba'que ad augustas transmittam feruidus aures,
Tum mihi Pieridum stabit chorus omnis, & ultra
Quàm solet, effundent fluuium Lymphas'que loquaces,
Dum pectus cœleste uiri & sacra ora uidebunt.
Nunc diuina mihi cantata est carmine proles,
Res immensa quidem & quæ uiribus altior exit,
Ingenii Deus, & uenæ miserebitur orbæ,
Sed sequar, approperans terris iam sistere puppim.
Princeps ille parens, dulcis quem cœpit imago
Arboris, huius enim pendebant uertice mala
Aurea, & in nitido fragrantia molliter horto:
Quæ pater ut mandit, syluis disclusus opacis,
Impactus'que solo est imo, loca lumine cassa
Incoluit moriens magna cum prole nepotum.
Pœna grauis nulli, at luctus gemitus'que sonabant,
Quod densæ claudant tenebræ: spes inclyta cœli
Torserat egregias animas, lucis'que cupido,
Succedunt alacres nunc rapti ad luminis auras,
Nam Christus sua mox post funera fregit auernum,
Tartareas'que domos, sanctos'que è carcere patres
Eripit, & spolia ista refert præclara parenti,

En Abel, hic pingues uitulos mactabat ad aras,
Fraternum hinc subijt mucronem, & uulnere inundans
Se fœdant, terramque ignaramsanguinis ante,
Atque à cœde uirûm puram, fit uictima fratris.
Pampinea quis nam hic redimitus tempora fronde?
En ades ipse Noas nobis, ut uitifer almus,
Lætitiæ uinique pater, nam uerius ipse
Diceres inuentor uitis, populisque dedisti
Diffundant quo corda mero. Tu lignea fabre
Tecta facis, longaque omnem tegis abiete carnem,
Semina uenturi secli & primordia seruas,
Ne defecta nouo tellus segnesceret ortu,
Mitia conduntur lateri pecuaria puppis,
Magnorumque cubant illic stabula armentorum,
Et uarias uolucrum pennas includis eodem:
Haud mora, subductis descendere nubibus imbres,
Immergique uadis terram & fluitare profundo,
Cætera dispereunt, tumidis Arca innatat undis,
Angustoque ruens tecto diffunditur imber,
Tum pater ipse Abraam Cananæis sedibus, auctor
Inguinis excæsi, cui spes est credita prolis
Egregiæ, hinc sceptro stellarum insigne ferebat,
Flammarumque globos, sublatis cornibus ibat
Dux populi Moses rubri trans littora ponti,
Fulgidior specie, potuit spectasse supinis
Collibus ora Dei, contraque attollere frontem,
Vadit & effulgens, cui cura infixa sacrorum
Araon, & sancti custodia credita templi.
Hic Dauid, Ezechiel, fususque in litore Ionas,
Et Daniel, uiridis sacrum, quem fecerat ætas.
Quique Deo uates Christum spirante loquuti,
Et quicunque habilis uitam ultro effudit in armis,
Dum patriam seruare student legemque receptam,
Omnibus his radiis cinguntur tempora puris.
Quò feror? unde oculis specto Gedeona nitentem?
Qui licèt exiguus numero, magni agminis instar
Iussa Dei secum trahit in certamina Martis,
Non ualidæ hunc acies sistunt, non crebra morantur
Tela uirum, furit atque metit quæque obuia ferro,
Ille oculis ac fronte minax, dum feruidus urget
Hostis iter, tenuit fugientia lumina solis,
Affixus manet, & cœlo non protinus errat,
Effulgetque duci Phœbus stans ore corusco,

Ergo non uictis obscura in nocte latebra
Profuit, aut specubus possunt se condere cœcis,
Horrentes'ue petunt syluas, prærutaque summis
Saxa iugis, pendunt pœnas cœsi undique campis,
Non Isac, Iacobque absunt, non illa nepotum
Progenies, tribubus fecit, quæ nomina certis,
Et qui pro sacris tulerunt mala fortiter aris,
Quique suos quondam tenuit moriturus agellos,
Quin Ioachim propius uideo, Iosephque beatum
Coniuge, flumineaque habitantem rupe Ioannem,
Spargeret ut populos undis dextraque ruentes,
Ah decussa uiro ceruix, proscindit acerbo
Dum regale nephas odio, nunc omine uerso
Aureus incedens duplicem fert fronte coronam.
Quis Iob, Heliamque libens, magnum'que Heliseum
Transeat, audacem Iudam bello'que potentem,
Sansonis quoque uim & non exuperabile robur,
Inuictos'que alios dextra aut probitate uerendos,
Sed citius quis summa polo, quæ sydera fulgent,
Et fluctus maris, & campis numerabit aristas,
Nomina, quàm possit percurrere cuncta uirorum
Qui ueniunt, sancti'que premunt uestigia currus.
Sic modò Christus ouans sacra comitante caterua
Ad Matrem ingreditur uictor, dein scandet olympum
(Arrident'que ultro dura olim limina) postquam
Phœbeus terris decies quater arserit orbis.

Gratiarum actio.

AM lux immenso surgens albescere cœlo
Cœperat, atq; solo tenebras absterserat udas,
Quũ uarijs uolucres mulcentes uocibus auras
Huc illuc pennis ludunt, quum fortè iuuencus
Expectat iuga, qui glebas inuertit aratro,
Et quum pastor oues depellere cogitat, & qùum
Dux aciem mouet, & Zephyris signa aurea mandat.
Tum pius Euadnes deserti littoris oras
Ingreditur, tollens'que manus, ut surgere solem:
Purpureas'que uidet cœlo diffundere flammas,
Istis ora modis senior sublimia soluit.
Sol (ait) æterni sæcli, qui lumina ductas
Huius, quem specto: Trinea, qui luce refulges
Vnicus,

Vnicus, exaudi; nunquam tua sancta precari
Numina segnis ero, miris'que attollere uerbis.
Nam quod homo, cœlique domos, quod specto supinus,
Et quod spiro, tuum est: per te'que animantia bruta
Parent, & reliqua infamulatum tradita mentis,
Adde quòd arbitrio motus conuertimus omnes:
Ingenij'que facem, atque animi lucem ipse dedisti,
Et simulachra tuæ (maius) mihi mentis inusta,
Idem animo ualeo, ac membrorum robore firmus,
Munere quippe tuo, nec id est satis. Aliger unus
Præsidet è diuis custos fidus'que minister,
Dæmones expellit procul, atque incommoda trudit:
Incendens'que animum recti ac uirtutis amore.
Quid quum peccassem, ac factis tua iussa proteruis
Fœdassem infœlix? num uindice protinus ira
Vsus es, aut dirum fulmen iaculatus in hostem?
Cunctatus placidè indulges mihi tempora flendi,
Correctus placeo non perditus, orba salute
Dextra tui nunquam est: quam tendis sponte iacenti.
Nonne utero includi, ac mortalia membra subire
Dignatus? sed enim post illa egressus ad auras
Pauper eras, non sceptra tenes, regni'que coronam
Insignem, alta fuit pietas pro diuite cultu:
Hac duce confixus: metuenda'que funera passus:
Me me seruasti moriens, ego sanguinis hæres
Effusi, & partæ consors sine tempore uitæ.
Tu mihi pollicitus regnum immortale, meis'que
(Si quicquam potui, aut gessi pro tempore dignum,
Non ego sum tanti) affulsit tua gratia rebus,
His ego muueribus tantis donisque petitus
Quas possum soluo grates, nec in omnia uitæ
Tempora non laudandus eris multum'que canendus,
Et pater & genitus, sacri quoque spiritus oris,
Omnipotens Deus, & solus uasti arbiter orbis,
Hæc repetam assiduè, & memori de pectore fundam,
Atque ideo gratus, gratum quòd me facis ipse.

Exultatio

Exultatio Poëta de se ipso.

ORTE pruinoso dum pascua rure peragrat
Edalus, ipse sibi carmen cantabat, & ornos
Aspexi rigidum uati incuruare cacumen.
Ille autem sacro tales dabat ore loquelas.
En ego iam ingredior maturi roboris annos,
Et mihi iam senis nent diuæ stamina lustris,
(Sic fortuna sinat) studijs florentibus aptus
Inueniar, mentisque immoto robore præstans.
Non superare amnem nando, non spicula dextra
Spargere, non sæuo concurrere cominus hosti,
Aut studium fuit usque feras agitare latentes,
Sed me Pieridum chorus, & reuerentia mouit
Fluminis Aonij, suspensaque crinibus ingens
Laurus, & æternos mansurum nomen in annos,
Attractumque sono uulgus grauiore canentis.
Hæc sequor, hæc uitæ pretio tenuisse iuuabit.
O' patria, & qui non frustra genuere parentes,
Nomina chara feram radiantia ad astra, neque ullis
Gloria uestra locis ullo'ue tacebitur æuo.
Ecce rapi uideor populo plaudente per urbes
Purpureis inuectus equis, hic sparget odoras
Fama rosas latè, huc illucque per ora uolabit
Quid quum lecta uirum mulcedo pectora dictis?
Suspensamque traham cantu per compita pubem?
Si qua fides uati est, celebrabimur inde, feretque
Insignes Musa hæc etiam num frigida laudes.
Sic postquam terris densæ incubuere tenebræ,
Nocturnus cœcis ætherque inuoluitur umbris,
Mane polo nitidum lumen diffunditur, una
Emicat aurora, & roseum iubar excutit ore,
Auratoque diem succendens crine coruscat.

In funere Herculis Asinarij.

VSAE funeris carminibus grauem
Intentate sonum, tollite laudibus
Ad cœlum meritis Herculem Asinium,
Illum, qui cupiens ætheris ardui
Vindis explicuit lœtum animam suis,

Saxo hoc destituit corporeum decus,
Nunc uirtus, pietas, iustitia, & fides
Desertæ fugiunt sæcla nocentia,
Quis linguam poterat soluere dulcius?
Quis frœnare ioco? quæ scelerum tuba
Inclamare? sed (heu flebile) concidit
Aetatis specimen, lux & inertior
Cœli luce grauem destituit uirum,
Telum mortis atræ si fugeres minax
Frustra lenis eras, pacis & arbiter,
Et frustra pretium nobile temporum.
Te rupes & agri, sylua'que cognita
Venatu assiduo, te tanager gemit
Multum flumineis uortibus tumens,
Nec non te lacero persequitur sinu
Coniunx haud placiti nominis immemor,
Luctus indocilis ponere flumina,
Nil mortalibus est perpetuò datum,
Mutantur'que uices, sors regit aspera,
Vitæ (quid facias?) it uolucris dies,
Donec morte ruat. Desine fletibus
Vxor, compositi per cineres uiri,
Constantem'que parum per querimoniam.
Nam quum iam gelidos umbra reliquerit
Artus, ipsa fugit iussa, nec acriter
Inclamata gradum fert cupidum retro.
Quid fit, quò redeat? non gemitus ualet,
Non prodest oculorum irriguus dolor,
Discerptæ'ue genæ, non laceri sinus,
Incassum quid agis te miserum in modum,
Orato requiem, pacem & amabilem
Diuum, si sapias, ordine manibus.

Oratio ad Deum.

O PATER ingenite & uasti regnator olympi.
Omnipotens, æuo'que prior, uita omnium & ordo,
Cuncta uidens, & cuncta mouens, & cuncta gubernans,
Immortalis, & altitonans, lux maxima rerum.
Cœlicolum'que quies, semen quoque seminis, atque
Radicum radix, uerbo solo omnia portans.
Atque creans, numeros cunctos & pondera noscens.

Princi-

Principium sine fine: patens, obscurus & idem.
Tu iubar æternum, radiantia lumina Phœbi
Noctiuagumque globum lunæ, stellasque creasti,
Et placidum pecus, atque immania terga ferarum,
Tum facili uolucres mulcentes aërea cantu,
Gramina camporum, & saltus, Syluasque uirentes.
Fontesque, fluuiosque, & amantem litora pontum,
Te mortale genus pauet omne, & iussa sequuntur
Inferni, superi'que chori. Tu Regibus altis
Imponis leges, & res miseraris inanes,
En ego qui fictus sum per te, protinus (ut fas)
Te peto, te'que uoco, fragilis, miser, atque caducus,
Heu heu, quàm multo te offedi crimine, quàm non
Seruaui mandata, tuæ nec fœdera legis.
Inde fluens lacrymis, ad te mitissime rerum
Flecto oculos, tendo'que manus, miserere precantis.
Maior nanque tua est bonitas, quàm cri mina nostra,
Si non peccarent homines, non parcere posses,
Luceret'que minus Clementia, sis rogo lenis.
Deliqui, indomitam rapuerunt plurima mentem,
Et quoniam sine te nil possumus, annue uotis.
Da Pater, ut uitæ fallacia gaudia u item.
Hostis & antiqui insidias, fraudesque, dolosque,
Speque, fideque sacra tenear, tua iussa capessam,
Me'que tui sacro perfusum lumine uultus
Solare, & fer opem dextræ magnæ atque potentis.
Te solum inspiciam, sitiam, uenerer'que, colam'que.

Imitatio Virgiliana.

LVCINAM extinxit mors improba, luximus omnes,
Hæc fuerat thalamis nupta Bibalde tuis,
Vt flos languescit moriens succisus aratro,
Languida'que ut ponit colla papauer humi,
Si pluuiam ingentem sensit: sic forma puellæ
Fluxit, sic roseus concidit ore nitor.

In Iasonem Orantem.

QVOD mare, quod cœlum, quæ nescit Iasona tellus?
Gloria summa uiri, dum legum ænigmata soluit,
Nec minor oris adest uirtus & gloria fandi,
Aspice, ut eloquio fluat, ut demulceat aures,
Surge uetus Roma, & Priscorum turba Quiritum,
Iam'que redi quando in lucem Cicero nouus erit.

Epitaphium in Iasonem Mainum Iuriscon. Mediolanensem.

IVRIS & eloquij fulsit sapientia quondam
Sed non sub tumulo condita Maine tuo.
Nam ueluti in labris fulsit sapientia quondam,
Sic nunc in libris emicat illa tuis.

De Cæsare.

EFFIGIEM gadibus magni quum forte uideret
Cæsar Alexandri, gemitum dedit, heu miserum me
Qui nihil (inquit) ago natu iam grandis, at iste
Quot domuit terras, quot'ue æquora floridus annis.

Versus emendati ad pietatem facientes.

HVC me fœlici descendere iussit olympo,
Hic me non uno uulnere fixit amor,
Fecit amor, caput ut spinarum scinderet orbis,
Pectus ut hauriret lancea, fecit amor.
Solus amor de me potuit perferre triumphum,
Ille pedes clauis fixit, & ille manus,
Si cupis ergo animi mihi signa rependere grati,
Dilige: pro tantis sat mihi solus amor.

FINIS.

